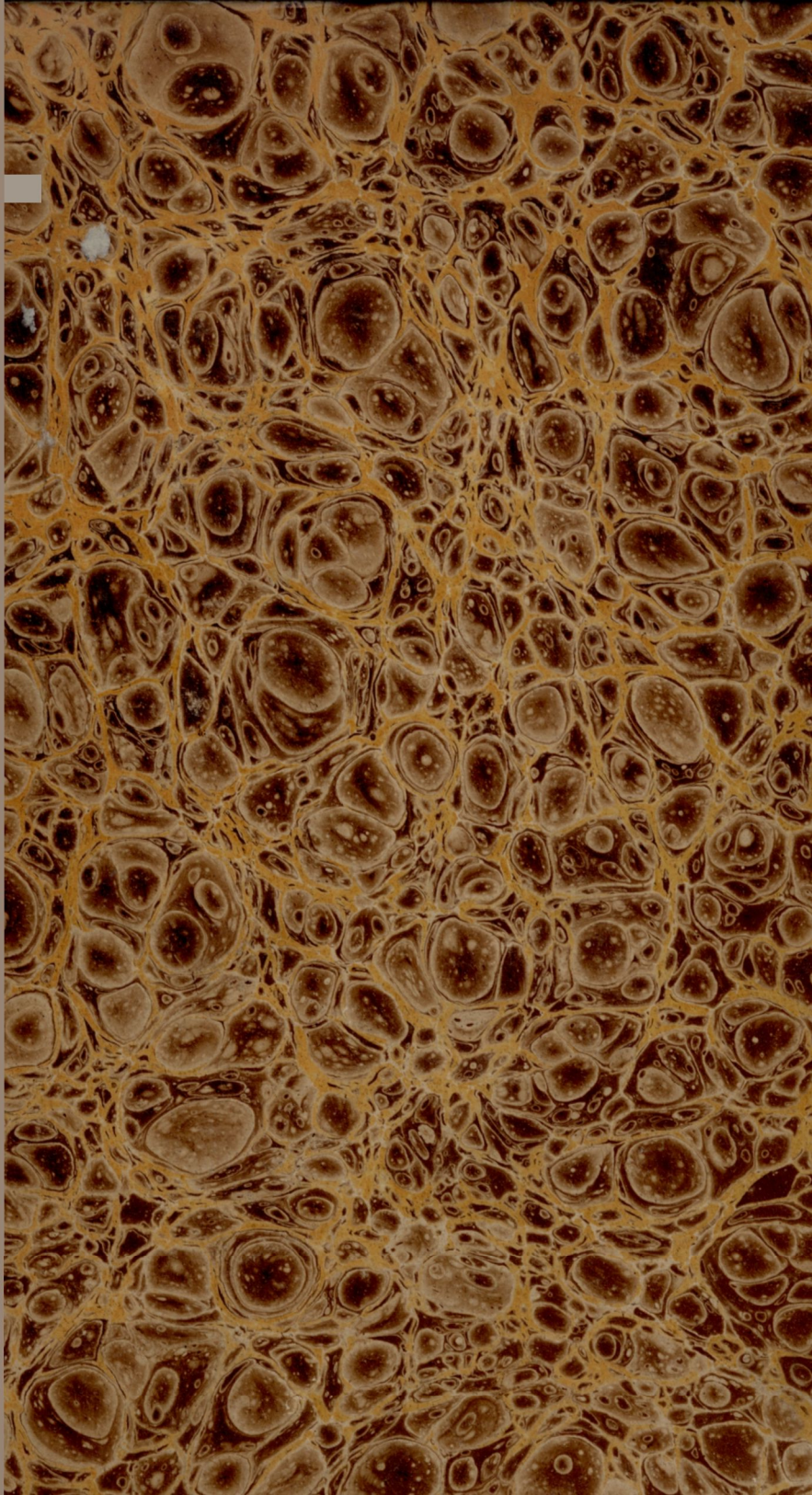

ERDÉLYHONI JOGTUDOMÁNY,

MELYET

az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-dik év óta tör-
vényszerűen költ, s az 1849-dik évig érvényességgel birt
törvények és szokások szerint

SZERKESZTE

D Ó S A E L E K

JOGTUDOR

HÁROM KÖNYVBEN.

I. Könyv : ERDÉLYHONI KÖZJOGTAN.

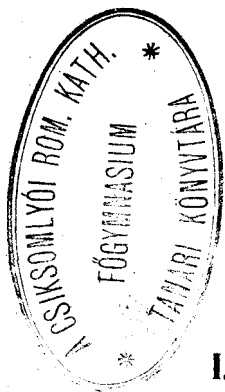
II. Könyv : ERDÉLYHONI MAGÁNJOGTAN.

III. Könyv : ERDÉLYHONI MAGYAR PERTAN.

Ára a három füzetnek együtt 6 forint a. é.

KOLOZSVÁRTT

1861.

E L Ő S Z Ó.

Mulaszthatatlan kötelességemnek ismerem, hogy ezen jogtani kísérlet keletkezésének módját, a bírálók és olvasó közönség tudomására juttassam.

Az 1848-dik örökre emlékezetes évben törvény által szentesítettén a két testvér Magyarhonnak egyesülése s föltétlenül tüzetvén ki a fentartható erdélyi jogviszonyok tekintetbe vétele: Erdély halhatatlan emlékü kormányzója gróf **Teleki József** aláírtat bizá meg, hogy szerkeszsen mentől rövidebb idő alatt egy oly munkát, mely az erdélyi érvényes, írott és szokásos törvényekben gyökerező jogviszonyokat s azok értelmezését ismertesse, és hogy a kész művet azonnal küldje fel a magyar igazságügyi miniszterhez.

Megbizatásomban, az akkori körülmények között, elkésés félelme által zaklattatva járhattam el; elvállalt munkámat tehát a dolog fontossága által igényeltnél rövidebb idő alatt végeztem és felküldöttem rendeltetése helyére.

A közbejött események rohamá azonban nem csak a kitűzött czélt hiúsítá meg, hanem a felküldött kézirat nyomait is bétemeté elannyira, hogy napfényre hozatala az 1851-ik év végével Pesten és Bécsben megkísértett s buzgó honfiak által erélyesen támogatott kutatásaim után sem sikerült.

A dolog ezen állása felől személyesen értesítvén a néhai kormányzót: ismét komoly kötelességemmé tévé az eltévedt munka helyreépítését, czélul azt tűzvé ki, hogy az egyetemes magyar történelem számára, Erdély jogviszonyait jobb időkig emlékezetben tartandó adatok szolgáltatassanak.

Ezen megbízást föltétlen engedelmességet érdemlő parancsnak tekintve, 1853-ban teljesítém; de csak úgy, miként azt egy várfogságból menekült, hivatalától, jövedelemforrásaitól s főleg könyvtárától is megfosztatott család-atyának lelkülete s elsötétedett körülményei engedék. Ezenkívül a munka bevégzésével és elhelyezésével is sietni kelle; egyfelől, mivel az élet napi szükségéi hosszas fontolgatásra s eszmélődésre időt nem engedének; másfelől, mivel multunk szent ereklyéi dugárus cikké válván, attól is leheté tartani, hogy a szabályszerű rendezéshez megkívántató hosszabb idő alatt, az elkoboztatás veszélyének lesznek kitéve. Ily körülmények között figyelmem főleg arra levén fordítva, hogy az emlékezetben tartandó törvénycikkek közül valamelyik ki ne maradjon: könnyen megtörténhetett, hogy iskolai használatra készített régibb kéziratom szolgálván alapul, a fenállott törvények halmozának rendezetlensége miatt czélelleszen felejtettem ki né-

mely cikkeket, s a béigtatottakat sem soroztam mindig illő helyeikre. Megtörtént pedig főleg az, hogy a régibb törvénykezési irmodorhoz lévén szokva, fejlettebb nyelvészetünk szabályaira, a szerkesztésseli sietés miatt, nem fordithattam kellő figyelmet.

Bévégezvén így ezen második munkámat is, melybe céljának megfelelőleg, mint jogtani multunk ereklyéinek megmentésére szánt szekrénybe, több olyan törvénycikkeknek is kelle elhelyeztetniök, melyek az előbbiből, annak más céljához képest, kihagyattak volt: számos fogyatkozásainak tudata mellett is, megbízatásom értelmében, arról kelle gondoskodnom, hogy ezen dolgozatom fenmaradása biztosittassék. Mivel pedig a kinyomatás költségeit nem bírák s Pesten és Kolozsvártt kiadót nem találtam: meg kelle elégednem a kézirat biztos helyre tételével. Történetesen éppen ekkor lépének meg gróf **Mikó Imre** ő nagyméltóságának a „történelmi tár“ tájékozó előbeszédében kimondott ezen szavai: „Ama baljóslatu (1848.) év határt von a mult és jelen közé. És hogy e határon túl minő léte volt e hazának, minő sorsa a benne élt nemzeteknek, azt élő, irt emlékekben fentartani, a mi vállalkon nyugvó tartozás.“

Az idézett szavak által bátorittatva, jelen munkám kéziratát s benne a hatalom által bészaratott jogtanári pályám sírkövét is, 1856 martius 6-kán, a tisztelt gróf bírálata alá bocsátottam azon kéréssel, hogyha azt multunk történelme érdekében használhatónak itéli, annak fentartása módját tárgyavatottsága szerint elhatározni méltóztassék; ki

is szokott kegyességgel s ismeretes hazafisága készségével fogadá az általam honi régiségeink raktárába szánt depositumot.

Közelebbről tetszhalottaiból föltámadt alkotmányunk első mozzanatai fölébreszték 1848 előtti törvényeink emlékeztét is. Régibb jogtani irodalmunk szégyenletes szegénysége — mely egy részben a hajdoni censura zsarnoksága által is menthető — sürgető szükséggé tevé egy oly kézikönyv kiadását, mely fenállott törvényeinket s azokban gyökerező jogviszonyainkat a feledékenység homályából kiemelve, az újabb nemzedékkel s különösen azon magyar-honi testvéreinkkel megismertesse, kik *unionknak* a pesti 1848-ik 7-ik törvényczikk értelmében végrehajtandó szabályozásában résztveendnek.

Ezen szükség sürgetőségének eleven érzete fordítá néhány alkotmányos éltünk helyreállításában fáradozó hazafi figyelmét kérdésben forgó kéziratomra, kik elvállalák a kinyomatás gondjait és költségeit, tőlem csupán beleegyezést kérvén, mit én — a gróf *Mikó Imre* ő nagyméltóságára átruházott rendelkezési jog tiszteletben tartása mellett — hazafiui kötelességem megsértése nélkül meg nem tagadhattam.

Sajtó alá bocsátás előtt még egy teendő lett volna hátra, t. i. az 1853-ban sietve szerkesztett s azolta ügynöki elfoglaltatásom miatt át sem olvashatott munkának átnézése, megbírálása s kiigazítása a tudomány és nyelvészet újabb igényei szerint. Hoszasz gyengélkedés után békövetkezett terhes betegségem azonban elrablá tőlem azon rendelkezésemre állott közbenső időt, melynél tovább

— a kiadó-vállalkozók meggyőződése szerint, válságos körülményeink miatt — a munka kiadatása el nem halaszthatott.

Öszintén fölfejtém e jogtani mű keletkezésének okát, megjelenése módját, s annál fogva egyszersmind fogyatkozásainak okait is. Mennyire szolgálhatnak ezek mentségemtől? a tárgyavatottak íléletére bízom; megjegyezvén, hogy csakis a meggyőzőleg tolmácsolt szükség birt rá a kiadás helybenhagyására, az illető felelősség önként érthető elvállalása mellett.

Ha sikerülend magyarhoni testvéreinknek az erdélyhoni fentartást érdemlő jogviszonyok megismertetésére szolgáló adatokat nyujtanom, korosabb hazámfiak fejében és szívében törvényeink elhomályosult emlékezetét följuttanom, és az ifju nemzedékben a tisztelet és kegyelet érzelmait ősi alkotmányunk iránt meggyökereztetnem: ki mondhatlan örömemre leend, s gazdagon érzendem magamat jutalmazva munkámra tett fáradságomért.

Fogadják pártfogásukért legszívesebb köszönetemet azon tisztelt hazafiak, kiknek föllépése és segélye nélkül ezen munka világ elébe bocsátására sem bátorságom sem tehetségem nem lett volna.

Irtam Maros-Vásárhelyen az 1861-dik év februariusza 22-dikén

Dósa Elek

jogtudor.

TARTALOM.

BÉVEZETÉS.

1. §. A jogról és törvényről	lap. 1.
2. §. A törvények okosságiak vagy polgáriak	2.
3. §. A törvénytudományról	3.
4. §. Az erdélyhoni törvénytudományról	3.
5. §. Az erdélyhoni törvénytudomány forrásairól általában	3.

I.) A törvényről.

6. §. A törvény fogalma s nemei	4.
---	----

A.) Az országos törvényekről.

7. §. Ezeknek nemei	4.
8. §. 1.) A régi magyar királyok végzeményeiről	4.
9. §. Jegyzetek az elősorolt végzeményekről	6.
10. §. 2.) Verbőczy Hármaskönyvéről	8.
11. §. 3.) Az Approbata constitutoról	10.
12. §. 4.) A Compilata constitutoról	11.
13. §. Azon törvénycikkekről, melyek az Approbata és Compilata constitutiókba nem igtatvák	12.
14. §. 5.) Az újabb törvénycikkekről	14.
15. §. Azon újabb t. cikkek érvényességéről, melyek nincsenek törvényeink tárába igtatva	15.
16. §. A törvény alkalmazásának szabályai	17.

B.) A helyhatósági törvényekről.

17. §. Ezeknek nemei	18.
--------------------------------	-----

II.) A szokásról.

18. §. A szokás meghatározása s törvénytől különbözőése	20.
19. §. A szokás kellékeiről	21.
20. §. A szokás elősorolt kellékeiből következő következményekről	23.
21. §. 1.) A szokás törvénymagyarázó erejéről	24.
22. §. 2.) A szokás törvénytörő erejéről	26.
23. §. 3.) A szokás törvényrontó erejéről	27.
24. §. a.) A szokás törvényrontó erejét állító vélemény alapján	28.
25. §. b.) A szokás törvényrontó erejét állító vélemény veszedelmes is	31.
26. §. A törvények elavulásáról	34.

27. §.	Az érvényes szokásról s annak keletkezéséről . . .	lap. 35.
28. §.	A törvény gyanánt használható érvényes szokások gyűjteményei	37.
29. §.	Az erdélyhoni törvénytudomány részeiről	40.

ELSŐ KÖNYV.

Az erdélyhoni közjogtan.

30. §.	A közjogtan meghatározása	41.
31. §.	Az erdélyhoni közjogtan forrásairól	41.
32. §.	Az oklevelekről mint közjogtani forrásokról . . .	41.
33. §. 1.)	Az András király arany bullájának nevezetesebb pontjai	42.
34. §. 2.)	A szász nemzet II. András királytól nyert kiváltságlevelének nevezetesebb pontjai	43.
35. §. 3.)	A fejedelmek feltételei	45.
36. §. 4.)	A Leopoldinum diplomáról	48.
37. §.	A Leopoldinum diploma tartalmáról	49.
38. §.	A Leopoldinum diplomát kiegészítő diplomákról . .	52.
39. §. a.)	A vallások ügyében költ diploma tartalma . .	53.
40. §. b.)	A nemzeti accordát megerősítő diploma tartalma	54.
41. §. 5.)	Az alvincziana resolutoról	55.
42. §.	Az erdélyhoni közjogtan részeiről	56.

ELSŐ RÉSZ.

Az erdélyi fejedelemről.

43. §.	Az erdélyi fejedelem örökösödés szerinti az austriai fel- séges házból	57.
44. §.	Az erdélyi fejedelmek örökösödési rendje	58.
45. §.	Az erdélyi fejedelemségbeni örökösödés módja . .	58.
46. §.	A fejedelem Erdélyt csak erdélyi törvények szerint kormányozhatja	61.
47. §. 1.)	Az erdélyi fejedelem személyes jogairól. . . .	62.
48. §. 2.)	Az erdélyi fejedelem személyes kötelességeiről .	65.

MÁSODIK RÉSZ.

Az erdélyi népről.

49. §.	Az erdélyi nép elemeiről	68.
--------	------------------------------------	-----

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyesült nemzetekről.

50. §.	Melyek nevezettek egyesült nemzeteknek . . .	69.
51. §.	A nemzeti egyesülés pontjairól	69.
52. §.	Az egyesületi esküről	71.

ELSŐ CZIKK.

A magyar nemzetről.

53. §. A magyar nemzet osztályzata	72.
--	-----

ELSŐ FEJEZET.

A magyarföldi testületekről.

54. §. 1.) A vármegyékről s vidékekről	72.
55. §. 2.) A szabad királyi városokról	74.
56. §. 3.) A nemes városokról	75.
57. §. 4.) A mezővárosokról	76.

MÁSODIK FEJEZET.

A magyarföldi egyénekről.

58. §. A magyar egyének osztályzata	77.
---	-----

ELSŐ PONT.

A magyar nemesekről.

A.) A nemesekről általában.

59. §. A magyar nemesség eredeti vagy szerzett	77.
60. §. Miként szerezhetni nemességet	78.
61. §. 1.) A királyi adományról	78.
62. §. 2.) A czimeres levélről	79.
63. §. 3.) A honosításról	81.
64. §. A rögtöni honosítás kívánatosságairól	81.
65. §. A honosítottak polgárzati rangjáról	83.
66. §. A nemesség bécizonyítása módjáról	84.
67. §. A nemesi kiváltságokról	86.

B.) A nemesekről különösn.

68. §. I.) Az egyházi nemesekről	89.
69. §. II. A világi nemesekről	91.

MÁSODIK PONT.

A városi magyar polgárokról.

70. §. A városi magyar polgárok kiváltságai	92.
---	-----

MÁSODIK CZIKK.

A székely nemzetről.

71. §. A székely nemzet osztályzata	93.
---	-----

ELSŐ FEJEZET.

A székelyföldi testületekről.

72. §. A székely székekről	93.
73. §. A székelyföldi városokról	94.

MÁSODIK FEJEZET.

A székelyföldi egyénekről.

74. §. Ezen egyének osztályzatáról	95.
--	-----

ELSŐ PONT.

A székely nemesekről.

75. §. A székely nemesek osztályairól	96.
76. §. Minden székelyek egyaránt nemesek	97.
77. §. A székely nemesek sajátságos kiváltságairól	99.
78. §. A székely nemesség bébizonyítása módjáról	100.

MÁSODIK PONT.

A székely városi polgárokról.

79. §. A székely városi polgárok jogairól	101.
---	------

HARMADIK CZIKK.

A szász nemzetéről.

80. §. A szász nemzet osztályzatáról	102
--	-----

ELSŐ FEJEZET.

A szászföldi testületekről.

81. §. A szász székekről és városokról	102.
--	------

MÁSODIK EEJEZET.

A szászföldi egyénekről.

82. §. A szászok egyéni jogairól	104.
--	------

NEGYEDIK CZIKK.

Az egyesült nemzetekről általában.

83. §. 1.) Az egyesült nemzetek vallásáról	105.
84. §. 2.) Az egyesült nemzetek nyelvéről	108.
85. §. 3.) Az egyesült nemzetek czimereiről s pecséteiről	109.
86. §. 4.) Az egyesült nemzetek nemzeti gyűléseiről	110.

MÁSODIK SZAKASZ.

A nem egyesült nemzetekről.

87. §. Ezen nemzetekről általában	111.
88. §. 1.) A nemtelen magyarokról	111.
89. §. 2.) Az oláhokról	112.
90. §. 3.) Az örményekről	112.
91. §. 4.) A görögökről ráczokról s bolgárokról	113.
92. §. 5.) A morvákról	114.
93. §. 6.) A zsidókról	114.
94. §. 7.) A cigányokról	115.
95. §. Az elősorolt nemzetek állapotát jellemző általános jegyzetek	115.
96. §. Az idegenekről	117.

HARMADIK RÉSZ.

A fejedelem és népközi jogviszonyokról.

97. §. Az erdélyi fejedelem és népközi jogviszony alkotmányos	117.
98. §. Ezen alkotmányos jogviszony természetének megismertetése módjáról	118.

ELSŐ SZAKASZ.

A törvényhozó hatalomról.

99. §. A törvényhozó hatalom munkálódása kétféle	119.
--	------

ELSŐ CZIKK.

A közönséges törvényeket alkotó hatalomról.

100. §. Ezen hatalmat a fejedelem és nép közösen gyakorolja	119.
101. §. Ezen törvényhozó hatalom az országgyűlésen gyakoroltatik	121.
102. §. Az országgyűlés alkatrészeiről	121.
103. §. Az országgyűlés összehívásának idejéről, helyéről s megnyitása módjáról	124.
104. §. Az országgyűlés tárgyaitól	125.
105. §. A tárgyak törvényszabta sorozatáról	127.
107. §. Az országgyűlési tanácskozás szabályairól	127.
107. §. A törvények keletkezése módjáról	131.
108. §. A törvény érvényességét feltételesítő kellékekről	131.
109. §. A törvények eltörléséről s hiteles magyarázásáról	132.
110. §. Az országgyűlés bérekesztésének módjáról s idejéről	133.

111. §.	Az országgyűlésnek a fejedelemhez s biztosáhozi viszonyairól	lap. 134.
---------	--	--------------

MÁSODIK CZIKK.

A helyhatósági törvényeket alkotó hatalomról.

112. §	A helyhatósági törvényekről	135.
113. §.	A helyhatósági törvények alkotására jogosított testületekről általában	135.
114. §. 1.)	A nemzeti gyűlésekről	136.
115. §. 2.)	A girás gyűlésekről s azok tartása idejéről, módjáról és tárgyairól	136.
116. §. 3.)	A községek és czéhok gyűléseiről	140.
117. §.	A helyhatósági törvények kellékeiről	141.

MÁSODIK SZAKASZ.

A z í t é l ő h a t a l o m r ó l.

118. §.	Ezen hatalom munkássági köréről	142.
119. §.	Az ítéelő, törvényhozó s végrehajtó hatalmak közti jogviszonyról	142.
120. §.	Az ítéelő hatalom munkálódásának szabályozásamódjáról	145.
121. §.	Az ítéelő hatalom függetlenségének biztosítása módjáról	145.

HARMADIK SZAKASZ.

A v é g r e h a j t ó h a t a l o m r ó l.

122. §.	A végrehajtó hatalom meghatározása	146.
123. §.	A végrehajtó hatalom kezelése a fejedelemre bízott	147.

ELSŐ CZIKK.

A végrehajtó hatalom munkássága köréről.

124. §.	A végrehajtó hatalom munkássági köre belső és külső	148.
---------	---	------

ELSŐ FEJEZET.

A végrehajtó hatalom munkássága belső körében gyakorolható fejedelmi jogokról.

125. §. 1.)	Az országgyűlés egybehívása jogáról	149.
126. §. 2.)	A királyi hivatalosok kinevezése jogáról	150.
127. §. 3.)	A törvények kihirdetetésének jogáról	150.
128. §. 4.)	A föfelvigyázás jogáról	152.

	lap.
129. §. 5.) A legfelsőbb bírósági jogról	154.
130. §. 6.) A megkegyelmezés jogáról	155.
131. §. 7.) A törvényszéki ítéletek végrehajtása jogáról. .	155.
152. §. 8.) A kiváltságadás jogáról	156.
133. §. 9.) Az egyházak körüli jogokról	157.
134. §. Ezen jogok törvényszabta korlátairól	159.
135. §. Azon egyházak körüli jogokról, melyek nem tartat- hatnak fejedelmi jogoknak	162.
136. §. 10.) A közhivatalnokok kinevezése jogáról . . .	164.
137. §. Ezen fejedelmi jog korlátairól	165.
138. §. 11.) A pénzveretés jogáról	170.
139. §. 12.) Az utlevéladás jogáról	171.
140. §. 13.) Az ingyen gazdálkodtatás jogáról	172.
141. §. 14.) A rendőri jogról	172.

MÁSODIK FEJEZET.

A végrehajtó hatalom munkássága külső körében
gyakorolható fejedelmi jogokról.

142. §. Ezen munkássági kör tárgyairól	174.
143. §. 1.) A külhatalmakkali érintkezés s szerződés jogáról	174.
144. §. 2.) A hadizenés jogáról	175.
145. §. A békekötés jogáról	176.
146. §. A külföldiek kirekeszthetéséről	176.

MÁSODIK CZIKK.

A végrehajtó hatalom segédeszközeiről.

147. §. Ezen segédeszközök nemeiről	177.
---	------

ELSŐ FEJEZET.

Az országos jövedelmekről.

148. §. Az országos jövedelmek kétfélék	177.
---	------

ELSŐ PONT.

A kincstári jövedelmekről.

149. §. A kincstári jövedelmek is országosok	178.
150. §. A kincstári jövedelmek forrásairóli rendelkezhetés jogáról	179.

I.) A fejedelmi adományzás körébe tartozókról.

151. §. Az adományozható jószágokról	179.
152. §. Az elajándékozható fekvőket el is kell ajándékozni	180.

II.) A fejedelmi adományzás körébe nem tartozókról. lap.

153. §. A pura fiscalitásokról általában	181.
154. §. Az eladott vagy zálogosított fiscalitások visszaszerzéséről	183.
155. §. A pura fiscalitásokról névszerint	184.

1.) A fiscalis jószágokról.

156. §. A fiscalis jószágokat tárgyazó jogokról	185.
---	------

2.) A dézmákról.

157. §. A dézmákról általában	186.
158. §. Miből fizettetik a dézma?	187.
159. §. A dézmafizetőkéről	188.
160. §. A dézmálásbani visszaéléseket korlátozó szabályok.	189.
161. §. Kinek fizettetik a dézma?	193.

A.) A magyarföldi dézmáról.

162. §. A magyarföldi dézma kezdetben püspöki jövedelem volt	193.
163. §. A magyarföldi dézmák későbbben secularisáltattak s a földesurak birtokába jutottak	194.
164. §. A magyarföldi dézma haszonbéréről	196.

B.) A szászföldi dézmáról.

165. §. A szászföldi dézmák nem secularisáltattak	197.
166. §. A szászföldi dézma egynegyede fiscalis jövedelemmé lett	198.
167. §. A szászföldi dézma törvényszerű állásáról	200.
168. §. A szászföldi dézma lajstromáról s újabb időbeli biztosításáról	201.

C.) Zárjegyzés a dézmákról általában.

169. §. Mind a magyar- mind a szászföldi dézmák az 1848-ik évben megszüntettek	202.
--	------

3.) A sóaknákról.

170. §. Az aknák jövedelméről	203.
171. §. A sóaknák körüli fejedelmi jog korlátairól	204.
172. §. A sóval kereskedhetésről	206.

4.) Az érczbányákról.

173. §. A bányászatról közjogi értelemben	206.
174. §. Az aranymosásról különösen	208.
175. §. A bányászat- s aranymosásból fiscalis jövedelmekről	209.

5.) A kénesőbányákról.

176. §. A kénesőbányák fiscalitások	211.
---	------

6.) A harminczadokról.

177. §. A harminczadról s fizetése helyeiről	212.
178. §. A harminczad fizetésének szabályairól	212.
179. §. A harminczad biztosításáról	213.
180. §. A harminczadosokról	214.
181. §. Zárjegyzék a harminczadokról	215.

7.) Egyéb fiscalis jövedelmekről.

182. §. A salétromot, talált kincset és postát tárgyazó jogairól a fiscusnak	216.
183. §. Azon fiscalis jövedelmekről, melyeket a szászpapak fizettek	217.
184. §. Census sancti Martini	218.

MÁSODIK PONT.

A tartományi jövedelmről.

185. §. A tartományi jövedelem miségéről	219.
186. §. Az adófizetőkéről	219.
187. §. Az adó meghatározása az országgyűlést illeti	219.
188. §. Az adó mennyiségéről s annak meghatározása mód járól általában	220.
189. §. Az adó mennyiségéről s annak meghatározása mód- járól különösebben	222.
190. §. Az adó elosztásának s felszedése módjának elhatá- rozásáról	223.
191. §. Az adó fizetésének törvényes módjáról	223.
192. §. Az adó fizetésének tetteges módjáról	225.
193. §. Ezen adóztatási rendszer bírálata	227.

MÁSODIK FEJEZET.

Az ország katonai erejéről.

194. §. Az erdélyhoni katonai erő kétféle	229.
---	------

ELSŐ PONT.

Az állandó katonaságról.

195. §. Az állandó katonaság kiállítása módjáról	229.
196. §. A katonaduggatás és szöktetés büntetéséről	230.
197. §. Az állandó katonaság tartása módjáról	231.
198. §. Az állandó katonaság kormányzásáról	232.
199. §. Az állandó katonaság használásáról	233.

MÁSODIK PONT.

Az erdélyhoni nemzeti katonaságról.

200. §.	A nemzeti katonaság alkottatása módjáról	235.
201. §.	1.) A magyar nemzet katonáskodási köteleességéről	235.
202. §.	2.) A székely nemzet katonáskodási köteleességéről	238.
203. §.	3.) A szász nemzet katonáskodási köteleességéről	239.
204. §.	A nemzeti katonaság tartásáról	240.
205. §.	A nemzeti katonaság kormányzásáról	241.
206. §.	A nemzeti katonaság kiállítása és használása módjáról	241.
207. §.	A nemzeti katonaság gyakorlásáról	243.

MÁSODIK KÖNYV.

ERDÉLYHONI MAGÁNJOGTAN.

1. §. A magánjogtan részeiről	lap. 3.
---	------------

ELSŐ RÉSZ.

A személyekről.

2. §. A személy fogalma s nevei	3.
---	----

ELSŐ OSZTÁLY.

Az egyénekről.

3. §. Az egyéniség fogalmáról	4.
---	----

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyénekről tulajdonaikra nézve.

4. §. 1.) A nemi különbségről	5.
5. §. 2.) Az egyének koráról	5.
6. §. Az egyéni jogok korszerinti különbözéséről	6.
a.) a serdültelemekre nézve	7.
b.) a serdültekre nézve	7.
8. §. A serdült árvák visszahúzóhatási jogáról	8.
9. §. A visszahúzás eredményéről	9.
10. §. c.) A teljes koruakra s öregekre nézve	11.
11. §. 3.) Az egyének egészségi állapotáról	12.
12. §. 4.) Az egyénekről becsületesség tekintetben	13.

MÁSODIK SZAKASZ.

Az egyénekről viszonyaikra nézve.

ELSŐ FEJEZET.

A vérségi viszonyról.

13. §. A vérség fogalmáról s neveiről	14.
14. §. A rokonsági különböző viszonyok meghatározása módjáról	16.
15. §. A származási tábláról	17.
16. §. A rokonok saját neveiről	20.
17. §. Jegyzés a rokonsági viszonyokról	22.

MÁSODIK FEJEZET.

A családi viszonyról.

18. §. A család fogalmáról	22.
--------------------------------------	-----

A házasságról.

19. §. A házasság fogalmáról	22.
--	-----

A.) A helvét vallástételt követők házasságáról.

20. §. A helvét vallástételt követők házassága minőségéről	23.
21. §. I.) A házasság érvényességének feltételeiről	24.
22. §. 1.) A házasság törvényszabta akadályairól	24.
23. §. A fölmentésről	28.
24. §. 2.) A házasság törvényszabta kellékeiről	29.
25. §. a.) A mátkaságról	29.
26. §. A mátkaság kellékeiről	31.
27. §. A mátkaság következéseiről	33.
28. §. A mátkasági viszony megszűnéséről	35.
29. §. b.) A kihirdetésről	36.
30. §. c.) Az egybekötésről vagy papi áldásról	38.
31. §. Birálata a házasság kellékeinek	40.
32. §. II.) A házasság különböző nemeiről	41.
33. §. III.) Az érvényes házasság következéseiről	44.
34. §. 1.) A házastársakra nézve	44.
35. §. 2.) A gyermekekre nézve	46.
36. §. IV.) A házasság megszűnéséről	48.
37. §. 1.) A házasság halál általi megszűnéséről	48.
38. §. 2.) A házasság megsemmisítéséről	49.
39. §. A megsemmisítés következéseiről	51.
40. §. 3.) A házasság felbontásáról	53.
41. §. a.) Az elválásról s okairól	53.
42. §. Az elválás következéseiről	55.
43. §. b.) A megkülönböztetésről	57.
44. §. V.) A házassági ügyekről	58.

B.) A r. catholicusok házasságáról.

45. §. A catholicusok mátkaságáról	59.
46. §. A házasság különböző nemeiről	60.
47. §. A házasság akadályairól	60.
48. §. 1.) A gátló akadályokról	60.
49. §. 2.) A bontó akadályokról	61.
50. §. A felmentésről	64.
51. §. A catholicusok házassága következéseiről és megszűnéséről	65.
52. §. A catholicus házások megkülönböztetéséről	65.

HARMADIK FEJEZET.

A személyek viszonyairól önállósági tekintetben.

53. §. A személyek önjoguk vagy mástól függők 66.

ELSŐ CZIKK.

Az atyai hatalomról.

54. §. Az atyai hatalom fogalma 67.
 55. §. Az atyai hatalom alapjáról 68.
 56. §. A törvényesítésről s neveiről 69.
 57. §. 1.) A házasság általi törvényesítésről 69.
 58. §. 2.) A fejedelmi törvényesítésről 70.
 59. §. 3.) A pápai törvényesítésről 72.
 60. §. Az atyai hatalom alá tartozó személyekről 72.
 61. §. Az atyai hatalom körébe tartozó jogokról 73.
 62. §. Az atyai jogoknak megfelelő köteleességekről 74.
 63. §. Az atyai hatalom megszűnéséről 75.
 64. §. Az atyai hatalom megszűnése következményéről 76.

MÁSODIK CZIKK.

A védhatalomról.

65. §. A védhatalom rendeltetése s nevei 76.

I.) A gyámnoki hatalomról.

66. §. A gyámnoki hatalom feladata 76.
 67. §. A gyámság alá rendeltetett személyekről 77.
 68. §. Kik lehetnek gyámnokok? 77.
 69. §. A gyámság neveiről 78.
 70. §. 1.) A végrendeleti gyámságról 79.
 71. §. 2.) A törvényi gyámságról 80.
 72. §. 3.) A rendelt gyámságról 82.
 73. §. A gyámság kezdetéről 84.
 74. §. A gyámság folytatásáról: 1.) az árvák személyére nézve 86.
 75. §. 2.) Az árvák vagyonára nézve 86.
 76. §. 3.) Az árvák pereire nézve 88.
 77. §. Az árvák gyámság alatti biztosittatásáról 89.
 78. §. A gyámság megszűnéséről 90.

II.) A gondnoki hatalomról.

79. §. Ezen hatalom és a gyámság közti különbségről 91.
 80. §. A gondnoki hatalom alá tartozó személyekről 93.
 81. §. A gondnokság kezdetéről folytatásáról s megszűnéséről 93.
 82. §. A városi és zsellératyák árváiról 94.
 83. §. Az árvabírói székről 95.
 84. §. 1.) Az árvabírói szék alkotásáról 96.
 85. §. 2.) Az árvai szék bírái köteleességeiről 97.
 86. §. 3.) Az árvabírák fizetéséről 101.

HARMADIK CZIKK.

Az uri hatalomról.

87. §. Az uri hatalom köre s osztálya 102.

I.) A gazdai hatalomról.

88. §. A gazdai hatalom alá tartozó személyekről . . .	102.
89. §. A gazda jogairól	103.
90. §. A gazda kötelességeiről	104.

II.) A földesuri hatalomról.

91. §. A földesuri hatalom alatti személyekről és az urberről	105.
92. §. A földesuri hatalmat szabályozó törvényekről . . .	106.
1.) A földesuri hatalom régibb törvények szerinti szabályairól.	
93. §. A földesurak urbéréseik irányábani tartozásairól . .	106.
94. §. Az urbérések földesuraik irányábani tartozásairól .	109.
95. §. A földesurak s urbéréseik egymás irányábani tartozásainak biztosításáról	112.
96. §. Az urbérések szabad költözködhetési jogáról . . .	113.
97. §. A földesuri hatalom körébe tartozó más jogokról .	115.
98. §. A földesuri hatalom körébe tartozó más kötelességekről	116.
2.) A földesuri hatalom újabb törvények szerinti szabályairól.	
99. §. Az urbériségről	117.
100. §. Az urbéri állományokról és helységek osztályzatáról	119.
101. §. Az urbérest állománya haszonvételén kívül illető javadalmakról	124.
102. §. Az urbéri tartozásokról	127.
103. §. A tizedről	130.
104. §. A kisebb urbéri tartozásokról	131.
105. §. Az urbéri kötésekről	132.
106. §. Az urbéri állományok haszonvételének az urbérések általi eladhatásáról	134.
107. §. Az urbérések szabad költözködéséről és elmozdításáról	137.
108. §. A földesuri fenytő hatalomról	139.
109. §. A földesuri hatalom visszaélései korlátozásáról . .	140.
110. §. Az urbéri hatóságról, annak tárgyairól és urbéri eljárásról	141.

3.) Az urbéri tartozások legújabb törvények szerinti megszüntetéséről.

111. §. Az urbériségeken fekvő ur szolgálat, dézma és pénzbeli fizetések kisajátításáról	145.
112. §. Az urbéri kisajátított magán ur javadalmak status-adóssággá változtatásáról	147.

NEGYEDIK FEJEZET.**A polgári viszonyról.**

113. §. A személyek hazafiak vagy idegenek	147.
--	------

ELSŐ CÍKK.**A hazafiakról.**

114. §. A hazafiak osztályzatáról	148.
---	------

I.) Az egyesült nemzetbeliekről.

115. §. Az egyesült nemzetbeliek birtokolhatási jogának kölcsönösségéről.	
---	--

lap.

116. §. Az egyesült nemzetbeliek osztályzata	150.
117. §. 1.) A nemesek magánjogi kiváltságairól	151.
118. §. 2.) A polgári rendűek magánjogi kiváltságairól	153.

II.) A nemegyesült nemzetbeliekről.

119. §. Ezek osztályzatáról s jogairól	154.
--	------

MÁSODIK CZIKK.

A z i d e g e n e k r ől.

120 §. Az idegenek törvényeink általi köteleztetéséről	157.
121. §. Az idegenek fekvő jókat nem birtokolhatnak	157.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az egyénekről egyházi viszonyaikra nézve.

122. §. Az egyének vallásuk szerinti osztályzata	158.
123. §. Az egyének vallásuk tekintetébeni magánjogairól	158.

MÁSODIK OSZTÁLY.

A t e s t ü l e t e k r ől.

124. §. A testületekről általában	159.
125. §. A testületek neveiről	160.
126. §. 1.) A fiscusról	160.
127. §. A fiscust illető jogokról általában s azok kezelőjéről	161.
128. §. A fiscus vagyont tárgyzó jogairól	161.
129. §. A fiscust illető kiváltságokról	163.
130. §. A fiscalis directorról	163.
131. §. 2.) Az egyesült nemzetekről, a vármegyékről, vidékekről s székekről	164.
132. §. 3.) A szabad királyi és kiváltságolt városokról	165.
133. §. 4.) A falukról	166.
134. §. 5.) Az eklésiákról	167.
135. §. 6.) Az oskolákról	167.
136. §. 7.) A káptalan és konventről	168.
137. §. 8.) A czehekről	170.

M Á S O D I K R É S Z.

A d o l g o k r ől.

138. §. A dolgok miségéről	173.
--------------------------------------	------

ELSŐ SZAKASZ.

A d o l g o k n e m e i r ől.

139. §. A dolgok birtokoltak vagy nem birtokoltak	173.
---	------

ELSŐ FEJEZET.

A n e m b i r t o k o l t d o l g o k r ől.

140. §. A nem birtokolt dolgok neveiről	173.
141. §. 1.) A még nem birtokolt dolgokról	174.
142. §. 2.) A már nem birtokolt dolgokról	174.

MÁSODIK FEJEZET.

ap.

A birtokolt dolgokról.

143. §. Ezek köz- és külön használatuak	175.
---	------

ELSŐ CZIKK.

A közhasználatu dolgokról.

144. §. Ezeknek neveiről	175.
145. §. 1.) Az utakról	175.
146. §. A vámos utakról	176.
147. §. A vámolhatás feltételeiről	177.
148. §. A vámtulajdonos jogairól	178.
149. §. A vámmentes személyekről	179.
150. §. A törvénytelen vámhelyekről	181.
151. §. 2.) Az országos levéltárakról	181.
152. §. 3.) A folyó vizekről	182.

MÁSODIK CZIKK.

A külön használatu dolgokról.

ELSŐ PONT.

A külön használatu dolgok osztályzata.

153. §. Ezen dolgok törvényeink szerinti neveiről	182.
154. §. 1.) Az ingó és fekvő dolgokról	183.
155. §. Az ingók mennyiségének mértékéről	183.
156. §. A fekvők némely nevezeteiről	184.
157. §. A fekvők határjegyeiről	186.
158. §. A fekvők mennyiségének mértékéről	188.
159. §. 2.) A fő- és járulékdolgokról	189.
160. §. A járulékok neveiről	190.
161. §. a.) A halászatról	191.
162. §. b.) A malomtartás jogáról	192.
163. §. c.) A legeltetési jogról	193.
164. §. d.) A makkoltatási jogról	195.
165. §. e.) A közhatár használatáról	196.
166. §. A határrendezés- és birtokelkülönítésről	198.
167. §. A határrendezés és birtokelkülönítés módjáról	205.
168. §. f.) A korszomárlási jogról	213.
169. §. g.) A mézszárszéktarthatás jogáról	216.
170. §. h.) A terményekről	217.
171. §. 3.) Az ősi és szerzeménydolgokról	218.
172. §. Az ősi vagyonok a család tulajdonai	221.
173. §. A szerzemények a szerző tulajdonai	223.
174. §. 4.) Az egyházi és világi dolgokról	224.
175. §. a.) Az egyházi fekvő dolgokról	224.
176. §. Az egyházakat fekvők szerzésétől eltiltó törvényekről	227.
177. §. b.) Az egyházi ingó dolgokról	228.
178. §. Az egyházakat birtokaikra nézve biztosító törvényekről	231.
179. §. 5.) A nemesi és nem nemesi dolgokról	233.
180. §. A nemesi jókról s azok neveiről	233.
181. §. A nem nemesi jókról	236.

MÁSODIK PONT.

A külön használatu dolgok értékéről.

182. §. A dolgok értéke meghatározása módjáról	237.
--	------

MÁSODIK SZAKASZ.

A dolgot tárgyazó jogokról.

183. §. Ezek nemeiről	239.
---------------------------------	------

I.) A birtoklási jogról.

184. §. A birtoklásról s nemeiről	340.
185. §. A birtoklás megkezdéséről	242.
186. §. A birtoklás következtetéseiről	244.
187. §. A birtoklás megszűnéséről	245.

II.) A használati jogról.

188. §. A használatról	246.
189. §. A használat következtetéseiről	247.

III.) A tulajdonosi jogról.

190. §. A tulajdonosi jogról s nemeiről	248.
191. §. A tulajdonosi jog következtetéseiről	250.

HARMADIK SZAKASZ.

A dolgokat tárgyazó jogok szerzéséről.

192. §. A szerzés czimeiről általában	252.
---	------

ELSŐ FEJEZET.

A foglalásról

193. §. A foglalásról s nemeiről	252.
194. §. 1.) A hadi foglalásról	253.
195. §. 2.) A vadászatról	254.
196. §. 3.) A bányászatról	256.
197. §. 4.) A találásról	257.

MÁSODIK FEJEZET.

A fejedelmi adományról.

ELSŐ CZIKK.

A fejedelmi adományról általában.

198. §. A fejedelmi adomány fogalmáról	258.
199. §. Az adományozható jószágokról	259.
200. §. A fejedelem adományzási joga sajátágáról	260.

MÁSODIK CZIKK.

A fejedelmi adomány czimeiről.

201. §. Az adományi czimekről általában	261.
---	------

ELSŐ PONT.

A kihalás cziméről.

202. §. A kihalás értelmezéséről	262.
203. §. Az adománylevelek örököszt jelező kitételeiről	263.
204. §. A kihalt vagyoni követelése módjáról	267.

	lap.
205. §. A kihalás czime alatti adományzás idejéről . . .	270.
206. §. A kihalás czime alatt adományozott jog minőségéről . .	271.

MÁSODIK PONT.

A hűtlenség cziméről.

207. §. A hűtlenség bűnéről s eseteiről	272.
208. §. A hűtlenség büntetéséről	275.
209. §. A hűtlen követelése módjáról	275.
210. §. A hűtlenség czime alatti követelhető s. adományoz- ható jókról	276.
211. §. A hűtlenség czime alatti adományozás idejéről . .	278.
212. §. A hűtlenség czime alatt nyert jog minőségéről . .	280.

HARMADIK PONT.

A királyi jóváhagyás cziméről.

213. §. Ezen czim eredetéről	280.
214. §. A királyi jóváhagyás czime alatti adományozás ne- meiről s eseteiről	281.
215. §. A királyi jóváhagyás czime alatti adományozás fel- tételéről	284.
216. §. A királyi jóváhagyás czime alatt nyert jog minőségéről .	286.

NEGYEDIK PONT.

A királyi jog cziméről

217. §. A királyi jogról általában	287.
218. §. A királyi jog czime alatt követelhető s. adományoz- ható jószágokról	288.
219. §. A királyi jog czime alatti adományzás módjáról. .	295.
220. §. A nyert királyi jogot békbizonyítani nem tudók bün- tetéséről	298.

ÖTÖDIK PONT.

Az új adomány cziméről.

221. §. Az új adományról s neveiről	299.
---	------

I.) Az újított adományról.

222. §. Az újított adomány értelméről	300.
223. §. Az újított adomány nyerhetésének biztosításáról s feltételeiről	301.

II.) Az új adományról.

224. §. Az új adomány értelméről	303.
225. §. Az új adomány nyerhetésének biztosításáról s felté- teleiről	305.
226. §. Az új adomány következeiről általában	306.
227. §. Az új adománygyal együtt nyert királyi jog követ- kezeiről különösen	308.
228. §. A család új adományos büntetéséről	311.

HARMADIK CZIKK.

A fejedelmi adomány kívánatosságairól

229. §. Ezen kívánatosságok kétfélék	312.
--	------

ELSŐ PONT.

A fejedelmi adomány belső kívánatosságairól.

230. §. 1.) Az adományzó fejedelemtől	313.
231. §. 2.) Az adományosról	315.
232. §. 3.) Az adomány tárgyaról	315.

MÁSODIK PONT.

Az adomány külső kívánatosságairól.

233. §. 1.) Az adománylevelek írása módjáról	316.
234. §. 2.) Az adományleveleket hitelesítő aláírásokról	318.
235. §. 3.) Az adományleveleket hitelesítő pecsétéről	319.
236. §. 4.) Az igtatásról	320.
237. §. a.) Az igtatás idejéről	320.
238. §. b.) Az igtatás helyéről	322.
239. §. c.) Az igtatáshoz tartozó személyekről	322.
240. §. Az igtatás végrehajtása módjáról	323.
241. §. Az igtatás nemeiről	325.

NEGYPEDIK CZIKK.

A fejedelmi adományból folyó jogokról.

242. §. Az adományos jog nemeiről	327.
243. §. 1.) A személyt tárgyzó adományos jogról	327.
244. §. Az adomány nemesítő ereje nincs feltételezve az igtatás minősége által	328.
245. §. 2.) A jóságot tárgyzó adományos jogról	330.

ÖTÖDIK CZIKK.

A fejedelmi adományok némely különös nemeiről.

246. §. Ezekről általában	331.
247. §. 1.) A zálogczim alatti adományzásról	332.
248. §. 2.) A fiscalis jóságok örökczim alatti adományzásáról	333.
249. §. 3.) A vásártarthatási kiváltságról	334.
250. §. A vásárt tartható jogairól s kötelelességeiről	336.
251. §. 4.) Csupa nemesség adományzásáról	337.

HARMADIK FEJEZET.

Az időmulásról.

252. §. Az időmulás meghatározásáról	337.
--	------

I.) Az időmulás kívánatosságairól.

253. §. Általában	338.
254. §. 1.) Az időmulást eszközlő birtoklásról	338.
255. §. 2.) Az időmulással szerzésre nem alkalmas személyekről	340.
256. §. 3.) Az időmulással meg nem szerezhető tárgyakról	342.
257. §. 4.) Az időmulás feltételezve van a birtoklás folytonosságától	346.
258. §. A birtokosok s birtoklási czím változása minő befolyással legyen a birtoklás folytonosságára	349.
259. §. 5.) Az időmulás törvényszerinti idejéről	350.

II.) Az időmulás következtéseiről.

260. §. 1.) Az időmulással tulajdonosi jog szereztetik . . . 352.
 261. §. 2.) Az időmulás következtése lehet csupán jogvesztés is 354.

NEGYPEDIK FEJEZET.

Az örökösödésről.

262. §. Mi az örökség, örökös és örökösödés? . . . 355.

ELSŐ CZIKK.

Az örökösödés neveiről.

263. §. Az örökösödés végrendeleti vagy törvényi . . . 356.

ELSŐ PONT.

A végrendeleti örökösödésről.

264. §. A végrendeletről . . . 356.

I.) A végrendelet kíváratosságairól.

265. §. Ezen kíváratosságok kétfélék . . . 357.

1.) A végrendelet belső kíváratosságairól.

266. §. a.) A végrendelezőre nézve . . . 357.

267. §. b.) A végrendeleti örökösre nézve . . . 360.

268. §. c.) A végrendelet tárgyát tevő vagyponra nézve . . 360.

2.) A végrendelet külső kíváratosságairól.

269. §. A köz és magán hitelességű végrendeletekre nézve 362.

II.) A végrendeletek neveiről.

270. §. A végrendeletek érvényesek vagy érvénytelenek . 363.

I.) Az érvényes végrendeletek különös neveiről.

271. §. a.) A fiók-végrendeletről . . . 363.

272. §. b.) A hitbizományi végrendeletről . . . 364.

273. §. c.) Az urbéresi végrendeletről . . . 366.

274. §. d.) Az örökbefogadásról . . . 368.

2.) Az érvénytelen végrendeletek neveiről.

275. §. A semmitérő erőt vesztett, megmásolt, süketlen végrendeletekről . . . 369.

276. §. A mostoha végrendeletről . . . 370.

MÁSODIK PONT.

A törvényi örökösödésről.

277. §. Ezen örökösödésről s neveiről általában . . . 372.

A.) A vérségi örökösödésről.

278. §. A vérségi örökösödés osztályairól . . . 373.

279. §. A vagyonok örökösödés tekintetébeni természetéről 374.

I.) A nemzettek örökösödéséről.

280. §. Az ezen osztályba tartozó örökösökről . . . 378.

281. §. 1.) A törvényes házasságban születettek örökösödéséről 378.

282. §. a.) A kegyelmet nyert hűtlen nemesek gyermekei örökösödéséről . . . 381.

283. §. b.) A székely gyermekek örökösödéséről . . . 381.

284. §. c.) Az urbéreszek gyermekei örökösödéséről . . . 383.

	lap.
285. §. 2.) A házasságon kívül született gyermekek örökösödéséről	383.
286. §. Az első osztálybeli örökösök részesedése mértékéről	386.
II.) A nemzők örökösödéséről.	
287. §. Ezen osztálybeli örökösökről	387.
288. §. Az ezen osztálybeliek örökösödési jogáról	387.
289. §. A második osztálybeliek részesedése mértékéről	388.
III.) A mellékágbeli rokonok örökösödéséről.	
290. §. Ezen osztálybeli örökösökről	390.
291. §. A mellékágbeliek örökösödése szabályairól	390.
291. §. Ezen osztálybeliek részesedése mértékéről	395.
292. §. A székelyek mellékágbeli örökösödéséről	396.
B.) A csupán törvényi örökösödésről.	
293. §. A csupán törvényi örökösökről	397.
294. §. 1.) A hitvesi örökösödésről	397.
295. §. 2.) Az özvegyi örökösödésről	400.
296. §. 3.) A fiscus örökösödéséről	403.
297. §. 4.) Az örökbefogadottak örökösödéséről	405.
298. §. 5.) A földesur örökösödéséről	406.
299. §. 6.) A szomszéd örökösödési jogáról	407.
300. §. 7.) A kihalt pap vagyoni örökléséről	408.
MÁSODIK CZIKK.	
Az örökösödés következéseiről.	
301. §. Általában	408.
ELSŐ PONT.	
A végrendeleti örökösödés következéseiről.	
302. §. A végrendeleti örökség kézhezvétele s felosztása szabályairól és terheiről	409.
MÁSODIK PONT.	
A törvényi örökösödés következéseiről.	
A.) Az örökség kézhezvétele módjáról.	
303. §. Ez megtörténhetik tettelesen és per útján	411.
B.) Az örökség felosztásáról.	
304. §. Az örökség felosztása esetéről s eszközlése módjáról	412.
305. §. Az osztály alól kivett némely dolgokról	413.
306. §. Az osztály végrehajtása módjáról	416.
307. §. Az osztályigazítás- és új osztályról	417.
308. §. Az osztály saját következéseiről	419.
309. §. Az osztály rendkívüli eseteiről	420.
C.) Az örökség terheiről.	
310. §. Ezen terhek neveiről	423.
I.) A csupán fiágbeli fiörökösöket illető terhekről.	
311. §. 1.) A leányi negyedről	423.
312. §. A leányi negyed fizettetik csupán fiágot illető jószágokból az azokat öröklők által	424.
313. §. A leányi negyed kifizetése módjáról	425.

	lap.
314. §. Mikor követeltethetik a leányi negyed?	426.
315. §. Hányszor követeltethetik a leányi negyed?	427.
316. §. A leányi negyed elvesztése esetéről	428.
317. §. 2.) A hajadon leányok jogairól általában	428.
318. §. a.) A hajadon leányok tartásáról	429.
319. §. b.) A hajadon leányok kiházásításáról	431.
320. §. 3.) Az özvegyasszony kiházásításáról	434.
II.) Mind a csupán fi- mind a fi- s leányágbeli örökösöket közösen illető terhekről.	
321. §. 1.) Az özvegyasszony jogairól	435.
322. §. a.) A hitberről s fizetése módjáról	435.
323. §. Kik által fizettetik a hitér?	436.
324. §. Mikor és kik által követeltethetik a hitér?	437.
325. §. A hitér iránti jog megszűnése eseteiről	437.
326. §. b.) A hozományról	438.
327. §. A hozomány iránti jog elenyészéséről	440.
328. §. c.) Az özvegyasszony illetőségéről	440.
329. §. Az özvegyi lak és tartás joga megszűnésének eseteiről	442.
330. §. 2.) Az örökölt adósságokról	444.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A kötelezettségről.

331. §. A kötelezettség létesülésétől s nemeiről	446.
--	------

ELSŐ CZIKK.

Az egyezményi kötelezettségről.

I.) Az egyezményről általában.

332. §. Az egyezményről s kívánatosságairól	447.
333. §. 1.) Az egyezkedő felek képességéről	447.
334. §. 2.) A tárgy alkalmas voltáról	448.
335. §. 3.) Az egyezkedő felek megegyezéséről	450.
336. §. 1.) A megegyezés nyilváníttásáról	452.
337. §. Az egyezmények kötelező erejéről	455.
338. §. Az egyezményi kötelezettség átruházásáról	455.
339. §. Az egyezmények nemeiről	457.

II.) Az egyezményekről különösen.

340. §. Az egyezmények osztályzata	459.
A.) A birtoklási jogot alapító egyezményekről.	
341. §. Az örökményről és birói zárról	459.
B.) A használati jogot alapító egyezményekről.	
342. §. Ezeknek nemeiről	461.
343. §. 1.) A kölcsönről	461.
344. §. Az adós kötelezettségéről és a hitelező jogáról	462.
345. §. Az adósság követelése módjáról	463.
346. §. Az adósság felvétele szabályairól	465.
347. §. A városiak adósságáról	468.
348. §. A bukott városi adósok csödéről	469.

	lap.
349. §. a.) A csőd elrendelésének szabályairól	470.
350. §. b.) Az elrendelt csőd kihirdetéséről s a tömeg és csődper kezelése módjáról	471.
351. §. c.) A hitelezők osztályozása szabályairól	472.
352. §. d.) Az osztályozó ítélet végrehajtása módjáról	476.
353. §. Az árjegyzéki adósságról	477.
354. §. 2.) Az elzálogosításról	478.
355. §. A zálogbaadónak kötelelességeiről s jogairól	479.
356. §. A zálogba vevő jogairól s kötelelességeiről	482.
357. §. A zálogos birtok nemeiről	485.
358. §. A férj és feleség közti elzálogosításról	486.
359. §. 3.) A bérbeadásról	487.
360. §. 4.) A haszonkölcsonról	490.
361. §. 5.) Az érdemdíjazásról	490.
362. §. 6.) Az ideiglenes cseréről	491.
C.) A tulajdonosi jogot alapító egyezményekről.	
363. §. Ezeknek nemei	491.
364. §. 1.) Az ajándékozásról	492.
365. §. 2.) Az örökvásárról	493.
366. §. a.) Az ősi s adományos jószágok örökvásáráról s kel- lékeiről	493.
367. §. Az örökvásár nemeiről	496.
368. §. Az örökvásár biztosításáról	497.
369. §. Az osztatlan ősi jók örökvására eseteiről	500.
370. §. b.) A székely örökség örökvásáráról	501.
371. §. c.) A városi fekvők örökvásáráról	502.
372. §. d.) Az urbéreszek örökvásáiról	502.
373. §. e.) Némely ingók örökvásáráról	503.
374. §. 3.) A cseréről s kellékeiről	504.
375. §. A csere nemeiről	505.
376. §. A csere következéseiről	506.
377. §. 4.) Az örökösödési egyezményről	508.
378. §. 5.) A perközi békekötésről	509.
III.) Az egyezményi kötelezettség biztosításáról.	
379. §. A biztosító eszközökről	510.
380. §. 1.) A bánatpénzről	510.
381. §. 2.) A kezességről	511.
382. §. 3.) A szavatosságról	511.
383. §. A szavatos kötelelességeiről	512.
384. §. 4.) Az ingó zálogról	514.
385. §. 5.) A jószáglekötésről	514.
IV.) Az egyezményi kötelezettség megszűnéséről.	
386. §. Ennek eseteiről	516.

MÁSODIK CZIKK.

A büntényi kötelezettségről.

387. §. A büntényekről	518.
----------------------------------	------

A.) A közkövetelésű bűnökről.

388. §.	A közkövetelésű bűnök kétfélék	520.
---------	--	------

I.) A polgárzat elleni bűnökről.

389. §.	Ezen bűnök képzete s nevei	520.
390. §.	1.) Haza s fejedelem elleni hűtlenség	520.
391. §.	2.) A közcsendháborításról	521.
392. §.	3.) A vallássértésről	522.
393. §.	4.) A hitszegésről	526.
394. §.	5.) A közhivattalali visszaélésről	527.
395. §.	6.) A közkötelesség elmulasztásáról	529.
396. §.	7.) A bűntevők pártolása	531.
397. §.	8.) Közhitel csökkentése	534.
398. §.	9.) Közkincstár károsítása	536.
399. §.	10.) Közkereskedés gátlása	539.
400. §.	11.) A széktörésről	540.
401. §.	12.) Az igazság kiszolgáltatásának gátlása	541.

II.) A polgárok elleni bűnökről.

402. §.	Ezen bűnök képzete s neveiről	542.
403. §.	1.) A gyilkosságról	542.
404. §.	2.) A bénításról	545.
405. §.	3.) A fajtalanságról	546.
406. §.	4.) A lopásról	547.
407. §.	5.) A rablásról	548.
408. §.	6.) A gyújtogatásról	549.
409. §.	7.) Az ingyen gazdálkodtatásról	549.

B.) A magán követelésű bűnökről.

410. §.	A magán követelésű bűnök neveiről	549.
411. §.	1.) A hatalmaskodásról s elkövetése módjáról	550.
412. §.	A hatalmaskodás neveiről	551.
413. §.	a.) A nagyobb hatalmaskodásról s neveiről	552.
414. §.	A nagyobb hatalmaskodás törvényszerinti büntetéséről	554.
415. §.	A nagyobb hatalmaskodás szokás szerinti büntetéséről	556.
416. §.	b.) A kisebb hatalmaskodásról és büntetéséről	560.
417. §.	A kisebb hatalmaskodás némely eseteiről	561.
418. §.	A hatalmaskodók követelése módjáról	563.
419. §.	2.) A befogatásról s büntetéséről	566.
420. §.	3.) A vérarulásról s büntetéséről	568.
421. §.	4.) A becstelenítésről s büntetéséről	569.
422. §.	5.) A hitszegésről s büntetéséről	569.
423. §.	6.) A károsításról általában	571.
424. §.	A károsítás némely eseteiről különösen	573.
425. §.	7.) Közkötelesség elmulasztása	577.
426. §.	8.) Földesuri hatalommal visszaélés	578.
427. §.	9.) A zsarolásról	579.
428. §.	10.) A csalásról	579.

HARMADIK RÉSZ.

AZ ERDÉLYHONI MAGYAR PERTAN.

	lap.
429. §. A jog védelme s követelése módjáról	3.
430. §. A pertan részeiről	4.

ELSŐ OSZTÁLY.

A perről általában.

431. §. Ezen osztály részeiről	5.
--	----

ELSŐ SZAKASZ.

A per kezdetéről.

432. §. A per kezdetét szabályozó törvények tárgyairól	5.
--	----

ELSŐ FEJEZET.

A perben résztvevő személyekről.

433. §. Ezek lényegesek, mellékesek és segédek	5.
--	----

A.) A perbeli lényeges személyekről.

434. §. I.) A felperesről	6.
435. §. A közfelperesről különösen	8.
436. §. II.) Az alperesről	9.

B.) A perbeli mellékszemélyekről.

437. §. I.) Az avatkozóról	10.
438. §. 1.) A jog közösségére alapított avatkozásról	11.
439. §. 2.) A királyi jogcím alatti avatkozásról	12.
440. §. 3.) A büntetés követelése végetti avatkozásról	13.
441. §. 4.) A jogvédelem végetti avatkozásról	13.
442. §. II.) A szavatosról	14.

C.) A perbeli segéd személyekről.

I.) Azon személyekről, kik a perlekedők általi megbíztatásuknál fogva segédek.

443. §.	1.) A teljes hatalmu biztosról	15.
444. §.	A biztos felhatalmazása módjáról	16.
445. §.	A megbízó, biztos és más személyek közötti jogviszonyokról	18.
446. §.	A megbízó és biztos közötti viszony megszűnéséről	19.
447. §.	2.) Az ügyvédről	20.
448. §.	Az ügyvéd kötelességeiről	23.
449. §.	Az ügyvéd jogairól	24.

II.) A törvény rendelkezéséből segéd személyekről.

450. §.	A szolgabírák-, főbírák-, alispánok-, királybírák- és kapitányokról, nemes, káptalan- és konventbeli személyekről	26.
451. §.	A vármegyék, székelyszékek s magyarvidékek táblabíráiról	27.
452. §.	A hites írnokokról	28.

MÁSODIK FEJEZET.

A perek bírójáról.

453. §.	A bíróról	30
---------	---------------------	----

ELSŐ CZIKK.

A bíróról egyéni tekintetben.

454. §.	A bírónak egyéni kötelességeiről	31.
455. §.	A bírónak egyéni kötelességeiről	31.

MÁSODIK CZIKK.

A bíróról testületi tekintetben.

456. §.	A törvényszékekről általában	33.
---------	--	-----

ELSŐ PONT.

A világi törvényszékekről.

457. §.	Ezeknek hatásköréről általában	34.
---------	--	-----

A.) A rendszerinti törvényszékekről.

458. §.	Ezeknek osztályzata	34.
---------	-------------------------------	-----

I.) A rendszerinti alsóbb törvényszékekről.

459. §.	Ezeknek neveiről	35.
---------	----------------------------	-----

1.) A vármegyék és magyarvidékek törvényszékeiről.

460. §.	A fő- és alszékekről	35.
461. §.	A derékszékekről	36.

	lap.
462. §. A derékszékek elébe tartozó perekről	37.
463. §. A közgyűlésről	39.
464. §. 2.) A székelyszékek törvényszékeiről	39.
465. §. 3.) A szabadkirályi és más kiváltságos városok tör- vényszékeiről a magyar- és székelyföldön	40.
466. §. 4.) A bányászati altörvényszékekről	41.

II.) A rendszerinti felsőbb törvényszékekről.

467. §. 1.) A királyi tábláról	42.
468. §. A királyi tábla bírósága alá tartozó perekről	44.
469. §. 2.) A királyi főkormányszékről	48.
470. §. A királyi főkormányszék bírósága alá tartozó pe- rekről	48.
471. §. 3.) A királyi kincstári székről.	49.
472. §. 4.) A productionale forumról	50.
473. §. 5.) Az országgyűlésről, mint törvényszékről	50.
474. §. 6.) A fejedelemtől, mint legfelső bíróról	52.

B.) A rendkívüli törvényszékekről.

475. §. Ezen törvényszékekről általában	52.
476. §. 1.) A rendelt törvényszékekről	53.
477. §. 2.) Az uriszékről	54.
478. §. 3.) A harmadnapos törvényszékekről	55.
479. §. 4.) A rögtönítelő székről.	56.
480. §. 5.) A számoltató, számító s osztóztató székekről	57.
481. §. 6.) A közbirói székről	57.
482. §. 7.) A falu székeiről	58.
483. §. 8.) A csempészöket elítélő törvényszék	58.

MÁSODIK PONT.

Az egyházi törvényszékekről.

484. §. Ezen törvényszékekről általában	59.
---	-----

A.) Az egyházi alsóbb törvényszékekről.

485. §. 1.) A reformatusok alsóbb törvényszékeiről	59.
486. §. 2.) A r. catholicusok alsóbb törvényszékéről	60.
487. §. 3.) A lutheranusok alsóbb törvényszékéről	60.
488. §. 4.) Az unitariusok alsóbb törvényszékéről	60.

B.) Az egyházi felsőbb törvényszékekről.

489. §. 1.) A reformatusok felsőbb törvényszékeiről	61.
490. §. 2.) A r. catholicusok felsőbb törvényszékeiről	62.
491. §. 3.) A lutheranusok felsőbb törvényszékéről	63.
492. §. 4.) Az unitáriusok felsőbb törvényszékéről	63.
493. §. Az egyházi törvényszékek előtti perlekedés módjáról	64.

HARMADIK FEJEZET.

A perlekedés idejéről.

494. §. A törvényszakokról	64.
495. §. A törvényszüneti időről	66.

NEGYEDIK FEJEZET.

A pert kezdő tényekről.

496. §. Általában	68.
-----------------------------	-----

A.) Az intésről.

497. §. Az intés nemeiről	68.
498. §. Az intés szabályairól	70.

B.) A törvényszék elébe hívásról.

499. §. Ennek nemeiről	71.
500. §. A törvényszék elébe hívás szabályairól	73.
501. §. A meghívás nélkül kezdetheő perekről	78.

C.) A per felvételéről.

502. §. A perfelvétel tartalmáról	79.
503. §. A perfelvétel szabályairól	79.

D.) A per kikiáltásáról.

504. §. A per kikiáltása módjáról	80.
505. §. A per kikiáltása szabályairól	80.

E.) Az alperesi megjelenésről.

506. §. Az alperes tartozik megjelenni a törvényszék előtt	81.
507. §. Az alperes meg nem jelenése következtetéséről	82.

MÁSODIK SZAKASZ.

A per folytatásáról.

508. §. A per folytatását szabályozó törvények feladatáról	84.
--	-----

ELSŐ FEJEZET.

A per részeiről.

509. §. A perek két részre osztatnak	84
--	----

ELSŐ CZIKK.

A per kifogási állásáról.

510. §. A per kifogási állásának tárgyairól általában	84.
511. §. I.) Az időhaladék-kérésről	85.
512. §. II.) Az egyszerű kifogásokról általában	86.

1.) A bíró elleni egyszerű kifogásról.

513. §. A bíró elleni kifogás eseteiről	86.
514. §. A bíró elleni kifogás szabályairól	87.

2.) A pert leszállító egyszerű kifogásokról.

515. §. a.) A törvényszék elleni kifogásról.	88.
516. §. b.) A felperesség elleni kifogásról	89.
517. §. c. A perfolyam elleni kifogásról	89.
518. §. A pert leszállító kifogások alkalmazása szabályairól	90.
519. §. Ezen kifogások helyes használatának következtetéséről	92.

MÁSODIK CZIKK.

A per derekas állásáról.

520. §. A per derekas állásának tárgyairól általában . .	92
--	----

ELSŐ PONT.

A per elvállalásáról.

521. §. A perelvállalás nemeiről	93.
522. §. A perelvállalás következtetéséről	93.

MÁSODIK PONT.

A bizonyításról.

523. §. A perbeli bizonyítás nemeiről s eszközeiről . . .	94.
---	-----

A.) Az oklevelekről.

524. §. 1.) Az oklevelek köz- vagy magán hitelességük .	95.
525. §. A közhitelességű oklevelek nemeiről s kellékeiről	95.
526. §. 2.) Az oklevelek eredetiek vagy másolatok . . .	97.
527. §. 3.) Az oklevelek fogyanatosítottak és nem fogyanatosítottak	100.
528. §. Az oklevelek általános kellékeiről	100.
529. §. A párkérésről	102.

B.) A tanukról.

530. §. A tanuk kívánatosságairól	103.
531. §. A tanuvallásról	107.
532. §. A tanuvallatás nemeiről	111.
533. §. 1.) Az egyszerű tanuvallatásról	112.
534. §. Az egyszerű tanuvallatás hitelesítése szabályairól	112.
535. §. 2.) A törvényszék által rendelt tanuvallatásról . .	114.

C.) A bírói szemlérl.

536. §. A bírói szemle eseteiről s szabályairól	116.
---	------

D.) A birói esküről.

537. §. A birói esküről általában és annak neveiről . . . 117.
 538. §. A perdöntő önkéntelen eskü szabályairól . . . 119.
 539. §. A megítélt eskünek örökösök általi letételéről . . 120.

HARMADIK PONT.**A per derekán használható kifogásokról.**

540. §. Ezeknek neveiről 122.

I.) Az oklevelek s tanúk elleni kifogásról.

541. §. Ezen kifogások alkalmazása módjáról 122.

II.) Az ügydöntő kifogásokról.

542. §. Ezen kifogások értelmezéséről 123.

1.) A patvarról.

543. §. A patvar eseteiről 123.
 544. §. A patvar büntetéséről 125.

2.) Az időmulásról.

545. §. Az időmulásról mint kifogásról általában 126.
 546. §. a.) Az időmulásról mint pert leszállító kifogásról . 127.
 547. §. b.) Az időmulásról mint ügydöntő kifogásról . . 128.

MÁSODIK FEJEZET.**A per tárgyalásáról.**

548. §. Általában 129.

ELSŐ CZIKK.**A per ügyvédi kezeléséről.**

549. §. Az ügyvédi kezelés neveiről 129.
 550. §. Az ügyvédi kezelés szabályairól 130.
 551. §. Az ügyvédszékről 132.

MÁSODIK CZIKK.**A perek birói kezeléséről.**

552. §. Általában 133.
 553. §. 1.) A perek sorozásáról 133.
 554. §. 2.) A perek bírálat alá vétetéséről 134.
 555. §. 3.) A perek elláttatása módjáról 135.
 556. §. 4.) A perekben költ ítéletekről s azok kihirdetéséről 137.

HARMADIK FEJEZET.**A perorvoslásról.**

557. §. A perorvoslás eszközeiről s neveiről 138.

ELSŐ CZIKK.

A per kifogási állásában használható menedékekről.

558. §. I.) A bétiltás menedékéről	141.
559. §. II.) Az egyszerű eltiltásról	142.
560. §. III.) Az eltiltással perújításról	143.

MÁSODIK CZIKK.

A pernek csak derekas állásában használható menedékekről.

561. §. I.) A kibocsáttatásról	145.
562. §. II.) A perújításról általában	146.
563. §. 1.) Az egyszerű perújításról	148.
564. §. 2.) A feljebbvitel lehagyásával perújításról	149.
565. §. A bejelentett perújítási menedéket használni elmulasztó félnek követelése módjáról	150.
566. §. III.) Az ellenállásról s alkalmazása módjáról	150.
567. §. Az ellenállás menedékének szabályairól	151.
568. §. IV.) A feljebbvitelről s feljebbviteli törvényszékekről	154.
569. §. A feljebbvitel birtokon belüli vagy kívüli	156.
570. §. A feljebbvitel menedéke alkalmazásának szabályairól	157.

HARMADIK CZIKK.

A perek mind kifogási mind derekas szakában használható menedékekről.

571. §. I.) Az ügyvédi meghívásról	163.
572. §. II.) A folyamodásról	167.
573. §. A folyamodás szokás szerinti szabályairól	168.

HARMADIK SZAKASZ.

A per bévégzéséről.

574. §. A pert bévégző tényekről	170.
575. §. I.) A felmentésről	170.
576. §. II.) A per letételéről	172.
577. §. III.) A perközi békéről	173.
578. §. IV.) A végrehajtásról	173.
579. §. 1.) Az ítélet melletti végrehajtásról	174.
580. §. 2.) A kötlevel melletti végrehajtásról	176.
581. §. 3.) A törvényczikk melletti végrehajtásról	176.
582. §. A végrehajtókról	178.
583. §. A végrehajtás szabályai	180.
584. §. A végrehajtók hibái orvoslásáról	185.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A per megelevenítéséről.

585. §. A kegyelemmeli perújításról	186.
---	------

MÁSODIK OSZTÁLY.

A perekről különösen.

586. §. Ezen osztály feladatáról	189.
--	------

ELSŐ FEJEZET.

A hosszú perekről.

587. §. A hosszú perekről általában	189.
588. §. 1.) A lappangó királyi jog követelése	191.
589. §. 2.) Az igtatáskori ellenmondás igazoltatása	193.
590. §. 3.) Az ellenmondás igazolásának elfogadtatása	196.
591. §. 4.) Új osztály követelése	198.
592. §. 5.) Az örökvásárnak a megkináltatott rokonok általi feltörése	200.
593. §. 6.) Régi határvonalok kijáratatása s a határjegyek megújítása	202.
594. §. 7.) A jószág viszszaszerzése gyökeres jognál fogva	204.

MÁSODIK FEJEZET.

A rövid perekről.

595. §. A rövid perekről általában	205.
596. §. 1.) A nagyobb hatalmaskodási kereset	206.
597. §. 2.) A kisebb hatalmaskodási kereset	207.
598. §. 3.) A szándékos gyilkosság megbüntettetése	209.
599. §. 4.) Hitbér követelése	210.
600. §. 5.) A hozomány viszkövetelése	212.
601. §. 6.) A leányi negyed követelése	213.
602. §. 7.) Gyámsági ügyek	215.
603. §. 8.) Az elzálogosított jószágot tárgyzó ügyek	217.
604. §. 9.) A bánatpénz követelése	220.
605. §. 10.) Az egyezményeket tárgyzó ügyek	221.
606. §. 11.) Az örözmény követelése	224.
607. §. 12.) Becstelenítők elleni ügy	225.
608. §. 13.) A hamis feladók elleni ügy	227.
609. §. 14.) Az eltartoztatott leveleket tárgyzó ügy	227.
610. §. 15.) A hűtlenség megbüntettetése	229.
611. §. 16.) Hűtlenség ürügye alatt elvesztett jószág viszsza- követelése	230.

	lap.
612. §. 17.) A nemesség bécizonyítása	231.
613. §. 18.) Az igtatás tisztaságánál fogva támasztott per	233.
614. §. 19.) Az ellenmondást számba nem vevő adományos által elfoglalt jószág visszakövetelése	235.
615. §. 20.) A csalárd adományos megbüntettetése	235.
616. §. 21.) A leányág kirekesztése	236.
617. §. 22.) A jogi egyenlőségnek követelése	237.
618. §. 23.) Az örökség követelése	238.
619. §. 24.) A második ízen tuli örökösök osztálya	241.
620. §. 25.) Az osztályigazításnak követelése	242.
621. §. 26.) A házastársak között költ vallomány feltörése	243.
622. §. 27.) A hajadon leányt illető jog követelése	244.
623. §. 28.) Végrendelet teljesedésbe vétele	247.
624. §. 29.) A végrendelet érvénytelenítése	248.
625. §. 30.) Az egyházi kormányzást és szertartásokat ma- gok fejtől ujítók megbüntetése	250.
626. §. 31.) A szombatosság megbüntetése	251.
627. §. 32.) A kezességérti követelés	251.
628. §. 33.) Az örökösvásár érvénytelenítése	253.
629. §. 34.) A kiskorúságban tett örökösvásár feltörése	256.
630. §. 35.) Az ősi vagyon átvál szerzett vagyon követelése	257.
631. §. 36.) Az elidegenített osztatlan jószágbeli illetőség vis- követelése	258.
632. §. 37.) A birtoklási képességgel nem bírók követelése	259.
633. §. 38.) A perközi béke feltörése	260.
634. §. 39.) A csere feltörése	262.
635. §. 40.) A homályos adósság követelése	263.
636. §. 41.) Az uzsoráskodás megbüntetése	264.
637. §. 42.) A méltatlanul fizetettnek visszakövetelése	265.
638. §. 43.) Az árjegyzéki tartozás követelése	266.
639. §. 44.) Adósság követelése jogi elsőbbségnél fogva	266.
640. §. 45.) Az adósságnak a már fekvőkkel kielégített hi- telezőtöli követelése	267.
641. §. 46.) A kölcsönös tartozások tisztába hozatala	269.
642. §. 47.) A hitszegés megbüntetése	270.
643. §. 48.) A vérárlás megbüntettetése	271.
644. §. 49.) Álarczoskodás megbüntetése	272.
645. §. 50.) A girás perről	273.
646. §. 51.) A szenvedett kár megtérítettése	274.
647. §. 52.) A kiváltságlevél kihirdetésekor történt ellen- mondásnak elenyésztetése	275.
648. §. 53.) A kiváltság érvénytelenítése	276.
649. §. 54.) A törvényellenes sokadalmak s hetivásárok meg- szüntetése	277.
650. §. 55.) A jogellenes korcsomárlás megszüntetése	278.
651. §. 56.) A kiváltság nélkül gyakorolt vámolás megszü- ntetése	279.

	lap.
652. §. 57.) A vámolásbani visszaélések megbüntetése . . .	279.
653. §. 58.) Azoknak megbüntetése, a kik székely embert törvényellenesen hivatnának ki királyitábla vagy országgyűlés elébe . . .	280.
654. §. 59.) Az oklevelek követelése törvényes másoltatás végett . . .	281.
655. §. 60.) A kötelességekben el nem járó végrehajtók megbüntetése . . .	281.
656. §. 61.) A téritők büntetése . . .	282.
657. §. 62.) Azok megbüntetése, kik a gyermekeket nem azon vallásban kereszteltették s neveltetik, melyben törvény rendelte . . .	282.
658. §. 63.) Az oláh papok kihágásainak megbüntetése . . .	283.
659. §. 64.) A bévett vallásu papok kihágásai megbüntetése . . .	284.
660. §. 65.) A sóaknak törvényellenes nyitásának s művelésének megbüntetése . . .	285.
661. §. 66.) A fiscust illető ércztizedet bé nem szolgáltató bányászok megbüntetése . . .	286.
662. §. 67.) A kénesőt fiscuson kívül másnak eladók vagy mástól vásárlók megbüntetése . . .	287.
663. §. 68.) Azoknak megbüntetése, kik aranyot, ezüstöt törvény tilalma ellenére szállítottak külföldre . . .	288.
664. §. 69.) A salétrom külföldre vitelének megbüntetése . . .	289.
665. §. 70.) Arany- és ezüsthamisítók megbüntetése . . .	290.
666. §. 71.) Talált kincs elrekkentésének megbüntetése . . .	291.
667. §. 72.) Tisztek kihágásainak megbüntetése . . .	293.
668. §. 73.) A tisztek által okozott sérelem orvoslása . . .	293.
669. §. 74.) A gonosztevőket elbocsátók megbüntetése . . .	294.
670. §. 75.) Az esküjét megszegő ügyvéd megbüntetése . . .	295.
671. §. 76.) Az igazságszolgáltatást megtagadó földesur megbüntetése . . .	296.
672. §. 77.) Közkövetelésű bűntények megbüntetése . . .	297.
673. §. 78.) A házassági ügyek . . .	298.

HARMADIK FEJEZET.

A legrövidebb perekről.

674. §. 1.) Az elidegenített fiscalítások követelése . . .	299.
675. §. 2.) Az elzálogosított fiscalítások visszaváltása . . .	299.
676. §. 3.) A kihalás kihirdetése . . .	300.
677. §. 4.) Az első és második ízbeli rokonok osztálya . . .	301.
678. §. 5.) Közhelyek felosztása . . .	304.
679. §. 6.) A barázdajártatás . . .	305.
680. §. 7.) Az özvegyi tartás kiszakasztása . . .	306.
681. §. 8.) Az özvegyi tartásul birtokolt jószágot pusztító özvegy követeltetése . . .	308.
682. §. 9.) Az özvegyi tartásul birt jószág viszkövetelése . . .	308.

	lap.
683. §. 10.) Az özvegy által elidegenített özvegyi tartásul birt jószág viszkövetelése	309.
684. §. 11.) Az okleveleknek özvegyaszcsonyoktöli követelése	310.
685. §. 12.) A gyermektelenül elhalt feleség vagyonainak férjéti követelése	311.
686. §. 13.) A kötlevel teljesítettése	312.
687. §. 14.) Tiszta zálog kiváltása	313.
688. §. 15.) A tiszta adósság követelése	313.
689. §. 16.) A bukott adós követelése	314.
690. §. 17.) A panaszcson perről (processus spoli)	314.
691. §. 18.) A harmadnapos perről	316.
692. §. 19.) A harmadnapos szóbeli perről	317.
693. §. 20.) Az ellopott marha árának követelése	318.
694. §. 21.) Tékozlók követelése	319.
695. §. 22.) Kárt okozó malmok, gátak s töltések levágatása	320.
696. §. 23.) A korcsomárlási jog szabályozása	321.
697. §. 24.) A széktörés megbüntetésé	321.
698. §. 25.) A végrehajtók hibái orvoslása	322.
699. §. 26.) A felülni nem akarók megbüntetésé	323.
700. §. 27.) A törvéncsabrta pénzbeli büntetések követelése	323.

ERDÉLYHONI JOGTUDOMÁNY

IRTA

D Ó S A E L E K

JOGTUDOR.

ELSŐ KÖNYV :

ERDÉLYHONI KÖZJOGTAN.

KOLOZSVÁRTT.

NYOMATOTT GÁMÁN JÁNOSNÁL.

1861.

BÉVEZETÉS.

1. §.

A jogról és törvényről.

Az embernek, mintszellemi s érzéki valóságnak, rendeltetése az erkölcsi tökély és boldogság. Ezen kettős irányu törekvéseiben ösztöne, az öntudatában elébe tűzött erkölcsi szép és jó, s a gyönyör és fájdalom érzete; eszközei pedig a működéseiben végnélkül tökélyesíthető lelki és testi tehetségek, segedelve a kültermészet által. Ezen eszközök használhatása azonban működésének szabadsága, vagy is az által van feltételezve, hogy lelki s testi tehetségei lelkiismeretének ösztönzése szerinti munkásságukban ne gátolthassanak. Mivel pedig a működés ezen szabadságát minden ember, mint olyan, igényelheti, több embernek rendeltetése megközelítésére irányzott működhetése csak is ezen szabadság viszonyosságának feltétele alatt lehetséges; mely abban áll, hogy saját működési szabadságát mindenki csak embertársai hasonló szabadsága sérthetlenségének feltétele alatt gyakorolhatja. A szabadság viszonyosságának sérelme nélküli ilyen működhetés általában jognak nevezetik; mely mint az egynél több emberek közti viszony jellemzője, midőn kimutatja az egyikre nézve azt a mit cselekedhetik, abban kijeleli egyszersmind azt is, a mit a többek nem cselekedhetnek, a jogosított szabadságkörének sérelme nélkül; az, a minél fogva a cselekvésre jogosított mások által nem gátoltatik, kötelességnek nevezetvén.

Az ember rendeltetése szerinti működésének számtalan esetei levén, több ember egyszersmind s együtt működése-

kor, a jog általános képzetének segédelmével meg nem előzhető összeütközések csak úgy kerülthetnek ki, ha a működőknek mind jogi, mind kötelességi viszonya a működés különböző eseteire alkalmazva meghatároztatik: vagyis kijelöltetik minden név szerint megnevezendő esetre, hogy mit és miként cselekedhetik a jogosított, őt illető szabadságánál- s viszont mit és miként nem cselekedhetnek mások, a jogosított szabadságának korlátozását tiltó kötelességöknél fogva. A jog és kötelesség általános képzeteinek a működési viszonyok eseteire alkalmazott részletes meghatározása, törvénynek neveztetik.

2. §.

A törvények okosságiak vagy polgáriak.

Az emberek közti jogviszonyokat, alkalmazott részleteségükben, kétféleképp lehet meghatározni: a szerint a mint az ember, minden más tekintet mellőzésével, csupán szellemi érzéki valóság gyanánt, vagy úgy vétetik tekintetbe, mint tagja valamely, rendeltetésének megközelíthetése végett, bizonyos időben és helyen létesített társaságnak, mely polgárzatnak is szokott neveztetni. Az embert — mint olyant — tárgyazó törvénynek általában minden emberre s azok minden cselekedetére alkalmazhatónak s illőnek kellvén lenni, midőn az emberekre, mint olyanokra nézve, általános törvényhozói tekintélylyel csak is az okosság birhat, ilyen törvényeket csupán az okosság alkothat, melyek ennél fogva méltán nevezethetnek okosságiaknak. Azon törvények pedig, melyek az embert, mint valamely polgárzatnak tagját érdeklik, mint főleg a bizonyos időben és helyen alakult polgárzat által létesített, s azért mindenhez nem is alkalmazható viszonyokat szabályozók, csakis a társaság elismert törvényhozói tekintélyének lehetnek műveletei, s az embereket, mint bizonyos polgárzat tagjait, vagyis mint polgárokat illethetők polgáriaknak (*leges civiles positivae*) szoktak neveztetni. Az ezen kétféle törvények közti viszony hasonlítja a jog és törvény köztihez; a mennyiben a polgárzatok azért alkottatván, hogy az ember okossága által kitűzött rendeltetési célját azok segédelmével megközelítse, s ugyanazért polgárrá léte által, az ember nem szünnén meg ember lenni: a polgári törvények az okosságiakkal nem ellenkezhetnek, s nem is lehetnek egye-

bek, mint az okossági törvényeknek hely- és időbeli körülmények által módosított emberi viszonyokhoz illesztett alkalmazásai.

3. §.

A törvénytudományról.

A törvények rendszeres ismertetésével foglalkozó tudomány törvénytudománynak neveztetik; és ahoz képest, a mint az okossági vagy polgári törvényeket tüzte kiismertelése feladatául, lehet vagy okossági vagy polgári törvénytudomány. Az egész emberiségnek csak egy okossági törvénytudománya van, a törvényhozó okosság ugyanazonosságánál fogva. Polgári törvénytudomány pedig annyi lehet és van, a hány saját törvényhozással bíró polgárzatokra oszlott fel az egyetemes emberiség. Ezen polgári törvénytudományok egyike: Erdélyhoni törvénytudománya is.

4 §.

Az erdélyhoni törvénytudományról.

Az erdélyhoni törvénytudomány, rendszeres előadása a jogviszonyokat szabályozó erdélyhoni azon törvényeknek, melyek Erdélyben, míg önállásu fejedelemség volt, kötelező érvényességgel bírtak.

5. §.

Az erdélyhoni törvénytudomány forrásairól általában.

Az erdélyhoni törvénytudomány forrásainak szokták tartani

1-ör a H. K. 2 R. 6 cz. szerint az írott törvényt, a fejedelmek kiváltságleveleit, és az ország rendes biráinak ismertetelt, sőt több ízben ugyanazon egy renddel és módon s eljárással hozott, s törvényes végrehajtással is megerősített ítéleteit.

2-or. A H. K. előbeszédének 10. cz. szerint, a nem írott törvényt, mely szokásnak (consuetudo) neveztetik.

Mivel azonban a H. K. 2 R. 6. czimében, annak czimsorából (rubrum) s kezdő §-ából is láthatólag, csak azon források tárgyaltattak, melyekből a Hármaskönyv kelésekor a törvényszékeknél divatban volt szokás eredett (consuetudo qua

in judiciis modo generaliter utimur); és mivel mind a fejedelmi kiváltságleveleknek (H. K. 2 R. 11 cz. k. §.) mind az ország rendes birái ítéleteinek (E: b: 6 cz. 13 §. 15 cz. 1 §.) érvényessége törvénynyeli megegyezések által levén feltételezve, törvényeknek nem tekintethetnek: törvényeknek, s következőleg a honi törvénytudomány forrásainak csupán az írott és nem írott törvényt tarthatjuk; mit igazol az E: b: 2 cz. 1 §; és 6 cz. k. § is, amaz rövidségnek okáért törvénynek, ez pedig szokásnak nevezetvén.

I.) A törvényről.

§. 6.

A törvény fogalma s nemei.

Törvénynek nevezetik a jogviszonyok azon szabálya, melyet a törvényhozás hatalmával felruházott hatóság kifejezetten olyannak nyilvánított. A törvény az E. b. 8 cz. szerint vagy közönséges, azaz olyan, mely az ország minden lakóit kötelező törvények alkotására felhatalmazott hatóság által (milyen az 1791: 7. törvénycikk szerint a fejedelem az országgyűléssel együtt) hozatott; vagy különös, azaz olyan, melyet az ország lakosainak csak bizonyos részét kötelező törvények hozatalára jogosított hatóság (milyenek az egyesült nemzetek és a H. K. 3. R. 2. cz. szerint a vármegyék, székek, városok s czéhek gyűlései) alkotott. A közönséges törvényeket országos, a különöseket pedig helyhatósági törvényeknek nevezhetni.

A) Az országos törvényekről.

7. §.

Ezeknek nemei.

Országos törvények: a régi magyar királyok végzéseinek, Verbóczi Hármaskönyve, az Approbata és Compilata constitutiók, és az újabb törvénycikkek.

8. §.

1) A régi magyar királyok végzéseiről.

Erdély az 1002-dik éven kezdve 1540-ig Magyarhon része volt, s ennél fogva a testvérhon ezen idő alatt kelt törvé-

nyei erdélyhoni törvények is egyszersmind, a mennyiben újabb honi törvényeink által nem módosítottak s el nem töröltettek; azok a Leop. dipl. 3-ik pontjában honi törvényeink gyanánt erősítettven meg, „Decreta“ névalatt. Hazánk ezen legrégibb törvényei, bár mindannyiszor a király és nép egyetértésével keltek, az A. C. 3. R. 43 Cz. 1 cikkében láthatólag, Decretum általános czime alatt szoktak idéztetni.

Ilyenek :

1. Sz. István végzeményei két könyvben.
2. Első András hirdetménye (Edictum).
3. Sz. László végzeményei három könyvben.
4. A Kálmán végzeményei két könyvben.
5. II. András aranypecsétű szabadságlevele (bulla aurea).
6. Első az az Robert Károly végzeménye.
7. I. Lajosnak az arany bullát megerősítő oklevele azon 25 czikkkel együtt, melyekkel bővítette II. András szabadságlevelét.

8. Mária királynénak, atyja I. Lajos megerősítő levelét s pottlékczikkeit helybenhagyó oklevele.

9. Zsigmond királynak 6 végzeménye, melyek közül a második kisebbnek (Decretum minus), a hatodik pedig nagyobbobbnak (D. majus) nevezetik. Ezek elébe van igtatva a nevezett királynak egy adománylevele, s azon kegyelemlevél, melyben az ország rendeinek közbenjárására, az ellene pártoskodóknak megkegyelmezett.

10. Albert királynak egy rendelete.

11. Az ország rendei 1446-ban költ két végzésének töredékei.

12. V. (posthumus) László királynak két végzeménye.

13. A horogszegi Szilágyi Mihály mint fő kormányzó által, Mátyás király nevében, megerősített végzemény.

14. Mátyás királynak hat végzeménye, melyek közül a hatodik nagyobbobbnak nevezetik. Ezek közé vannak igtatva, még pedig a 3-ik után, az ország rendei, mint iratik Mátyás király távollétében, 1474-ben költ végzései, és az 5-ik után, a palatinus hivatalát szabályozó 1485-beli törvényczikkek.

15. II. Ulászló királynak hét végzeménye, melyek közül az első nagyobbobbnak, a harmadik pedig kisebbnek hivatik. Megelőzi ezeket a nevezett királynak ország szabadságát biztosító levele (conditiones suscepti regiminis Uladislai regis).

16. II. Lajos hat végzeményének töredékei; és hetedik. előbeszéd s bérekesztés nélküli végzeménye.

9. §.

Jegyzetek az elősorolt végzeményekről.

Az elősorolt végzeményekre nézve tudni kell, hogy

1) azokat feltalálhatni Magyarhon törvénytárának (corpus juris hungarici) első félrétü darabjában, úgy a mint Mó-sóczi Zakariás előbb váci, azután pedig nyitrai püspök s fő-kormányzseki ülnök, Telegdi Miklós pécsi püspök segedelmével kiadta 1584-ben a nélkül, hogy arra felhatalmazva lett volna az ország rendei által, vagy az ország rendei ezen gyűjteményt valaha bírálólág hitelesítették volna.

2) Vannak közöttök olyanok is, melyeket törvényeknek tartani nem lehetne. Ugyani

a) Sz. István végzeményeinek első könyve nem annyira törvényeket, mint fiához intézett atyai intéseket tartalmaz.

b) A Robert Károly neve alatti rendelet, egy haszonbéri kötlevel, mely mellett a király a körmöczi pénzverő házat járandóságaival s az érseki dézmákkal együtt bérbe adta íp-politusnak 800 márka ezüstért.

c) Zsigmond királynak első végz. csak is a hűtlenségök-ért jószágaitól megfosztottak folyamodására adott királyi válasz; második végz. sem országgyűlésen kelt törvény, hanem a tanácsosok s ... üldötteinek kihallgatása következtében kiadott rendelet; a negyedik végz. adó- és dézmaszedökhöz intézett királyi utasítvány; az ötödik végz. pedig az ország védelmét s a hadsereg kiállítása módját szabályozó királyi hirdetmény.

d) V. László végzeményei közül a 2-ik, a törökök elleni felülés tárgyában, a vármegyékhez intézett körlevél.

e) A nádori hivatalt szabályozó cikkekről békibizonyította Kovachich, hogy csupán magános személy javaslatai, és hogy országgyűlés által sem helybe nem hagyattak, se nem tárgyalattak.

f) II. Lajos végzeményei közül a 2-ik olyan gyűlésben költ, melyből a pártos nemesség által a főrendek és a papság ki voltak rekesztve.

Tagadhatlan, hogy az elősoroltak mint törvény kellékei-

vel nem bírók, vigyázatlanságból csuszhattak bé a törvénytárba. Mivel azonban a törvényhozás megfoghatatlan elnézése azokat törvényeink között mindaddig megszenvedte, s csaknem három század törvények gyanánt használta is: a mennyiben jelen viszonyainkra alkalmazhatók, nem lehet azokat törvényeknek nem tartani mindaddig, míg törvényeink tárából a törvényhozás által ki nem rekesztetnek.

3) A régi magyar királyok végzeményeinek ezen gyűjteményéből hiányzanak több oly végzemények, melyek hazánkra nézve is kötelező erővel bíró törvények voltak. Ezek közül m. e. 28-at fedezett fel Kovachich Márton fiával Józseffel; de azokat csak is történelmi, egyébiránt nagy becsű adatoknak tarthatni, valamig törvényhozási bírálattal s hitelesítés következtében, törvénytárunkba nem igtattatnak.

4) A közlött végzemények apróbb részekre osztvák, még pedig

a) a Szent István, Kálmán és Szent-László könyvei fejezetekre (capita) s ezek §§-okra. Ezek úgy szoktak idéztetni, hogy az illető király neve után a könyv-, fejezet- s §-számai iratnak, p. o. Szent-István 2 k. 52. f. 2. §.

b) I. András hírdetménye, I. Károly végzeménye, Zsigmond király kegyelemlevele és 1-ső végz. közvetlenül csak §§-okra osztatnak s aként idéztetnek p. o. I. Károly 20. §.

c) A többi végzemények tartalmukat kifejező címsorral ellátott czikkekre (articuli) s ezek §§-okra osztatnak, s úgy idéztetnek, hogy az illető király neve után végzeményének, a cikknek s §-nak számai iratnak p. o. Mátyás 6. V. 20. cz. 4. §.

Mindezen végzemények eredetileg nem voltak cikkekre s §§-okra osztva, kivéve II. Ulászló 3. V., mely cím-sorok által megkülönböztetett, de számjelzetlen cikkekre osztva jelent meg. A végzeményeknek cikkekre osztása tehát, s a közlött kivétel esetén kívül, czimsorozása, magánosok munkája: s jelesen mind a végzeményeket, mind azok fejezeteit s illetőleg cikkeit §§-okra Szegedi János jezsuita osztotta, még pedig úgy, hogy az első szám nélkül hagyta (mely kezdő §-nak neveztetik), kivéve a Mátyás 1-ső V., melynek nincs kezdő §-a; a másodikát első, a harmadikat 2-ik s úgy

tovább folyó számokkal számjelezte külön-külön mindenik fejezetben s illetőleg czikkben is.

10. §.

2) Verböczi hármaskönyvről.

Verböczi István ítélőmester hármaskönyvének (decretum tripartitum) készítésére alkalmat szolgáltatott, az azt jóváhagyott királyi oklevélben láthatólag az, hogy az írott törvénnyel ellenkező szokás, az igazság kiszolgáltatásában szem előtt tartandó sinormértéket bizonytalanná tévén, nem csak a perlekedő felekre, hanem a bírákra s törvénytudókra nézve is: gondoskodni kellett arról, hogy a változó s mulékony szokás írásba foglaltassék s törvénytényé alakíttassék.

Ezen törvénykönyvet Verböczi István úgy készítette, mint annak szerkesztésére II. Ulászló király által kinevezett tagja azon királyi táblának, melyre bízott volt, a II. Ulászló 4. V. 10. cz. 5. és 6. §§-aiban láthatólag, a törvényszékek előtt divatozó szokásoknak s törvényeknek mind kiegyenlítése s összeírása, mind a király s ország rendei elébe bírálat s illetőleg megerősítés végetti terjesztése. Az elkészült munka megvizsgáltatván s helybe is hagyatván az ország rendei által, II. Ulászló 7. V. 63. cikkében a király megkérletett annak megerősítésére, pecsétlésére s elküldésére is minden vármegyéhez. A király el is készítette megerősítő levelét, de mielőtt azt megpecsételte s a vármegyékre elküldhette volna, meghalálozván, hogy (a mint a szerkesztő maga írta) ezen annyii szorgalommal s fáradsággal elkészített, s a legfőbb király hatalom megerősítésével — csupán a pecsét felfüggesztését kivéve — hitelesített és jóváhagyott munka rejtekben ne heverjen, és idővel feledékenységbe esvén, semmivé ne legyen: azt maga a szerkesztő, minden változtatás nélkül, kinyomatta Bécsben 1517-ben. Hogy Verböczi István munkájának ezen kiadása az ország rendei által hitelesnek s törvény gyanánt használandónak ismertetett, s következőleg mint olyan a vármegyéknek is megküldetett legyen, méltán következtethetni II. Lajos 2. V. 41. cz. 5. §. ezen szavaiból: „secundum jura Regni scripta ad universos Regni comitatus jam destinata ab universis comitatibus semper adjudicentur causaeque universae discutiantur.“ A mennyiben az ország írott törvényein,

épen a kérdés alatti munkát lehet és kell érteni, annak készítésében, a fennebbiek szerint, a lévén a cél, hogy írott törvény gyanánt használtassék; és a mennyiben a kérdés alatti törvénykönyvet mind II. Ulászló király megerősítő oklevelében, mind maga Verböczi az olvasóhoz intézett végszavában: „*jus scriptum*“ névvel jellemzi. Egyébiránt nincs már szükség ezen törvénykönyv érvényességének bizonyítására, miután azt a Leop. dipl. 3. pontja törvénykönyvünk gyanánt erősítette meg, az I. R. 9. cz. 6. §. kivétele mellett; a mi által törvényünkké vált, bárha azelőtt csak szokásnak tartatott is.

Ezen munka azon okból neveztetik hármaskönyvnek, mivel azt szerkesztője három részre osztotta, azt tűzvéni ki célul, hogy az elsőben a személyeket, a másodikban a dolgokat tárgyzó jogokról, és a harmadikban a törvénykezésről értekezzék; a nélkül mindazáltal, hogy szándoka lett volna magát azon osztályhoz szorosaa tartani, mint ezt az I. R. I. cz. I §-ának e szavaiban maga megvallja: „*non directe quidem semper, sed prae postero interdum ordine, prout sequitur rerum in judiciis emergentium series, et conditio requirere dignoscitur.*“

Ezen latin szövegű munkának van előbeszéd (prologus), melyben kivéve azokat, mik a törvény kellékeit, szokást s a bíró kötelességeit tárgyzazzák, főleg tudományos meghatározásokat találhatni a jog, jogtudományi igazság s törvény fogalmairól s osztályairól, melyek mint törvény gyanánt használhatlanok, főleg a szerkesztő sokoldalú olvasottságáról tetselnek tanuságot.

Mind az előbeszédet, mind a részeket maga a szerkesztő címekre (titulus) osztotta; még pedig az előbeszédet 16 ra, melyek eredetileg nem voltak számjelezve; az első részt 134-re, a másodikat 86-ra, a harmadikat 36-ra, melyeknek tartalmát, (I R. 102 cz. I §-ának az I R. 98 cz. nek czimsorára hivatkozásából eredetieknek tartható) czimsoruk mutatja. A címeket Szegedi János jézsuita osztotta §§-okra mindenik címre nézve külön, az első szám nélkül hagyva (melyet kezdő §-nak nevezhetni), a másodikat első, a harmadikat 2-ik s így tovább folyó számokkal különböztetvé meg. Az idézésnek módja az, hogy a H(ármas) K(önyvbeli) E(lő) b(eszéd)

I R(észek) cz(imei) 1 §-ai száma iraték le p. o. E. b. 15 cz. k. v. 3 §. II. K. I R 25 cz. 2 §.

A hármas könyv valamennyi kiadásai magán vállalat eredményei lévén, ezek közül egyet sem lehet teljes hitelességűnek tartani; ilyennek csak azon kiadás tartathatván, mely a törvényhozó hatalom kezelői által eszközöltetett, vagy legalább szokott innepélyességgel hitelesített. Az eredeti kiadást azonban a többinél hitelesebbnek méltán tarthatni, a mennyiben az a szerkesztő felügyelete alatt jelent meg. Ezen eredeti kiadásnak felettébb ritka példányai közül egy meg volt a n. enyedi ref. főiskola könyvtárában.

II §

3. Az Approbata constitutionról.

Approbata constitutionak (C: C. 5 R. 5 E.) neveztetik azon törvényczikkek rendbeszedett gyűjteménye, melyek hazánknak magyarhontói elszakadása után, az 1540-ik even kezdve az 1653-ikig, erdélyi honi országgyűléseken keltek. Mint II. Rákóczi György fejedelemtnek ezen törvénykönyvet megerősítő leveléből láthatni, szerkesztésében az volt elődeinknek célja, hogy a kötelező erővel bíró törvényczikkek tisztába hozassanak, a mi úgy eszközöltetett, hogy a fejedelem országgyűlési határozat következtében, a régi és új törvényczikkeknek rendszeres egészhöz öntését ahozértő férfiakra bízván, az azok által elkészített munka előbb a fejedelmi tanács s azután az országgyűlés által is megvizsgáltatott, s az ugyanazon gyűlésen költ czikkeknek is illető helyökre igazítása után, a fejedelem elébe terjesztetett, hogy törvény gyanánt erősitené meg. II. Rákóczi György fejedelem meg erősítette ezen törvénykönyvet, annak nyilvánítása mellett, hogy az a régi és új törvényekkel megegyező, sőt azoknál a használatra nézve alkalmasabb.

Ezen latin mondatokkal tarkázott magyar szövegű törvénykönyv öt részre osztatott, melyek közül (a latin szövegű fejedelmi megerősítő levél szerint) az 1-ső tárgyalja az egyházi s vallást illető dolgokat, a 2-dik a fejedelmet, polgárzatot, a fiscust illetőket, a 3-dik a hon lakosait érdeklőket (*dominos regnicolas tangencia rerum momenta*), a 4-dik a tör-

vénykezést és az 5-dikbe igtattattak különféle edictumoknak nevezett törvényczikkek. A négy elsőbb rész külön folyó számokkal jelezettezimekre van osztva: még pedig az 1-ső 10-re, a 2-dik 16-ra, a 3-dik 86-ra, a 4-dik 20-ra. A czimek továbbá osztatnak egyenként folyó számokkal jelezett czikkekre, s csak olykor szám nélkül (p. o. A. C. 2. R. 8. Cz. 1. cz. 3. R., 25. Cz. 1. cz.) olykor szám jelezett (p. o. A. C. 2. R. 1 Cz.; 3. R. 81. Cz.) szakaszokra. Az ötödik rész pedig a tárgyak betűrende szerint czimsorozott s folyószámmal jelezett „Edictum”-okat foglal magában. Az idézés szokott módja az, hogy a Résznek, Czímnek, czikknek s Edictumoknak száma iratik le: p. o. A)pprobata) C)onstitutio 3. R)ész) 47. Cz)im) 22. cz)ikk); és A. C. 5. R. 50. E)dictum) vagy rövidebben A. C. 50. E.

Első s feltehetőleg leghitelesebb kiadása az Approbata constitutionak az, a mely Nagyváradon 1653-ban jött ki félrétben.

12. §.

4) A Compilata constitutio.

A Compilata constitutio rendbe szedett gyűjteménye azon honi törvényczikkeknek, melyek az Apr. const. kiadatása után, az 1645-dik éven kezdve az 1669-dikig keltek. Ezen törvénykönyv készítésében is a volt a cél, mint láthatni I. Apafi Mihály fejedelem latin szövegű megerősítő oklevelében, hogy a homályos, elavult s egymással ellenkező törvényczikkek közül a kötelező erővel bírók kiválasztassanak, rendbe szedessenek s kinyomattassanak. Elkészült ezen latin mondatokkal tarkásított magyar nyelvű törvénykönyv úgy és azon módon, mely fenebb az Apr. const. nézve közöltem: azon egyetlen különbséggel, hogy az 5-dik részébe igtatott Edictumok nem a tárgyak betűrende szerint vannak sorozva. Első részében van 1. Cz.; a 2-dikban 1. Cz.; a 3-dikban 16. Cz.; a 4-dikben 17. Cz.: és az 5-dikben 51. E., melyek úgy szoktak idéztetni, mint az Apr. constitutio nézve már megjegyeztük, p. o. C)ompilata) C)onstitutio) 1. R. 12. Cz. 2. cz.: CC. 5. R. 50. E., CC. 50. E.

Első s feltehetőleg leghitelesebb kiadása a Compilata constitutionak az, a mely 1669-ben jött ki.

13. §.

Azon törvényczikkekről, melyek az Approbata és Compilata constitutiókba nem i g t a t v á k.

Minthogy sem az Appropata és Compilata constitutiókban, sem az újabb törvényekben nincs határozottan kimondva, hogy azon törvényczikkek el volnának törölve, melyek 1540--1669-ig kötelező erővel birandólag keltek ugyan, de az Apr. és Comp. constitutiókba fel nem vétettek, úgy látszik mint-ha a kérdés alatti törvényczikkek érvényességét méltán lehetne állítani, a H. K. 2. R. 2. cz. 9. §. azon rendelkezésénél fogva, miszerint a hallgatással mellőzött s újabbak által meg nem másított régibb törvények kötelező erővel bírónak ismertessenek. Ellenkezőt bizonyítanak, a kérdés alatti czikkek érvénytelenségét tanusító következő okok s erősségek :

1) Az levén célja törvényhozásunknak, az Approbata és Compilata constitutiók szerkesztésében, az azokat megerősítő fejedelmi oklevelek szerint, hogy a használható s megtartásra méltó czikkek külön választása által, a perlekedők és bírák előtt nyilván legyenek azon törvények, melyekhez magokat alkalmazniok kell : azon czikkeket, melyek ezen törvénykönyvekbe fel nem vétettek, nem lehet csupán hallgatással mellőzötteknek tekinteni ; hanem olyanoknak kell és lehet is azokat tartani, melyeket a törvényhozó kihagyván a rendbeszedett czikkek közül s kirekesztvén a rendezetlen czikkek helyett használandó törvénykönyvekből, tettelegesen erőt veszítetteknek nyilvánított. Különben ugyanis miért lett volna szükség a beigtatott czikkeknek sok időbe és munkába került külön választására, a külön választottak országgyűlési meghíralására s helybenhagyására, s a helybenhagyottak ünnepeles megerősítésére és uj törvény alakjában kiadására ?

2) Hogy a kérdés alatti czikkek kihagyása, szándékoson és azon okból történt, mivel azokat törvényhozásunk el akarta törölni, bizonyítják

a) Az 1540--1653-ig keltekre nézve az 1652. 11 ez ezen szavai : „hogy Nagyságod kegyelmességéből úgy akarja végbevitetni (az AC. szerkesztését) s deputatus atyánkfiai-nak is olyan instructiot adadni, hogy mi is országunk hasznát érezhessük, és semminemű articulusok, melyek a haza javára szükségesek, ki ne rekesztessenek ; ha melyek pedig

azok közül a nemesi szabadság és minden rendek privilegíumi ellen irattaknak lenni találkoznának, azoknak tollalását is consideratioba akarja venni, Nagyságodnak megszolgáljuk.“

b) Az 1654--1669-ig keltekre nézve a Comp. constitutiót megerősítő fejedelmi oklevél ezen szavai: „nostrarum esse duximus partium . . . articulos ab anno 1654. exclusos fundamentalibus patriae legibus plerosque noxios et contrarios plurimum quidam segregandos, segregatos compilandos, post compilatos examinandos, examinatos in ordinem redigendos, in ordinem redactos tandem calcographorum opera excudendos curare.“

Mindkét adatból világos ugyanis, hogy a törvényhozás szándéka, az Apr. és Comp. constitutiók szerkesztésében egyfelől a volt, hogy a haza javára szükséges cikkek azokba vétessenek fel; másfelől pedig, hogy az ártalmas cikkek tollaltassanak; és már a midőn a nevezett törvénykönyvekbe igtatott törvénycikkektől külön választattak, szabadsággal, haza sarkalatos törvényeivel ellenkezőknek s ártalmasoknak is bélyegeztettek: azoknak kihagyását szándékosnak s a kihagyottak eltörlésével egyértelműnek méltán nevezhetni.

3) A kérdés alatti cikkeket az újabb időbeli törvényhozás sem tartotta érvényeseknek s törvényeink közé tartozóknak. Midőn ugyanis a Leopoldinum diploma 5-dik pontjában hazánk kötelező erővel birandó törvényei név szerint elősoroltattak, a kérdés alatti cikkekről említés nem tétel. És a midőn törvényhozásunk 1791-ben épen arról kívánt gondoskodni, hogy a törvényeink tárába még nem igtatott törvénycikkek az e végre kinevezett bizottmány (sythematica deputatio) által gyűjtenének össze országgyűlési birálat alá terjesztés végett, mint láthatni az ugyanazon évi 60. cz. 5-dik pontjában, egybegyűjtésre s birálatra méltók gyanánt csak is azon cikkeket jelölte ki, melyek az 1669 év olta keltek, a kérdés alattiakról mint 1669 előtt keltekről még csak nem is emlékezvén, s ezen hallgatás által elég érthetőleg kimondván azt, hogy azokat törvényeink közé tartozóknak és érvényeseknek nem ismeri.

4) A kérdéses cikkek törvényszerű hiteles kiadásban fel sem találtathatván, már azoknak ismeretére sem lehet szert tenni; kötelező erőt tulajdonítani pedig olyan cikkeknek, me-

lyeknek nem tudásával magát bárki is mentheti, az olvashat-
lanságig magosra függesztett törvények megtartását követelt
zsarnoki találékonyságra emlékeztető képtelenség lenne. Mely
képtelenség hogy nem tartozik csupán az ó világ történeti
csodaszülöttei közé, eléggé tanusíthatja a tárgyalás alatti bi-
zonyítgatásnak szükségessége, melyet csak azok tarthatnak
szükségfelettinek, kik ismeretlenek Erdélyhon helyzetének
azon szerencsétlenségével, mely hazafiui kötelességgé szen-
telte, ugyanazon elszántsággal vívni az érvényes törvények
megtartásaért, mint az érvénytelenné vált törvényczikkek
megtartása ellen.

Az elősorolt okoknál fogva érvényteleneknek méltán
tartható czikkek közé csakugyan nem számlálathatnak azok,
a melyekre az Apr. és Comp. constitutiókban hivatkozás tör-
tént, mint többi között például a C. C. 4. R. 11. Cz. 2. cik-
kében a beszterczei articulusra. Valamint azok sem,
a melyek megtartandók gyanánt jelöltettek ki, p. o. az A. C.
75. Edictumában az 1639-dik évbeli Edictumok. A hi-
vatkozás s illetén kijelölés által ugyanis a törvényhozás nyil-
vánította az iránti akaratát, hogy a kijelölt czikkek érvénye-
seknek tartassanak. Habár czélirányosabb leendett, ezen cik-
keket az illető törvénykönyvekbe felvenni, s az által elejét
venni annak, a mi meg is történt, hogy t. i. ezek is, a többi
kihagyottakkal együtt, feledékenységbe merülván, feltalálhat-
lanokká válhassanak.

4. §.

Az újabb törvényczikkekről.

Újabb törvényczikkeknek (*articuli novellares*)
neveztetnek azok, a melyek a Comp. constitutio kelése után az
1669-dik év óta a jelen időig keltek. Ezen törvényczikkek
összszegyűjtésére s bírálására még 1791-ben, az azon évi 64.
cz. 5. pontjában láthatólag, bizottmány neveztetett ki, mely
azonban megbízatásában el nem járván s tagjai is elhaláloz-
ván, közelebbről az 1841-beli országgyűlésen megújított.
Míg ezen bizottmány meg sem kezdett munkálkodása következ-
tében, törvényhozásunk által el nem határoztatik, hogy a kér-
dés alatti czikkek közül melyek legyenek megtartandók: tel-
jes bizonyossággal csupán azokat tarthatni törvényeknek, me-

lyek „articuli novellares” czim alatt kinyomtatva kezeink között forognak. Ilyen az 1847. és 1848-beliéken kívül mind latin szövegű

1) az 1744-ben kelt 9. törvényczikk

2) az 1747-ben .. 14. ..

3) az 1748-ban .. 1. ..

4) az 1751-ben .. 9. ..

5) az 1752-ben .. 4. ..

6) az 1753., 1744., 1755. és 1757-ben kelt egyszer-smind megerősített 5. törvényczikk.

7) Az 1791-ben kelt 64. t. z. melyekhez számíttatik még bizonyos tekintethen azon 8. czikk is, melyeket szükségsgöknél fogva megerősített ugyan a felség, de mivel a bizottmányok elébe utasított tárgyakkal szoros kapcsolatban álló tartalmuak, csak ideiglenesen, s ez okból ideiglenes törvényczikkeknek nevezetnek (articuli provisionales) s mint olyanok az országgyűlés által is (az 1792-beli országgyűlés jegyzőkönyvének 308. és 310. lapjain láthatólag) elfogadtatván, annak megbizása következtében a főkörmányszék által kihirdetettek, és az 1791-beli több törvényczikkektől elkülönítve, felterjesztéskori 94., 95., 96., 97., 133., 134., 135., 136. számaikkal jelezve ki is nyomattak.

8) Az 1792-ben költ 4. t. cz.

9) Az 1838-ban költ egy hódolati t. cz.

10) Az 1848-ban költ 29 t. cz. melyek magyar nyélven szerkesztettek s az 1848-ban bekövetkzett események között többnyire elavultak, mielőtt életbe léptethettek volna, mint az 1792 óta vajudas kinjai közt sinlödött erdélyhoni törvényhozás csaknem halva született magzatai.

11) Az 1848-ban kelt 11 törvényczikk.

Mindezen törvényczikkék idézésének szokott modja az, hogy a cikkek és kelésök esztendejének számai jelöltetnek ki p. o. 1744: 8 cz. 1791: 64 cz. 1791: 133 i (deiglenes) cz. vagy rövidítve 133 i. cz.

15 §

Azon újabb törvényczikkék érvényességéről, melyek nincsenek törvényeink tárába ígtatva.

A törvényeink tárába még nem ígtathatott újabb cikkek érvényességét

1) tagadni nem lehet. Mert midőn törvényhozásunk azokat az 1791: 64 cikkben, mint országgyűlési **czikkeket** (articulos diaetales) méltóknak ítélte arra, hogy öszszegyűjtesenek, kétség feletti, hogy a míg azokról a törvényhozó hatalom véghatározatát ki nem mondja, érvényességüket akár általában tagadni, akár ezek között e tekintetben, különböztetéseket tenni, merészség lenne. Azonban a kérdés alatti **czikkeket** érvénysek gyanánt általában

2) használni nem lehet. Mert kivéve azokat, melyek az 1669-ik éven kezdve 1690-ig u. m. az I. Apafi fejedelem haláláig költek, a többi nincsen ellátva az írott törvény minden kellékeivel. Ilyenek névszerint azon **czikkeket**, melyek akkor költek, midőn a felséges ausztriai ház védhatalmi felsőbbbsége uralkodóivá alakult át u. m. az 1690-ik éven kezdve az 1744-ig. Ezen idő alatt ugyanis előbb csak az ország rendei nevében, azután a tanács (status consilium) s 1692-1698-ig a választott főkormányzó (gubernator) megerősítése alatt költek a törvény**czikkeket**; még pedig a császári megerősítés szükségességének ki is fejezett elismerése mellett, mint az 1697-ben Kolozsvárt költ 11 cz. bizonyítja. Későbbben az országgyűlési foglalatosságok inkább csak a császári biztossali értekezésben, és az udvarrali levelezésben állottak s a törvény**czikkek** formába sem öntött határozatokat a kormányzék vétette teljességbe. Ezen idő alatt fejedelmi megerősítés által szentesített törvény**czikkeket** nem is költek, kivéve azon 1722-ben költ egyetlen **czikket**, melyben a felséges ausztriai ház leányágának is örökösödhetési joga elismertetett (pragmatica sanctio) s a császári megerősítés ezen első példányának is az 1744: 3. cz. megújítása későbbben szükségesnek ítéltetett. Hozzá járul még mindezekhez az is, hogy a kérdés alatti törvény**czikkeket** törvényszeres hitelességű példányokban megszerezni **csaknem** lehetetlen, miután abban az ezen **czikkeket** egybegyűjtésére kiküldött országos bizottmány sem boldogulhatott, mint jegyzőkönyvéből láthatni.

Ezen okoknál fogva a kérdéses **czikkekre** főleg csak is azon ohajtás nyilvánítása állhat hatalmunkban, hogy törvényhozásunk már valahára mondaná ki azokra nézve döntő határozatát; mert a polgárzat nem felelhet meg rendeltetésének ott, hol a polgárok megnyugtató határozottsággal nem tudják, mit kelljen törvénynek tartani.

16. §.

A törvények alkalmazásának szabályai.

A törvény kelése módjának s az érvényességét feltételező kellékeknek előadását, mint a közjogtudomány körébe tartozót mellőzve, itt csak a szükséges kellékekkel ellátott törvények alkalmazása módját tárgyzó szabályok sorolhatók elő a következőkben :

1) A törvénynek nincs visszaható ereje azaz : a törvény csupán a kelése utáni tényekre nézve használtathatik sinormérték gyanánt (*constitutiones non ad praeterita sed ad futura ligant* H. K. 2 R. 2 cz. 7 §.). Kivétetik csakugyan az idézett törvény szerint is azon eset, midőn a törvény visszaható erővel ruháztatnék fel (*si per verba in eadem constitutione posita leges traherentur etiam ad praeterita*), a mire példát láthatni az 1791: 51 cikkben.

2) „Az újabb törvény a régibb feletti tekintéllyel bir (*lex posterior derogat priori*) vagyis az újabb törvénynek régibbeli ellenkezése esetében, az újabbat kell érvényesnek tartani; de csak az újabb törvény kelése utáni tényekre nézve, mert az azelőttiek szabálya azután is a régibb törvény leend, a H. K. 2. R. 2. cz. 5 és 6 §§. szerint. Ezen szabály alkalmazhatásának esetei :

a) Midőn az újabb törvényben meg is nevezett régibb törvény töröltetik el, p. o. a Leop. Dipl. 3 pontjában a II. Andrásh V. 31. cz.; és az 1744: 1 és 2 cikkeken mindazon név szerint is felhozott cikkek, melyek a fejedelmek választását és a török portáhozi ragaszkodást tárgyzák.

b) Midőn az újabb törvény merőben ellenkezőt rendel a régibb törvény rendelkezésével a nélkül, hogy az eltöröltnek nyilváníttatnék. Így ellenkezik pl. az 1791: 9. cz. a CC. 2. R. 1 Cz. 5 pontjával.

c) Midőn az újabb törvény a régibbnek csak egy kijelölt részét törli el; a többi kifejezetten helybenhagyván. Ilyen p. o. az 1752: 1 cz. a CC. 3 R. 9 czimére nézve.

d) Midőn az újabb törvény a régibbnek csak egy részével ellenkezik; még pedig vagy a módosítás kijelélése mellett, mint láthatni p. o. az 1744: 9 cikkben az AC. 3 R. 12 czimére és az 1744: 6 cikkben az A. C. 3 R. 1 czimére nézve; vagy a nélkül, hogy a módosításról említés tétetnék, mint lát-

hatni p. o. az AC. 3. R. 25. czimében a H. K. 1. R. 102. czimére nézve.

Ezen igen gyakori esetben a régibb törvény csak annyiban vétethetik eltöröltnek, a mennyiben az bármiként is módosítva vagy változtatva lön az újabb törvény által a H. K. 2 R. 2. cz. 8 §. szerint.

4) Ha az előbbi törvények úgy mellőztetnek el hallgatással, hogy az utóbbiakban az előbbieket változtatása vagy másítása felől semmi említés sem tétetett, akkor az előbbi törvények erővel bírnak a H. K. 2 R. 2. cz. 9. §. szerint; de csak azon esetben, ha azok újabb törvények rendeletével nem ellenkeznek. Hogy ezen szabály alól az idézett törvényben említett ellenkező gyakorlat sem tehet kivételt, alább fog bebizonyíttatni.

5) A törvény minősége nem lehet a bíró ítéletének tárgya; mert meghozatván a törvények, nem azok felett kell azután ítélni, hanem azok szerint az E. b. 6. cz. 13 §. H. K. 2 R. 1. cz. 10 §. szerint.

6) A kétséges vagy homályos törvényt annak kell magyarázni, a ki alkotta, az E. b. 6. cz. 12 §. szerint (u. m. az országgyűlésnek a fejedelemmel együtt 179 1 : 7 cz.).

7) A közönséges törvénnyel ellenkező, régibb kiváltság mindaddig érvényes, míg annak eltörléséről a törvényben nyilvános említés tétetik, a H. K. 2 R. 8. cz. szerint; s viszont a közönséges törvénnyel ellenkező újabb kiváltság érvénytelen a H. K. 2 R. 11. cz. k. és 1 §. szerint.

8) A közönséges törvénnyel ellenkező különös törvény érvényes, mint az alóli kivétel; az által megerősülvén a közönséges törvény minden más ki nem vett esetekre nézve (*exceptio firmat regulam in casibus non exceptis*).

9) Egy bizonyos tárgyról rendelkező törvény kiterjeszthető más, a törvény által még el nem határozott hasonló tárgyakra is, mint az E. b. 12. cz. 3 §.-ából következtetni lehet.

B) A helyhatósági törvényekről.

17. §.

Ezeknek nemei.

Helyhatósági (municipalis) törvények:

1) A székely nemzet saját törvényei, s név szerint:

a) Az 1451-ben Marosvásárhelyen Vizaknai Miklós alkormányzó és vingárdi Geréb János elnöksége alatt költ azon végzés, mely a székelyföldi jószágokbani örökösödést és időmulást szabályozta.

b) Az 1466-ban erdélyi vajda s székelyek grófja Szentgyörgyi és bozini János elnöksége alatt Udvarhelyen költ végzés.

c) Az 1505-ben Udvarhelyen és 1506-ban Agyagfalván költ végzések.

d) Azon 1555-ben Udvarhelyen költ végzések, melyeket Dobó István és Kendi Ferencz vajdák erősítettek meg és folyó számmal jelezett 87 pontból állanak, melyek így idéztetnek : 1555 : C(onstitutio) 2. 3. p.

A székely nemzet ezen törvényeit láthatni azon könyvben, melynek czime ez : „A nemes székely nemzetnek constitutioni, privilegiumai, és a jószág leszállítását tárgyazó némely ítéletei. Nyomatott Pesten 1818-ban.“

2) A szász nemzet azon saját törvénye, melyet Báthori István fejedelem erősített meg 1583-ban ezen czim alatt „Statuta jurium municipalium saxonum in Transilvania“ Ezen a Leop. Dipl. 5 pontjában ujabb is megerősített törvénykönyv osztatott 4 könyvre, a könyvek czimzett titulusokra, s ezek külön folyó számokkal jelzett pontokra, melyek így idéztetnek: statuta 4 K. 8 cz. 2 p. Ezen könyvön kívül használhatja a szász nemzet azon kérdésekre nézve, melyek abban nincsenek szabályozva, a római törvénylár (corpus juris roma) a stat. 1 K. 1 cz. 7 pontjában látható fenhagyás szerint, de a H. K. 3 R. 2 cz. 5 § értelmében, csak is honi országos törvényeink sérelme nélkül.

3.) A vármegyék székely és szász székek helyhatósági törvényei a H. K. 3 R. 2 cz. 6 § szerint, melyek a Leop. dipl. 3 pontjában is megerősítették „Constitutiones“ név alatt.

4.) A városok saját törvényei a H. K. 3 R. 2 cz. 7 § szerint az ezekben kiváltságlevelaikben nem szabályozott esetekre nézve, a városiak az ország törvényei követésére levén utasítva a H. K. 3 R. 20 cz. 2 §-ában.

5.) A kereskedők s kézművesek testületeinek (collegium) szabályai a H. K. 3 R. 2 cz. 7 § szerint.

6.) A befogadott vallások (religionum receptarum) egyházainak saját egyházi törvényei helyhatóságiaknak azon ok-

ból nevezetlén, mivel csak is az illető egyház tagjaira nézve bírnak kötelező erővel; törvényeknek pedig azért, mivel azon egyházak, az AC. 1 R. 1 Cz. 3 cikkében, egyházi törvényhozó hatalommal lévén felruházva, az azok által hozott vagy törvény gyanánt elfogadott egyházi szabályokat, az illetőket kötelező törvényeknek lehet és kell is tartani. Ilyen egyházi törvények:

a) A romai catholicusok egyházi törvénytára. Nem találhatni ugyan arra honi törvénytárunkban adatot, hogy ezen az egyetemes catholica egyház számára a hazánk határain kívül alkotott törvénykönyv bévétetett volna hazánk catholicus polgárait nézve kötelező erővel birandólag; miután azonban catholicus hazánkfia egyháza isja többi bevett vallás egyházai-val egyaránt felvan ruházva egyházi törvényhozó hatalommal. ezen hatalmánál fogva a kérdés alatti törvénytárt, tagjaira nézve, kötelező törvénynek nyilvánithatta s az által az a honi cath. egyháznak olyan törvényévé vált, mintha azt maga alkotta volna. Mit igazolnak Sz. István 2 K 2 és 12 f. s az E. b. 9 cz. is, melyek ezen törvénykönyvről úgy emlékeznek, mint kötelező erővel biróról.

b) Az evangélium szerint reformált egyháznak, mely helvét vallástételt követőkének is szokott nevezettni, azon 100 egyházi törvényczikke, melyeket az egyház általi megbízatás következtében öszszegyűjtött Gelei Katona István püspök s ki is adott 1649-ben akkori fejedelem I. Rákóczi György engedelméből. Ezen egyházi törvényczikkek folyó számmal lévén jelezve, számuk szerint szoktak idéztetni, így p. o. 90 C(anon). Ezekhez csatolva adatta ki ugyanazon püspök, II. Rákóczi György fejedelem engedelméből, azon 30 végzést is (conclusiones), melyek 1646-ban a Szathmár-Németiben tartott egyházi gyűlésen keltek, s folyó számuk szerint így szoktak idéztetni: 28. E(gyházi) V(égzés)

II.) A szokásról.

18. §.

A szokás meghatározása s törvénytől külön-
bözése.

A jogtani értelemben vett szokás az E. b. 10. cz. 1. §-ában eként határoztatott meg: „Consuetudo est jus

quoddam moribus illius introductum, qui auctoritate publica legem condere potest." Már a midőn mind a mellett is, hogy törvényhozó hatalommal, a H. K. 2. R. 3. cz. szerint, a fejedelem a néppel együtt bir, a szokás, az E. b. 10. cz. 7. §. szerint, törvényerejüvé a népnek (mely az 1791: 11. cz. szerint az országgyűlés által képviseltetik) hallgatag jóváhagyása vagy ellen nem mondással tanusított beleegyezés által válik: a szokás közlött fogalmának értelmében azon szabályt lehet szokásnak nevezni, melynek törvény gyanánt használatábani megegyezését az országgyűlés elnézés, vagyis ellenemmondás által tanusította.

Különbözik a szokás a törvénytől, az E. b. 11. cz. szerint 1) mint a hallgatag a nyilván kijelentettől (tacitum ab expresso), a mennyiben a törvény a fejedelem és országgyűlés nyilván kijelentett akaratánál a szokás pedig az országgyűlés hallgatag jóváhagyásánál fogva bir kötelező erővel;

2) mint az írott a nem írottól (scriptum a non scripto), a mennyiben a törvény jus scriptumnak, a szokás pedig jus non scriptumnak, szokott neveztetni, még azon esetben is, ha ez írásba foglaltatnék, amaz pedig le nem íratnék; azon okból, mivel a szokás betűkkel kifejezhető olyan határozottsággal, mint a törvény, nem bir;

3) mint a pillanatnyi a folytonostól: momentaneum a successivo), a mennyiben a törvény a törvényhozói akarat kijelentése pillanatában rögtön létesül, a szokás pedig nem rögtön, hanem folytonosan hozatik be, ugyanazon cselekvények huzamos idő alatti ismélése által.

19. §.

A szokás kellékeiről.

Arra, hogy valamely szabály szokásnak nevezetthessék, megkivántatik az E. b. 10. cz. szerint

1) hogy ok szerű legyen (rationabilis); ok szerűnek nevezetthetvén a szokás, ha a közjó előmozdításának eszköze, és nem ellenkezik a természet, a népek s a polgárzat törvényeivel (non est contra jus naturale, gentium positivum):

2) A cselekvények gyakoriságá (frequentia actuum), melyből következtethetni a nép megegyezésére, mi egy tetteből többnyire ki nem vehető. Valamely tettelnek szokássá válása ugyanis a népet képviselő országgyűlés elné-

zése s hallgatag helybenhagyása által levén feltételezve: a cselekvények gyakoriságára azért van szükség, hogy azok annál inkább tudtára juthassanak az országgyűlésnek. Ennélfogva ha az országgyűlés értesítése egy két cselekvény által megtörtént annyira, hogy hallgatag jóváhagyását a körülményekből következtethetni, nincs szükség a cselekvények gyakoriságára; sőt alakulhat szokás néha egyetlen cselekvés következtében is, ha t. i. annak létezése a szokás alakulhatására kimért idő alatt szüntelen észrevehető (si habuerit causam successivam et continuationem per tempus infra quod consuetudo inducitur) például hogyha valakinek az országuton hidja volna vagy más efféle (7. §.)

3) Hogy idősült legyen, azaz idősülésére megkívántató idő eltelése által erősíttessék meg (ut sit praescripta). Valamely okszerű cselekvény ugyanis csak akkor tartathatik szokássá válnak, midőn az országgyűlés tudtára jutván, az azt hallgatag helybenhagyta, vagyis annak ellent nem mondott az időmulás törvény által határozott ideje alatt. Az idősülés törvényszabta ideje, az egyházi törvénnyel ellenkező cselekvényre nézve (contra jus canonicum) 40 esztendő, az egyházi törvénnyel nem ellenkező, valamint a polgári törvénnyel ellenkező s nem ellenkező cselekvényekre nézve is pedig 10 esztendő; a kiszabott idő számláltatván a cselekvény első izbeni véghezvitetésének idejétől (incipit currere a tempore primi actus) (5. §.) Azonban ha a szokás olyanokra nézve hozatnék bé, mik a fejedelem részére tartattak fen a legfőbb hatalom jeléül, nem hozhatni bé szokást, ha csak nem oly régi az idő, melynek kezdetéről ellenkező emlékezet nem léteznék (6. §.).

Az illő kellekekkel ellátott cselekvény, az országgyűlés hallgatag helybenhagyásánál fogva, csak az idősülés idejének eltelése után tartathatván szokássá válnak: az idősülés 10, s illetőleg 40 esztendeje a végett határozlatott, hogy azon esetben, midőn a szokássá válandó cselekvény okszerűtlennek, vagyis a közjóval ellenkezőnek tapasztalatnék, 10 s illetőleg 40 esztendőn keresztül évenként lehessen alkalma a népet képviselő országgyűlésnek, a cselekvény első izbeni véghezvitése után, ellenzése nyilvánítása által megakadályoztatni azt, hogy az okszerűtlen cselekvény szokássá váljék. Ennélfogva midőn csak annak hallgatását lehet elnézésnek s hallgatag

helybenhagyásnak tartani, a kinek hatalmában állott tetszése szerint ellenmondását is nyilvánítani; és a midőn a szokássá válandó cselekvény ellen 10 s illetőleg 40 esztendőn keresztül évenkénti ellenmondhatásra jogosított népnek csakis azon esztendőkben állhat hatalmában ellenmondhatni, melyekben képviselői az országgyűlésre összehivattak: tagadhatlan hogy a szokás érvényességét feltételező időszűlés megtörténtnek csak olyan 10 s illetőleg 40 esztendő lefolyása után mondathatik, melyekben országgyűlés tartatott; azon évek, melyekben országgyűlés nem tartatott, az időszűlés idejébe azon okból sem számíthatván, mivel a H. K. 1 R. 79 czíme értelmében az ellenmondhatás lehetlensége felfüggeszti az időszűlés folyamatát.

20. §.

A szokás elősorolt kellékeiből következők.

A szokás érvényessége okszerűség, a népet képviselő országgyűlés tudomása és időszűlés által úgy levén feltételezve, hogy bármelyik kellék fogvatkozásánál fogva méltán állithatni a szokás érvénytelenségét: a szokás elősorolt kellékeiből következők lehetnek, miként

1) azon szokás, melyről bé lehet bizonyítani, hogy okszerűtlen, vagyis a közjával ellenkező, a mennyiben az ember s polgári jogok biztossága által feltételezett földi boldogság eszközölését akadályozza, érvénytelen, bár a nép tudomásával s időszűléssel támogatassék is.

2) Érvénytelen azon szokás is, bár okszerű s időszűlet által megerősített legyen, melyről az országgyűlésnek nem volt tudomása, hallgatag jóváhagyásról szó sem lehetvén azokra nézve, melyek az ellenmondhatásra jogosítottak nem jutottak tudomására.

3) Végre érvénytelen azon szokás is, bár okszerűség s országgyűlési tudomás által támogatassék, mely időszűlet által nincs megerősítve, a mennyiben az országgyűlés az elleni ellenmondását nyilvánította, még mielőtt az 10 s illetőleg 40 olyan esztendőn keresztül, melyekben országgyűlés tartatott, a nép képviselői által elnézetelt, vagyis hallgatag jóváhagyásával érvényesítettett volna. Ennélfogva midőn hazánkban a 1761-ik év óta 1848-ig csupán 2 országgyűlés tartatott, méltán állit-

hatni mind azt, hogy ezen idő alatt jogi értelemben szokás nem létesülhetett; mind azt különösen, hogy az 1761--1790-ig létesült mindazon tetteges intézkedések, melyek ellen országgyűléseink tiltakoztak, azokat ország sérelmei közé sorolván, bár még ma is fennálljanak, érvényes szokásoknak jogi értelemben nem tartathatnak.

21. §.

1.) A szokás törvénymagyarázó erejéről.

A szokásnak háromféle erő tulajdoníttatik E. b. 11. cizme szerint, u. m. törvénymagyarázó, potló és rontó. A mi illeti

1.) a szokás törvénymagyarázó erejét (virtus interpretativa), melynél fogva a kétséges törvények értelmét meghatározza, a törvény értelmé feletti kétség esetében, azon értelemben vételvén, mely szokássá vált. A szokás a törvény legjobb magyarázójának neveztetik, és ki is van mondva szabály gyanánt az idézett cz. 3-ik §-ában az, hogy nem kell eltávozni azon értelemtől, melyet a törvénynek a szokás adott. Mivel azonban a törvény illetén magyarázatának helyessége az azt magyarázó akár egyének akár törvényszékek szokássá vált értelmezésének helyessége által van feltételezve; és midőn a tárgyavatottság fogyatkozásán kívül az értelmezők olykor etőitéletek, uralkodóvá lett és tett nézetek és érdekek által előidézett tévedéseknek lehetnek kitéve: igen gyakran megtörténhetik s meg is történt, hogy a szokás oly értelmet adjon a törvénynek, mely annak sem betűjével sem céljával meg nem egyezik. Így történt, egyebeket elhallgatva, p. o. az, hogy a H. K. 3. R. 30. cz. 7. §. azon rendelkezését, mely szerint a zsellér földesura vagyonát maga sajátjának nem tekintheti, a szokás úgy magyarázta, mintha az idézett törvényben a mondatott volna ki, hogy a parasztok semmi nemű fekvő tulajdont nem szerezhetnének s birtokolhatnának. A H. K. 3. R. 31. cz. azon rendelkezését pedig, mely szerint a zselléreket megsértő nemesek ellen földesurok indítsón pert, úgy magyaráza a szokás, hogy a nem nemes állapotú bár nem is zsellérek emberek, nemesek ellen bármi czim alatt sem indíthatnak pert, közügyvédi segedelmezés nélkül (fiscalis adsistentia). Már ezen, és sok más hasonló esetben, kézzelfogható levén a szokás értelmezésének helytelensége, hogyha a törvénynek a

szokás által adott értelmétől eltávozni, s helyesebb magyarázat segédelmével, a hibás szokás tévedéseit, egy a törvény valódi értelmének megfelelőbb szokás létesítése útján orvosolni nem lehetne: egyfelől a józan eszen követetnének el erőszak, a mennyiben az arra kényszerítettnek, hogy a törvényt olyan értelemben vegye, mely belátása szerinti meggyőződésével ellenkezik. Másfelől a törvényen még pedig a törvényhozó tekintélyének csökkentésével, követetnének el erőszak, a mennyiben azok, kiket a törvény jótéteményeiből részesíteni kíván, a törvény balmagyarázatánál fogva azoktól megfosztatván, a törvény nevében illetetnének olyan méltatlansággal, melytől őket a törvény kívánta megkimélni. A szokás törvénymagyarázó erejének ezen káros és a törvény által élesztett bizalmat meg-hiusító következtetéseit megelőzni kívánván hazánk törvényhozása, a szokást törvénymagyarázó azon erejétől, melynélfogva a törvény azon értelmétől, melyet annak a szokásadott, eltávozni nem lehetett, megfosztotta. A mennyiben az 1791 : 7. cikkben, öszhangzólag az E. b. 6. cz. 12. §. azon rendeletével is, mely szerint a homályos törvényt annak kell magyarázni, a ki azt alkotta, a törvény hiteles magyarázását, mint a törvényhozás körébe tartozót, oly jognak nyilvánítván, melyet a fejedelem az országgyűléssel együtt és közösen gyakorolhat, kimondotta azt, hogy a törvénynek csak azon értelme hiteles és olyan, melytől eltávozni nem lehet, melyet annak a törvényhozó maga, a régibbet magyarázó újabb törvény által, adott; a törvény hiteles magyarázására felhatalmazott fejedelemnek és országgyűlésnek közös ténye csak is törvény lehetvén. Ennélfogva midőn valamely homályos törvény értelme felett kétség támad, annak valódi értelme fejtegetésében sem az egyéneket, sem a törvényszéket nem lehet gátolni azon állítással, hogy a szokás a kérdés alatti törvényt már megmagyarázta, és hogy azt azon értelemben kellene venni, melyet annak a szokás adott. Mert a szokás által adott értelem már nem levén hiteles, a törvény valódi értelmét taglalató fejtegetések szabadsága csupán a kétértelmű törvényt megmagyarázott újabb törvényben kijelelt törvényhozói magyarázat által korlátoztathatik.

22. §.

2.) A szokás törvénytől erejéről.

2.) A szokás törvénytől ereje (virtus imitativa) az, melynélfogva képviseli a törvényt, a hol a törvény hiányzik (E. b. 11. cz. 5. §.) az az: a törvény által nem szabályozott esetekre törvény gyanánt használandó szabályokat alkot. A szokás ezen erejének működését akadályozni nem lehet, s nem is volna tanácsos, a mennyiben a törvény által nem szabályozott, de kérdés alá hozott eseteknek döntetlen hagyásából annál gyakrabban következnek az igazság kiszolgáltatásának megakadása, minél bizonyosabb, hogy minden lehetséges jogviszonyokat határozottan szabályozó törvénytárral valamint eddig nem dicsekedhettek, úgy ezután sem fognak dicsekedhetni a polgárzatok; és a mennyiben tagadhatatlan a tapasztalás bizonyossága szerint is az, hogy a szokásnak törvénytől munkássága a népelethől fejtven ki a törvényt könnyen alakítható szabályok anyagát, leghatalmasabb segédje mind a korigényeinek s a nép jellemének megfelelni kívánó törvényhozás munkásságának, mind általában a törvényhozás, emberi erőt csak nem felül muló, mestersége tökéletesítésének. Mivel azonban a törvényben, határozottságánál fogva, több biztosságot találhatni az E. b. 11. cz. 2. §. szerint is, mint a bizonytalan s határozatlan szokásban: és mivel országgyűlésnek az 1791: 10. cz. szerint esztendőnkint nem csak lehetvén, hanem kellettén is tartatni, a törvényhozónak elég módja van, a még nem szabályozott jogi viszonyokat törvénytől szabályozni a nélkül, hogy az igazság kiszolgáltatása tetemes akadályoztatást szenvedne, s a törvényhatóságok helyhatósági törvények alkotásárai jogositottságánál fogva, tágas mező van a H. K. 3. R. 2. cz. által nyitva, mind az alkotandó országos törvények anyagának a népelethől kifejtésére, mind a törvényhozás mesterségének tökélyesítésére: eldödeink bölcsesége a szokás törvénytől erejének működését mentől szűkebb határok közé kívánta szorítani az által, hogy mind a közigazgatás (1791: 6. juxta proprias leges) mind az igazság törvénytől általi kiszolgáltatása 1791: 8. secundum conditas hucusque aut infuturum condendas leges kezelése sinormértékeül nem a szokást, hanem a törvényt (lex-mely meg van különböztetve a consuetu-

do-tól, E. b. 11. cz. 1. §.) tüzte ki. Ezen gondoskodás szükségességét tanusítja a tapasztalás is, melynek bizonyossága szerint a törvény pótlására felszabadított szokás még igen is kész magához ragadni a törvényhozó hatalom kezelését, s nélkülözhetővé tén a törvényeket, nélkülözhetővé szokta tenni az országgyűlés tartását is, a polgárzat alkotmányos életének kétségbehozhatlan veszélyeztetésével.

23. §.

3.) A szokás törvényrontó erejéről.

3.) A szokás törvényrontó ereje abban áll, hogy alkothat törvénnyel ellenkező szabályokat, melyek törvényfeletti érvényességgel bírván, a törvényt megfosztják kötelező erejétől. A szokásnak nyilván tulajdonittatik ezen törvényrontó erő, az E. b. 10. cz. 4. §. 11. cz. 4. §-ban, és a H. K. 2. R. 2. cz. 9. §-ban, annak működésére nézve az E. b. 12. cz. 2. §-ban a következő szabályok állittatván fel: 1.) az általános vagy az országos szokás eltörli a vele ellenkező régiebb törvényt; 2.) a helyhatósági szokás csak azon helyre nézve törli el az országos törvényt, melyben divatozott.

A szokás ezen törvényrontó erejét, melynél a szabadság korszakában költ törvényekkel küzdő zsarnoknak hatalmasabb segédje soha sem volt. támogatni szokták, az idézett törvények tekintélyén kívül, még azon okoskodással is, hogy az idő szellemének meg nem felelő s főleg a drákói kegyetlenséggel határos keménységű fenytő törvények igájától szabadittatván meg a polgárzatok a szokás törvényrontó ereje által, az orvosolná mintegy a törvényhozó által ejtett sebeket, s jöltévőleg hatna kivált a régi törvények békői között sindevésző polgári élet fejlesztésére.

Midőn azonban minden szokás bizonyos tetten kezdődvn (E. b. 10. cz. 5. §.), a törvényrontó szokásnak törvénnyel ellenkező tetten kell kezdődnie; és a midőn a törvények azért alkottatván, hogy az azok szerinti cselekvés által való-sittassék a polgárzat célja, a törvénnyel ellenkező tettek a polgárzat céljának valósulhatását gátolják, s azok ennélfogva nem csak bünöknek neveztetnek, hanem a polgárzat céljának biztosítása iránti kötelességből büntetéssel is sujtatnak: meg-foghatatlan, miként jöhessen a szokást törvényrontó erővel felfegyverkeztető törvényhozás azon rendeltetéséveli ellenke-

zésbe, hogy a maga által alkotott s mindenki által megtartandónak hirdetett törvényekkel ellenkező cselekvényeket törvénytényé válhatóknak nyilvánítsa s az által összezavarja a törvényesség s törvényellenesség képzeit.

Megfoghatatlan különösen az, hogy midőn eldődeink (a H. K. megerősítő királyi oklevélben láthatólag) tapasztalván a szokás törvényrontó erejének veszedelmes következtéseit, éppen arról kívántak gondoskodni, hogy az ellen jogaiknak a törvény sérthetetlensége által feltételesített bátorságát biztosítsák a H. K. szerkesztésével: miként felelkezhettek el intézkedések feladatáról annyira, hogy az orvoslás alá vett betegség egyedüli okát nem csak ki nem irtották, a mi hatalmukban állt, hanem azt még veszélyesebbé is tették, a szokás törvényrontó erejét, melynek alapja addig csakis ingatag szokás volt, törvényben ismervén el, s az által annak addig csak is bitorolt hatalmát törvény tekintélyével szentesítvén meg s szilárdítván is egyszersmind.

Miután már régebbi törvényhozásunk ezen botlása következtében polgári s polgárzati jogaink biztosítása végett költ, legszebb törvényeink nagy része marialékává lett a szokás törvényrontó erejének elannyira, hogy jogi viszonyaink tettelegessége állásának az el nem törölt törvények szerint lenni lehetővel kibékíthetése mind inkább inkább közeledik a lehetetlenség határához: hogy a még épségökben fenálló főleg újabb törvényeink az azokat fenyegető hasonló vesz ellen biztosítsanak, és hogy a törvény iránti tisztelet s bizalom, melyek nélkül nem is reményelhetni bajaink törvényhozás utján orvosolhatását erősbíttessék: a polgári kötelesség legnagyobb fontosságú feladatai közé tartozik felvilágosítani, miként azon uralkodóvá lett vélemény, hogy a szokás törvényrontó erővel bírna. alaptalan s veszedelmes is.

24. §.

a) A szokás törvényrontó erejét állító vélemény alaptalan.

A szokás törvényrontó erejét állító véleményt méltán nevezhetni alaptalannak, a mennyiben

1) az annak alapjául használni szokott azon fenebb már egyenként fel is hozott törvényeket, melyekben a szokásnak törvényrontó erő tulajdoníttatik, merőben megváltoz-

tatták újabb törvényeink, azokkal ellenkezőleg azt rendelve, hogy a törvény mindaddig kötelező erővel bír, mig ellenkező újabb törvény által el nem töröltetik, a törvény csak is törvény által törölthetvén el. Újabb törvényienk ezen rendeletét tanusítják a C. C: 2. R. 1. Cz. 13 pontjába iktatott fejedelmi kötelesség ezen szavai „hogy az országnak közönséges és egyenlő akarattal való végzését. articulosit, melyek *per contrarias constitutiones* (melyek a H. K. 2. R. 3. cz. szerint a szokástól megkülönböztetett törvényt jelentenek) nem tolláltattak s jövődöben is nem tollálatnak, maga is megtartja (a fejedelem) másokkal is megtartatja.“ Ugy szintén az 1791: 7. cz. ezen szavai „*leges abrogandi potestatem in magno Transsilvaniae principatu principi statibus et ordinibus ad comiti a legitime confluentibus communem esse.*“ Melyek szerint törvényrontó hatalmat csak a fejedelem s országgyűlés még pedig közösen gyakorolhatnak, a mi csakis törvény alkotása által eshetik meg; a törvényhozó hatalom ezen két tényezőjének közös ténye törvényen kívül egyéb nem lehetvén. Már a midőn ezen újabb törvények értelmében tagadhatlan, hogy a törvényt mindaddig érvényesnek kell tartani, mig ellenkező törvény által el nem töröltetik: kétségszerű az, hogy a régibb törvények azon rendelete, mely szerint a törvény szokás által is megfosztathatott érvényességétől, megszűnt; a H. K. 2 R. 2 cz. 10 §. szerint, mikor új törvények hozattak bé, szerintök kellettén itélni. De meg is engedve azt, hogy az idézett újabb törvényeknek ellenkező rendelete által a szokás törvényrontó erejét állító vélemény alapjául használatni szokott régibb törvények változást nem szenvedtek volna, azon véleményt mindamellet is alaptalannak méltán állithatni, a mennyiben

2) törvényrontó szokás nem keletkezhetik jogtani értelemben. A szokásnak ugyanis bizonyos cselekvénnyel kellettén kezdetni (E. b. 10 cz. 7 §), a törvényrontó szokásnak olyan cselekvénnyel kell kezdetni, mely törvénnel ellenkező. Ha bé lehetne bizonyítani azt, hogy vannak törvénnel ellenkező oly cselekvények, melyeknek keletkezése törvény által nem tilalmaztatik: el kellene önkénytelenül ismerni azt, hogy a törvényhozó, az illető cselekvények megengedése által, lehetőségessé kívánta tenni, hogy törvényrontó szokás létesülhessen. De ha azt bebizonyítani nem lehet, sőt ha

ellenben bé lehet azt bizonyítani, hogy mindazon törvénnyel ellenkező cselekvények, melyek törvényrontó szokássá válhatnak, törvény által tilalmaztatnak: méltán lehet következtetni, hogy a törvényhozó célul tűzte ki annak eszközlését, hogy törvényrontó szokás ne létesülhessen. Már pedig hogy tiszta törvények által és kifejezetten tilalmaztatnak mindazon törvényellenes tények, melyek által törvényrontó szokás alakíthatnók, kétség alá hozhatlannak fog tartatni azon törvények elősorolása után, melyek a törvényrontó szokást megkezdhető egyének s testületek cselekvényeit szabályozzák. Ilyen egyének és testületek:

a) A fejedelem, a ki a törvény megtartására kötelezett levén a H. K. 2 R. 5 cz. és a C. C. 2. R. 1 cz. 13 pontja szerint, azokkal ellenkezőleg nem cselekedhetik, s ha törvényt teljesítettői tisztével (1791: 10 cz.) ellenkezőleg cselekednék, ilyen cselekedete érvénytelennek neveztetik a H. K. 2 R. 11 czimében; törvényellenes rendeletei az országgyűlés által megsemmisíthetők (C. C. 2 R. 1 Cz. 15 p.) s a törvény-székek által még elfogadhatók sem levén (1791: 8 cz.).

b) A fő kormány-szék, mint az 1791: 22 cz. és a Leop. dipl. 4 pontja szerint a régibb fejedelmi tanácsnak képviselője, mely elannyira köteleztetik a törvény megtartására (A. C. 3. R. 1 Cz.), hogy azokkal ellenkező tényei semmivé tételhetőknek nyilváníthatnak, s törvényellenes tanácslásai hűtlenségi büntetés terhe alatt tilalmaztatnak (A. C. 2 R. 3. Cz. CC. 2 R. 1 Cz. 15 p.).

c) Azon testületek, melyek helyhatósági törvények alkotására felhatalmaztattak a H. K. 3. R. 2 cz. által, és a melyek kebelében kellene létesülni azon törvényrontó helyhatósági szokásnak, mely az országos törvényt, az E. b. 12 cz. 2 § értelmében, csak azon helyre nézve törli el, melyben divatoz. Azonban ezen testületek sem létesíthetnek érvényesülhető törvényellenes cselekvényeket, meglevén kifejezetten fosztva az idézett törvény 2 §-ában azon hatalomtól, hogy törvénnyel ellenkezőleg bármit is határozhassanak s rendelhessenek.

d) A törvény-székek, melyeknek ítéletei leghatalmasabb eszközeivé válhatnak a törvényrontó szokás létesítésének. De midőn az E. b. 6. cz. 13 § szerint „meghozatván a törvények, nem azok felett kell azután itélni, hanem azok szerint“ az E. b. 15. cz. 1 § szerint pedig, a jó bíró sem-

mit sem tehet önkényéből, hanem a törvények és a jog szerint kell hogy ítéletet mondjon; midőn továbbá a H. K. 2 R. 2 cz. 10 § szerint, a törvények szerint kell itélni; és végre a midőn az E. b. 13 cz. 3 §. szerint a törvényszéki ítéletek jogot alapító szabályok gyanánt (milyenek a szokás törvényerejű szabályai) általában sem tekinthetnek, s azok által csakis a törvény szerinti jogállapot nyilváníthatatik: kétségbehozhatlan, hogy törvényhozásunk tilalmazni kívánta törvényszékeink törvényellenes és törvényrontó szokássá válható tényeit, a törvény megtartására utasító rendelet egyszersmind az azzal ellenkező tények tilalmát is magába foglalván.

e) A tisztviselők, kik a törvények megtartására esküvel is kötelezendők lévén, a C. C. 2 R. 1. Cz. 16 pontja szerint letett eskünél fogva, hitszegés bűnébe esés nélkül törvénnyel ellenkező tény nem cselekedhetnek, s annnyival kevésbbé létesíthetnek illetén tényeik által törvényrontó szokást.

f) Az egyének, kik bármilyen állapotuk, méltóságuk és sorsuk legyenek is, köteleztetnek a törvényt megtartani a H. K. 2 R. 5. cz. szerint, s mint haza polgárai magokat az egyesületi eskü letételével is kötelezik az 1744: 6. és 1791: 5. czikkek szerint, s ennél fogva annál kevésbbé cselekedhetnek szokássá érvényesülhető törvényellenes tényeket, mentől szembetűnőbben ellenkeznek a polgárzat rendeltetésével, hogy egyéni akarat, másokat törvény gyanánt kötelezendő szabállyá válhassék.

25. §.

A szokás törvényrontó erejét állító vélemény veszedelmes is.

A szokás törvényrontó erejének pártolói azt azon okoskodással kívánják támogatni, hogy annak segédelmével az örök igazság s méltányosság elveivel összeütköző törvények káros hatásának eleje vethetvén, azok helyébe az igazság s méltányosság üdvteljes következményeivel boldogító szabályok állíthatnak, szembetűnő hasznára az egyéneknek, úgy mint a drákói törvények bilincsei között olykor sindevésző polgárzatnak. Azonban, hogy ezen állított haszonnal szemben, a szokás törvényrontó erejét felszámíthatlan károk teszik veszélyessé, világos a következőkből:

1) Az igazsággal s méltányossággal ellenkező törvények-

nek eltörlése s azoknak az idő kívánataival és a nép szükségelvelőszhangzóbbakkali felcserélése, a törvényhozó hatalom évenkinti működésénél fogva, új törvények alkotása útján eszközölthetvén, a szokás törvényrontó erejére, e tekintetben nem csak hogy szükség nincs, sőt a más uton célirányosabban eszközölhető haszonnál sokkal nagyobb kárt okozóvá is válhatnék, a mennyiben nélkülözhetővé tenné a törvényhozó hatalom munkásságát, mely főleg a célnak meg nem felelő törvények módosításának szükségessége által szokott működésre ösztönöztetni. Holott a törvényhozó hatalom munkásságának gyengülése, a polgárzat alkotmányos élete haldoklásának előjele.

2) A szokás s törvényrontó ereje a jogok sérthetlenségét s az alkotmányos szabadságot biztosító törvények megdöntésére is használható levén, a fenebb érdekelt csakis képzelt haszonnál sokkal nagyobb kárt és veszedelmet okozhat az egyéneknek éppen úgy mint a polgárzatnak. Bizonyítja ezt azon népek története is, melyek tetteges állapotának a törvényeik szerint igényelhetővel egybehasonlítása eléggé tanúsítja, hogy a kényuraságra alkotmányos népek elnyomásával törekedő Tiberiusoknak s Augustusoknak nincs hatalmasabb szövetségese, mint a szokás törvényrontó erejének elhíttetője.

3) A szokás nem lehetvén oly bizonyos s határozott, mint a törvény (E. b. 11 cz. 2 §.), midőn a bizonyos és határozott értelmű törvény helyébe kény szerint magyarázható szabályt állít, megfosztja a polgárt cselekedetének biztos vezérfonaltól, s a habzó bizonytalanúság tömkelegébe téveszti öntudatos bátorléte feláldozásával.

4) A törvényrontó szokás keletkezhetősége, az annak léteelt adandó törvényellenes tények büntelensége sőt érvényessége által van feltételezve, a törvényellenes tények érvényessége pedig szemben a megsértett, de még el nem törölt törvénynyel, kézzel foghatólag gyengíti nemcsak a megsértett, de még más törvények tekintetét is, midőn azokat büntetlenül megsérthetőknek tettegesen tanúsítja. Mára midőn a polgárzat célja csakis törvényeinek tiszteletben tartása mellett valósulhat, a törvények tekintetének csökkenése a polgárzat céljának valósulhatását veszélyezteti.

5) Azért alkottatnak a törvények, hogy azok által az önkény jogot sértő törekedéseiben korlátoltassék. Mennyire

ingereltetik az önkény a törvény ostromlására s megdöntésére annak tudása által, hogy törvénytörő tényei törvény erejével birandó szokássá büntetlenül válhatnak, bizonyítgatás nélkül is képzelhető. A törvénytörő ellenkező tény pedig bűn levén, a kérdés alatti vélemény bűningerlőnek is méltán tarthatatik.

b) A törvényrontó szokás rendszerint törvényszékek ítéletei s kormányzások határozatai nyomán létesülvén, midőn ezek hely- vagy időbeli körülményeknek, testületivé mesterkélty egyéni érdekeknek jellemével bírnak: a közakaratot s érdeket képviselő törvényt többnyire oly szokás váltja fel, mely testületi s egyéni akarat és érdek képviselője; a polgárzat irányával, mely a magán akaratnak s érdekeknek a közakarat és érdek alá rendelésére van intézve, merőben ellenkezőleg.

7) Midőn a törvényellenes tények szokássá válhatnak a nélkül, hogy az azok által megrontott törvény érvénytelenülése köztudat tárgyává tétetvén, a törvénytárból kitöröltetnék: könnyen s többnyire meg is esik az, hogy ugyanazon jogikérdések vitatásakor két egymással ellenkező elv használtatik u. m. szokás és törvény szerinti. A polgári jogok s kötelességek sinormértékének ilyenén bizonytalansága már magában is eléggé veszedelmes, de még veszélyesebbé válik, ha a közérdek kizsákmányolására törekedő magán érdek bitorolt hatalmára támaszkodva, a szokást és törvényt egyszersmind használja céljai eszközülg, hogy a midőn jogsértő törekedéseit a törvény gátolja, az azzal ellenkező szokásra, s midőn az áll útjában, a szokással ellenkező törvényre hivatkozik, törvényesítendő egyszer törvény-máskor szokásellenes tényeit. Egy ilyen esetben, mely nem a pusztá lehetségek, hanem a szokás törvényrontó erejét elismert polgárzatok s azok között, a Hármas könyvet megerősítő királyi oklevél szerint, a két magyarháznak is törvényeiből láthatólag, a valóságok közé tartozik, a boszus indulatu hatalom körmei közül ki nem szabadulhat az üldözött igazság s ártatlanság. Mert ha a törvény paizsával védi magát, a szokás pallosával sújtatik; s ha a szokás védbástyái közé menekül, a törvény békőiba veretik, és az elkövetett kegyetlenség, egyik esetben ugy mint a másikban, a jogszerűség köpenyegével fedeztetik.

8) A törvényrontó szokás törvényszéki ítéletek s kormányi határozatok által létesítettvén, midőn ezek az érdekel-

teken kívül mások előtt ismeretlenek, miután már szokássá váltak is, megtartandó szabály gyanánt kinem hirdettetnek: azon esetben ha a törvény értelmében követelt jog s teljesített köteletség, az azzal ellenkező szokás értelmében, megtagadtatik és illetőleg kárhozatalik, kézzelfogható igazságtalanság követtetik el a szokás nem tudásával magukat méltán menthetők ellen.

9) Alkotmányos polgárratra nézve, a milyen hazánk is, nem lehet nagyobb veszedelmet képzelni, mint midőn a polgárzati főhatalom hármias, u. m. törvényhozói, bírói és végrehajtói működéseinek alkotmány szerinti súlyegyenemegzavarlatik. Már pedig a szokás törvényrontó ereje hatalmátépen ezen súlyegyen zavarásában gyakorolja; a mennyiben a megrontott törvény helyébe új szabály állítatván, a törvényhozó hatalom nem csak eredménytelenné tétetik, hanem az egyszersmind azok által is gyakoroltatik, kik arra nincsenek jogosítva az alkotmány által. A bírói hatalom továbbá azonkívül, hogy rendelkezésével ellenkezőleg nem törvény szerint, hanem törvény felett és törvény ellen is ítél, törvényhozói szerepet is játszik, még pedig a legtermészetellenesebben ítélvén is egyszersmind rögtönözött törvényei szerint, s annak visszaható erőt is tulajdonítván az ítélet alapjául törvény gyanánt használt szabály létesítése előtt már létezett tényekre. A végrehajtó hatalom végtére, törvényt teljesítő tisztének ellenére, törvényt el ellenkezőt teljesít s az által törvénszegővé válik, sőt olykor törvényrontó szokást alakítandólag maga rögtönzi a törvényellenes szabályokat, s végre is hajtja azokat; egyszersmind törvényhozói, bírói s végrehajtói szerepeket játszodva.

26. §.

A törvények elavulásáról.

Meg kell különböztetni a törvények szokás általi eltöröltetését azoknak elavulásától. Midőn ugyanis a szokás rontja meg a törvényt, azugy történik, hogy az érdekettek törvényhezi ragaszkodásának daczára, törvényt ellenkező ítéletek s határozatok keletkeznek s ismételtetnek mindaddig, mig az ezen ítéletekben s határozatokban kimondott elv szokássá válik, s az, új törvény gyanánt, helyettesíti a törvényt. Elavul ellenben a törvény, ha az vagy kelésekor más, az igazsággal s méltányossággal ellenkező, vagy az idő folytában

megváltozott körülmények s elenyészett pártérdekek, előítéletek szüleménye levén, megszűnik figyelem s ragaszkodás tárgya lenni, és az idő szellemével, a nép jellemével elannyira meg nem egyező, hogy annak teljesedésbe vételét nem csak nem szorgalmazza senki, hanem meg is botránkoznék mindenki, ha teljesedésbevétele megkísérletnek. Így avultak el törvénytárunkban is például a tagbénításért, ismételt ellenállásért hűtlenségi büntetést rendelő (H. K. 1. R. 14 cz. 15. §. 2. R. 75. cz. 15. §.), az ünnepnapokon utraindulást tiltó (A. C. 51. E.), a szombatosokat vagyonaiktól megfosztó (A. C. 1. R. 4. Cz.) a zsidók Fejérváron kívül lakhatását korlátozó (A. C. 82. E.), a parasztokat posztóruha-, nadrág-, esizmagyolcsingviseléstől tiltó (A. C. 47. E.), a templomot háromszor elmulató parasztnak isteni tiszteletre kalodába veretés általi szoktatását rendelő (C. C. 1. R. 1. Cz. 2. cz.) s több más hasonló törvényeink.

Midőn a törvényhozó hatalom elmulasztja a fen nem tartható törvények eltörlését, vagy legalább a megváltozott idő kívánata szerinti módosítását, nem lehet tagadni, hogy azoknak elavulása nyereség, a mennyiben az által a polgárok s polgárzat jogai nem csak nem sértetnek, hanem többnyire még kiálthatlan bilincsek közül is szabadittatnak ki. Mivel azonban a törvények tekintetét főleg azok kivétel nélküli szigorú teljesítése által biztosíthatni: a törvényhozó hatalom mulasztthatatlan tiszte, törvényei elavulását azoknak ujabbakali felcserélése által előzni meg; mert a törvények elavultsága csálthatatlan bizonyossága a törvényhozó hatalom lankadtságának, e pedig előpostája az alkotmányos élet haldoklásának.

27. §.

Az érvényes szokásról s annak keletkezéséről.

Meg levén fosztva a szokás régibb törvényeink szerinti törvényt hitelesen magyarázó és rontó erejétől, újabb törvényeink értelmében csak a törvénytörő szokást lehet érvényesnek tartani, s ezt is csak azon esetben ha bir a szokás fenebb közlött újabb törvény által még nem módosított kellékeivel. Keletkezik pedig azon törvénytörő szokás

1) a törvényszékek ítéleteinél fogva azon esetben, midőn oly kérdések válnak per tárgyává, melyek törvény által még nem szabályoztattak. Ilyen ítéletek hozatalában kö-

telesek a törvényszékek magokat azon utasításhoz alkalmaztatni, mely az E. b. 12. cz. 3. §-ában látható, t. i. ahozképest, a mint az eldöntendő kérdés a törvény vagy szokás által szabályozott tárgyakkal atyafias, az ítélet alapjául olyan elvet kell használni, mely az atyafias tárgyról szóló törvény vagy illetőleg szokás elvével öszhangzásban van. Feltétele továbbá az illetén ítéletek szokássá válhatásának, a H. K. 2 R. 6. cz. 11. szerint, hogy azok ugyanazon értelmű kérdések törvényszék elébe jutása alkalmával több ízben ismételtettek, azon egy renddel móddal és eljárással hozattak, alkottattak s törvényes végrehajtással is megerősítettettek legyen. Ilyenmő szokás által szabályoztattak p. o. a végrendeletek, kötlevelek érvényességét feltételező kellékek s ünnepélyességek stb. Mivel azonban a szokás nem bírhat azon határozottsággal, mint a törvény (E. b. 11. cz. 2. §.) és a H. Könyvet megerősítő királyi oklevél szerint is, „a jól és bölcsen rendezett tartományok jellemvonásai közé tartozik, hogy az ítélelhozások az igazságszolgáltatás ne csupa szokáson, mely többnyire változó és mulékony szokott lenni, hanem biztos és maradandó írásba foglalt törvényeken alapuljon:“ a polgárzat érdeke kívánja, hogy a szokássá vált ítéletek törvényekké változtassanak, melyek az igazságszolgáltatásban biztosabb sinormértékül szolgálnak a bírákra nézve, mint a határozatlansága miatt sokfelé magyarázható, s az által a bírói önkénynek tágas kaput nyitó szokás.

2) Kormányi rendeleteknél fogva, a mennyiben a közigazgatás körébe tartozó azon esetek, melyekről törvény nem rendelkezhetett, a közigazgatást kezelő törvényszékeknek hasonló esetekben, ugyanazon elvek alapján, mindannyiszor ismételt határozataiból keletkezett szokás által szabályoztattak. Ezen eseteken kívül is keletkezhetik szokás kormányi rendeletek által, a mennyiben

a) a fejedelem tiszte levén az 1791: 10 cz. szerint a törvényeket teljesedésbe venni, azon esetben, midőn nincs a törvényben meghatározva a teljesedésbevétel módja, s annak meghatározása szükséges, jogositva van a fejedelmi kormány, a törvény teljesítését biztosító szabályok felett intézkedni; illetén intézményei, hűzamos időn keresztül folytatott gyakorlatnál fogva, szokássá válhatván. Mivel azonban a fejedelmet a törvényt teljesítettő végrehajtó hatalom az 1791: 8. cz. szerint a törvény értelmében, azaz, a törvény

által kimért határok között illeti, s ezen hatalom maga magával jöne ellenkezésbe, mihelyt törvénnyel ellenkezőket rendelne: a kormány illetén intézményei csakis annyiban érvényesek, a mennyiben a teljesítendő s más törvények sérelme nélkül teljesíthetők.

b) Mindazon eszközöket, melyek által a polgárzat bátorsága s polgárok jólléte előmozdittatik s biztosítatik, törvénybe foglalni s azáltal szabályozni lehetlen lévén; s hogy a közbátorság és jóllét törvény által nem szabályozhatott eszközökke is segédelmeztessek, a polgárzat érdeke igényelvén: a törvényt végrehajtó hatalmon kívül azon hatalommal is fel van ruházva a fejedelem, uralkodói s kormányzói méltóságánál fogva, (*imperium et regimen* H. K. 1 R. 3 cz. 2 R. 3 cz.), mely szerint a közbátorság s jóllét eszközei felett intézkedhetik, a végrekiadott rendeletei huzamosbb gyakorlat által szokássá válhatván; mit a különböző, főleg rendőrségi tárgyakra nézve, kiadott s fenálló normatívumok eléggé tanusítanak. Tagadhatlan ugyan az ezen hatalomból folyó rendeleteknek haszna és szükségessége; mivel mindazáltal a közjó szinlelt czime alatt azoknak a legkényesebb természetű magánviszonyok is tárgyává tétethetnek, és ezen hatalom a törvényhozói körbe csapongás kísértetének még igen is ki van téve: nem ok nélkül korlátozza azt eldödeinknek előrelátó bölcsessége annak innepélyes kimondása által, az 1791-ik 6. cikkben, hogy hazánk saját törvényei s alkotmánya, nem pedig az örökös tartományok mintája szerint kormányoztathatik, a miből önként következik, hogy törvényczikkel ellenkező minden olyatén rendeletek érvénytelenek, s azok a közigazgatás alsóbb fokozatu kezelői, a tisztek által annyival kevésbbé hajtatathatnak végre, mentől bizonyosabb, hogy ők a közigazgatás kezelésében, az 1791: 12 cz. szerint, a törvénnyel megegyező felsőbb rendeletek követésére lévén kifejezetten utasítva, a törvénnyel ellenkezők végrehajtására nem kényszeríthetnek.

28 §.

A törvény gyanánt használható érvényes szokások gyűjteményei.

Szokásnak nevezethetvén az E. b. 11 cz. 1 §. szerint, mindazon érvényes jogszabályok, melyek törvényeknek még

azon esetben sem neveztetheknek, ha írásba foglaltattak volna, ezen értelemben vett szokások gyűjteményei a következők:

1.) A tábla, utasítvány (Instructio pro tabula regia iudiciaria), melyet Mária Terézia császárnő adatott ki az 1777-ik évben, mint a VI. Károly császártól 1737-ben kiadott hasonló utasítvány, s azt módosító és kiegészítő rendeletek foglalataját. Ezen utasítvány csak a királyi tábla számára volt készítve ugyan, a gyakorlat azonban azt minden törvényszékeink előtti perfolytatás módja és rendének szabályává tette, s mint olyan az országgyűlés által is elfogadtatott és helybenhagyatott; de csak addig, míg az 1791 61 cikkben kinevezett bizottmány által tervezendő perlekedési rendszer törvénynyé váland; és csakis a mennyiben az törvényeinkkel nem ellenkezik, összeütközés estében a bíró köteles lévén inkább a törvény szerint ítélni, az 1794-beli országgyűlés j. k. 146-ik lapján láthatólag. Az egyéb íránt rendszerezett latin szövegű munka fel van osztva folyó számokkal jelezett §§-okra, melyek illető számjelök kijelölése mellett idéztetnek, p. o. T(áblai U(tasítvány) 89 §.

2.) A stylarianorium, azon irományi minták (formula-rék) gyűjteménye t. i. melyeknek századok gyakorlata által változhatlanná szentesült írálya (stylus) szerint kell készíttetni a fejedelmi adomány- s kiválságleveleknek) AC. 4 R. 13 Cz. 1 cz. 1791 19 cz.) igtató s egyéb a fejedelem nevében íratni szokott s a perfolytatáshoz szükséges parancsoknak (mandatumoknak AC. 4 R. 9 Cz.), jogfentartást, idéztetést, igtatás, határjáratás végrehajtás létesítését, oklevelek másolatai hitelességét tanusító bizonyítványoknak, ügyvéd- s biztosvallománnyoknak s perekben használatni szokott más irományoknak. Összeszedte ezeket legelőbb az 1738-ik év táján itilömaster Kun Zsgmond a nélkül, hogy gyűjteményét akér helyesnek, akár hitelesnek lehetne tartani. Valóban nem lehet eléggé csodálkozni azon, hogy a midőn a kérdésben forgó irományminták személyt s vagyont tárgyazható csaknem minden jogviszonyainkra eleitől fogva oly hatalmas befolyással voltak, azoknak kiegészítése, bírálása, hitelesítése, s hiteles alakbani kiadása miként kerülhetette ki mindeddig törvényhozásunk figyelmét, kivált oly polgárzatban, melyben a forma dat esse rei vastörvényének még a legtisztább igazság is hódolni kénytelen.

A *stylionarium* latin szövege 1838-ban, magyar szövege pedig 1848-ban nyomtatott ki Marosvásárhelyen; az utolsó ítélőmesteri felügyelet és ezen czim alatt „Erdélyi törvénykezési írásmód.”

3) A helvétvallástételt követők házassági törvényei u. m.

a) „*Synopsis juris connubialis*“ mely a házassági egybeköttetést tárgyzó azon szabályok foglalatlja, melyek a házassági viszonyokat érdeklő jogi kérdések megoldására törvény gyanánt használtattak a helvét vallástételt követők egyházában a legrégibb idők óta. Szerkesztette s kiadta ezen munkát 1763-ban Bod Péter magyar-igeni pap; akkori püspök Verestői György méltónak nyilváníttán azt arra, hogy a házassági ügyek ellátásában s inormértékül használtassék. Fel van osztva ezen a helvét vallástételt követők egyházi törvényszékéi előtt jelenleg is törvénykönyv tekintélyével bíró munka 21 czimre, s az egészen keresztülfolyó számokkal jelezett és számozott §§-okra, melyek számaik kijelölése mellett szoktak idéztetni p. o. H(ázassági) t(örvény) 66. §.

b) „*Benigna constitutio Josephina de causis matrimonialibus*“, mely II. József császárnak a helvétvallástételt követők házassági ügyeit szabályozó rendelete. Ezt József császár önkényileg adta volt ki s azt más hasonló rendeleteivel együtt halála előtt visszahuzván, megsemmisítette ugyan; fenmaradott mindazáltal annak tekintélye mindazon pontjaira nézve, melyek az egyházi hasonló törvények elveivel nem ellenkeznek, a mit bizonyít az is, hogy a helvét hitvallást követők egyházi főtanácsa (*supremum consistorium*) 1833 : 109 szám alatti rendeletében az illetőket annak megtartására utasította. Folyó számmal jelezett §§-okra levén ezen ronderet osztva, azok következő módon idéztetnek, számuk kijelölése mellett J(ózsef) R(endelete) 22. §.

Ezen egyházi szokások, mint olyanok s egyszersmind helyhatósági szabályok is, csak annyiban lehetnek érvényesek, a mennyiben általában az ország törvényeivel és különösen az egyházat kötelező törvényekkel nem ellenkeznek.

4.) Azon még eddigelő írásba nem foglalt szokások, melyek a főkormányt, országgyűlést, szózatolás módját s szabadságát, ugyszintén a királyi tábla, ítélőmesterek, táblabírák s alsóbb törvényszékek hatóságát (*auctoritas*) és az igazságszolgáltatás szokott rendét tárgyzák, ha a Leop. dipl. ko-

lésekor már divatoztak, azok annak 4-dik pontjában sérthet-
lenül megtartandóknak rendeltetnek.

29. §.

Az erdélyhoni törvénytudomány részeiről.

Az erdélyhoni törvénytudományt, az E. b. 2 cz. 3 §. szerint, oszthatni két könyvre, melyek közül az elsőben tárgyaltnak a közjogi viszonyokat szabályozó azon törvények, melyeknek rendszerezett foglalata közjogtannak (jus publicum) szokott nevezetelni. A másodikban pedig azon törvények, melyek által a magánjogi viszonyok szabályoztattak, s a melyeknek rendszerezett foglalata magánjognak (jus privatum) neveztetik. Mindkettő csak azon törvények szerint fog tárgyalatni, melyek Erdélyben, mint az 1791 : 6 oz. szerint saját alkotmányával s önállósággal bíró nagy fejedelemségben köz- és magánjogi viszonyokat szabályozó törvények voltak.

ELSŐ KÖNYV.

Az erdélyhoni közjogtan.

30. §.

A közjogtan meghatározása.

A polgárok s polgárzat közti viszony közjoginak nevezetvén, erdélyhoni közjogtannak azon jogi szabályok rendszerezett foglatatát szokták nevezni, melyek az erdélyhoni polgárok és polgárzat közti viszonyt alkotó jogokat és kötelelességeket szabályozzák.

31. §.

Az erdélyhoni közjogtanforrásairól.

A közjogtan körébe tartozó jogok és kötelelességek szabályainak ismeretét merithetni az erdélyhoni jogtudomány már közölt általános forrásain, a törvényen és szokáson kívül, még az oklevelek ből (diplomákból) is.

32. §.

Az oklevelekről mint közjogtani forrásokról.

Közjogtani források gyanánt használható okleveleknek nevezetnek azon közhitelességű irományok, melyek a legrégibb idők óta, a fejedelem és nép között szabályozott jogok és kötelelességek emlékezetben tartása végett, szokott innepélyességgel készítettettek, részint még azon időben, midőn Erdély Magyarhonnak része volt, részint Erdélynek Magyarhontól elválása után a nemzeti fejedelmek alatt, részint Erdélynek a magyar korona alá visszazatérése, vagy is a felsőges ausztriai ház

oltalmának elfogadása után. Ezen értelemben vett oklevelek: 1) II. András aranybullája; 2) ugyanazon András király kivált-ságlevele, melyet a szász nemzetnek adott; 3) a fejedelmek feltételei (conditiones); 4) a Leopoldinum diploma, az azt kiegészítő pótlék-diplomákkal együtt; 5) az Alvincziana resolutio.

33. §.

1) Az András király aranybullájának nevezetesebb pontjai.

Második András király 1222-ben költ arany pecsétű azon oklevelének (aurea bulla), melyben a nemességnek és másoknak is szent István királytól nyert s némely királyok erőszakossága által megsértett szabadságait helyreállította, és a melynek megtartására s megvárátására a magyar királyok esküvel s biztosító levéllel szokták (H. K. 2 R. 14 cz. 12 §.) magukat eleitől fogva kötelezni, nevezetesebb pontjai a következők:

1) A nemesek csak idéztetés és törényszéki elítéltetés után fogatathatnak el, s károsíthatnak meg a király s annak utódai által (2. cz.)

2.) A világi és papi nemesek adóval s akaratuk elleni szállásadással nem terhelhetnek (3. cz.).

3.) Fimaradék nem létekor a leányokat illető negyeden kívüli fekvőkről szabadon rendelkezhetik az atya, kinek örökségét, ha nem rendelkezett, közelebbi vérei öröklik, s ha vérei sem volnának, az a királyra száll (4. cz.).

4.) A főispánok nem ítélhetnek a nemesek emberei ügyében, a pénz és dézma ügyeit kivéve (5 cz.).

5.) A haza oltalmára minden nemes köteles felülni; a haza határain kívül kísérni a királyt zsoldjáért sem tartozván (7. cz.).

6.) Az ország beléegyezése nélkül külföldiek hivatalokra nem emeltethetnek (11 cz.).

7.) A szegények a hatalmasok által el ne nyomassanak s meg ne fosztassanak (13 cz.).

8.) Az alattvalóit nyomorgató főispán elítéltetvén az egész országszine előtt, fosztassék meg hivatalától s adja vissza azt a mit azoktól elvett (14 cz.).

9.) Örökös főispánságok s egyéb méltóságok nem aján-
dekoztathatnak (16 cz.).

10.) Igaz szolgálat által szerzett jószágaitól soha senki sem fosztathatik meg (17 cz.).

11.) Kincstári hivatalokra csak ország nemesei nevezethetnek az izmaeliták és zsidók azoktól ellevén rekesztetve (24 cz.).

12.) Fekvők nem adományoztathatnak idegeneknek, s a melyek azoknak adományoztattak vagy eladottak volna, a hazafiak által vissza-váltathatnak (26 cz.).

13.) A palatinuson, bánon, király s királyné udvarmesterein kívül mások két hivaltalt nem viselhetnek.

14.) A 31. cikk 2 §-a, melyben az aranybulla bármely pontját megsértő király elleni feltámadás büntelennek nyilvánittatik, és a mely mint sarkalatos nemesi kiváltság, a H. K. 1 R. 9 cz. 6 §-ába is be volt igitatva, eltöröltetett a Leopoldinum diploma 3-dik pontjában és az 1744: 6 cikkben is.

Ezen aranybulla hét eredeti példánya mind elveszett s csak egy hitelesítettlen másolatát láthatni a magyarhoni törvénylárban.

34. §.

2.) A szász nemzet II. András királytól nyert kiváltságlevelének nevezetesebb pontjai.

II. András király 1224-ben költ azon kiváltságlevelének, melyivel a szász nemzetnek, még Géza királytól nyert s azután sok részben megsértetett szabadságait helyreállította, és a mely az azután uralkodott királyok és fejedelmek által megerősítették, nevezetesebb pontjai a következők:

1.) A Szászváros, Baroth, Sepsiszek és Darócz között lakó nép egy nemzet legyen (unus sit populus) egy bíró alatt; a szebenin kívül minden grófságok (comitatus) eltöröltetvén.

2.) A szebeni grófot válassza a nép szabadon, s az csak közöttök lakó tiszteket tehessen.

3.) A körülirt földön tiltatik az új pénz béváltásával nyereszkedés (cambiare pecunia) s a helyett fizetesség általuk a kincstárba *lucrum camerae* czim alatt 500 gira (márka) ezüst, melybe minden ottani lakos fizessen, ha nincs a fizetéstől mentesítve. Ezen pénz felszedésére küldötteknek (nunciis) fizessenek naponként három lat ezüstöt.

4.) Haza oltalmára 500 katonát állítsanak; külföldre, ha

a király vezeti, 100-at, különben pedig 50-t. Többet sem a király nem kívánhat, sem a nemzet állítani nem tartozik.

5.) Papjaikat (sacerdotes) szabadon válasszák, a választottakat terjeszszék fel (repraesentent); azoknak fizetvén a dézmát, s azoknak az egyházi törvényes dolgokban régi szokás szerint engedelmeskedvén.

6.) Itélőbirájok csak a király, vagy a szebeni gróf legyen; a király elébe csak azon ügyekért idéztethetvén, melyek rendes birájuk, a gróf által el nem láttathattak. Birájuk köteles, szokásaik szerint itélni (judicium consuetudinarium reddere.).

7.) A blaccusok s bissenusok — nekik adományozott — erdeit s vizeit velök közösen használhatják, azért szolgálattal senkinek sem tartozván.

8.) Legyen a király és főrendek (magnates) előtt ismeretes egyetlen egy hiteles pecsétjük.

9.) Pénz iránti ügyben csak köztük lakozók lehessenek bizonyoságok, ők mások hatósága alól ki levén vétetve.

10.) Szent György, szent István ésszent Márton napok körül nyolcz nyolcz napon szabadon gyűjthessenek porsót; az adószedők (tributarii) tőlük a fenebb irtakon kívül sem jöttökben sem mentőkben semmit sem követelhetvén.

11.) A csupán királyi adománytól függő erdőket járulkaikkal és a vizeket folyamaikkal együtt minden szegények és gazdagok használhassák szabadon.

12.) A király ezen földön nem ajándékozhat nemeseknek fekvő jókat (villam vel praedium) s ha tenné, a nemzet elenne mondhat.

13.) A király számára három, a vajda számára két meg szállás (descensus) költségeit tartoznak fizetni.

14.) Kereskedők az országban minden vámfizetéstől mentek jövő és menő utjokban; s vámmentes vásárok (fora sine tributis) tartathatnak közöttük is.

Ezen kiváltságlevél eredetije elveszett ugyan, hiteles másolatait azonban fentartották több király s fejedelem megerősítő olyan oklevelei, melyekbe az szóról szóra béigtattatott, s a melyek közül legrégibb az, a melyet Róbert Károly 1317-i majus 25-kén adott ki.

35. §.

A fejedelmek feltételei.

Fejedelmi feltételeknek nevezetnek azon az Approbata és Compilata constitutiók 2 R. 1 czimeibe igtatott szabályok, melyeknek elfogadása s megtartása által volt feltételezve választott nemzeti fejedelmeink nralkodása s a népnek azok irányábani kötelezettsége. Mivel azonban ősi szokás szerint minden fejedelem elébe különfeltételek szabattak és az A. C. 2 r 1 cz. szerint, azon feltételek a fejedelmek személyéhez s az idő kívánataihoz voltak alkalmaztatva, a körülményekhez képest is hagyattak helyben vagy változtattak meg: ezeknek mint kelésők idejekori korigények szüleményeinek, s csupán a magokat azok értelmében kötelezett fejedelmek személyeit tárgyzazónak s következőleg azon idők elteltével s az illető fejedelmek elhaltával erejüket veszítetteknek, törvény gyanánt használhatóságát tagadni szokták még azon okból is, mintha azok az idézett czikk és a CC. 2 R. 1 cz. kezdő szavai szerint csak azért igtatattak volna ezen törvénykönyvekbe, hogy nyilván legyenek, vagy is hogy történelmi adatok gyanánt használathassanak; és mintha különben is ezen a választás szerinti fejedelemség időszakában kelt s az által is feltételezett szabályok a most fenálló örökösödés szerinti fejedelemség természetével nem volnának megegyeztethek. Mely állítás ellenében a kérdés alatti feltételeknek, a mennyiben újabb törv. ek által módosítást s változtatást nem szenvedtek, törv. gyanánti használhatóságát bizonyító okaink s erősségeink e következők:

1.) Ezen fejedelmi feltételek szabályai, mint a végrehajtó hatalomnak alkotmányt biztosító korlátai, idő és egyéniség által nem feltételezvék; a mit tanusít az is, hogy főleg a C. C. 2 R. 1 czimébe igtatottak csaknem minden változtatás nélkül ismételtettek az egymásután következett fejedelmekre nézve; sőt azoknak mint az alkotmányos polgári lét alapjainak, szükségessége mindaddig fenmaradandó, míg polgári alkotmányunk sérthetlensége nemzeti figyelem s ohajtás fő tárgya lenni meg nem szünend.

2.) Azoknak újabb törvény által el nem törölt szabályai nem ellenkeznek a választás szerinti fejedelemség megszűntetése után alapított örökösödés szerinti fejedelemség természetével. Mind azért, mivel elméletileg sem ellenkezik a korlátoltság a hereditaria monarchia természetével; mind azért,

mivel tapasztalás szerint is Európában több örökösödés szerinti királyságok és fejedelemségek a kérdés alatti szabályok értelmében korlátozottan nem csak fenállanak, hanem az alattvalókat éppen ezen korlátoaltságnak tulajdonítható szerencsével boldogítva virágoznak is ; mind végre azért, mivel eldődeink az örökösödés szerinti fejedelemség alapítása alkalmával, az alkotmányos szabadságot biztosító összekúshoz híven, a felséges ausztriai ház örökösödés szerinti uralkodását is ily feltételek mellett fogadták el ; a mennyiben a Leopoldinum diploma nemzeti fejedelmeink feltételeihez hasonlóan tartathatik, s azoktól jellemére nézve csakis annyiban különbözik, hogy nem egy fejedelemmel, hanem egész uralkodó házzal kötött oly szerződés, mely hogy az uralkodni kezdett ezen házbóli fejedelmek irányában fejedelmi feltétel gyanánt tekintendő, kétségbe hozhatlanná a teszi egyfelől, hogy annak az uralkodásban következő fejedelmek által mindannyiszor ujlag kell kiadatni ; másfelől pedig és különöbben az, hogy a kötéslevél ezen megújításának a hódolati eskü (homagiale juramentum) letétele előtt kell megtörténni (1791 : 2 cz.).

3.) Hogy eldődeink ezen feltételeket, a kelésök idejekori körülményektől s az illető fejedelmek egyéniségétől függetleneknek s kötelező erővel bíró alaptörvényeknek tartották legyen, eléggé bizonyítja az, hogy törvénykönyvbe ígtatták még azon fejedelmek feltételeit is, kik az Apr. és Comp. constitutiók kelése előtt már elhaltak volt, s azokat az által, míg el nem töröltetnek, kötelező erővel bíró törvényekké tették ; fel sem lehetvén tenni, hogy törvényhozás tudva s készakarva erőt vesztett régiségeket ígtasson törvénykönyvbe.

4) Az A. C. 2 R. 1 Cz. 1 cz. fenebb idézett azon kitételei, melyek a fejedelmi feltételek időszertiségének bizonyítására szoktak használatni, általában minden feltételeket jellemzők, s inkább azon feltételeket érdeklik, melyek a törvénykönyvekből kihagyattak, mint azokat, a melyek ezen és a C. C. 2 R. 1 czimébe ígtattak. Mert a midőn ezeknek törvénykönyvbe ígtatása szükségesnek iratik, kimondatott abban egyszersmind az is, hogy a béígtatás nem csak azért történt, hogy nyilván legyenek, hanem azért, mivel szükség volt arra, hogy a béígtatásnál fogva nyilvánossá lett törvények gyanánt meg is tartassanak. Igazolják ezen állítást az Apr. és Comp. constitutiókat megerősítő fejedelmi oklevelek

is, melyek szerint azon törvénykönyvek, az ország rendei által, annak nyilvános kifejezése mellett terjesztettek fejedelmi megerősítés alá, hogy mindaz a mi azokba foglaltatott, mint törvény erejével birandó („idem et omnia in eo contenta pro legibus et consuetudinibus valitura“ az Approbatára; „omnia et singula in eodem contenta pro statutis futurum et valiturum a Compilátára vonatkozólag) erősíttetnék meg, s az illető fejedelmek is azokat minden azokban foglaltakkal együtt (quoad omnes continentias articulos et puncta, idem et omnia in eodem conscripta quoad omnes articulos, pro statutis et legibus valitura confirmavimus) erősíttették meg; igérvén, hogy mind magok megtartják, mind másokkal is megtartatják, s ezen ígéretek által a kérdés általi feltételeket is, mind magokra, mind a népre nézve kötelező erővel birandó törvényeknek nyilvánítván szokott innepélyességgel.

5) Midőn a Leop. dipl. 3 pontjában az Appr. és Comp. constitutiók mint törvény gyanánt megtartandók, és pedig minden kivétel nélküli általánossággal erősíttetek meg: az azokba igtatott fejedelmi feltételek, ha szinte az előtt törvényeknek nem tarthatlak volna is, ezen megerősítés által kötelező erővel bíró törvényekké váltak; az 1744: 1 cikkben is az Appr. és Comp. constitutiók törvényezikvei közül azok nyilvánítatván a Leop. dipl. által meg nem erősítteteknek, melyek annak kiadása előtt már eltöröltettek volt. Hogy a volt nézete s akarata mind a diplomát kiadó fejedelemnek, mind az azt elfogadó országnak, eléggé tanúsítja az, hogy különben el nem mulatták volna a kérdés alatti feltételeket a megerősítettek közül kirekeszteni úgy, miként cselekedtek a Hármaskönyvre nézve, midőn az a pozsonyi országgyűlésen eltörölt ellenállást tárgyazó cikk kirekesztésének kifejezése mellett erősíttetelt meg.

6) Kétségbehozhatlan erősség gyanánt szolgál végre a törvényhozó hatalomnak 1744-beli azon tette, miszerint az irt esztendőben költ 1 és 2-dik cikkekben, a török portához ragaszkodást és a fejedelmek szabad választását rendelő más törvényekkel együtt, több meg is nevezett fejedelmek feltételeinek ugyanazon tartalmu pontjai számjaik kijelölése mellett töröltettek el. Ezen számjaik szerint kijelölt pontok eltöröltetésének szükségessége ugyanis nyilván mutatja, hogy azok eltöröltetésök előtt törvényeknek tartattak, szükség feletti lévén a

törvk.beli azon rendeleteket újabb törv. által törölni el, melyek érvényes törvényeknek nem tartottak. Azon körülmény pedig, hogy az idézett cikkek által nem töröltetnek el a fejedelmi feltételek minden pontjai általában, hanem csupán azon számjaik szerint is kijelöltek, melyek a portáhozi ragaszkodást s a fejedelmek választását tárgyalták: elég bizonyosága annak, hogy a feltételek azon több pontjai, melyek nem említettek az eltöröltök között, ma is kötelező erővel bíró törvények a H. K. 2 R. 2 cz. 9 §-ában látható azon szabály szerint, hogy midőn az előbbi törvények úgy mellőztettek el hallgatással, hogy az utóbbiak által az előbbieket változtatása vagy másítása felől említés sem tétetik, akkor az előbbi törvények erővel bírnak. Abból ugyanis, hogy például az Apafi Mihály feltételeinek 3-dik és 23-dik pontjai az 1744: 1 cz. által eltöröltettek, ha azt lehet következtetni, hogy az Apafi Mihály feltételeinek minden ki nem jelelt pontjai is el volnának törölve: úgy azt is lehet következtetni, hogy az egész *Compilata constitutio* is el van törölve, a mi képtelenség lenne.

36. §.

4.) A Leopoldinum diplomáról.

A Leopoldinum diploma kelt 1690 october 16-kán s elfogadtatván az ország rendei által, kiadatott 1691 december 4-én, az eredeti szövegen, országgyűlésen kívül tett lényeges változtatásokkal. Ezen diploma az 1791: 2 cz. ezen kezdő szavainál fogva: „Benignum diploma Leopoldinum anni 1691 tamquam radicale conventionis inter divum quondam Leopoldum I. et principatum Transsilvaniae sponte initae instrumentum“ úgy tekintethetik, mint azon kötéslevél, mely magában foglalja azon feltételeket, melyek alatt Leopold császár Erdély oltalmát megígérte, s Erdély az ausztriai ház e részbeli felsőbbbségét elfogadta.

A mint ezen kötéslevél előszava is mutatja, az egyelőbb csak a kétségeskedő elmék megnyugtatóására, s addig míg a már megválasztott fejedelem II. Apafi Mihály a kormány átvételére alkalmas kort elérhetne, biztosításul köttetett volt. Azonban II. Apafi Mihály halála után a felséges ausztriai ház oltalmazói felsősége uralkodói felsőséggé alakulván, azon feltételek, melyek a II. Apafi Mihály uralkodása kezdetéig va-

lának csak erővel birandók, miután Apafi a nélkül halt el, hogy uralkodáshoz kezdhett volna, a felséges ausztriai ház Erdély feletti uralkodásának feltételeivé váltak az által, hogy azokat az ausztriai házból következett új fejedelmek mind annyszor ünnepélyesen megerősítették. Végre hogy a kötéslevél régiségéből annak elavultsága ne következethessék, s az abban foglalt jogok biztosításának megújítása az azokhoz ragaszkodás kötelességét élénkebbé tegye, a tapasztalás útján okult törvényhozás az idézett 1791: 2 cikkben határozottan ki is mondta azt, a mi azelőtt csak gyakorlatilag látszott elismertnek, hogy t. i. a Leopoldinum diploma a felséges ausztriai ház uralkodását feltételező kötéslevél, a mennyiben annak az ausztriai ház erdélyi fejedelemmé leendő minden tagja általi nem csak megerősítettését, hanem a hódolati eskü letétele előtt új diploma alakjában kiadását is rendelte ezen szókban „per successores quoque Suae Majestatis sacratissimae toties quoties ante homagii depositionem confirmentur et ita confirmata Transilvaniae extradentur“.

Ennélfogva már most, miután a törvény ezen rendelete közelebről az 1838-ik esztendőben is teljesített, bátran lehet állítani mind azt, hogy a kérdésben forgó kötével a megújítás s újabb kiadás által az azt kiadó felséges fejedelem és hazánk között 1838-ban költ kötéslevéllé vált, a mennyiben az eredetinek pontjai következőleg változást nem szenvedtek, az 1838: 1 cz. ezen szavai értelmében „subsequenter mutuo principis et statuum consensu articulariter alterata non essent“; mind pedig azt, hogy a következő fejedelmek törvényszerű uralkodása s hazánknak azon fejedelmek iránti törvényszerű köteleztetése mindannyszor a kötéslevél kiadása után kezdődik.

37. §.

A Leopoldinum diploma tartalmáról.

A Leopoldinum diplomába a következők foglaltattak:

1) A bévett vallások, azok templomai, iskolái dolgában, a meglevőkön kívüli papi személyek béhozatalában ujtás nem fog történni. A catholicusok építhetnek új templomot Kolozsváron, s megújíthatják Fejerváron Báthori Kristóf leromlott templomát; azon szabadsággal gyakorolhatván vallásukat és építhetvén templomaikat, melyet a több bévett vallások sor-

sosai élveznek azon esetben, midőn valamely helyen számsabbak. A világi s egyházi rend ez ellen teendő ellenmondása érvénytelen.

2) A régi királyoknak, nemzeti fejedelmeknek minden adomány- s kiváltságlevelei s azokban ajándékozott czimek, hivatalok, méltóságok, dézmák s bárminemű jövedelmek, akár egyéneknek akár világi vagy egyházi testületeknek adattak legyen, helybenhagyatnak s megerősíttetnek úgy, hogy sem fejedelmek, sem világi s egyházi személyek által azoknak, melyeket most birtokol, birtokában, bárha azok hajdon a catholica egyházhoz tartoztak volna is, háboríttatni per útján sem fog senki.

3) Az Approbata és Compilata constitutiók, régi királyok decretumai, Verböczy tripartituma, az András király decretumának a pozsonyi országgyűlésen eltörölt czikkén kívül, a helyhatósági törvények (constitutiones), a szász nemzet külön törvényei sérthetetlenül megtartandók lesznek. Minthogy azonban a catholicusok az 1-ső és 2-dik pontok által magokat terhelteknek vélik, s a szászok kiváltságaira s azoknak gyakorlati hasznára nézve a harmadik pontbelinél több biztosítást kívánnak: a császár ajánlja ezen nehézségeknek helybenhagyása alá juttatandó egyezmény általi elenyésztetését, és ha az nem sikerülhetne, fentartja magának ezen ügy igazságszerinti eldöntendését, a felek s az erdélyi tanácsosok kihallgatása következtében.

4) Sérthetetlenül megtartandónak rendeltetik a kormányzás, titkos tanács, országgyűlés, szózatolás elrendelésében s szabadságában, a királyitábla, ítélőmesterek, táblabírák s alsóbb törvényszékek hatóságára és az igazságszolgáltatást rendére nézve gyakorlatban volt mód és szokás; minden fontosabb tárgyakra nézve fenhagyatván a királyhozi folyomhatás szabadsága; a kincstár jövedelmeinek kezelése, a rendtől nyerendő felvilágosítás következtében, úgy intéztetvén el, hogy senki se terheltethessék cameralis comissiók által.

5) Minden hivatalra csak magyar, székely és szász honfiak fognak neveztetni, vallásukra való tekintet nélkül; fenhagyatván, hogy a császár a rendek megegyezésével hazafiúsítás végetti ajánlásokat tehessen.

6) A kihalás vagy hűtlenség eseteiben fiscusra szállandó jószágokat magyar, székely és szász honfiaknak fogja aján-

dékozni (dignari) a császár. A haddal visszafoglalt jószágok ingyen vissza fognak adatni régibb birtokosaiknak, vagy azok örököseinek; a követelők jogainak megítélése, ezen egy esetben, valamelyik törvényszékre vagy a hadvezérre bízván.

7) A főkormányzó vagy annak helyettese, valamint az erdélyi hadak vezére, főkancellár, titkos tanácsosok, főispánok, székelyföldi főkapitányok, ítélőmesterek s más azelőtt szokásban volt méltóságbeliek (aliisque dignitatibus antea solitis) erdélyi nemes honfiak, s főrendek közül fognak tétetni érdemök szerint, vallásukra való tekintet nélkül.

8) Valahányszor a kormányzói, főhadvezéri, kancellári, belső tanácsosi és ítélőmesteri hivatalok betöltendőik, azokra kijelöltek (candidati) küldessenek fel megerősítés végett. A szász és székelyföldi királybirák, vármegyei főbirák és alispánok, városi főbirák, mint azelőtt, az illető közönség által választassanak szabadon s megerősítés végett felküldendőleg.

9) A tizenkét tagu belső tanács és királyi tábla tagjai közül bár (saltem) három legyen catholicus, a többi más vallásuak közül neveztetvén ki. A szebeni királybiró tagja a belső tanácsnak. Az ítélőmesterek közül is egyik legyen catholicus.

10) Az évenként közügyek ellátása, igazságszolgáltatás s királyi előterjesztések megértése végett tartandó országgyűlés és törvénykezési szakaszok kihirdetése a kormányzóra és belső tanácsra bízatik; fenhagyatván minden ily igazítandókra nézve (omnium eorum quae sic geruntur) a királyi megerősítés.

11) A kormányzó lakjék az országban, legyen esküvel kötelezve a polgári s egyházi törvények megtartására, és ha a közjó kívánja, esztendőnként szabadon választathatik is; a rendek új választása királyi elhatározás alá levén juttatandó. A kormányzó, tanácsosok és királyi tábla tagjai a királyi kincstárból veendik fizetésöket.

12) Az adóösszszeg béke idején 50,000 tallér, Erdély és Magyarhon elleni háboru idején pedig 400,000 forint, ebbe tudtván be a szolgáltatandó termények ára is. Ezen adó felosztásának s felvételének módját a rendek határozzák el. Az irt összszegen felüli költségek akár háboru, akár béke idején a királyi jövedelmekből, só- és érczbányákból, harminczadokból,

szászöldi dézmákból, vármegyei dézmák béréből fognak fedeztetni.

13) Az adóztatásnak (datiarum), zsarolásnak (exactio-num) szokatlan új nemei nem fognak béhozni, vámok harminczadok nem fognak neveltetni.

14) A székelyek, mint eddig úgy ezután is, legyenek mentek minden adózástól, téli s nyári katonatartástól, dézmadástól és azon jószágaik utáni szolgálatoktól, melyeket felülés terhe alatt (cum onere insurgendi) birtokolnak. Kötelesek ellenben a haza oltalmára önköltségökön katonáskodni. Ide nem értetnek a székelyöldi nemtelen zsellérek.

15) Szabad kereskedni minden árukkal, mint a fejedelmek alatt, a nemesi kiváltságok sérelme nélkül.

16) A dézmák, a szokott bérfizetés mellett, a földesurak birtokában maradnak; ezen dézmabér a fiscus számára hagyatván fenn.

17) Az ország nem fog terheltetni nagy és szükségfeletti őrsereggel, mely részint honi katonaságból fog állani s a kincstárból fizettetni, német generalis alatt, a ki egyetértésben leendő a kormányzóval, tanácscsal s az erdélyi hadak fővezérével a hadi dolgokban; a rendeket vagy kormányshéket illetékekbe nem elegyedhetvén.

18) Eltöröltetik a szász nemzetet s adózó népet terhelő ingyen gazdálkodás, fuvar és bárminemű s állapotú utazók szállásolása visszaéléseikkel együtt. Parancsoltatik egyébiránt, hogy a kormányshék, a királyi udvart értesítvén előbb a felől, postákat állítson fel. A földesurak és városok pedig, a magok költségén szállásolendő utazók elfogadására, vendégfogadók felállításáról gondoskodjanak.

38. §.

A Leopoldinum diplomát kiegészítő diplomákról.

A mint a Leop. dipl. 3-dik pontjából láthatni, a catholicusok és szászok sérelmei elenyésztetésének egyezkedés útján megkísértése a rendekre azon hozzáadással bizatott volt, hogy a nemboldogulhatás esetére a császár magának tartotta fenn ezen panaszos ügynek elhatározását. A rendek el is próbálták az egyezkedés útját 1692-ben, s a szászok irányában sikerült is az ugynevezeteni szokott nationalis accorda

által, de a catholicusok irányábani kísérletek meghiúsultak. Végre az accorda megerősítés végett felterjesztetvén, s a catholicusok és protestansok is ügyöket a császár ítélete alá bocsátván, a Leopoldinum diploma teljes erejét koozkázató ezen nehézségeket Leopold császár elenyésztette, s a diploma kiegészítetett. Megtörtént az a Leopoldinum diplomához hasonló ünnepélyességgel s névszerint függő pecsétekkel is ellátott két diploma által, melyek mint kiegészítő részei a Leopoldinum diplomának, éppen olyan tekintélyü és fontosságu forrásai az erdélyhoni közjogtannak, mint maga a diploma. Sőt maga a diploma ezen pótlékdiplomák általi kiegészítésénél fogva újabb erőt s többé kétség alá már nem is vonható teljességet nyert, a mit bizonyitnak

1) a vallások ügyében költ diplomának ezen szavai „*et ita articulum primum et secundum praelibati diplomatis nostri declarantes, omnia diplomatis capita, perpetuae sanctionis pragmaticae et fundamentalis sanctimonia inviolabiliter volumus observari.*“

2) Az accordát megerősítő diplomának ezen szavai : „*Quibus civitatum nostrarum saxonicarum gravaminibus amicabilem compositione, accedente hac nostra caesareo regia approbatione, pro lege perpetua valitura terminatis, omnia diplomatis nostri capita immota semper inviolataque mansura sancimus.*“

Ennélfogva azt is méltán állithatni, hogy a Leopoldinum diploma mint egész tulajdonképpen három darabból áll, melyek között első maga a fődiploma, második a catholica vallás jogigényeit szabályozó és harmadik a szászok sérelmeit provosló, vagyis a nemzeti accordát megerősítő pótlékdiplomák, melyeknek tekintélyét azon, egyébiránt nagyfontosságu kötelesség elhanyagolását tanusító körülmény sem csökkentheti, hogy azok a Leopoldinum diploma 1791 és 1838-ban történt megújításai s újabb kiadásai alkalmával mellőztettek.

39. §.

a) A vallások ügyében költ diploma tartalma.

A catholicusok és protestansok között fenforgott egyenetlenkedést az 1693 aprilis 9-kén költ pótlékdiploma e következő pontok szerint egyenlítette ki.

1) Az Erdélyben bevett négy vallás szabadsága, azon

vagyonokkal együtt, melyeket jelenleg birnak, sértetlenül fentartassék.

2) Helybenhagyatik, hogy a catholicusok számára adassék a kolozsvári reformatum templom, az unitariusok collegiumával együtt, ugy a Báthori fejérvári temploma, és hogy 15,000 frttal Monostor kiváltatván, a catholica egyház és iskolák számára örökre átengedtessek.

3) Gondoskodni fog a császár, hogy a catholicus ifjak neveltetése erényes és a többi vallásokra nézve gyanu alá nem jöhető egyházi személyek által eszközöltessék; valamint arról is, hogy a catholicusoknak a püspöki kötelességek teljesítésére alkalmas apostoli vicarius legyen.

Végre szabad lesz a catholicusoknak lakásuk helyén templomokat építeni, a többi vallások gyakorolhatása szabadságának korlátolása, templomaik s jövedelmeik károsítása nélkül.

40 §

b.) A nemzeti accordát megerősítő diploma tartalma.

Ezen 1693: aprilis 7-kén költ pótlékdiploma szerint a nemzeti accordának pontjai következők:

1.) A szász királybirák nem tartoznak személyesen megjelenni a táborban, tartoznak azonban a szászok három első rangu polgárt küldeni, a hét birák és szebeniek jószágai után 36, a brassaiaké után pedig 12 lovast, és kiváltságlevelök értelmében, a haza oltalmára 500 gyalogot állítani, kik csak akkor kötelesek a haza határain kívül szolgálni, mikor a magyar és székely hadak.

2.) Eltöröltetvén az AC. 3 R. 46. Cz. 6. czikke, a fejér- és küüllővármegyei tiszteknek semmi egyéb hatalma a hét birák (kik a régebben hét kerületben lakott szász nemzet képviselői voltak) jószágaira nézve nem lehet, mint hogy midőn a hét birák, mint földesurak, a gonosztevőket czirkálják, egy szolgabíró jelenlehet, s a vármegyék megkívánhatják a hét biráktól, hogy a gonosztevőket megbüntessék; magok is a többük általszököttekre nézve ugyan azt tenni kötelesek lévén. Szelistyeszék a vármegyei tisztek eddigi felsőbbbsége alatt hagyatik továbbra is.

3) Eltöröltetik az AC. 3 R. 81. Cz. 2. czikke, azon feltétel

alatt mindazáltal, hogy a szászok a szállásadók fukarságát zabolázzák, a szállások olcsóságának eszközlése által. Azonban a szász és más két nemzet között kelt egyezmények tartásának meg.

4.) Nem elleneztetik, hogy Szelistyeszék a vizaknai sóbányáknál a szokottnál több ingyen szolgálattal ne terheltessek.

5.) A hűtlenségi per az országgyűlés előtt folyjon. Az olyan perekben hozott ítélet, mely a nemes embert életétől, becsületétől vagy javaitól fosztja meg, kihirdetés előtt a császár helybenhagyása alá terjesztessék fel s az várassék bé. A CC. 3 R. 13 Cz. 1 czikk szerinti nagyobb hatalmaskodási bűntényért (major potentia) szász egyének rendes birájok előtt, közönségek pedig a királyi tábla előtt perellessenek. Örözményért (depositum) szász egyén rendes birája előtt perellessék, innen a szászok egyetemi törvényszékéhez (universitatis saxonicae tribunal) s innen, ha a követelt tárgy többet ér 100 frtnál, a királyi táblához felebbeztethetik a per. Közönségek ellen pedig az egyetemi törvényszék előtt kell pert kezdeni, s a királyi táblára felebbezni; a szebeni consul kötelessége levén akár intő akár nyolczad napra idéző alkalmas embert rendelni a felperes kérésére.

6.) A szász városokból kirekesztetnek, országgyűlések ideje alatt, a czéhon kívüli kontárosok és hentesek, eltöröltetvén a szász földre nézve a CC. 5 R. 16. edictuma. A szászoknak pedig kötelességükké tételik gondoskodni arról, hogy a gyűlési tagok drágaság miatti szükségét ne lássanak.

7.) A szászföldi halastókra és makkos erdőkre nézve a fiscalis tisztek nem fogják illetéken s szokott mértéken felül terbelni a szászokat.

41. §.

5.) Az alvincziana resolutionról.

A Leop. dipl. 3-ik pontja következtében a három nemzet és négy bévelt vallás közt folytatott alkudozások eredményének s illetőleg sikerellensége okainak, az ország különféle kívánatainak s részint a diploma 4-ik pontjában, részint azon kívül költ császári rendeletekben igényelt tudósításoknak felterjesztése végett küldetett volt az ország rendei által Bécsbe 1692 utolsó felében, s mulatott ott 1696 május végéig Al-

vinozi Péter, mint az országnak utasításokkal ellátott követe. Az általa tett előterjesztésekre 1693-ik május 14-én kiadatott császári válasz alvinziai a resolutionnak szokott nevezetn, mely az erdélyhoni közjogtan forrásai közé azon okból számláltatik, mivel az 1791: 3. cz. szerint, a királyi biztos által a felség nevében és lelkére teendő eskü által, hazánk több szabadsalmi között azoknak is meg kell erősíttetni „quae sacro diplomate Leopoldino, hocque secutis benignis resolutionibus et sanctionibus concessa fuerunt.“ Ezen császári határozatnak itt felhozható pontjai ezek:

1.) A kamat mennyisége 100 frt. után 5 s legfeljebb 6 frtra határoztatik (3 p.).

2.) Királyi végső ellátás alá tartoznak a felségsértők, hazaárulók, s más a polgárzat bátorságát veszélyeztetők elleni büntető perek, valamint azon polgári ügyek is, melyeknek tárgya 3000 arany tőkepénzt felér vagy felülmul (4 p.).

3.) A főkormányshék és királyi tábla mellé mindenik bévett vallás sorsosai közül három három tag fog neveztetni, és ha az unitariusok és lutheranusok között nem találtnék annyi alkalmas személy, a fogyatkozás a catholicusok és reformatusok közül számszerinti egyenlőség mértékében fog pótoltni (6. p.).

4.) Sem a császári királyi méltóság, sem a közjó meg nem engedheti, hogy a diplomában változtatás történjék (8 p.).

5.) A székelyek nem fognak a haza határain kívül vitetni, ha csak azt a haza oltalmának szükségessége nem igényli (15. p.).

6.) A császár helybenhagyja, hogy az erdélyi udvari cancellaria a magyarországitól külön választassék (22. p.).

42. §.

Az erdélyhoni közjogtan részeiről.

Az erdélyhoni közjogtan azon honi törvények foglalata levén, melyek a polgári egyének s polgári testületek és a polgári társaság közötti jogviszonyból eredő jogokat és kötelességeket szabályozzák, midőn egyfelől törvényeink s jelesen a H. K. 1 R. 3. cz. 6 §. 2 R. 3 cz. 2 §. szerint, a polgári társaság mint elméleti fogalom a szent koronában s következőleg az azzal megkoronázott fejedelemben van érzékileg és észrevehetőleg valóstíva; s midőn másfelől a polgári egyének s azok

testületei, mint a fejedelemmel törvényszerű viszonyban álló jogosított s kötelezett személyek, a H. K. 2 R. 3 cz. 3 §. 2 R. 4 cz. szerint a nép nevezete alá foglaltattak: az erdélyhoni közjogtant helyesen mondhatjuk az erdélyi fejedelem és nép közti jogviszonyokból eredő jogokat s köteleztetéseket tárgyzó honi törvények foglalatának. Az ezen értelemben vett közjogtannak tárgya ennél fogva 1) az erdélyi fejedelem, 2) az erdélyi nép és 3) a fejedelem és nép közti jogviszonyokból eredő jogok és köteleességek. Ezen tárgyaihoz képest az erdélyi közjogtan három részre osztható, melyek közül az elsőben a fejedelmet, másodikban a népet és a harmadikban a fejedelem és nép közti jogviszonyt tárgyzó illetőleg szabályozó honi törvények fognak tárgyalatni.

ELSŐ RÉSZ.

Az erdélyi fejedelemről.

43. §.

Erdély fejedelme örökösödés szerinti, az ausztriai felséges uralkodó házból.

Eltöröltetvén az 1744: 2 cz. ben a fejedelmválasztást és az 1-ső cikkben a török portáhozi ragaszkodást rendelő minden honi törvények: a felséges ausztriai ház örökösödés szerinti uralkodása az 1791: 6 cz. szerint akép állítattott volt meg, hogy a magyarhoni 1687: 2 és 3 cikkek értelmében I. Leopold császárnak első szülöttség szerinti fimaradéki s azok kihalása után, akkori spanyol király II. Károly első szülöttség szerinti fimaradéki legyenek Erdélynek fejedelmei. Miután VI. Károly császárban ezen fimaradékok kihaltak, az 1744: 3 cikk szerint a fejedelemségbeni örökösödés a felséges ausztriai ház leányágára is kiterjesztetett Pragmatica sanctio nevezete alatt 1722-ben költ. a három nemzet pecséteivel s az özszes országgyűlési tagok aláírása- s pecséteivel is hitelesített azon törvény által, mely az 1724-beli országgyűlésen is elfogadtatván s kiis hirdettetvén, az idézett 1744: 3 cikkbe szóról szóra béigtattatott.

44. §.

Az erdélyi fejedelmek örökösödési rende.

A felséges ausztriai házból uralkodó fejedelmek örökösödési rende az 1744: 3 czikkbe igtatott *pragmatica sanction*-ban ezen szókkal szabályoztatott: „*in casu masculae stirpis austriacae extinctae faeminea quoque eodem quo masculi primogeniturae ordine, secundum instrumenta a Sua Majestate sacratissima et gloriosissimis praedecessoribus suis eatenus confecta, nobisque hic communicata, in principatu hocce augustae domus austriacae hereditario succedant.*“ Ezen az örökösödési rendet kimutató „*instrumentum*“ azonban a rendekkel csak is közölve volt, s törvénybe soha nem igtatott egyéb mint az, a mit láthatni az 1744: 3 cz. kezdetén, hogy t. i. előbb örökösödjének a VI. Károly császármaradékai, azoknak kihalása után az I. József maradékai, s ezeknek is kihalásakor az I. Leopold utódai, mindkét nembeliek első szülöttség szerint. Minthogy pedig az idézett törvény értelmében a leányág csak is a fiág kihalása után örökösödhetik, ezen három törzssökre osztott fejedelmi örökösödésnek természete az, hogy mindenik törzssökből fiagnak elsőbbsége van a leányág felett, és csak mindkét ág kihalásával megy által az örökség a közelebbi törzssök előbb fi- s azután leányágára, mindenik esetben az első szülöttség rende (*ordo primogeniturae*) tartatván meg. Ezen három törzssök mindkét ágbeli törvényes örököseinek kihalása után a fejedelemválasztási jog ismét életbelép, az 1791: 1 és 6. 1744: 3 czikkekbéli hivatkozásoknál fogva törvényünk ké vált magyarhoni 1723: 2 cz. ezen szavai szerint: „*post omnimodum praedicti sexus defectum, avitam et veterem approbatamque et receptam consuetudinem praerogativamque statuum et ordinum in electione et coronatione regum locum habituram.*“

45. §.

Az erdélyi fejedelemségbeni örökösödés módja.

Azon mód, mely szerint a felséges ausztriai háznak a *pragmatica sanctio* értelmében következő tagja erdélyi fejedelemmé lesz, törvényeink által következendőleg van szabályozva.

1.) Szükséges, hogy előbb magát Magyarország királyá-

vá koronáztatta legyen. Az elhalt fejedelem közvetlen következőjét ugyanis csak mint magyar királyt illeti az erdélyi fejedelemség az 1791: 6 cz. ezen szavai szerint: „tam sua Majestas quam secuturi ejusdem ex augusta domo austriaca successores, qua legitimi reges Hungariae, Transsilvaniam tamquam ad sacram regni Hungariae coronam pertinentem eodem cum Hungaria imperii et successionis jure tenebunt.“ És az 1791: 4. cz. ezen szavai szerint is: „heredibus et successoribus suae Majestatis sacratissimae Hungariae regibus in hereditario Transsilvaniae principatu juxta stabilitum articulo 3-o 1744 immediatae successionis ordinem regimen adeuntibus.“

2.) Megkivántatik, hogy a Leopoldinum diploma, mint Erdélynek a felséges ausztriai házzal szerződés útján kötött egyezményét tartalmazó oklevél, új diploma alakjában kiadás-sék, addig a hódolati eskü letételének helye nem lehetvén az 1791: 2 cz. ezen szavai szerint: „Benignum diploma Leopoldinum anni 1691, tamquam radicale conventionis inter divum quondam Leopoldum I. et Principatum Transsilvaniae sponte initae instrumentum, per successores quoque suae Majestatis sacratissimae toties quoties ante homagii depositionem confirmetur, et ita confirmatum Transsilvaniae extradetur.“

3.) Ezek után kell a nép részéről a hódolati eskünek (homagiale juramentum) az 1744: 4 cikkbe foglalt minta szerint letéetni. Ezen esküt a rendek az országgyűlés előtt teszik le, s az arról készült oklevél minden jelenlevő országgyűlési tag aláírása s pecsége, valamint a három nemzet pecségei által is hitelesítettván, felküldetik a fejedelemnek az 1791: 4 cz. szerint. Azokra nézve pedig, kik nem tagjai az országgyűlésnek, az A. C. 2 R. 2. czimében határozott ezen szókban, hogy „minden nemes vitézlő és városi rendek tartozzanak a szokott forma szerint a fejedelmek hűségére megesküdni, a kik jelen találtatnak lenni, ugyan akkor midőn a fejedelmek az auguratiojoknak idején juramentumokat deponálják; a kik pedig jelen lenni nem találtatnának, a tisztek minden helyeken gyűléseket promulgáltatván — az első szék napján tartozzanak homagiumokat praestálni, kiki székes helyében, a városokon is hasonlóképpen, a hol pedig a fejedelmeknek is commissariusnak jelenlétekbén. Ha kik pedig a homagiumok depositiójára promulgáltatott időben nem deponálnák, méltó mentségek nem lehetvén, citáltassanak és comperiáltatván, hogy contuma-

citer posthabeálták, in amissione omnium bonorum tam mobilium quam immobilium ipsos praecise concernentium juris ordine convincáltassanak. Hasonlóképpen azok is, kik successive külön kenyeres gazdaságban szállanak, husz esztendő elert idejökben tartozzanak homagiumot deponálni, melyet azok is, ha tudva és contumaciter elmulatnak azon poenaba incurraljanak.“

Azok is, kik országgyűlésen kívül hódolnak, az arról készült oklevelet (homagiale instrumentum), ha irni tudnak, aláírásokkal és szokott pecséteikkel erősítik meg szokás szerint.

Az 1837-ben letett hódolati eskü szövege következő: „Ego N. N. juro per Deum vivum, verum et aeternum fideque mea spondeo et promitto, serenissimo et potentissimo domino Ferdinando I. Austriae Imperatori apostolico Hungariae et Bohemiae regi hujus nominis quinto hereditario magno principi Transsilvaniae et comiti sicularum etc. domino domino et principi meo legitimo ac hereditario mihi clementissimo, quod suae sacrae regiae Majestatiejusque hereditibus et successoribus legitimis, toto vitae meo decursu fidelis obediens subditus rectus et sincerus, amicorum amicus, inimicorum inimicus ero. Contra suae Majestatis heredumque et successorum ejus sacratas personas, statum, dignitatem, honorem, ditiones nec clam nec aperte quidquam machinabor aut aliis id faciendi quocunque modo author, consultor, aut adjutor ero; quin potius si alios quospiam, quid simile moliri, aut aliud quidpiam in suae Majestatis heredumque et successorum aut ditionum suarum detrimentum vergere adverterem, seu intelligerem, talia vel ipse vel per alios suae Majestati immediate aut mediate tempestive significabo, simulque molimina hujusmodi et quaecunque alia damna pro meis viribus impediam et avertam, atque e contrario suae sacrae regiae Majestatis heredumque et successorum commoda et utilitatem quantum potero promovebo. Itame Deus adjuvet animaeque salutem largiatur.“ (1837. országgyűlési irományok könyve 14-dik lapján.)

4) Végre a fejedelemnek kell megesküdni, de nem személyesen mint hajdon, hanem csak személyese által, az ország törvényeinek, szabadalmainak megtartására, miután a rendek a hódolati esküt leteiték, az 1791. 3. cz. szerint, azon esküt mondván el a fejedelem személyese, mely az 1791. 1. cikkbe van igtatva.

Ezen eskü némi módosítással mondatott el 1837-ben a fejedelmi személyes által ezen szókkal: „Ego Ferdinandus Carolus de Este Hungariae et Bohemiae regius princeps, et archidux Austriae, qua ad praesentia comitia transsilvanica benigne denominatus plenipotentarius commissarius regius, ex speciali mandato suae Majestatis sacratissimae augustissimi et potentissimi domini Ferdinandi primi Austriae Imperatoris, apostolici Hungariae et Bohemiae regis hujus nominis quinti, magni Principis Transilvaniae et siculorum comitis etc. juro in animam atefatae Majestatis sacratissimae per Deum vivum ejusque sanctissimam genitricem virginem Mariam et omnes sanctos, quod eadem atefata Majestas sacratissima, juxta confirmatum in cohaerentia articuli secundi anni 1791 extradatumque sacrum diploma Leopoldinum, universos magni hujus principatus Transsilvaniae omnium trium receptarum nationum status et ordines, cujuscunque conditionis omnes et singulos in communi et particulari, in eorum juribus et privilegiis, immunitatibus et indultis, rite sancte et illibate conservatura, nec eisdem quaque ratione derogatura, nullumque insuper principis boni munus intermissura sit. Ita me Deus adjuvet et omnes sancti.“ (ugyanott a 15-ik lapon).

46. §.

A fejedelem Erdélyt csak erdélyi törvények szerint kormányozhatja.

Mindamellett is, hogy Erdély az ausztriai birodalomnak többi tartományaival felbonthatlan kapcsolattal egybekötött részévé lett az 1744. 3. cz. ezen szavai szerint: „in aliisquoque regnis et provinciis suis hereditariis in et extra Germaniam sitis eodem jure et ordine indivisibiliter, et inseparabiliter invicem et insimul ac una cum isto Transsilvaniae principatu partibusque eidem reincorporatis hereditarie possidendis.“ Mind a mellett is továbbá, hogy az 1791. 1. 2. 6. s több más czikkeken is Erdély a magyar szent korona alá visszatért s ahoz tartozó tartománynak íratik, és az erdélyi fejedelemség az ausztriai császárt úgy illeti, mint Magyarország megkoronázott királyát: Erdély nem kormányoztathatik úgy, mint akár az osztrák birodalomnak, akár Magyarországnak része, sem az osztrák császárság, sem a magyar királyság kormányrendszere szerint. Azon rendszer, melyet a fejedelmeknek Erdély kor-

mányzásában követniök kell, az 1791: 6. cz. ezen szavaiban van kifejezve: „tam sua Majestas sacratissima, quam secuturi ejusdem ex augustissima domo austriaca successores, qua legitimi reges Hungariae eodem cum Hungaria imperii et successionis jure, et velut propriam habentem constitutionem, nullique alteri regno subjectam, juxta proprias leges et constitutiones legitime confirmatas, non vero ad normam aliarum provinciarum hereditariarum gubernabunt.“ Ennélfogva Erdélynek, mint más tartományoktól függetlenül önállásu, külön polgári alkotmánynyal bíró fejedelemségnek az osztrák császári felsőbbség alatt álló tartományokkali egybeköttetéséből csak annyi következtethetünk, az 1744: 3. cz. és 1791: 6. cikkek szerint, hogy Erdély azon tartományokkal felbonthatlanul s kölcsönös oltalmazási köteleztetés mellett egyesült, ugyanazon uralkodó alatt.

47. §.

1) Az erdélyi fejedelem személyes jogairól.

A fejedelem személye szent, s azzal szoros kapcsolatban álló fejedelmi jog (az úgy nevezett fölségi jogok jura majestatica a 3-ik részben levén tárgyalandók) a sérthetlenség; még pedig mind személyére, mind cselekedeteire nézve. A mi illeti

1) a fejedelem sérthetlenségét személyére nézve. Ez abban áll, hogy nem csak a fejedelem személyét sértő tettek, hanem még a fejedelem ellen intézett, de magát külső tényekben nem nyilvánító szándék is a legnagyobb polgári bűnnek, a felségsértésnek büntetésével sújtoltatik¹, a mennyiben a H. K. I. R. 14. cz. 1. §. szerint az, a ki a fejedelem személyére istentelen kezeket vet, annak élete után fegyverekkel vagy méreggel leselkedik, azon házat, melyben a fejedelem tartozkodik, erőszakosan megtámadja, a H. K. I. R. 16. czímében meghatározott hűtlenségi büntetéssel (nota infidelitatis) u. m. halállal és minden személyét illető vagyonának elvesztésén kívül még avval is büntettetik, hogy örök gyalázata bélyegeül családja kebeléből még azon esetben is kitöröltetik, ha királyi kegyelmet nyert volna. A mi illeti

2.) a fejedelem sérthetlenségét cselekedeteire nézve. Ez abban áll, hogy a fejedelem az ő cselekedeteiért nem tartozik felelettel azon értelemben, mint a törvény

megsértése esetében minden honpolgár. Ugy van ez mind elméletileg, a mennyiben józan okosságunk, a polgárzat kebelében a fejedelem személyében öszpontosított legfelsőbb hatalomnál, annak tetteit bírálható s el is ítélhető hatalmat, mely a legfelsőbbnél is felsőbb lenne, nem ismer; azt a népben azért nem kereshetvén, mivel az peresfél s egyszersmind ugyanazon ügyben bíró is nem lehet. Ugy van az tapasztalatilag is, a mennyiben mindazon népeknél, melyek mint mi, alkotmányos polgárzati életnek örvendhetnek, el van ismerve s ki van törvényeikben is mondva, hogy a király ment a felelet terhétől.

Azonban mivel nem csak lehetséges, hanem a tapasztalás tanúsítása szerint számtalanszor meg is történt, hogy az uralkodók által, vagy azoknak nevében törvénysértő s alkotmányos szabadságot veszélyeztető tények követtetnek el; másfelől pedig tagadhatatlan, hogy a polgárzatnak első és utolsó célja a jogok biztonsága útján eszközözlendő jóllét: az uralkodó kérdésbenforgó sérthetlenségének, a jogok törvény szerinti sérthetlenségével egyeztetnie kell még pedig úgy, hogy az uralkodó ezen sérthetlensége a polgárzati egyesületétévesztethetetlen céljának kockáztatása nélkül tartassék fenn.

Honi törvényeink ezen nagy fontosságú feladatot úgy oldották meg, hogy az országot érdeklő minden derekas dolgok fejedelem általi elintézését a fejedelem tanácsosainak helybehagyásától tették függővé II. Ulászló 6 V. 5 cz. k. és 1 §. ezen szavaiban: „quod regia Majestas omnia, qnae negotia hujus regni concernunt, cum consilio praefatorum dominorum assessorum et aliorum consiliariorum suorum de caetero faciat, et siquae praeter eorum scitum faceret, nullius sint virtutis atque firmitatis.“ Ugy szintén a C. C. 2 R. 1 cz. 15 pontjának ezen szavaiban: „kiknek (a tanácsosoknak) tanácsokhoz oly köteles legyen ő nagysága (a fejedelem), hogy azoknak megegyezett akaratjuk nélkül derekas országos dolgokat ne igazgasson — azokkal együtt is az ország articulusa kívül ne, különben az ország semmivé tegye;“ valamint a C. C. 2 R. 2 cz. 4 czikének ezen szavaiban: „egyéb dolgok is ha occurrálnának, melyek az egész országot concernálnák, ła fejedelmek tanácsur hiveinek egyező tetszésekből megegyezett akaratjokból legyenek és rendeltessenek.“Törvényeink szerint tehát a fejedelemnek alkotmányos szabadságot tárgyazó minden rendeletei úgy vétetnek, mint a tanácsosok megegyezéséből történt dolgok,

és ha törvényt sértők lennének, minthogy a fejedelemtől a törvény fel sem akarja tenni, hogy jogot sérteni, mint annak védője, tudva képes lehetne: azokat nem a fejedelemtől, hanem tanácsosainak tulajdonítja és őket, a haza és fejedelem érdekeit egyaránt sértő ilyen vétkekért, a hazaárulás és felségsértés büntetésével rendeli súlytatni az A. C. 2 R. 3 cz. ezen szavaiban: „a tanácsrend azért szokott a fejedelmek mellé adhibeáltatni, és kötelességek is azt tartja, hogy minden jó és közönséges haszonra nézendő tanácsokat adjanak: valakik annakokáért törvénytelen ok nélkül való dolgokra tanácsolnak, comperta rei veritate legitimeque citati et convicti in notam perpetuae infidelitatis incurrantur.”

Ha ezen újabbak által el nem törölt s nem is módosított törvények célirányosoknak és szükségeseknek tartattak akkor, a midőn a hazában lakó fejedelmek magokat itt helyben felvilágosíthatván, bátorságosítva lehettek a tanácsosok visszaélései ellen: most midőn e hazán kívül távol lakó fejedelmek uralkodói magas tisztokban csupán a tanácsosok segédelmével járhatnak el, még célirányosabbakká és szükségesebbekké váltak. Még pedig nem csak a hazára, hanem fejedelmünkre nézve is, a kinek hív alattvalóit boldogítani kívánó népatyai indulatát megnyugtató törvény az, mely a jogsértésre irányzott rendeletek javasloát elrettenti a felségsértés vétké azon nemének elkövetésétől, mely az alattvalók fejedelmök iránti bizalmának az annak nevében történt törvénysértések általi csökkentését eszközözi, s egyszersmind a fejedelem alattvalói boldogítására intézett céljainak valószínűségét lehetetlenné teszi.

Hozzájárul még ezekhez az is, hogy törvényeink kérdés alatti rendelete a régítől sokban különböző politikai jelen helyzetünk által sem vált teljesíthetlenné. A felséges királyi főkormányzók (gubernium regium) ugyanis most épen az, a mi hajdon a tanácsrend volt; a Leop. dipl. 4. pontja szerint a tanácsrend azon hatáskörben hagyatván meg, melyben az a fejedelmek alatt volt, s következőleg ugyanazon kötelezettségek alatt is maradván; és az 1791. 22. cz. ezen szavai szerint: „legali gubernii regii auctoritate Diplomate divi Imperatoris Leopoldi I. roborata” a mostani gubernium a Leopoldinum diplomájában megerősítettel ugyanazonnak nyilvánítván. Ezt tanúsítja

számtalan újabb törvényeink azon rendelete is, miszerint a fejedelmi határozatokat s intézkedéseket a fő kormánysszék meg hallgatása előzi meg; valamint azon gyakorlat is, hogy minden legfelsőbb rendeletek, teljesítés végett, a fő kormánysszékhez küldetnek, s azoknak végrehajtása olyan guberniale decretumok által eszközöltetik, melyeket a főkormányzó s tartományi kancellár mint felelet terhe alatt álló tanácsosok irván alá, az azokban foglaltakat megegyezésükből történnének ismerik el.

48. §.

2) Az erdélyi fejedelem személyes kötele- ségeiről.

A fejedelmi kötelezettség azon eseteinek tárgyalása, melyek úgy tekintethetnek, mint az ugynevezett fölségi jogok korlátai, oda tartatván fel, a hol (a 3-dik részben) a fölségi jogok korlátaikkal egyetemben fognak előadatni: itt a fejedelmi köteleességek azon nemei terjesztetnek elő, melyek a fejedelmi méltóságnak megfelelő uralkodói köteleesség körébe tartoznak. Ezen értelemben köteles a fejedelem arra

1) hogy a törvényeket megtartsa és megtartassa, még pedig a) a H. K. 2 R. 5 cz. k. §. ezen szavainál fogva: „ulterius si quaeratur quos ligent constitutiones et decreta? sciendum quod primo ligent ipsum principem, qui eas populo postulante edidit. juxta illud: patere legem quam tuleris ipse;“ b) a fejedelem törvényerősítő s tulajdon neve aláírása s pecsétje által hitelesítve kiadatni szokott oklevelének ezen szavai szerint: „tam nos ipsi observabimus, quam per alios quoscunque fideles nostros observari curabimus;“ c) azon innepélyesen letett eskünél fogva, melylyel beiktatásakor magát teljhatalmú személyese által a már meglevő törvények megtartására kötelezi.

2) „Hogy mindeneket személyválogatás nélkül a négy recepta religiokban és azoknak egyaránt való szabadon exercitiájában megtart, másokkal is megtartat, és egyik religion levő eklésiára is hatalmasan nem küld, és e nem foglaltatja, religionak respectusáért a haza fiait közül s őket meg nem vét“ a C. C. 2 R. 1 Cz. 1 pontja szerint.

3) „Hogy az országtól végzetlett s helyben hagyott unio-
nak conditionai, minden czikelyeivel, fogyazkodás nélkül megtart-

ja, melyre kegyelmes szemmel vigyázván, jövődre esztendőnként, a kik még arra való időt nem értek volna, hogy debito tempore vagy gyűlésekben, vagy székhelyeken megesküdjenek, nem impediálja, sőt parancsolja“ (ugyanott a 2-dik p. szerint).

4) „Hogy mindenekkel a jó szomszédságot és szép békeességet minden tehetségével oltalmazza és megtartja, és senki ellen semminemű hadat offensive nem indít, ha méltó okot rea nem adnak, és ha szintén adnának is, az egész ország statusi megegyezett consensusokból cselekszi“ (u. o. a 4 p. szerint).

5) „Hogy az országnak határait és végházait semmi uton és módon nem abalienálja és el nem igéri.“ (u. o. 6 p. szerint).

6) „Hogy a tanács és minden egyéb rendeknek, mind az országos gyűlésekben, mind azon kívül is, libera voxot enged, sem fenyegetőzésekkel, sem ígéretekkel, sem adományokkal, sem valakivel külön való beszélgetéssel, vagy mások által való intimatiokkal, sem semmi egyéb utakon módokon azt nem impediálja és senkire a szabad voxért indignatioját nem veti, mindenféle panaszolkodásoknak és igazságoknak előszámolására szabadságot enged“ (u. o. 8 p. szerint).

7) „Hogy minden rendeknek, és mind a három nationak eleitől fogva bécsuszott és articulásokba íratott vagy szokásba vett szabadságtalanságait és megbántódásait, első közönséges országgyűlésében megorvosolja és a szabadsággal ellenkező artikulusokat az országgal együtt eltörölje“ (u. o. 9. p. szerint).

3) „Hogy urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelységet és százságot régi és minden legitime emanált privilegiumokban, donatiokban, annuentiákban, inscriptiokban, assecuratiokban és consensusokban abantiquo bevett ususokban, salvo jure alieno és szabadságokban megtart“ (u. o. 10 p. szerint).

9) „Hogy terminusokon és diaetákon is semminemű törvényeknek discussiojában ben nem ül“ (u. o. 11 p. szerint).

10) „Hogy szabadságot enged kinek kinek igazságának előmozdításában úgy, hogy abban senkit is meg ne akadályoztasson, senki perébe magát ne elegyítse, se írása, se procuratoroknak, avagy más rendbelieknek való parancsok által.

Ide nem értvén, ha valamely miserabilis personának segítségével lenne a fejedelem minden maga haszna nélkül, melyet mint keresztyén fejedelem méltán megcselekedhetik.“ (u. o. 12 p. szerint).

11) „Hogy a tanácsokat pleno numero, azaz 12 számukat mindenik natioból az ország választván a fejedelemmel együtt, a fejedelem confirmálja, kik közül ha decedálnának első közelebbik gyűlésen a megírt mód szerint helybeállításának, kiknek tanácsokhoz oly köteles legyen a fejedelem, hogy azoknak megegyezett akaratjok nélkül derekas országos dolgokat ne igazgasson, ország házaiban is föliszteket ne osszon és tegyen, azokkal együtt is az ország articulusin kívül ne, különben az ország semmivé tegye. Ha pedig a tanácsok közül országunk törvénye, szabadsága, decretumai ellen valamelyik lelkiesméretét nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanácsra indítaná a fejedelmet, comperta rei veritate, kedvezés nélkül, aféle tanácsadót proscriptioval és notoriussággal büntessenek meg. A tanácsrendek kívül is, ha kik másoknak veszedelmére, hazánk szabadságának romlására, ártalmas és törvénytelen dolgokra való tanácsokat adnának, azokat az egész tanácsnak megjelentení tartozzék, kik is a feljebb megírt poenával, modo praemisso, büntetessenek az országtól, comperiáltatván a dolog“ (u. o. 15 p. szerint).

12) „Hogy a végmegyéknek főispányokat azon vármegyében elegendő, legalább ezer forint zálogukat adjon, kiknek ha vacantiájok történik, másokat helyökbe rendelni ne halaszssa. Fiscalis és egyéb végvárbeli főkapitányokat, és azokban levő minden egyéb derekas tiszteket, kiváltképpen a kikre országházai, fortalitiumai, fegyveres, sőt minden lovas és gyalog vitézlő rendei szoktak bizattatni, nem másokat, hanem nativus igaz hazafiait, vagy per solemnem incorporatio-nem recipiáltatott, és az ország közé köteleztetett zálogos és érdemes embereket állít, úgy is a tanács nagyobb részének egyező tetszéséből“ (u. o. 16 p. szerint).

13) „Mind lovas, mind gyalog fizetett hadak s azoknak gondviselői (kik az ország törvényére, szabadságára, és hűségére fejedelmünknek tartozó kötelességek mellett, hittel legyenek kötelesek) számok felől a fejedelem az országgal együtt végezzen. Idegen nemzetből álló hadakat is az ország akaratja

nélkül nem tarthat a vitézlő népnek senki személyén és jószágán semmi injuriákat cselekedni ne engedjen“ (u. o.).

14) „Hogy a székelységnek generalisokat, kapitányokat magok nemzetiből állókat és köztök lakókat adjon, a fő királybíráknak pedig választások, és azoknak megváltoztatások specificae csakugyan az ő kegyelmek szabadságában álljon.“ (u. o. 17 p. szerint).

14) „Hogy a liber quaestust semmi uton módon ne impedálja, hasonlóképpen a salvus passust is a haza fiaitól.“ (u. o. 20p. . szerint).

16) „Hogy soha az országnak semmi rendeit reversális adásra és kénytelen szolgáltatásra ne kényszerítse, sőt emlékeztetbe se hozza, contentus lévén a homagiumnak depositiójával, és kinek kinek szabad akaratja szerint való szolgálatjával“ (u. o. 22 p. szerint).

17) „Hogy az ország közönséges értelméből és tetszéséből discurráljon minden haza javára czélozó és megmarandó dolgokról, és hogy semmi időben és dologban a haza fiaitól azt nem kívánja, sem parancsolja, hogy ő Nagyságát és a tanácsrendet authorálja“ (u. o. 24 p. . szerint)

MÁSODIK RÉSZ.

A z e r d é l y i n é p r ől.

49. §.

A z e r d é l y i n é p e l e m e i r ől.

Népnek (populus) nevezetett hajdon a H. K. 2. R. 4. cz. 1. §. szerint Erdély nemessége; később a városi rend is politikai jogok részesévé tétetvén, a nép tagjává lett az egyetemes szász nemzettel együtt. Ennélfogva népnek szokták nevezni Erdély mindazon lakosainak tömegét, kik a törvényhozásban részt vesznek személyesen vagy személyeseik által, s közhivatalok folytathatására is jogigénnyel bírnak. Azonban mivel Erdély ezeken kívüli lakosainak is vannak közjogtudomány körébe tartozó törvények által szabályozott polgárzáti jogai s kötelességei, és azok is hazafiainak nevezetnek (patriae filii) az 1791 : 19 cikkben : a szélesb értelemben

vett nép képzete alá foglaltathatnak az Erdélyben lakó minden nemzetek, melyek egyesült és nem egyesült nemzetre (*nationes unitae et non unitae*) osztatnak azon megjegyzéssel, hogy ezeknek jogegyenlősége kimondatván az 1848: 1 cikkben, a következők csak a régibb jogviszonyok megismertetése végett közöltetnek.

Első szakasz.

Az egyesült nemzetekről.

50 §.

Melyek neveztettek egyesült nemzeteknek.

Egyesült nemzeteknek neveztettek a magyar, székely és szász nemzetek. Ezek ugyanis, a csekély erőnek összpontosítás általi öregbithetése végett, egyességre léptek egymással, mely *union*-ak neveztetett. Ezen három nemzetből állott a szorosabb értelemben vett erdélyi nép, a mennyiben csupán ezeknek tagjai vettek részt a törvényhozásban és birtak közhivatali képességgel is. Ezen három nemzet *receptae nationes* név alatt is emlegettetnek, törvényeinkben s jelesen az 1744: 6. 1791 61-ik cikkben.

51 §.

A nemzeti egyesülés pontjairól.

Azon egyesülésnek, melyre a magyar székely és szász nemzetek egymással 1630-ban léptek, pontjai az, A. C. 3 R. 1 címébe igtatvák. Ezen törvény később az 1744: 6 cikk által módosított, a mennyiben kitöröltettek abból a felség jogait és a catholica vallást sértő szabályok; azon részére nézve, mely a bévett vallások gyakorlásának szabadságát, a törvények s nemzetek jogainak ártatlan kérelem útján eszköz-
lendő kölcsönös védelmét s megtartását tárgyalja, helyben hagyatván, a mint azt az idézett cikk ezen szavai bizonyítják: „*reliqua parte qua libertatem liberi exercitii receptis religionibus permitterent et nationum receptarum mutuam iurium et legum conservationem spectarent, precibus etiam innoxie fundendis in salvo relictis.*” Az ezen értelemben módosított egyesületi törvény cikk (*unionis articulus*)

kétséget nem szenvedhető érvényességű szövegének, e következő tartathatik :

1) „A négy recepta religioknak szabados exercitiiumai engedessenek, és illibate megtartassanak az országban és in partibus Hungariae huic regno incorporatis.“

2) „Három nemzetből állván az ország, ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásaiban, privilegiaiban, szokott és régen bevett rendtartásaiban bántódása lenne, requirálván felőle a más két nemzetet, tartozzanak hitők és kötelességek szerint, országgyűlésének előtte is megtanálni (demississimis precibus az eskü minta szerint) a fejedelmet és tanácsit a panaszkodó nemzetnek megbántódása felől.“

3) „Ha valamely nemes privata personának akár személyében akár jószágában, marhájában és szabadságában bántódása lenne, vármegyéjét vagy székit requirálván felőle, és ha méltónak lenni itéli a panaszt, a vármegye vagy székek requirálja mindjárt a fejedelmet és tanácsot, kire ha méltó tekintete nem lenne a fejedelemnek, halogatás nélkül tartozzék a vármegye mindjárt a megbántódott személy mellett requirálni a többi vármegyéket mind itt ben, mind ott kün valókat, a szerint a székelységet, székszágot, kik hitők és kötelességek szerint mindjárt, gyűlést arra nem várván, tartozzanak requirálni a fejedelmet és tanácsát denuo a dolog felől, és a tanács in tali casu maturo iudicio deliberáiván, előtte viselje az ország közönséges szabadságát és törvényeit és magok kötelességét, az országnak is arról írott articulusát, és mind a fejedelem előtt való igen seria instantiájokkal, mind nagyobb deliberatiojok s authoritásokkal tartozzanak a panasz orvosoltatását elősegíteni.“

4) „Ha vármegyéken és székelységen levő kerített és mezővárosoknak, avagy communításoknak lenne is bántódások, ezen mód observáltassék.“

5) „Országgyűlésében, a mit hazánk megmaradására, békecsendességére, szabadsága és törvénye megtartására nézendő jókat feltalálhatnak, a féle dologban egy értelemben legyen minden, kiki hátravetvén a maga utilitását és privatumját, és nemzetünk, szabadságunk mellett, sőt csak egy privata persona méltó igazsága mellett is, mind a három nemzet és minden statusok egyenlő értelemmel és akarattal egymásnak patrocínáljanak.“

6) „Ha kik pedig vádolnának méltatlanul és hamisan valakit, vagy executorok lennének valaki vádlására, megfogásban, törvény előtt való dologban, jószága s jvaai elfoglalásában, in notam perpetuae infidelitatis incurraljanak.“

52. §.

Az egyesületi esküről.

Az A. C. 3 R. 1 czimében látható eredetije az egyesületi eskünek (unionis juramentum) lényegesen módosított az 1744 : 6 czikkbe igtatott latin szövegében, mely e következő :

„Ego N. N. juro per Deum vivum et aeternum, quod sacrae regiae Majestati N. N. Hungariae et Bohemiae regi, imperatori Austriae magno principi Transsilvaniae et siculorum comiti ejusque heredibus et successoribus regibus Hungariae et principibus Transsilvaniae sincerus, rectus et fidelis ero, siquid contra sacrae regiae majestatis ejusque heredum ac successorum sacras personas, juraque et dominatum quempiam moliri, machinari, vel attentare viderem, audirem vel intelligerem, id nullo modo celare vel occultare, sed tempestive revelare delegere omnibusque modis praevenire ac pro viribus meis praepedire tenebor et volo; omnia etiam indulta et jura immunitates et privilegia trium nationum principatus Transsilvaniae in communi vel particulariter indulta, legesque et constitutiones receptas et approbatas, absque nationum et religionum receptarum respectu conservare annisurus, neque palam neque occulte machinationibus aut consiliis statum vel formam rei publicae hujus intervertere immutare tentaturus, in comitiis vel dietis, quidquid pro servitio principis emolumento publici et patriae hujus tranquillitate, postposito cujus vis privati commodo utile aut commudum visum fuerit, meo voto viribusque secundaturus; quin vel unius privati opressionem precibus et voto coram instantibus debita reverentia, respective vero demissimis coram etiam augustissimo principis throno promoturus, omniumque et singulorum justis causis pro aequo et justo succursurus ero. Ita me Deus adjuvet.“

Ezen egyesületi esküre nézve, melynek czélja a fejedelem és alkotmány irányában köteles hűséget egyiránt biztosítani, az 1791 : 5 czikkben a rendeltetik, hogy az valahányszor a hódolati hit letétetik, valahányszor valaki valamely hivatalra

feleskettetik, mindannyiszor leteendő; le kell azt tenni azoknak is. k. k. törvényes kort érvén, országgyűlésen, márkális és más közgyűléseken szózatot és ülést, valamint azoknak is, kik országos vagy városi hazafiságot (indigenatum) nyernek; mindezek kötelezettségén az egyesülésnek az A. C. 3 R. 1 címében foglalt pontjait, a mennyiben azok az 1744 : 6 cikk által nem módosítottak, a törvényekben meghatározott (hűlenségi) büntetés terbe alatt meg is tartani.

ELSŐ CZIKK.

A magyar nemzetről.

53. §.

A magyar nemzet osztályzata.

A magyar nemzetet közjogtani nézpontból oszthatni 1) testületekre, a melyenek a vármegyék s vidékek, szabad királyi városok, szabad és nemes városok; 2) egyénekre, a melyenek a nemesek és városi polgárok. Ezen osztályt a teszi nemcsak célirányossá, hanem szükségessé is, hogy a magyar nemzetet illető jogok, közjogi törvényeink szerint, olyanok, melyeket a magyar nemzet tagjai részint csak testületileg, részint egyenként is gyakorolhatnak.

Első fejezet.

A magyarföldi testületekről.

54. §.

1) A vármegyékről s vidékekről.

A magyarföldön fekvő vármegyék: Alsó és Felső-Fejér Hunyad, Thorda, Küküllő, Dohoka, Belsőszolnok. Ezekhez számláltnak még a Magyarhontól hajdon Erdélyhez csatolt Kraszna-, Középszolnok-, Zarándmegyék és Kővárvidéke, melyek törvényeinkben partium vagy partes re applicatae névvel különböztettek meg és Fogaras vidéke. Ezeknek közjogtan körébe tartozó jogai:

1.) A fejedelem által kinevezett főispánok (A. C. 3 R. 43 Cz. 1 cz.) közvetlen kormánya alatt, a főispán kijelöltjei kö-

zül közgyűlésen választott tiszteik] által (1791: 12 cz.) úgy igaz gattatnak, mint testületek. Ezt bizonyítja az idézett 1791: 12 cz. szerint mind az, hogy a főkormányzséki rendeletek teljesítés végett nem a tisztekhez, hanem magához a törvényhatósághoz czimeztetnek, ezen szókban: „dispositiones gubernii regii nequaquam officiolatui, verum universitati comitatus v. districtus inscribentur,“ mindpedig az, hogy a nagyobb fontosságú illetén rendeleteknek, mielőtt teljesedésbe vétetnének, a rendekkel kell közöltetni, s végre hogy tisztjeiknek, a főispánokat ideértve, hivatali eljárásaikban ellenőrei s intézkedéseiknek bírálói is; kötelesek levén a tisztek sáfárkodásaikról számot adni a felhozott törvény ezen szavai szerint; „super omnibus ejusmodi expeditionibus quae vel ad dispositiones gubernii regii vel comitatum determinationes fierent, exactum protocollum ducere et in proxima congregatione generali universitatibus pro necessaria factarum extra illam dispositionum notitia et approbatione exhibere.“

2.) Testületi jogaik gyakorolhatása végett esztendőnként rendszeren négyszer, s rendkívül a hányszor a szükség kívánja, gyűléseket tarthatnak az 1791: 12 cz. szerint, melyeken mint alább közöltetni fog, helyhatósági törvényeket alkothatnak a H. K. 3 R. 2 cz. 5 §, s a kebelbeli perek ellátására bírákat is választhatnak a 96 és 97 i. cz. szerint.

3.) Az országgyűlésre két két követet küldhetnek (1791: 11 cz.) s azokat utasításokkal is elláthatják (1791: 12 cz.); szabadságában állván azon követeknek országgyűlés folyama alatt is a nagyobb fontosságú tárgyakra nézve küldöiktől potlékutasítást kérni (1791: 11 cz. 7 p.).

4.) Örei az alkotmányos szabadság sérthetlenségének, a mennyiben egyfelől joguk van vigyázni, hogy tiszteik törvénysértés nélkül járjanak el hivatalaikban (1791: 12) és a mennyiben a kormány által ejtett törvénysértés orvoslását a fejedelem előtt eszközölni s ily célra irányzott lépésük pártolására a több vármegyét sőt a székely és szász nemzetet is felhívni nem csak jogositva, hanem egyszersmind kötelezve is vannak (A. C. 3 R. 1 Cz. 1791: 5 cz.)

5.) Tiszteik fizetésére s más költségeik fedezésére az 1791: 12 cz. szerint házi pénztárt tarthatnának s azt kezeltethetnék is.

6.) Mindeniknek van külön pecsété, s közhitelességü

írományaik a közgyűlés nevében jegyzői aláírás alatt kelnek az 1791: 12 cz. ezen szavai szerint „conclusa et expeditiones nomine generalis congregationis sub sigillo publico et extradata notariali extradentur.“

55 §.

2.) A szabad királyi városokról.

Szabad királyi városok a magyar földön: Kolozsvár, K. Fejérvár. S miután már az 1791: 61. cikkben írt feltevélt teljesítették, Szamosújvár és Erzsébetváros is. Ezeknek testületi jogai s kötelezettségei a következők:

1.) Mint azon vármegyétől, melynek területén fekszenek, független testületek (A. C. 3 R. 38. 39. Cz.) választott tisztjeik által kormányoztatnak, a fő kormányzók közvetlen többsége alatt. Az a mi a H. K. 3 R. 8 czimében a városoknak királyi személynek és tárnokmester főnöksége alá rendeltetéséről iratik, a magyarhoni sz. k. városokat tárgyazza.

2.) Az országgyűlésre két két követet küldenek az 1791: 11. cz. szerint.

3.) Kiváltságleveleikbe foglalt szabadalmaikat élvezhetik; azokon kivüli dolgokra nézve, s határaik területén kívül az ország közönséges törvényei alatt állván a H. K. 3 R. 20 cz. 2. §. szerint.

4.) Magukra nézve kötelező erővel birandó helyhatósági törvényeket alkothatnak H. K. 3 R. 2 cz. 7 §. értelmében, a tanács es esküdt polgárok közönségének (communitas) közösgyűlésében.

5.) Hiteles pecsége van mindeniknek, mely az előttük és körülükben fenforgó s előkerüendő tények s dolgokra nézve teljes erővel bir a H. K. 2 R. 13 cz. 3 §. szerint.

6.) Mindenik városnak van külön s maga által választott bírákból alkotott tanácsa (senatus), mely elébe tartoznak az ugyanazon város lakosai között és ellen támasztott ügyek, a H. K. 3 R. 10 cz. k §. szerint, valamint a köz gonosztévők ügyei is; de nemeseket a bűn helyén kívül sem fogásba sem gyanuból kinfaggatás alá vetniök nem szabad, és ha valamely város, mint község, nemes embert igaz ok nélkül öletne meg, a bíró s esküdt polgárok halállal és személyöket illető vagyonaik elvesztésével büntettetnek, melyek két harmada a fejedelemre mint földesurokra, egy harmada pedig ellenfe-

lőkre száll. a H K 3 R. 20 cz. k. és 1 §. szerint. A tanács kezeli a közigazgatási ügyeket is.

7) A sz. k. városok biztosítottak törvényszerű hatóságukra és szabadalmaikra nézve az 1791: 14 cz. által, s azoknak megsértése esetében azon vármegyét, melynek területében fekszenek, felszólíthatják az orvoslásnak fejedelem s tanács rend előtti eszközzésére, az A. C. 2 R. 1 Cz. és 1791: 5. cz. szerint.

8.) Tiszteik fizetésére s egyéb költségeik fedezésére házi pénztárak van s azt maguk is kezeltetik képviselőjük a tanács s esküdt polgáraik testülete által.

9) „A fejedelmet, udvarát, fizetett s egyéb rendbéli hadait, lakás vagy a város kapui, bástyái oltalmazása végett, egyéb iránt való szabadságoknak s privilegiumoknak sértődése nélkül befogadni, bocsátani tartoznak a városok sub poena notae infidelitatis amissioneque libertatis et omnium immunitatum“ az A. C. 3 R. 81 Cz. 1 p. szavai szerint.

56 §.

3.) A nemes városokról.

Nemes városok a magyar földön: Déés, Ó és Új Thorda. Ezek azért neveztetnek nemes városoknak, mivel lakosaik, mint olyanok, nemesi szabadsággal élő személyek, a mint ezt a C. C. 3 R. 11 Cz. 6 cz. bizonyítja ezen szókban „Déés Ó és Új Thorda kívánságokra végeztük, hogy azon helyben lévő civilis statusok is nobilitáltassanak úgy, hogy egy corpusban nemesi szabadsággal élvén eddig supportált tereviselés alól felszabadulván és a nemes vármegyéktől dependeálván, vármegye zászlója alatt üljenek fel is a szükségnek idején; törvények dolgából is a vármegyén pereljenek“ és ugyanazon Cz. 7 cz. ezen szavakban „magok majorságok iránt semmiből se szőlőjökbl, se szántóföldekből, magok határokon valókból dézmát ne adjanak, mivel a nemes vármegyével egyenlő szabadságu és onust supportáló személyekké tételnek.“ Ezek közé szokták számlálni Enyed városát is, noha ez állítás alapjául felhozott A. C. 3 R. 60. Cz. és CC. 1 R. 1 Cz. 7 cz. csak annyit következtethetni, hogy Enyeden vannak nemesített polgárok is, a kik épen meg is különböztetnek a polgári rendtől, elég bizonyosságul annak, hogy Enyed nem számláltathatik a nemes városok közé, melyeknek polgárai mind nemesek.

Ezen nemes városok választott tiszteik által kormányoztatnak ugyan, de az illető vármegyék felsőbbsege alatt, s úgy tekintetvén mint azoknak részei, az országgyűlésre nem küldenek külön követeket. Egyébiránt az A. C. 3 R. 60 Cz. 2 cz. meg határozatott „hogy Enyeden s több mezővárosokon is (melyek közé látszik számlálni ezen törvény Enyedét is) fundusokat a fejedelmek ne eximálhassanak, se ott való embereket vagy azoknak maradékjokat a végre, hogy ott lakhassanak nemesi praerogativa alatt, a mint ab anno 1613 caveáltatott úgy ezután is szabados ne legyen.“

57 §.

4.) A mezővárosokról.

Mezővárosoknak nevezetnek azon helységek, melyek földesuri hatalomtól menten, választott saját tiszteik által kormányoztatnak vármegyéjük felsőbbsege alatt; élvezhetvén kiváltságleveleikben nyert szabadalmaikat, melyekre nézve biztosítottak az 1791: 14 cz. által. Ezen helységek nevezetnek *taxás helyeknek* is (*loca taxalia*) azon okból, mivel hajdon az adót nem fizették kapuszám szerint, hanem általában egy bizonyos összeget vagy is taxátszolgáltattak, vármegyéjüktől külön, az országos adótárba, mint ezt a CC. 5 R. 45 E. ezen szavaiból is: „Abrugbánya adjon talleros 100 Vizakna adjon talleros 200“ következtethetni. Ezen mezővárosok közül némelyek még arra is kiváltságoltak, hogy az országgyűlésre két két követet küldhessenek az 1791: 11 cz. 1 p. szerint. Ilyenek: *Abrugbánya* (melyben lakó nemesek személyökre és nemesi örökségökre nézve a vármegyétől függenek az AC. 3 R. 16 Cz. a civilis telken lakók városi terhek alatt levén a CC. 11 E. szerint) *Vizakna*, *Vajda-Hunyad*, *Hát-szeg*, *Szék*, *Kolozs* és *Zilah*.

Második fejezet.

A magyar földi egyénekről.

58 §.

A magyar egyének osztályzata.

Azon jogok különbözőségéhez képest, melyekkel a magyarok személyükre nézve birtak, vagy nemesek vagy városi polgárok.

Első pont.

A magyar nemesekről.

A) A nemesekről általában.

59 §.

A magyar nemesség eredeti, vagy szerzett.

A H. K. 1 R. 3 cz. szerint a magyarok bėjövételekor a nemsek és nem nemesek közti különbség ismeretlen volt; mert mindnyájan szabadok lévén egyaránt nemesek is voltak, következőleg meghatározatván közakarattal, hogy az egész közönséget érdeklő dolgok elhatározására minden ki megjelenjék, mihelyt vérrel béfecskendezett kard hordoztatik, s a preco által ezen szavakkal szólittatik fel: „Vox dei et praeceptum communitatis universae est ut unusquisque in taliloco armatus vel qualiter potest compareat, communitatis consilium et praeceptum simul auditurus“ a kik ezen felhívásra meg nem jelentek, vagy késsel felhasítottak, vagy örökös szolgálkká tétettek. Így jött bé a magyarok közé a nemesek és nem nemesek közti különbség. Azonban ugyancsak a H. K. 1 R. 3 cz. 6 §. szerint Sz. István első magyar király a szent koronával egybekötött hatalmat nyervén a közönségtől, a nem nemesek meg nemesíthetésére: a magyarok között kétféle nemesek kezdettek lenni, olyanok t. i. egyfelől, kik eredeti szabadságuk birtokában voltak, és olyanok másfelől, kik a király által tétettek szabadokká. Amazok nemessége eredetinek, ezeké pedig szerzettnek szokott nevezetni.

60 §.

Mint szerezhetni nemességet.

Nemességet szerezhetni, törvényeink szerint, királyi adomány (donatio regia) czimeres levél (literae armales) és honosítás (indigenatus) által.

61 §.

1.) A királyi adományról.

A királyi adomány a H. K. 1 R. 13 cz. 2 §-ban eként határozott meg: „donatio est iurium possessionariorum in jurisdictionem sacrae coronae regni legitime redactorum perennalis per principem cuius ob servitia vel praeclaras virtutes facta collatio.” Ezen királyi adomány részletesebb fejtegetését fentartva a magánjogtannak, a hová mint magyar nemesi jóságok szerzőmódja tartozik, itt arról csak annyit jegyzünk meg, hogy mihelyt fejedelmünk akármely állapotú embert, jeles tettei- és szolgálataiért, várral vagy várossal, faluval vagy más fekvő jósággal meg ajándékoztak, az a fejedelemnek ily adománya által, a törvényes béigtatás rákövetkeztével, azonnal valóságos nemessé lett, és a paraszt állapotnak minden igája alól ki vétetett; nemessége adományszerző szabagságnak nevezetlén, a H. K. 1 R. 4 cz. szerint. Ilyen nemességet azonban csak hazafiak szerezhettek, a mennyiben a Leop. dipl. 6 p. szerint csak az erdélyi magyarok, székelyek és szászok nyerhetnek királyi adomány útján fekvő jóságot. Ezen nemesítés módjának nemei:

1.) A f i u s i t á s (praefectio), mely a jóság- és nemesség-szerzésnek azon módja, mely szerint a fejedelem valamely család fiágának kihalása után, megegyezik adománylevele által abban, hogy azon fiág kihalásával a fejedelemre szállandó adományszerző jósággal ugyanazon családbeli leány, fiörökös gyanánt öröködjék a H. K. 1 R. 7 és 50 cz. szerint. Az ily módon örökössé lett leány praefectának, f i u s i t o t t leánynak neveztetik és nem nemes férjétől született gyermekei is nemesek a H. K. 1 R. 7 cz. szerint azon okból, mivel a f i u s i t á s királyi adomány s mint olyan, nemesítő erővel bír, de nem a f i u s i t o t t r a nézve, a ki nemes ivadék lévén megsem nemesíthetetik, hanem annak születendő gyermekeire nézve, kik különben paraszt atyjuk nem nemes állapotát örökölték volna.

2) Az örökbe fogadás (adoptio), mely a jószág- és nemességszerzésnek azon módja, mely szerint a fejedelem, adománylevele által megegyezik abban, hogy valamely nemes család utolsó ivadéka azon adományos jószágaira nézve, melyek kihalása esetében a fejedelemre szállandottak, fiörököst nevezhessen. Az ekép kinevezett örökös, a kit fogadott fiúnak neveznek, nemessé lesz a H. K. 1 R. 8 cz. szerint azon okból, mivel a fejedelmi helybenhagyással megerősített örökbefogadás királyi adomány, s mint olyan nemesítő erővel bír azon fogadott fiura nézve, a ki az előtt nem volt nemes.

Meg kell azonban mind a fiusításra, mind az örökbe fogadásra nézve jegyezni, hogy mivel ezen czimek alatti királyi adomány azon feltétellel adatik, hogy a leányt fiusító s illetőleg a nem nemest örökbe fogadó törvényes örökös nélküli egyén haláláig az előlegesen elajándékozott jószágok birtokosa legyen a H. K. 1 R. 63 cz. 4 §. szerint: azon esetben, ha a leányt fiusító s a nemetlent örökbefogadó hűtlenségeért elítéltetnék, a fiusítás és örökbefogadás minden, tehát nemesítő erejüket is elvesztik, a közbejött hűtlenség miatt megsemmisülvén, a H. K. 1 R. 49 cz. 2 § ezen szavai szerint: „*quamdium enim quispiam dominium reale bonorum suorum tenet et possidet, interim semper ead delictis suis et excessibus ita exigentibus perpetuo amittere potest, fraternali adoptione (melylyel egy természetű a praefectio is) non obstante.*“ Elveszvéen ugyanis az adományozott jószág, a fiusított leány és fogadott fiu magokat abba nem igtathatják; már pedig a nemességet adományozó királyi helybenhagyás az igtatás által válik nemesítő erejű királyi adománynyá, a H. K. 1 R. 63 cz. 6 § szerint.

62. §.

2) A czimeres levélről.

Czimeres levélnek nevezetik azon kiváltságlevél, melylyel a fejedelem valakit fekvő jószág adományzása nélkül nemesít a H. K. 1 R. 6 cz. szerint. Nevét vette a nemesített személynek ezen kiváltságlevelekben adatni szokott czimerekről, melyek azonban nem nélkülözhetlen feltételei a nemesítésnek; mivel a fejedelmekszoktak czimereket adni nem nemeseknek is a nélkül, hogy azok azáltal nemessékké lennének, az idézett cz. 1 §. szerint. Ezen módon szerzett nemesség nem alábbvaló az adományosnál, s éppen úgy általszáll a maradéokra is, habár czimer nélkül adatott legyen is ugyazon cz.

k. szerint. Csakugyan az ily levelek által nemesítettek, ha nem jószágosok, számadással járó hivatalokat nem viselhetnek az 1791 : 18 cz. szerint, melyben ezen megszorítás a jószágatlan adományos nemesekre is ki van terjesztve. Ezen nemesítő levélre nézve megkívántatik

1) hogy abban kifejezetten említettessék meg a megnevezett személyeknek nemesítése, mivel a H. K. 1 R. 6 cz. k. § szerint ezen nemesítés éppen az által történik, hogy fejedelmünk valamely köznépi állapotú embereket a parasztság és nemetlenség szolgaságából kivévén, az ország valóságos nemesinek rendébe s társulatába soroz és igtat.

2) Említés tétessék benne arról is, hogy a nemesítés a tanácsosok közbenjárása következtében történt, az 1791 : 19 szerint.

3) Hogyha hazafi nyerte, hirdettesse ki azon vármegyében vagy székbén, melyben birtokos, s ha tetszik az országgyűlésen is; ha pedig nem ezen országbeli ember nyerte, hirdettesse ki annak megyéjében, a ki mellett lakik, és ha bizonyos lakása nem volna, habár országgyűlésen kihirdette is, de annak idejében mihelyt bizonyos helyet verhet magának, azon helynek székes helyén hirdettesse ki az esztendő eltelte után is, különben erőtlen lesz czimeres levele, az A. C. 3 R. 7. Cz. 1 cz. szerint. A mint a csak most idézett Cz. 2 czikéből látszik, a nemesítő levelek kihirdetése azért volt mulaszthatatlanul szükséges, hogyha valakinek jobbágysága felszabadíttatása előtt nyert volna nemességet, földesura a kihirdetés alkalmával ellenmondhasson. Miután azonban már az örökös jobbágyság az 1791 : 26 cz. által eltöröltetett, a kihirdetést rendelő törvény oka elenyészett, s ennél fogva a kihirdetés esztendőn túl akármikor is megeshetik a nemesítő levél veszélyeztetése nélkül, s annak elmulasztásából csak annyi kár következhetik a nemesítettre nézve, hogy a míg a kihirdetés meg nem történik, a nemesi kiváltságot nem élvezheti. Ezen állítás támogatására szolgálhat az országgyűlésnek egy az 1792-beli jegyzőkönyv 315 lapján látható határozata, melyben egy 1608-ban költ, de mindaddig még kihirdetve nem volt nemesítő levélnek kihirdettetése ígértelik a szentmiklósi Török fiaknak, ha vármegyéjük előtt bébizonyítják azon Török Istvántóli származásukat, a ki a kérdésben forgott czimeres levelet nyerte volt.

63 §.

3) A honosításról.

Honosításnak nevezetik az idegennek hazafiuvá tétele. Ez vagy folytonos (*successivus*), midőn az idegen valamely városbani húzamos lakás és jószágyszerzés által lesz azon város polgárává; vagy rögtönös (*momentaneus*), midőn az idegen a törvényhozó általi bévétetés útján, mihelyt kikél az azt bizonyító törvényczikk, azonnal hazafiuvá lesz. A honosítás ezen két nemét megkülönböztetve feltalálhatni az 1791: 5 cz. ezen szavaiban: „*indigenatum inter status vel in civitate aliqua consecuturi.*“

64 §.

A rögtönös honosítás kívánatosságairól.

A rögtönös honosításnak következő kellékei vannak:

1) A honositandónak maga hazájában uri, nemes vagy vitézlő rangnak kell lenni az A. C. 3 R. 41 Cz. szerint.

2) Hogy honosittatását az idézett törvény szavai szerint „országgyűlésen, a fejedelem és ország statusinál illendő *submissio*val igyekezzék *impetrálni*, mihelyt vagy jámbor szolgálatja, pénze, házassága által, vagy egyéb szabados utakon jószágot és örökséget szerzett.“ A birtokosság azonban nem kívántathatik meg szükségesképpen, mert az idézett törvényben határozottan ki van mondva, hogy az idegen csak honosittatása után birhat fekvő jószágot, s ha nem honosittatik, jószágot ne birhasson. A gyakorlat is így értelmezte a törvényt, a mennyiben az egy század óta honosítottak között sokkal többen voltak jószágtalanok, mint jószágosok. Maga a fejedelem is ajánlhat valakit a rendek megegyezésével honosítás végett, a Leop. dipl. 5 pontja szerint.

3) A honositandónak bé kell bizonyítani a haza irányában szerzett érdemeit, mint ezt a honosítottakról költ valamennyi törvényczikk tartalma is bizonyítja.

4) A honositandók az idézett törvény szavai szerint „tartoznak solemniter deponálni juramentumokat in publica congregatione regnicolarum a fejedelmeknek hűséges szolgálatjokra, és a hazának minden szabadságának, törvényinek observálására, életeknek fogyásával is teljes tehetséggel való

oltalmazására.“ Le kell tenni az egyesületi esküt is az 1791: 5 cz. szerint. Egy 1809-ben az országgyűlésen letett honosulási eskünek (a J. K. 41 lapján látható) szövege ez:

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre, és élő hitem szerint ígérem, hogy mindenkor uralkodó hatalmas és győzhetetlen I Ferencz Austria császárljának, Magyar-és Csehország királyának, Erdélyország nagy fejedelmének, mint törvényes és kegyelmes uramnak és fejedelmemnek és minden maradéknak s törvényes következőinek egész életemben hív, engedelmes, egyenes és igaz alattvalója, barátainak barátja, ellenségeinek ellensége leszek, voxommal mindazokat, a mik károsok, megakadályoztatni, a mik pedig hasznosok, előmozdítani törekedem. Ha valakit az ő Felsége jussai, uralkodása és szenteséges személye, a haza statusa és csendessége ellen törekedni, valamit machinálni és elpróbálni észrevennék, azt semmi módon el nem titkolom, sőt minden módon megelőzni és akadályoztatni törekedem. Minthogy pedig ezen nemes haza igaz és kétségen kívül való hazafiai közé ma bévéttem, ennek minden jussait és diplomáit, privilegiumait, nem különben mint törvényes és eddigelő gyakorlott egyházi és polgári szokásait, a törvényesen bévett négy vallások szerint való egyesítést (uniót) pontosan megtartom, oltalmazom és minden én cselekedeteimet mindenkor és mindenütt úgy intézem, a mint a fejedelem hív alattvalójához és a haza törvényeihez engedelmes hazafiakhoz illik. Isten engem úgy segítjen és úgy adja lelkem idvességét.“

5) Az A. C. 3 R. 41 Cz. szavai szerint „az eképpen recipiáltatott haza fiává tétetvén, azon gyűléskori articulusoknak végibe bé is irassanak.“

6) A honosított tartozik fizetni a szokás szerinti díjt (taxa), ha ezt a rendek, érdemei jutalmául el nem engednék; a mint megtetszik az 1752: 4 czikkből, melyben honosítottaknak a díj elengedtetvén, ez így fejeztetik ki: „cum relaxatione taxae, sino tamen consequentia.“ Ezen díj mennyisége az 1748: 1 cikk szerint 1000 darab arany.

7) A fejedelemtől diplomát is kell nyerni a honosítottnak szokás szerint, melynek alapja egy, az 1794-beli országgyűlés J. K. 45-dik lapján látható királyi leirat, melyben a szóban forgó diploma szükségessége azon oknál fogva állittatik, mivel a honosítottnak az A. C. 3 R. 41 Cz. szerint hazafivá s

egyszersmind nemessé is kellett lenni, azt az országgyűlés általi befogadtatás, ezt pedig csak a fejedelem diplomája által érheti el; a nemesítés a H. K. 1. R. 3. cz. szerint kirekesztőleges fejedelmi jog levén. Ezen királyi leiratot a rendek is elfogadták azon kikötés mellett, hogy a diploma költségén kívül semmi más díjjal ne terheltessenek a honosítottak, mint láthatni ezt az idézett J. K. 221-dik lapján.

65. §.

A honosítottak polgárzati rangjáról.

Folytonos honosítás útján az idegen csak városi polgárrá lesz, következésképpen mind a mellett, hogy a haza fiának s az egyesült nemzetek tagjának tartathatik, nem nemes, miután a városok polgárai s lakosai díjaikra (homagium) nézve egyenlők ugyan az ország nemeseivel, de egyéb szabadságaikra nézve nem, s azon kiváltságokkal nem élhetnek; a H. K. 3 R. 9 cz. k § szerint s az 1791 : 19 cz. szerint is a városi polgárok csak úgy tarthatván számot a nemesítéshez, ha arra magokat érdemesítik. Ellenben, hogy az országgyűlés által honosítottakat, az uralkodó vélemény ellenére, valóságos nemeseknek tarthatni, kétségeletti a következő erősségeknél fogva :

1) Az A. C. 3 R. 41 czimében az iratik, hogy a honosítottak mind jóságot birtokolhatnak, mind hivatalokat viselhetnek. Ezen jogok pedig hazánkban csak a nemeseket illetik. Csupán a határszéلبeli tisztségekre nézve korlátozottabb a honosítottak közhivatalhozi jogigénye, a mennyiben az A. C. 3 R. 52 cz. 1 cz. szerint azon állomásokra csak oly esetben nevezethettek ki, a midőn az azokkal megkínált hazafiak felvállalni nem akarnák.

2) Az 1791 : 16 cikkben a rendeltetik, hogy a magyarhoni honosítottak Erdélyben nemesi jogokkal élhetnek; annyival méltóbban élhetnek tehát az erdélyi honosítottak Erdélyben. Továbbá az is rendeltetik, hogy az erdélyi honosítottak Magyarhonban nemeseknek tartatnak, a miből önként következik azoknak erdélyhoni nemessége is, mert ugyanazon cikk szerint az, a ki Magyarhonban nemes, Erdélyben is nemes.

3) 1794-ben a rendek azért ismerték el a fejedelmi di-

ploma szükségességét, hogy a honosítottakat az által megnevezetteknek is lehessen tartani.

4) 1792-ben az országgyűlési j. k. 98-dik lapján látható királyi leirat ezen szavain: „aliopuin nobiles indigenatum adepti peculiarem nobilium classem non constituunt, sed pari prorsus ac alii nobiles praerogativa gaudent“ az országrendei is ugyanazon j. k. 292-dik lapján láthatólag megnyugodván: a törvényhozó hatalom mindkét tényezője elismerte a honosítottak nemességét.

5) A honosítottak azon okból részeltettek a felülés (insurrectio) csupán nemeseket illető kötelessége teljesítésében az 1809-beli országgyűlés j. k. 43-dik lapján láthatólag, mivel „magyar nemesi szabadsággal birnak,“ meghatározatván, hogy kiknek „ezen erdélyi nagyfejedelemségben jószágok volna, oly módon tractáltassanak, mint a többi nemes birtokosok.“

66. §.

A nemesség békibizonyítása módjáról.

A ki az ötlet illető nemesség kiváltságainak élvezhetőségétől meg van fosztva, igényelheti azt nemessége békibizonyítása útján; előadván azon királyi vagy adomány- vagy czimeres levelet s törvényczikket, melyekben ő maga vagy elődei megnevesítették, s illetőleg honosítottak. Békibizonyíthatja nemességét, magyarhoni nemességét tanusító akár törvényszéki ítéletek, akár illető vármegyéje hiteles bizonyítványa által is (1791: 16. cz.), sőt e végre bizonyító erővel bír azon esetben, ha a királyi adománylevél elveszett volna, az adományos jószágban megtörtént igtatásról költ olyan tündösítő levél is (literae re-latoriae), melybe az adománylevél is bé van írva, és ha az is elveszett volna, még azon nyugtatvány is, mely a leányoknak 100 esztendőnél régibb időben már fizetett leányi negyedről (quarta) bizonyít, a H. K. 1 R. 6 cz. 2 §. szerint. A leányoknak ugyanis az idézett cz. §. szerint királyi adománynyal szerzett jószágoktól fizetvén a negyed, a ki oly jószág birtokában van, melyből 100 esztendőnél régibb időben negyed fizetett, azon jószág adományos birtokosának azaz nemesnek tartathatik, az idézett törvény értelmében. A leánynegyed fizetésének 100 esztendőt túlhaladó régisége ezen szókkal levén kifejezve az idézett törvényben: „dummodo tempus praescriptionis iurium regalium (a mi a H. K. 1 R. 79 cz. 2 §.

szerint 100 esztendő) transcendisse dignoscatur,“ sokan azon tévedésben vannak, mintha időmulás (praescriptio) által is lehetne nemességet szerezni. Ezen véleményt tévedésnek állíthatjuk, mivel a H. K. 1 R. 6 cz. 2 §-ban előforduló praescriptio nem a nemesi jogok gyakorlásának, hanem a leánynegyed fizetésének ideje kijelölésére használtatván és a leánynegyed fizetése adományos jószág birtokát feltételezvé, — mert csak abból szokott leánynegyed fizettetni — hogy a leánynegyed száz esztendőnél régibb fizetését tanúsító nyugtatványok nemesség bizonyítására használhatók, oka a következő: a leánynegyed adományos fekvő jószágokból fizettetik (H. K. 1 R. 6 cz. 3 §.); a fekvő jószágok adományos tulajdonosa nemes (H. K. 1 R. 4 cz.); az, a ki olyan jószágokat bir, melyekből elődei által leánynegyed fizettetett száz esztendőt túlhaladó idők előtt, azon jószágoknak a fiscus ellen is időmulás által biztosított birtokosa s tulajdonosa (H. K. 1 R. 23 cz.); s következőleg azok adományos tulajdonosának, azaz nemesnek is tartathatik mindaddig, míg az ellenkező bé nem bizonyíttatik. Ennélfogva az időmulás ezen esetben is csak fekvő jószág iránti tulajdonosi jog szerződmódjának vétetik, s az ezen módon szerzett tulajdonosi jognál fogva tétetik fel aztán az (praesumitur), hogy a tulajdonos, mint adományos józágnak fiscus-ellen is már időmulással biztosított birtokosa, adományos (donatarius) s következésképpen nemes. Világos tehát, hogy a felfejtett oknál fogva az időmulás nem számítható a nemesség-szerzés módjai közé.

A mi illeti azokat, a kik a nemesi kiváltság birtokában s használatában vannak, ha nemességük akár magán egyének, akár a fiscus által kétség alá hozatnék, mind addig meg nem fosztathatnak nemességüktől, míg vádlóik bé nem bizonyíttják, hogy a nemesség őket nem illetheti. Mind azért, mivel minden birtokos a birtokolt dolog vagy jog törvényszerű birtokosának kell hogy tartassék, míg az ellenkező bé nem bizonyíttatik (beatitudo possessionis). Mind azért, mivel a vádló s illetőleg felperes kötelessége a bizonyítás, ki ha nem bizonyítana, a vádlottnak s illetőleg alperesnek a kereset alól fel kell mentetni, a T. U. 89 §. 1. p. ezen szavai szerint: „cum proba actori de jure incumbat, actore nihil probante, reus simpliciter absolvendus erit.“ Mind végre azért is, mivel különben vagy is ha a kétség alá hozott nemességűnek kellene nemességét bébi-

zonyítani s a birtok és használat mellette bizonyoságul nem vétetnék fel: lehet olyan eset, a midőn törvényszerű szabadságától, a bizonyítás lehetlensége miatt, igazságtalanul fosztatnék meg; például ha nemessége eredeti és nem szerzett volna, annak a használaton kívül még más bizonyosságát képviselni sem lehetvén.

67 §.

A nemesi kiváltságokról.

A nemeseknek közjogi kiváltságai a következők:

1) Bárkinek folyamodására, vádjára, kérelmére személyökben el nem fogattatbatnak (HK. 1 R. 9 cz. 1 §.), vagyonaikban nem károsíthatnak (AC. 3 R. 6 Cz. 3 cz.) s vagyonaik le nem tartoztathatnak (AC. 3 R. 11 Cz. 1 cz.) ha csak előbb idézve s törvénykezési rend útján elmarasztalva nincsenek. Ki van terjesztve ezen kiváltság még a hűtlenséggel vádolt nemesekre is oly formán, hogy a ki ilyen nemesnek elítéltetése előtti megfogásában vagy jószágaitól megfosztatásában végrehajtó (executor) lenne, hűtlenségi büntetéssel sújtottassék (AC. 3 R. 1 Cz. 2 R. 7 Cz. 4 cz.); ide nem értve csakugyan a jószágatlan nemeset (A. C. 2 R. 7 Cz. 2 cz.) és azon már perbe idézett személyt „a ki az országból ki akarna menni, és az ország s ahoz tartozó birodalomnak széliben deprehendáltatnék, vagy oly levelei, tractái nyilatkoznának ki, kikből manifesta suspicio láttatnék elmenetele felől“; az ilyen ugyanis „szabadon megárestáltathatik, de a tanácsuraknak tettszésekből, absque tamen laesione personae, ha magát nem opponálja.“ Nem igényelhetik ezen nemesi kiváltságot

a) azon nemesek, kik valamely véteknek u. m. gyilkosságnak, rablásnak, gyujtogatásnak s erőszakos nősparáznaságnak végrehajtása közben, tetten találtattak. Ezek ugyan is elfogattathatnak. Azonban ha a vétek helyéről elfutottak s ellenfelők kezeiből kimenekedtek, azután csak idézés vagyis perbehívás által s törvénykezési eljárással lehet és kell ezeket is elítélni s marasztalni. (H. K. 1 R. 9 cz. 2. 3. §.).

b) A jószágatlan nemesek, kik a sérelmesek kérésére elfogattathatnak tisztek által, ha czégéres vétkeket u. m. erőszakoskodást, hatalmaskodást, gyujtogatásokat követtek el, sőt akkor is, ha gyujtogatással csak fenyegetőztek, vagy más jámboroknak veszedelmére leselkedtek, és ha kezezt nem állítanak,

fogva is tarthatnak perök bevégződéseig, (AC. 3 R. 47 Cz. 17 cz.).

2) Senki más, mint a törvényesen megkoronázott fejedelem hatalma alatt nincsenek, s maga fejedelemünk is valakinek pusztá panaszára senkit közülök törvény útján kívül, s a másik felet meg nem hallgatva, személyében vagy vagyonában rendes hatalmánál fogva, meg nem háboríthat (H. K. 1 R. 9 cz. 4 §.).

3) Törvényes jogaikkal s földbirtokaik határán belől fekvő minden jövedelmeikkel tetszésök szerint mindenkor szabadon élhetnek, és minden feltételes szolgaságtól, adó- vám- és harminczadfizetéstől egészen mentesek, csupán az ország védelmére katonáskodni tartozván (HK. 1 R. 9 cz. 5 §.) Ezen kiváltság kivételt szenvedett, az 1848: 7 czikk kelése előtt is, (mely ezen kiváltságot merőben megszüntette) a következő esetekben:

a) A harminczad- s vámfizetéstől mentességgel csak azon esetben élhet a nemes, ha saját természetményeit viszi vagy küldi (és ha maga szükségére fuvaroztatott vagy hozatott valamit, a CC. 3 R. 11 Cz. 4 cz.); mert ha nyereségre szedett árukkal kereskedett, mind vámot mind harminczadot tartozott fizetni (AC. 2 R. 12 Cz. 4 és 5 cz. 2 R. 16 Cz. 2. cz. és 3 R. 39 Cz. 3 cz.)

b) A nemes ember maga földén érczbányát ugyan mivelhet, de tulajdonosi joga korlátolt, a mennyiben csak oly felvigyázók által kezelteheti bányáját, a kik arra a bányász hivatal által felvannak hatalmazva (1747: 1 cz.); kivéve a vasat s annál nemtelenebb érczeket, minden más érczekből fiscus számára tízedet adni köteles (AC. 2 R. 9 Cz. 1 cz. 1747: 1 cz.) a termelt aranyból csak bizonyos részt tarthat meg magának, a királyi váltóház hírével, a többit valamint a termelt ezüstöt, onot, kéneseit is szabott áron és csak a k. váltóháznak adhatja el (1747: 9 cz.).

c) Mint földbirtokos tartozik a nemes is a földén bányát mivelő idegeneknek lakásra helyet adni, s illendő bérért erdőt legelőt is engedni (1747: 3 cz.), valamiat arról is gondoskodni hogy korcsomáin elegendő italok legyenek, különben azokat a bányászoknak köteleztetvén bérbe adni, a mészárszékekről is ugyanez értetvén (1747: 6 cz.)

d) Használhatja ugyan a nemes birtokos (törvény sze-

rint) a földében talált sőt, háza és csak azon helybeli emberei szükségére, de abból elnem adhat, s el sem ajándékozhat semmit (AC. 3 R. 15 Cz. 1 cz.)

e) A saját földében elásva talált kincsek harmadát a fiscusnak köteles kiszolgáltatni, az egész elvesztése büntetésének terhe alatt (AC. 3 R. 54 Cz.)

f) A városi hirtoka után járó adót fizetni s egyéb terheket is hordozni a nemes is tartozik (Zsigmond 2 V. 10 cz. AC. 3 R. 81 Cz. 2 p.)

4) A nemesek a szent korona tagjainak nevezetnek (HK. 1 R. 4 cz. 1 §. 1791: 16 cz.) azon okból, mivel részesei a szent koronában képlelt legfőbb hatalomnak, a mennyiben a királyt hajdon ők választották (HK. 1 R. 3 cz. 7 §.) és a mennyiben még mais a törvényhozásban tényezők (HK. 1 R. 3 cz. 1791: 11 cz.) s a főbb és alsóbb közhivatalnokok választásánál fogva, az ország kormányzására is jelentékeny befolyást gyakoroltak.

5) Az országos főbb hivatalokra 1848 előtt csak nemesek juthattak el (Leop. dipl. 7 p.) s városi polgárokká díjfizetés nélkül lehettek (1791: 19 cz.).

6) A nemes, postalóadásra, gazdálkodásra se község közé s egyéb rendeknek nem tartozik szadad akaratan kívül (AC. 3 R. 6 Cz. 2 cz.) ugy szintén fuvarozással sem (u. o. 7 cz.). Az 1848-ik év előtt nemes ember házaira s majoraira még hadakozás idején sem szállíttathatott katonaság 200 frt. büntetés terhe alatt (AC. 5 R. 24 E.). Csakugyan azon nemesek, kik paraszt telken laktak, az AC. 5 R. 23 E. szerint, „arról a szegénységet hogy segítsék méltó dolog, holott azon helyekre peraszttság telepednék, ha ők nem laknának rajta, ha kik pedig ehez nem akarnák tartani magokat, meg engedtetett, elmehetnek onnat.“

7) Kényszerítésből szabadakaratan kívül a nemesség nem tartozik senkit szolgálni, a fejedelmek sem erőltethetik, kiváltképpen számadó tisztre (AC. 3 R. 6 Cz. 4 cz.). Azonban azok, kik vármegyék vagy székek által országgyűlési követségre (AC. 3 R. 17 Cz.) és pénztárnoki hivatalra (CC. 5 R. 50 E.) választattak, tartoznak felvállalni, helyes mentség esetén kívül, 200 frt büntetés terhe alatt.

8) „A nemes nem fizet dézmát a magahatáraiból, ha szinté paraszt földet élne is (AC. 2 R. 10 Cz. 1 cz.). Azonban

ha másnak földet műveli, azokról a dézmát kiadni tartozik“ (A. C. 5 R. 23 E.).

9) „Hadi expedíciókra is felülni nem tartoznak a nemesség különben, hanem a fejedelmek parancsolatjából“ (AC. 3 R. 6 Cz. 5 cz.).

10) Tartoztak ugyan a nemesség urbéreseik és zsellérek közül jószágaik mennyiségéhez képest („ugy a mint korcsomárnak és határnak bírása van“) falusbíró-t állítani CC. 3 R. 4 Cz. 2 cz.) de maguk nem kényszeríthetnek a falusbíró-ságra (u. o. 4 cz.).

11) Házi szükségükre sőt követelhettek a sóaknából egy táská darabtól, (mely az 1635: 40 cz. és 1638: 32 cz. szerint málna darabnak nevezetett és 10 kőből állott, 12 pénzt fizetvén (AC. 3 R. 15 Cz. 2 cz.).

B) A nemesekről különösen.

68 §.

1) Az egyházi nemesekről.

A magyar nemesi kiváltsággal élő személyek: egyháziak vagy világiak (HK. 1 R. 2 cz.)

1) Egyházi nemességnek (*nobiles ecclesiastici*) a 4 bevett vallásu (*receptae religionis*) egyházak püspökei és alsóbb rangú papjai, úgy szintén az unitus (1747: 6 cz.) és disunitus (1791: 60 cz.) oláhoknak is felsőbb és alsóbb rangú papjai is nevezetnek. Ezen egyházi nemességet illetik mindazon kiváltságok, melyek fenebb elősoroltattak, és azokon kívül még a következők is:

2) Papi hivataluk körébe tartozó dolgokra nézve a polgári hatóság felsőbbisége alól ki vannak véve (CC. 1 R. 1 Cz. 4 cz.) kisebb vétségek esetében is, bárha az papi hivataluk körén kívüli, egyházi törvényszékek előtt követeltethetnek, és mint ezt következtethetni az AC. 1 R. 6 Cz. 1 cz. azon rendelkezéséből, mely szerint az espereseket, ha ezen törvényben kijelölt kötelességeket nem teljesítenék, a püspök előtt kell békáztatni; és az 1755 5 cz. ezen szavaiból: „*de ecclesiasticis in eodem genere delinquentibus (auri et argenti adulteratoribus) observanda erunt iura et leges canonicae; itaque director fiscalis secundum illas procedat contra tales, in foro competentis.*“ Nagyobb és testi büntetéssel sújtandó vétkek.

eseteiben pedig, csak kivetkeztetésök után (*praemissa degradatione*) követeltethetnek a polgári törvényszékek előtt, így p. o. a felségsértés, hűtlenség és szándékos gyilkosság vétkeiért, a H. K. 2 R. 44 cz. szerint, hasonlólag a vallásujítás esetében, a kik megintetvén nem engedelmeskednének, országgyűlés elébe a *fiscalis director* által csak kivetkeztetésök után idéztethetnek az A. C. 1 R. 1 Cz. 3 cz. ezen szavai szerint: „*citati per directorem, ha secularis emberek lesznek immediate, ha egyházi rendek, degradáltassanak elsőbben*“ stb. nem különben a más vallású személyek összszeeskütése vagy elválasztása eseteiben, mielőtt azok vallásukat változtatták volna, az A. C. 1 R. 5 Cz. 4 cz. ezen szavai szerint: „*alioquin valamely egyházi személy ezek ellen impingálna, in amissionem honoris et officii incurraljon és post degradationem a külső magistratus alá vettetett legyen.*“ Egyőbiránt jószágaikra nézve s az azokból elkövetett hatalmaskodás eseteiben úgy pereltetnek a papok is, mint más világi nemesek (H. K. 1 R. 12 cz. 1 §. 2 R. 18 cz.) valamint a tolvajok papi háznál levő vagyonainak felkérése s más ezekhez hasonló esetekben is, a C. C. 1 R. 1 cz. 4 Cz. ezen szavai szerint: „*az egyházi rendek is az ország törvényes processussinak subjeceáljanak, sőt nem kevesebb szabadsággal, mint más nemes emberek ellen procedálhassanak a tisztek ő kegyelmek ellen is;*“ nem különben az adósságért ellenök indított keresetekben is (H. K. 2 R. 45 és 52 cz.).

2) A főpapok bizonyágtétel végett felszólítatva „*lelkiismeretök bizonyosságára vagy tisztaságára*“, (*ad conscientiae suae puritatem*) bizonyítani (H. K. 2 R. 40 cz. 1 §.) a szokott esküt elmondani nem tartozván, a mit a szokás kiterjesztett az alsóbb rangú papokra is.

3) Az érsekek és püspökök saját pecsétükkel megerősítendő irományukban ügyvédekkel érvényesen kinevezhetik (H. K. 2 R. 13 cz. 6 §.).

Ellenben honi törvényeinkben fordulnak elő az egyházi nemesekre nézve olyan megszorítások is, melyekkel a világi nemesek kiváltságai nincsenek korlátolva. Ilyenek:

1.) Az egyházi személyek nemesi kiváltsága csupán személyi és az ha magok nem voltak különben is nemesek, maradékaikra nem száll által, az 1744: 6 czikkből következőleg.

2.) „Egyházi rendeknek úgy, hogy egyről másra és in perpetuum a szerint az egyházi rendekre maradjon,“ semminemű ingatlan jószágokat „a fiscus és örökösök kárával,“ sem vásár sem végrendelet által szerezni nem szabad (A. C. 1 R. 6 Cz. 2 cz.); sőt a fejedelemtől sem lehet adomány czímé alatt nyerni, sem bárkitől is zálogosítani (II Ulászló 3 V. 55 cz.).

69 §.

II. A világi nemesekről.

II.) A világi nemeseknek következő osztályai vannak:

1.) Mágna s o k, kik közé számláltatnak a czimzetes grófok és bárók.

2.) N e m e s e k, kik közé tartoznak a) az adományos nemesek (nobiles donatarii); b) a czimeres nemesek (armalistae); c) az egyházhelyi nemesek (unius sessionis nobiles) vagy is azon nemesek, a kiknek szolgáló s közterheket hordozó urbéresök vagy zsellérok nincs, s a kikről az A. C. 3 R. 17 czimében a rendeltetik, hogy az országgyűlési követek szükségére fizettetni szokott gyűlés pénz adásában segítségül legyenek; d) a puskások, vagy is azon személyek, kiket hajdon a fejedelmek, az ország megegyezésével, fiscalis uradalmaikban mentesítettek, s puskás szolgálatra használtak váraikban s vadászataikon. Ezeknek nemesi állapota kétség alá nem hozattathatik mind azért, mivel n e m e s i t e t t e k n e v e z t e t n e k a C. C. 5 R. 20 E. ezen szavaiban: „approbáljuk is, hogy nagyságod két százat nobilitálhasson a fiscalis jószágokból, úgy hogy maradjok is a fejedelemnek és a hazának ezen állapotbanszolgáljanak;“ mind azért, mivel a C. C. 5 R. 21 és 45 edictumaiban azon puskások nobilitáltatlaknak és nemeseknek neveztetnek; mind azért végre, mivel az 1794-dik évi országgyűlés jegyzőkönyvének 318 lapján láthatólag, az országrendei a puskásokat nemeseknek nyilvánították ezen szókban: „a puskások is, kik ezelőtt a fiscalitásokban a fegyverviselésre s közbátorság védelmére felvétettek a C. C. 5 R. 20- és 21-dik edictumai szerint meg n e m e s i t t e t t e k, és ennél fogva a haza törvényes constitutivumai s polgárai közé számláltattak.“ Azonban mivel az 1678: 46. cikkben a határozatott, hogy az ország megegyezésével nemesített kétszáz puskás száma fölöttiek térjenek vissza nemtelen állapotukra: a mondottak most már csupán azon kétszáz puskás

maradékairól értethetnek, kik a C. C. 20-dik edictumának rendelkezésében nemesítették meg, mint a kikre is ki volt a törvény felhozott szavai szerint terjesztve a nemeség; e) a fiscalis jószágokbeli azon mentesítettek (exempti) kiknek elődei Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralkodása alatt számba vétetvén, helyben hagyattak, az A. C. 2 R. 8 Cz. 7. cikkének ezen szavai szerint: „valakiknek praerogatívák akkor helybenhagyattanak, ezután a nemesi szabadságukban megtartassanak.”

Midőn az 1351: 11 cz.; a H. K. 1 R. 2 cz. és 9 cz. 7 §. szerint, minden mágnások, főrendek és nemesek ugyanazon szabadsági kiváltsággal bírnak, a nemesi szabadság egyenlőségét sérthető visszaélések megelőzése végett, az 1791: 17 cikkben meghatározatott, hogy a grófok és bárók a nemesektől külön rendet nem alkothatnak, hogy a hivatalok érdem és nem a címzet szerint osztogattassanak a mágnásoknak és nemeseknek különböztetés nélkül, hogy a nemesek is szolgálatuk régibbsége szerint elnökösködhessenek éppen úgy, mint a grófok és bárók. Ugy szintén meghatározatott, a két magyar haza testvériségének elismeréséül az is, az 1791: 16 cikkben, hogy a magyarhoni nemesek Erdélyben és az erdélyiek Magyarhónban a korona valóságos tagjainak ugyanazon nemesi kiváltsággal bírónak tartassanak; ezzel ellenkezőleg költ minden ítéletek, végzések, rendelkezések ezen cikk által eltörölteknek nyilvánítván.

Második pont.

A városi polgárokról.

70. §.

A városi magyar polgárok kiváltságai.

A városi magyar polgárok közjogi személyes kiváltságai ezek:

1) Vérdíjokra nézve egyenlők a nemesekkel, de azoknak egyéb kiváltságaival nem bírnak (H. K. 3. R. 9 cz. k. §).

2) Minden politikai s kamarai közhivatalokra képesek a titoknokságig (secretariatus), s hamagokat érdemesítik, a kor-

mányszék közbenjárásával nemességet is nyerhetnek (1791 : 19 cz.). Általános hivatali képességet nyertek az 1848 : 1. cikkben.

3) Testet sujtó pálcza- s korbácsbüntetésre nem szoktak ítéltetni az 1755 : 5 : cz. nyomán.

MÁSODIK CZIKK.

A székely nemzetéről.

71. §.

A székely nemzet osztályzata.

A székely nemzet is, úgy mint a magyar, osztatik : 1) testületekre, melyenek a székek és városok ; 2) egyénekre, melyenek a főnemesek (primores), lófőszékelyek (primipili), a darabontok (prixidarii) és a városi polgárok.

Első fejezet.

A székely földi testületekről.

72 §.

A székely székekről.

Székelyszék van öt u. m. 1) Udvarhelyszék, Keresztur és Bardocz fűszékekkel; 2) Háromszék, mely hajdon Sepső-, Kézdi- és Orbai székekből egyesült ugyanazon főkirálybíró alá, s ezekhez járult későbbben Miklósvár szék is; 3) Csíkszék, Gyergyó és Kászón fűszékekkel; 4) Maroszsék és 5) Aranyosszék, melyet a székelyeknek tatárok és kunok ellen tanusított vitézségök jutalmául a magyar földből ajándékozott 1289-ben IV. László király. Mindamellet, hogy királyi adomány czime alatt szerzett föld, mégis úgy birják a székelyek, mint valóságos székelyföldi birtokot, a mit a C. C. 3 R. 8 Cz. 4 cz. bizonyít ezen szókkal: „Aranyosszékekben a memoria hominum arenda fizetéssel nem tartoztak.“ Az

arenda ugyanis a magyarföldön fizettetett a fiscust illető dézmákért, a székelyföldön pedig fiscust illető dézma nem levén, az arendafizetésnek sem lehetett helye; s midőn Aranyosszék-ről kimondatott, hogy ott arendafizetéssel nem tartoztak, a val földének székelyföldi természete ismertetett el, dézma- vagy arendafizetéstől csupán a székeiyföld levén mentesítve. Az elősorolt székek közül hajdon első volt Udvarhelyszék, és azért a n y a s z é k n e k is neveztetett, s a nemzeti gyűlések is többnyire benne tartattak.

Ezen székek fiuszékeikkel egyetemben két két követel küldenek az országgyűlésre, s a vármegyéket illető minden testületi jogokon kívül, még azon joggal is birnak, hogy főkirálybíráikat is magok választják, s meg is változtathatják (C. C. 2 R. 1 Cz. 17 p.),¹⁾ a választottakat a fejedelem erősítvén meg (Leop. dipl. 8 p.) és hogy minden más tiszteiket is szabadon, azaz kijelelés nélkül választják az 1791 : 12 czikkben megerősített ősi szokások szerint.

73. §.

A székelyföldi városokról.

A székelyföldön kétféle városok vannak u. m.

1) Egy szabad királyi város, Marosvásárhely, mely a magyarföldi szabad királyi városoktól csak annyiban különbözik, hogy ebben több oly nemes telkek vannak, melyeknek tulajdonosai az 1650-dik évben nyert sz. k. városi kiváltságlevélnek s abból következő városi közterhek elvállalásának ellene mondván, székely nemesi kiváltságosságukban meghagyattak, s ez oknál fogva közigazgatási s igazságszolgáltatási tekintetben ki levén véve a városi hatóság felsőbbisége alól, úgy tekintetnek, mintha közvetlenül Marosszékre kebelezettek volna. Marosvásárhely az országgyűlésre két követet küld, s élvezi mindazon testületi jogokat, melyek a magyarföldi szabad királyi városokat illetik.

2.) Több mezőváros, melyenek :

a.) Oláhfalva, mint kiváltságolt község (communitas privilegiata, az 1791 : 14 cz. szerint), mely Udvarhelyszéktől függetlenül a főkormányshék közvetlen felsőbbisége alatt áll közigazgatási tekintetben; az 1791 évi országgyűlés jegyzőkönyve 588 és 589-dik lapjain láthatólag Udvarhelyszék e tekintetben követelésére nézve törvény útjára levén utasítva

az ország rendei által, s helybenhagyatván az is: „hogy pereiknek appellatio melletti ellátására nézve a kamarától függjenek az oláhfalviak,“ mind a mellett is, hogy az A. C. 3 R. 79 cziméken róluk ezeket olvashatjuk: „a két oláhfalviaknak privilegiumok in ea parte abrogáltatik, és hogy a szék törvényével éljenek imponáltatik,“ a mi ismételtetik az A. C. 5 R. 74 edictumában is, hol egyszersmind 200 frt büntetés terhe alatt tétetik kötelességökké, hogy a mivel fiscusnak tartoznak praestálják. Oláhfalva két követet küld az országgyűlésre (1791: 14 cz.), s a közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyeket választott királybírája (judex regius) és ülnökei (assessores) által kezelteti.

b.) Kiváltságolt mezővárosok (oppida privilegiata, loca taxalia), melyek úgy mint a magyarföldi mezővárosok, választott tiszteik s rendezett tanácsuk által kormányoztatnak, azon szék felsőbbisége alatt, melynek keblében fekszenek. Ilyenek:

1.) Udvarhely, melynek kiváltsága megerősítettett, a mennyiben nem ellenkezik a nemesi kiváltságokkal az A. C. 3 R. 77 czimében; 2.) Kézdi-Vásárhely, melynek kiváltsága helybenhagyatván, azokra nézve, mikről nincs kiváltságlevele, arra utasítottatott, hogy tartsa magát az ország törvényéhez és széke szokásaihoz, a C. C. 3 R. 8 cz. 6 czikkében; 3.) Sepsi-Szentgyörgy, 4.) Illyefalva, melyeknek kiváltságai megerősítettettek, az A. C. 3 R. 78 czimében; 5.) Csík-Szereda, 6.) Bereczk. Ezen elősorolt székelyföldi mezővárosok szabadalmaikra nézve biztosítottak az 1791: 14 czikkben és az országgyűlésre két követet küldenek.

Második fejezet.

A székelyföldi egyénekéről.

74 §.

Ezen egyének osztályzatáról.

Azon székelyföldi egyének, kikről a közjogtan körében szó lehet, vagy székelynemesek, vagy székelyvárosi polgárok.

Első pont.

A székelynemesekről.

75 §.

A székelynemések osztályairól.

A székelynemések három rendre voltak osztva a legrégebbi idők óta, az A. C. 3 R. 76 cz. 12 cikkéből is láthatólag, u. m. nemes- lófő- és darabanti rendekre. Ez okból neveztettek a székelyek trium generum sículusoknak.

1.) A nemesi rend, neveztetik főnépek, primori s főnemesi rendnek is, és alkotva volt azon székelyekből, kik a katonai s polgári főbb hivatalok viselésére alkalmassabbak voltak tehetségüknél fogva; a primorok rendébe csak azok vétetvén fel, kik legalább három lófőséget (primipilatus) azaz olyan fekvő birtokokat birtokoltak, melyek után azelőtt egy egy lovas szolgálat tétetett, az azokat birtokoló lófőszékelyek által. Nagyon jellemző a székely nemzet állapotára nézve az A. C. 3 R. 76 cz. 4 és 12 cikkiben látható azon intézkedés, mely szerint a főrendek nyomorgatásai elleni oltalmazása a lófő s darabanti rendeknek a főtisztek kötelességévé tétetett.

2.) A lófőrend nevét onnan kapta, mivel tagjai fejeként egy egy felszerelt lóval tartoztak hadi szolgálatra kiállani, neveztettek primipilusoknak is. Ezekről az A. C. 3 R. 76 cz. 3-dik cikkében a határoztatott, hogy „a lófőség a székelységen magok örökségét azon szabadsággal birhassák, mint a nemesség, azoknak elidegenítések, adások, vevések kívül,” a C. C. 2 R. 8 cz. 11 cikkében pedig az: „hogy a hol a darabanti rend megkevesedett, úgy hogy elégtelen a foglyok őrzésére és kísérésére, sub poena articulari (200 frt) kötelesek légyenek elmenni.” A C. C. 3 R. 4 cz. 3 cikkében végre az: „hogy a veres darabontokkal együtt mind a mostani lovas puskások, mind a régi primipilusok rendszerint viseljék a falushiróságot.” Tartoztak a lófők az országgyűlési követek számára adózni az A. C. 5 R. 55 E. szerint, s közülök, a Mátyás király 1473-ban költ rendelete szerint, csak azok juthattak a primori rendbe, a kiknek három lófősege volt.

3.) A darabant rend állott veres és zöld (egyenruhájú) darabantokból, kik neveztettek plebeusoknak (község-közend) és pixidariusoknak is (Benkő szerint „a pixidibus h. e. sclopelis, quibus ad bellicas expeditiones, eundum illis erat cum reliqui hastati existerent.“) Ezek gyalog tették katonai szolgálatukat (AC. 3 R. 76 Cz. 8 cz.) kötelesek voltak a foglyokat őrizni, kísérni (CC. 3 R. 8 Cz. 11 cz.) falusi biróságot viselni (CC. 3 R. 4 Cz. 3 cz.) és a Maros-Vásárhelyi hidon vámot fizetni (CC. 3 R. 3 Cz. 7 cz.)

76 §.

Minden székely egyaránt nemes.

A nemzeti fejedelmek uralkodásának megszüntetése utáni idők folytában, azon semmi törvényben sem gyökereztethető s csupán tettelegesen megkülönböztetése történnén a székely rendeknek, hogy a főrend minden nemesi kiváltságok használatában meghagyatván, a lófő s darabanti rendek adófizetés s egyéb közterhek alá kényszerítették mind e mai napig: kérdés alá kezdett hozatni a lófő s darabant rendű székelyek nemessége, melynek kétség alá sem hozhatósága megtetszik a következő adatokból:

1) A székelyek általában rendök különbségére való tekintet nélkül nemeseknek nevezetnek, a H. K. 3 R. 4 cz. k. §. ezen szavaiban: „sunt praeterea transilvanis in partibus scythuli nobiles privilegiati, quos nos corrupto quodam vocabulo siculos appellamus.“ Nemeseknek nevezetnek azok ugyan ezen csupán a székelyekről szóló czim 7 §. ezen szavaiban is „reliqua autem jura horum nobilium.“

2) A Leop. dipl. 14-ik pontjában minden székelyek általában s egyaránt részeltetnek s biztosittatnak is a csak nemeseket illelhető kiváltságokban; azokból csupán a székelyföldön lakott jobbágyok rekesztetvén ki.

Ezen újabb törvények által meg nem változtatott törvényekből méltán következtethető nemességét minden székely egyénnek bizonyítják az annak különböző időkbéli elismertetését tanúsító több történelmi adatok is, melyenek

3) I. Ferdinánd magyar király Erdélybe küldött biztosai tudósítványának ezen szavai: „siculi in communi omnes sunt nobiles et ab omnibus contributionibus exempti, distincti tamen in tres ordines, quorum qui praecipui sunt, vocantur nobiles,

qui quasi baronum et patriciorum loco habentur; alii vocantur lingua eorum, lófő székelyek, ipsi latine primipilos vocant, qui quasi equestris sunt ordinis; reliqui sunt ceu plebei, omnes tamen ut dictum est nobiles.“

4) Egy 1758-dik évi január 6-kán költ főkormányszéki rendeletnek ezen szavai: „Mivel tudnivaló dolog az, hogy a székely szabadság sok seculumokat, sok királyok és fejedelmek idejét, s adományit felülhaladó, nem valamely személy szerint költ különös levél, hanem az egész székelységet illető, közönséges indultummal stabiliáltatott régi szabadság, és természet szerint való nemesség“ stb.

5) Az 1791-dik évi országgyűlésről megerősítés végett 58-dik szám alatt felküldött törvényjavaslat ezen szavai: „natione siculica e tribus nobilium generibus, primoribus videlicet seu proceribus, primipilis et pixidariis consistente, . . . primipili et pixidarii . . . universi et singuli, id exigente nobilitari eorum praerogativa . . . a contributione et aliis oneribus publicis unanimi consensu in perpetuum eximuntur.“ Jóllehet ezen törvényjavaslat megerősített törvénynyé nem vált is, az a mint az 1792-ik évi országgyűlés jegyzőkönyvének 103-ik lapján látható királyi leiratnak 26-ik pontjából megtetszik, nem azért történt, mint-ha a felség a lófő s darabant rendek nemességét elnem ismer-te volna, hanem azon okból, mivel az állittatott, mint-ha az ország rendei még eléggé nem gondoskodtak volna az adó hiányai fedezése módjáról azon esetre, ha ezen nemeseknek elismert székelyek az alól mentesítették.

Ennélfogva méltán állithatni, hogy törvény és kétségbe-hozhatlan hitelességű történeti adatok egyaránt bizonyítják, hogy a székelyek egyenkint mind nemesek. Hozzájárul még a felhozottakhoz azon régi oklevelek és lustralis könyvek által igazolható adat is, hogy a székelyek ezen három ren-dekrei osztályozásának alapja nem az azok tagjait illető ne-mesi jogok különbözősége, hanem főleg a tehetőség volt, a mennyiben a lófő tehetősebb volt a darabantnál, s a főrend a lófőnél, s ha tehetőségében csökkent a lófő darabonttá, a fő-rend pedig lófővé, sőt néha darabonttá is lejeheztetett, a szám-bavétel vagy lustra alkalmával. Meg levén határozva min-denik rendbeliek tehetőségének, az általa teendő katonai szol-galat minőségéhez mérsékelt mennyisége, már I. Mátyás ki-

rálynak mérai Magyar Balázs erdélyi vajda- és székelyek grófjához 1473-ban intézett rendeletéből is következtethetők : a három rend közti különbség főleg csak abban állott, hogy a gyalog szolgálatot tevő darabanténál terheesebb és költségesebb is volt a lófő lovas szolgálata, s emezénél afőrendé, a ki több lovakkal szolgált; a mint ezt az 1561-dik évi országgyűlési határozatban is láthatni, melyben rendeltetett, hogy minden lófő egy lóval, a primor pedig tehetősége szerint három, négy, sőt öt lóval is üljön fel. Minthogy a nemzeti fejedelmek uralkodása idejében az ország katonai ereje főként a székelységben állott, hogy az a katonai szolgálat költségeinek hordozására képes lehessen, biztosítani kellett még a tulajdonjog sérelmével is, a mit bizonyít az A. C. 3. R. 76 Cz. 16 czikke 3-dik pontjában látható azon rendelés: „hogy örök áron a nemességen kívül hadban szolgáló vitézlő rend földét és örökségét semmiképpen el ne adhassa, hanem csak zálogon annak váltásáig, a kik pedig adnák vagy vennék, azok ellen az előbbi poena és processus maradjon, ugymint floren 500.“

77 §.

A székely nemesek sajátságos kiváltságairól.

A székelyek egyenként nemesek lévén, illetik őket a fenebb elősorolt magyar nemesi minden kiváltságokon kívül még e következő sajátságos székely kiváltságok is:

1) Tiszteiket és bíráikat szabadon, azaz főtiszti kijelölés nélkül választják (1791 : 12 cz.), főkirálybíráikat meg is változtathatják (C. C. 2 R. 1 Cz. 17 p.)

2) A királyi tábla és országgyűlés elébe nem idéztethetnek 100 frt büntetés terhe alatt „jobbágy felkérés, statutiokori *contradictio*, *legitimum mandatum* oknak nem obtemperálás esetein kívül (A. C. 3 R. 76 Cz. 13 cz.).

3) „A székelységnek határaitól, se barom se gabonabeli, se semmi egyéb bonumokról, se magok se jobbágyok, pásztorok és majorok, *fiscus* számára való dézmaadással nem tartoznak“ (A. C. 3 R. 76 Cz. 15 cz.)

4) „Székely ember örökségét semmiképpen el nem vesztetheti, ha fejét hitetlenségért elveszteni is, hanem atyafiaiira marad“ (1555 : C. 30 p. H. K. 3. R. 4 cz. 3 §. A. C. 3. R. 76 Cz. 20 cz.).

5) A három magyar forintot érő székely örökség feletti per a fejedelemig felebbeztethetik (H. K. 3 R. 4 cz. 6 §. 1555.C. 55 p.) a mi a magyar nemesi s polgári örökségekre nézve csak akkor történhetik meg, midőn azok 3000 aranyot érők (1755 : 2 cz.).

6) A mely székely a sóaknához egy köből zabot szolgáltatott, a szükségére megkívántató sónak darabjáért csak egy-egy pénzt ($\frac{1}{2}$ kr) tartozott fizetni (A. C. 3 R. 15 Cz. 2 cz. 3 R. 76 Cz. 6 cz.).

7) A székelység, fiscus számára való sószállításra nem kényszeríthetetik szabad akaratján kívül (A. C. 3 R. 15 Cz. 3 cz.).

8) Tánczolásért, muzsikálásért, szokott helyeikeni vadfogásért s több hasonló dolgokért „közönséges constitutio nélkül“ fő vagy alisztek által meg nem bünteltethetik (A. C. 5 R. 52 E.).

9) Ingyen szolgálatra és békességes időbeni postálkodásra „ország végzésén kívül“ nem kényszeríthetnek a székelyek (A. C. 5 R. 59 és 62 E.)

10) A székelység közül, kik fejedelmeknek vagy másoknak szolgálatára adják magokat, hon való közönséges teherviseléstől mentek (A. C. 5. R. 67 E.)

11) A székelyek adó-s dézmafizetéstől, téli s nyári katonatartástól, jószágaik utáni teherhordozástól mentek, a hazatartalmazására saját költségökön katonáskodni kötelesek lévén (Leop. dipl. 14 p.)

12) A szokott helyekeni vadászat, barmaiknak havasonkoni legeltetése, bőröknek s egyebeknek is szabad adásavevése, a székelyek közti gyakorlat szerint, helybenhagyattak az A. C. 3. R. 76 Cz. 2 cikkében.

78. §.

A székely nemesség hébizonyítása módjáról.

A székely nemesség nem szereztethetvén fejedelmi adomány után, hanem csupán székely atyától törvényszerű származás által, a kinek székely nemzetisége kétség alá hozatnék, azt nem fejedelmi adománylevelek előmutatása, hanem azáltal bizonyíthatja be, ha megmutatja, hogy ő egy oly törzsökatyának törvényes maradéka, a ki valóságos székely volt. Kik voltak legyen az emberi emlékezetet felülmúló idők-

ben valóságos székelyek, megtetszik azon régi laistromokból, melyekbe a különböző időkben számbavett s tehetségökhöz képest el is rendezett székelyek falunként és névszerint béirattak, és a melyeket közönségesen lustralis könyveknek szoktak nevezni. Ilyenek készültek az 1615-, 1623-, 1635-dik esztendőkhöz, rendszerint vagy országgyűlési végzés vagy fejedelmi parancs következtében, azon okból, hogy tudni lehessen, kik legyenek a székelyek közül katonai szolgálatra köteles vitézlő rendek. Megtörtént az is, hogy általános feljegyzés s számbavétel (lustra) idején kívül is, a vajdák s nemzeti fejedelmek léptettek által egyik rendből a másikba székelyeket, tehetségök szerint s érdemök megjutalmazásul is, arról s olykor az illető egyének székely nemzetiségéről fejedelmi oklevelet adván ki, a mit közkezen forgó több primoralis, primipilaris és pixidarialis levelek bizonyítanak, melyek a kérdésben forgó törzsökatyák székely nemzetisége bizonyítására használtatni szoktak bizonyítványok gyanánt.

Második pont.

A székely városi polgárokról.

79 §.

A székely városi polgárok jogairól.

A székelyföldi városok polgárai kétfélék, u. m. .

1) Szabad királyi városiak, azaz marosvásárhelyiek, kik közül azok, kik városi hatóság alá tartozó örökséget bírnak, éppen azon jogokkal élnek s éppen azon köteleességek alá vetvők, melyek fenebb a magyarföldi szabad királyi városok polgárait nézve közöltettek. M.-Vásárhely ugyanis 1650-ben szabad királyi várossá tétetvén, megszűnt székely város lenni, kivéve azon nemes telkeket, melyek székelyföldi kiváltságuk birtokában maradván, Marossszék közvellen felsőbbisége alatt állanak, vérdíjok (homagium) azonban akkora, mint a székely nemeseké u. m. 25 magyar forint, a város constitutioja 15-dik pontja szerint. Azokra nézve, melyek 1750 mártius 4-dikén költ constitutiojokban nem szabályoztattak, köteleztetnek az ország törvényeihez alkalmazkod-

ni a C. C. 3. R. 8 Cz. 12 czikke ezen szavainál fogva, „mind marosvásárhelyi, s mind más helybeli atyáinkfiai éljenek s procedáljanak törvényes dolgokban a decretum és ország constitutioja szerint.“

2) Mezővárosiak s kiváltságolt községbeliek, kik mint székelyek, a kiváltságleveleikben foglaltakon kívül, igényelhetik fenebb elősorolt sajátságos kiváltságait a széke-lyeknek, de csak azon esetben, ha származásukra nézve valóságos székelyek és székely örökséget is bírnak; különben ugyanis a magyarföldi városiak közterheit kénytelenek hordozni, az A. C. 3 R. 77 czime ezen szavaiból következtethetőleg: „a kik a városban szabad funduson nem laknak, arról való constitutio szerint adózni tartoznak, és egyéb terhet is viselni.“

HARMADIK CZIKK.

A szász nemzetről.

80 §.

A szász nemzet osztályzatáról.

A szász nemzetet is oszthatni 1) testületekre, melyeknek a szászszékek, vidékek és városok; 2) egyénekre.

Első fejezet.

A szászföldi testületekről.

81. §.

A szászszékekről, vidékekről és városokról

A szászföld mely azon okból, mivel II. András király adománylevelével szereztetett, fundus regiusnak nevezet-
tik (eltöröltetvén a C. C. 3 R. 13 Cz. 6 cz. által a pecu-
lium fisci nevezet), oszlik kilencz székre és két vidékre,
melyek e következők: 1) Segesvárszék 2) Megyesszék, 3)
Szászszeben szék, 4) Szeredahelyszék, 5) Nagysinkszék, 6)
Kőhalomszék, 7) Ujgyházszék, 8) Szobenszék, 9) Szászvá-
rosszék, 10) Besztercze vidéke és 11) Brassó vidéke. Minden

székben van egy város, melyről az neveztetik. Mindezen testületekről megjegyzendő, hogy

1) mindenik szék s illetőleg vidék közvetlenül kormányoztatik a nép által választott s a fejedelem által megerősített király bírák (kik néhol polgármestereknek, más helyt pedig főbíráknak is neveztetnek) és tanácsok (senatus) által, mind közigazgatási, mind igazságszolgáltatási ügyeire nézve; az ezen testületek egyeteme pedig a nemzeti gróf (nationis comes) által, a ki szebeni királyhírnök (judex regius cibiniensis) a Leop. dipl. 9 pontja szerint, az andreanum privilegium szerint comitatus cibiniensis az egész szász földet jelentvén) neveztetik; s ezen hivatalánál fogva főkormányszéki tanácsos (Leop. dipl. 9 p.), elnöke a nemzeti gyűlésnek (universitás) és a nemzet által választatván, a fejedelem által erősített meg (C. C. 2. R. 1 Cz. 18 p.)

2) A székek s illetőleg vidékek közjogi tekintetben nem tartathatnak fővárosaiktól külön politikai testületeknek, s ezek bár királyi szabad városok legyenek, külön követek által az országgyűlésen nem képviseltetnek; a székek és vidékek az azokba kebelezett városokkal együtt csak két követet küldhetvén az országgyűlésre (1791 : 11 cz.).

3) Minden hivatalnokaikat szabadon választhatnák s azok közül, a Leop. dipl. 8 pontja szerint, csupán a királybírákat (judex regius) kellene fejedelmi megerősítés alá torjeszteni.

4) Ezen testületek gyakorolhatnák mindazon testületi jogokat, melyek a magyarföldi vármegyéket s vidékeket s illetőleg a székely székeket is illetik, a mennyiben az 1791: 13 czikk által biztosított a szász nemzet az iránt, hogy nemzeti gyűlése, székei, vidékei, városai, községei mind a hivatalnokok választására, mind közigazgatási, nemzetgazdasági (oeconomica) és igazságszolgáltatási kormányzatára nézve törvényszerű és a Leop. dipl. szerinti állapotában meg fog tartatni. Ezen jogokkal azonban most nem éli a szász nemzet, politikai élete 1795-, 1797-, és 1805-ben országgyűlésen kívül költ udvari rendeletek által levén szabályozva, melyek a közjogtanban azért nem tárgyalhattnak, mivel törvény erejével nem bírnak. Mind azért, mivel nem költek országgyűlésen; mind azért, mivel, a mi még több, az országtörvényeivel ellenkezőket is tartalmazván, a szász nemzet által el sem fogadtathattak volna, a más két nemzet beléegyezése nélkül, a polgári alkotmány

közegyetértésseli fentartását parancsoló egyesületi esküből (unionis jamentum) folyó kötelességnél fogva. Erdély polgári alkotmánya ugyanis a három egyesült nemzet hason szellemű nemzeti szabadságainak öszhangzása alapján nyugodván, az egyik politikai életének átalakításával az egész alkotmány fentarthatósága is nem csak nehezítve, hanem veszélyeztetve is van.

5) A szásznemzet magyarföldi birtokaira nézve az AC. 3 R. 46 Cz. 6 cikkében a határozatot, hogy mint a vármegyén levő több faluk, a szerint tartsák magokat mindenekben az ország statutumaihoz a szászságnak vármegyéken lévő falui is. Az ugynevezett „hét bírák“ jószágaira nézve ezen törvény-cikket az 1693-ik évi pótló diploma 2-ik pontja módosította, a mennyiben azok a vármegyei tisztek felsőbbsege alól kivételtek; Szelistye névszerint az alatt hagyatván.

6) A CC. 3 R. 13 Cz. 4. cikkében határoztatott, „hogy a szásznemzet közt perlekedőknek minden tekintet és haladék nélkül, a continuus usus, municipale jus és privilegiumok szerint szolgáltassék ki az igazság.“

Második fejezet.

A szász földi egyénekről.

82 §.

A szászok egyéni jogairól.

A szászok egyéni jogai akár falusi akár városi polgárok legyenek, a következők:

1) Nyerhetnek a fejedelemtől adományos jószágot (Leop. dipl. 6 p.) s czimeres nemesítő levelet is, s a kik nyertek, mint nemesek, élvezhették a magyar nemesek fenebb elősorolt kiváltságait, de csak a szászföld határain kívül, mert azon belől a megnesemesített szászok semmi kiváltságot sem igényelhettek a többi polgártársaik felett. kik egyaránt dézma- s adófizetők és közterhet hordozók.

2) Minden közhivatalra eljuthatnak (Leop. dipl. 5 p.) a főkormányzók tanácsosságig (1791: 19 cz.) s az 1848: 1 cikk kelése óta azon felül is.

3) Csupán saját nemzeti törvényszékeik előtt pereltethetnek;

csupán a felségárulás s hűtlenség vétkéért követeltethetvén az országgyűlés előtt és nagyobb hatalmaskodás (major potentia) esetében is csak községek idéztethetvén a királyi tábla elébe (az 1693-ik évi pótló diploma szerint, mely megváltoztatta e részben a CC. 3 R. 13 Cz. 1 czikkét)

4) Ingyengazdálkodással nem terheltethetnek 200 frt. büntetés terhe alatt, de ugyanazon büntetés terhe alatt tartoznak az utazóknak pénzért szállást eleséget s kóstit adni (AC. 3 R. 80 Cz. 1 cz.)

5) A fiscus számára sószállítással szabad akaratukon kívül nem terheltethetnek (AC. 3 R. 15 Cz. 3 cz.)

6) Porsót igényelhetnek ingyen az andreanum privilegiumban kijelölt időkben u. m. Sz. György. Sz. István és Szent Márton nap körül nyolcz nyolcz napig.

7) Bizonyságtétel végett a szászföldön kívül nem tartoznak menni; kivéve azon esetet, midőn „határigazítása vagy valamely oly casus interveniálna, melyben ad faciem loci kívántatnók menniek“ (CC. 4 R. 4 Cz. 1 cz.)

8) Törvénybe idéztetés előtt (Statut. 1 K. 2 cz. 1 §) meghallgatatlan (Statut. 1 K. 10 cz. 1 §.) senki nem büntethetetik; ítélet előtt csak a bűnt megvalló bűnös zárattathatik el (Statuta 4 K. 1 cz. 3 §.); gyanura vagy távollétében senki el nem ítélthetetik (u. o. 4 §.).

9) Az AC. 5 R. 47 edictumában a tiszteknek 200 frt. büntetés terhe alatt tétetik köteleességgé arra vigyázni, hogy a postálkodni köteles szászok lovak helyett ökröket ne tartsanak, ez által más falusiak postálkodásbeli terhét súlyosbbitván.

NEGYEDIK CZIKK.

Az egyesült nemzetekről általában.

§3 §.

1) Az egyesült nemzetek vallásáról.

Az egyesült nemzetek vallásukra nézve: evangelico reformatusok (magyarok és székelyek), romano catholicusok (lőbnyire magyarok és székelyek kik közé számittatnak az unitus oláhok is, az 1744: 6 czikkben, bár külön püspökök le-

gyen is) lutheranusok (szászok s igen kevés magyarok) és unitariusok (többnyire székelyek s kevés magyarok) és görög szertartásuak (disunitus oláhok) azon megjegyzéssel, hogy az unitus és disunitus oláhok közül 1848 előtt csupán a nemesek számlálthattak az egyesült nemzetek közé az 1744: 6 cikk értelmében, és a városi polgárok az 1791: 60 cz. értelmében.

Az egyesült nemzetek ennélfogva hat bővett vallásu egyházat alkotnak, melyek kebelében gyakorolható egyházi jogaik az AC. 1 R. 1 Cz. 3 cikkében a következőkben adnak elő: „ezen recepta religiokon kívül in articulis fidei vel religionis se privatus, akármi rendbeli emberek, se pedig gyűlekezetek innovatiot, se pedig szakadásokat béhozni vagy cselekedni ne merészeljének sub poena notae infidelitatis. Azonban „ecclesiának épületére nézendő szentírás szerint való intéseket,“ ha azok az egyházi közönséges gyűlésekben előterjesztetvén és az ugyanazon vallásu „külső fő és utána lévő magistratusokkal, s patronusokkal közöltetvén helyben hagyattak, közönséges megegyezett végzésből“ szabad gyakorlatba is venni. Ellenben a kik ilyen vélekedéseket „privata autoritate“ terjesztenének, akár egyházi akár világi személyek legyenek, ha világi és egyházi előjárók gyűlése elébe idéztetve azoknak tilalma ellenére is véleményöket terjesztelni meg nem szünnének, sőt azokat „praxisba vennék vagy valamely ecclesiába privata auctoritate a közönséges megegyezésen kívül introducálnak,“ a fiscalis director által követeltetvén, mind ök mind pártolói minden jószágaik elvesztésével büntetlennék, fejöket megválthatván „interim a convictusok perseveralván, azon vétkekben binaria gratia életeknek is ne adassék.“

„Az ecclesiái directiókban és ritusokban pedig reformálnok, vagy váriálnok az ecclesiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztyéni szabadság ezután is el nem rekesztetik és tiltatik, de úgy hogy in minoribus, és a melyek csak az egyházi rendet illetik, magok az egyházi rendek is concludálhatnak és constitutiokat csinálhatnak, de azokat is közönséges generalis gyűlésekben. A hallgatókkal és külső rendekkel köz, avagy azokra is nézendő dolgokban pedig nem különben, hanem azokkal is közértelemből, u. m. ki ki maga religioján, lévő fő magistratusoknak és pátronusoknak egyenlő tetszésökből:“ és az a mi közönséges megegyezett végzésből határozattá vált, teljesedésbe is vétethetik.

A bévett vallások egyházai biztosítottak továbbá az iránt,

1) hogy templomaik, iskoláik s fejedelmi adománynál fogva birt mindennemű birtokaik semmi változtatást sem fognak szenvedni, a Leop. dipl. 1 és 2-ik pontjai s az ezeket kiegészítő 1693-ik évi pótló diploma szerint.

2) Hogy jogaik egyenlősége fen fogtartatni, az 1791: 53 cz. ezen szavaiban: „Quatuor receptae religiones vigore legum patriarum benigno diplomate leopoldino firmatarum, in aequalitate jurium ac libertatum suarum liberique exercitii, non obstantibus in contrarium editis ordinationibus, porro etiam conservabuntur“ Ezen jogegyenlőség minden tekintetben kiterjesztettt a görög szertartásu vallásra is kifejezetten az 1848: 9 cz. által.

3) Hogy a bévett vallások sorsosait illető kegyes hagyományok a hagyományozók intézete szerint fognak kezelteni, s más vallásuak alapítványaival össze nem elegyíthetnek; fenhagyatván a felség felvigyázói joga, az 1791: 54 cz. értelmében.

4) Hogy templomaikra, egyházi birtokaikra nézve többé háboríttatni nem fognak, meg tiltatván a bévett vallásuak tornyai-templomai- egyházi birtokainak elfoglalása bármi szín alatt, s megengedtetvén, hogy a bévett vallások egyházai s patronusai is akárhol templomokat, tornyokat, iskolákat akadály nélkül szabadon építhessenek s alapíthassanak, azokat s az akkor birtokukban voltakati, czintermeikkel, harangjaikkal alsóbb és felsőbb iskoláikkal egyetemben, háboríthatlanul birtokolhassák, az 1791: 55 cz. szerint.

5) Hogy vallásos könyveik akár hitczikkekről, akár hit-tudományról szólók legyenek, a könyvvizsgálói, hivatal kikerülésével, a püspökök s illetőleg consistoriumaik felvigyázása és felelete alatt szabadon nyomathassanak. az 1791: 56 czikk szerint.

6) Hogy a bévett vallások papjai hitsorsosaik vigasztalására, sacramentumokkal ellátására, eltemetésére minden helyekre akadály nélkül bebozsáttnak, az 1791: 58 cz. szerint. Végre.

7) hogy a hat héti oktatás és különböző vallásuaknak egymás iskoláiban tanulhatására nézve minden megszorítás meg van szüntetve, és hogy a térítésizgatások, versenyzést

előidéző tények fenyteteni fognak, mint bűntények, a 1848: 9 cz. szerint.

84 §.

2) Az egyesült nemzetek nyelvéről.

A magyar és székely nemzet beszél és ír magyar nyelven; a szász nemzet pedig beszél szász és ír német nyelven. Ezen egyenjogu, de különböző nyelvű nemzetek között a törvény nyelve a magyar királyok alatt latin, a nemzeti fejedelmek alatt magyar, s azután ismét latin volt az 1848-ik országgyűlésig, melyen magyar nyelvű törvény cikkek költtek. Az adomány- s kiváltság levelek, a törvényeket megerősítő s más a fejedelem nevében vagy közhitelességű pecsét alatt az ítélőmesterek, káptalan és a konvent által kiadatni szokott törvénykezési s egyéb okiratok még a nemzeti fejedelmek idejében is latinul irattak. A székelyek saját törvényei magyarul, a szászokéi pedig latinul szerkesztettek. Mindez inkább szokás, mint törvény szerint történt így, mert a nyelv csak az újabb időkben kezdett a törvényhozás figyelmére méltaltatni s törvénytárunkba csupán két törvénycikkre találhatni, melyek azt szabályozni megkísértették, és a melyek közül

1-ső az 1791: 31-ik cikk, melynek szavai ezek: „*Linguae hungaricae usus antea quoque vigens in gremio nationum hungaricae et siculicae, atque apud omnia dicasteria, officia et tribunalia porro etiam obtineat; latina autem in expeditionibus aulicis, cameralibus, protocollis gubernialibus et correspondentiis cum suprema armorum praefectura vel extra provinciam ducendis adhibeatur.*“ Jellemzőleg feltűnő, hogy ezen törvénycikkben nem tétetett a szász nemzetről említés, mely ezen elhallgattatásnál fogva megmaradt azon szokás birtokában, mely szerint kebelbeli minden ügyeit, a felséges udvarral s főhadvezérséggeli levelezéseit német nyelven folytatta, a főkormányzósékkal latin nyelven, a magyar s székelyföldi törvényhatóságokkal pedig hol latin s hol magyar nyelven levelezett.

2-ik az 1848: 1 cz. mely által az 1791: 31 cz. következőleg módosított:

1) „A törvények ezentul magyarul szerkesztetnek, egyébiránt ő felsége gondoskodni méltóztatik, hogy azoknak

a szász törvényhatóságok nemzeti nyelvökre közhatalosi ügyelet alatt eszközözendő fordítása azon törvényhatóságok kebelbeli használatára, az országgyűlési törvényczikkokkal együtt a királyi főkormány útján, annak idejében átküldessék.“

2) „A országgyűlés nem csak a jegyzőkönyvek szerkesztésében, hanem a királyi biztossali értekeződésben és ő felsége elébe terjesztendő feliratokban is magyar nyelvet használand.“

3) „A királyi főkormány, királyi abla és a királyi főkormány alá rendelt hivatalok jegyzőkönyveik szerkesztésében, egymás közti és e nagy fejedelemség minden hatóságai-vali levelezéseikben magyar nyelvet használandnak, és a királyi főkormánynak a most említett törvényhatóságokhoz rendelei, bévezetéseikkel s béfejezéseikkel együtt, magyar nyelven fognak kiadatni.“

4) „Minden törvényhatóság, valamint minden törvény-szék és polgári közhatalós mind tárgyalásaiban, mind tudósításaiban és jegyzőkönyvei szerkesztésében és kiadványaiban, a magyar és székelynemzet kebelében magyar, a szásznemzet kebelében pedig német nyelvet alkalmazand.“

5) „A szásznemzet a többi törvényhatóságokkall levelezéseiben továbbra is az 1791-ik évi 31-dik törvényczikkal kotása oltá gyakorlott szokásban hagyatik.“

6) „Az anyakönyvek oly helyeken, hol a hitszónoklások magyar nyelven tartatnak, magyar nyelven fog szerkesztetni, és ugyanezen nyelv leendő használva ezen egyházi hatóságoknak a magyar és székely világi törvényhatóságokkall levelezéseiben; a királyföldön, valamint a magyarföldön létező ágostai hitvallásu egyházi hatóságok továbbra is az eddig gyakorlott szokásban maradván.“

85. §.

3) Az egyesült nemzetek czimereiről s pecséteiről.

Mindenik egyesült nemzetnek van külön czimeres pecsétje. A magyar nemzet czimere fekete sas, a székely nemzeté nap és hold, a szász nemzeté hét város. A magyar nemzet pecsété van bizva az alsófejérmegyei főispánra, a székelyeké az udvarhelyszéki főkirálybíróra, a szász nemzeté pedig a tartományi consulra (consul provincialis) az

1791 : 11 cz. 3 pontjában láthatólag. Ezen három pecséttel kell hitelesíttetni a fejedelem iránti hódolatról készült okiratnak (1791 : 4 cz.) és az országgyűlés nevében költ minden törvényeknek s irományoknak (1791 : 11 cz. 3 p.) annak jelölül, hogy az 1744 : 6 cz. értelmében is, Erdély polgárzata három egyesült nemzetből van alkotva. A három nemzet fejedelmi süveggel fedett paizson egyesített czimereiből áll Erdélynek, mint az 1791 : 6 cz. értelmébeni Nagyfejedelemségnek czimere.

86 §.

4) Az egyesült nemzetek nemzeti gyűléseiről.

Az egyesült nemzetek jogosítva vannak külön nemzeti gyűlések tarthatására, különben ugyanis országgyűlési köve- teik nem kérhelnének nemzetöktől utasítást (nationem suam consulere) az 1791 : 11 cz. 3 pontja rendelkezése szerint; és nem teljesíthetnék különben az illető nemzetek az A. C. 3. R. 1. czimében kijelelt s az 1744 : 6 cz. által is helybenhagyott azon egyesületi köteleességeket, mely ezen szókban fejeztetett ki: „ha valamely nemzetnek szabadságában, immunitásaiban, privilegiumaiban, szokott és régen bevett rendtartásaiban bán- tódása lenne, requirálván felőle a két nemzetséget, tartozzanak hitők és köteleességek szerint országgyűlésének előtte is mind- járt megtalálni a fejedelmet és tanácsit a panaszkodó nem- zetségnek megbántódása felől;“ mind a sérelem tárgyalás ut- jáni megállapítása, mind annak a más két nemzetteli közlése, mind a fejedelemnek megtalálása a nemzetek külön nemzeti gyűlések tartását annyival szükségesebben feltételezván, mivel nemzeteket ily módon működőleg testületi gyűlésen kívül még képzelni sem lehet, és mivel a törvény idézett szavai határozot- tan rendelik, hogy ezen egyesületi köteleesség az országgyű- lésen kívül is teljesíttessék. Hogy ezen jogokkal éltek is a nemzetek, azt a történeti adatokon kívül bizonyítják a székely nemzet nemzeti gyűléseiben 1505- s 1555-ben Udvarhelyen, 1506-ban Agyagfalván költ nemzeti törvények. Ezen nem- zeti jog semmi újabb törvény által sincs eltörölve, s csak is gyakorlatával hagyott fel a magyar és székely nemzet. A szász nemzet ugyanis „universitas“ nevezete alatt (1791 : 13 cz.) ma is tart ilyen gyűléseket, bárha nem is az illető módon, ré- szint fejlebbvitt perek ellátása (Statuta 1 k. 11 cz.) részint

nemzeti törvények hozása, s a nemzetet érdeklő tárgyak feletti tanácskozás s intézkedhetés végett.

Második szakasz.

A nem egyesült nemzetekről.

87 §.

Ezen nemzetekről általában.

Nem egyesült nemzeteknek nevezetnek a három egyesült nemzeten kivüli minden más Erdélyben lakó nemzetek, melyek a törvény értelmében vett erdélyhoni népet s annak tagjait illető polgári jogok gyakorlatából ki voltak ugyan rekesztve s ennél fogva szoros értelemben nem is tárgyalathatnának a közjogtanban; igényelhetek azonban honi törvényeken alapuló olyan jogokat, s teljesítettek törvény által szabályozott olyan köteleességeket, melyek a polgárzat irányábani állásukat határozván meg, a közjogtan körébe tartozó honi törvények előadásából annyival kevésbbé hagyathatnak ki, mivel ezen nemzetek tagjai is az 1791:19 cikkben haza fiainak (*patriae filii*) nevezetnek.

Nem egyesült nemzetek: a nemtelen magyarok, oláhok, örmények, görögök, morvák, bolgárok, zsidók, cigányok, rácok, az ezeken kivüliek azon okból levén mellőzendők, mivel honi törvényeink róluk nem emlékeztén, polgárzati állásuk csak tettelesnek tekintethetik. Ezeknek az egyesült nemzetekeli jogegyenlősége az 1848:1 cikkben kimondatván, a következők régiebb állásuk ismertetése végett közöltetnek.

88 §.

1) A nemtelen magyarokról.

Nemtelen magyaroknak neveztettek hazánk azon lakosai, kik származásukra s nyelvökre nézve magyarok ugyan, de sem várospolgári sem nemesi jogokkal nem bírtak. Ezen magyarok, kiktől Verböczi is emlékezik a HK. 3 R. 25 czimében, maradékai azon magyaroknak, kik a HK. 1 R. 3 cz. 4 §. szerint eredeti nemességöket elvesztették, s azt vissza nem nyerhetvén a HK. 3 R. 25 czime értelmében, mint jobbagyok földesuraik uri hatalma alá voltak vetve.

89 §.

2) Az oláhokról.

Az oláhokról úgy tétetik említés a HK. 3 R. 25 cz. 1 §-ban mint jobbágyokról, kik az AC. 1 R. 8 cz. 1 cz. szerint sem számláltathatnak a haza státusai közé, a mi az oláh parasztságra nézve az 1744: 6 cikkben is kimondatott. Ezek az AC. 1 R. 9 czime szerint nem akadályoztathatják meg, hogy innepeiken a nemesek munkálkodjanak. Az AC. 5 R. 44 edictumában határozatott: „hogy terhes szekerek mellett menőkön vagy vissza jövőkön, kereskedő rendeken, pásztorokon, molnárokon, szabadosokon, birákon, korcsomárosokon, s egyéb udvarbeli szolgálkon, vagy uraikat fegyverekkel szolgáló emberek, s latrok kergetésére, vagy a megfogottaknak kísérésére örzésére menő emberek kivül, egyéb rendbeli oláhság puskával, tegezszel, karddal, pallossal, csákánnyal, dárdával s egyéb fegyverekkel járni ne merészeljen, egyébiránt a falukon és határokon a falusi birák megfogni tartozzanak, s tiszt kezébe küldjék mind fegyverestől; a tisztek pedig ne többet, hanem csak fegyveröket vegyék el, s úgy bocsássák el, ha comperiáltatik egyébiránt igaz járásbeli és jámbor embernek lenni.“

Az oláhok közül a papok, és a kik nemességet nyertek vagy nemes atyától származtak, bár megtartották legyen nyelveket, szokásaikat s vallásukat, törvény értelmében nem tartathattak oláhoknak, hanem azon egyesült nemzet tagjai közé számláltattak, melynek földén fekvőjóságot birtokoltak sajátjuk gyanánt, az 1744: 6 cz. ezen szavai szerint: „quorum conditio ea est, quae reliquorum patriae civium, et qui eidem nationi, e tribus receptis systhema hujus Principatus constituentibus, ubi per adeptionem bonorum sedem sibi fixerunt hoc ipso absque quartae nationalitatis erectione ac constitutione adnumerati sunt.“

90 §.

3) Az örményekről.

Az örmények közül azok, a kik Szamosujvár és Ebesfalva nevezetű városokban telepedtek volt le, a feleséges udvar iránt tanusított hűségök, s a kereskedés útján közző előmozdításában bém bizonyult szorgalmuk jutalmául, a

haza jogosított polgárai közé vétettek fel, nevezett városaik a magyarföldi szabad királyi városok közé vétetvén fel úgy, hogy követeiknek az országgyűlésen helye és szózata a gyulafejevári követek után legyen, mindazon jogokkal élhessenek, melyek törvény szerint a magyar királyi városokat illetik, s azokkal egyenlő terheket is hordozzanak, az ország törvényeit s név szerint az AC. 3 R. 81 czime rendelkezését megtartván; a nélkül azonban, hogy a három egyesült nemzettől elkülönítettnek tartható politikai testületet alkotnának s alkothathának (1791 : 61 cz.). Az ezen városokon kívül lakozó örményekre nézve ugyanazt rendeli a törvény, a mit a görögökről, ráczookról s bolgárokról.

91. §.

4) A görögökről, ráczookról s bolgárokról.

A görögöknek, ráczooknak, bolgároknak, dalmatáknak s egyéb nemzetbelieknek is az országbeli szabad járás s kereskedés engedélyezése függ a fejedelem akaratától, a ki azt, mihelyt az országra nézve káros lenne, megtilthatja. Szabad járásuk, kelésük is azonban azon feltétel alatt engedethetik meg, hogy 1) tilalmas utakon és ösvényeken ne járjanak, hanem csak az ország derekas és szabad útján; 2) minden behozandó s kiviendő áruktól az igaz harminczadot megadják; 3) az igaz kereskedésen kívül egyéb dolgokba, kémlelésekbe, levelek s izenetek hordozásába magokat ne elegyítsék, fővesztés és vagyonuk elkoboztatásának terhe alatt; 4) ha ez országai emberekkel adósság s egyéb szin alatt ügyök van, ugyanitt tartozzanak törvényt is állani, ha birtokosok illető bírójuk előtt, ha birtoktalanok a görögök bírāja előtt (A. C. 3. R. 52 Cz.). Hogy a görögök az idézett törvény értelmében pereltesse, ujabban is határozottat az 1791 : 36 cikkben, törvény értelmében használandó kiváltságai is helyben hagyatván. A görögök ezen kiváltságai felett, a szebeni és brassai görög companiák ellen, a szász nemzet s nevezett városok által az országgyűlés előtt folytatott perben költ, s következőleg a felség elébe felebbezett ítéletet láthatni az 1811-ik évi országgyűlés jegyzőkönyve 409 s azután következő lapjain.

A görögök vallásukra nézve hajdon az eltűrt vallásuak közé számláltattak (A. C. 1 R. 1 Cz. 3 cz. és 8 Cz.) az 1791:

61 cikknél fogva pedig, a vallás által feltételezett polgári jogokra nézve, a bévett vallásnak közé vették fel ezen szókában: „omnes hujus religionis asseclae“ pro sua conditione ad instar reliquorum incolarum tractentur, neque in ferendis publicis oneribus aliisque praestationibus prae aliis aggraventur.“ Kétségbehozhatlan ugyanis, hogy ezen törvény értelmében a görög szertartásuak, ha városi birtokosok, a városi polgárokat illelhető minden politikai jogok részesei, ha pedig nemesek, minden nemesi kiváltságokkal élhetnek, senki is görög szertartásu hiteért, ezen cikk kelése óta, inkább nem terheltetvén, mint az övéhez hasonló állapotú más bévett vallásuak. Méltán állíthatni ennél fogva, hogy a görög szertartásuak vallása az idézett törvény cikk által, közjogi értelemben, a bévett vallások közé soroztatott, bárha az abban határozottan ki nem mondatott is. Ezen vallásnak a bévett vallásokkal jogegyenlősége kifejezetten is kimondatott az 1848: 9. cikkben.

92 §.

5) A morvákról.

A morváknak, kik új keresztényeknek is nevezettek és Alvinczen laktak, mesterségük szerinti minden műveknek készítése, állásuknak Alvinczeni gyakorolhatása megengedtetett, kiváltságuk mások kiváltságainak sérelme nélkül helybenhagyatott, adófizetéstől mentesítették úgy mindazáltal, hogy kézműveiket, posztójukat a hazafiától eltagadván, más idegeneknek eladják 200 frt büntetés terhe alatt, melynek kétharmada a fiscoé, harmada pedig a panaszlóé (AC. 3 R. 57 Cz.). Ezek később a romai catholica vallásra állottak és fekete németeknek nevezettek.

93 §.

6) A zsidókról.

„A zsidóknak az országban szabados kereskedések és az egy Fejérvárt lakhatások is zsellérékül megengedtetett, csak hogy a városok privilegiumainak sem pedig egyéb rendeknek ne praejudicáljanak“ az AC. 5 R. 82 E. szerint. Ezen törvény elavulván, a zsidók az ország minden részeiben lakoznak s az őik mesterségeiket szokott módon.

94 §.

7) A cigányokról.

A cigányok kétfélek :

1) Fiscalis cigányok, kik már az A. C. 2 R. 16 Cz. 4 cikkében „a fejedelmek nevek alatt lévő jobbágynak” nevezettek. Később az 1747: 8 cz. szerint kiváltságolt czéhot alkottak, s a több aranymosók kiváltságaiban részesültek. Ezen cigányok ha továbbmúltak a földesurak határain, mint az aranymosás kívánna, feljelengetvén a bányászszékeknek, megbüntettetnek az idézett törvény szerint.

2) Magánosok cigányai, kiktől uraik adót vehettek, s felvigyázásukra vajdát is tehettek; a cigányok országos vajdájának hivatala örökre eltöröltetvén (A. C. 3 R. 58. Cz.) Az örökös jobbágyság eltöröltetése alkalmával, a szabad költözködés joga csak azon cigányokra terjesztetett ki az 1791: 26 cikkben, a kik domiciliáltak, azaz mezei gazdaságot vagy kézi mesterséget gyakorolnak. Uj parasztlak neve alatt közadót fizetőkké tételtek 1753-ban.

95 §.

Az elősorolt nemzetek állapotát jellemző általános jegyzetek.

Ezen elősorolt nemzetek, az örökös jobbágyság járma alatt hagyott domiciliálatlan cigányokat kivéve, a három egyesült nemzet földjein szerteszéjjel lakoztak, pénzzel vagy szolgálattal fizetvén a földtulajdonosoknak a lakházaik- s földiherthért. Azok, kik a magyar- s székelyföldi földesurak urbéri helyeiken laktak (mint a magánjogtanban kimerítőleg fog közölni), eltöröltetvén az 1791: 26 cz. által az örökös jobbágyságnak még neve is, az ezen törvénycikkben meghatározott feltételek alatt szabad költözködési jogot nyertek, azaz egyik földesurától a másikhoz szegődhetek esztendőnként s az György napkor, s urbéreseknak, zselléréknak nevezettek; földesuraik pártfogása s bírósága alatt lévén, a H. K. 3. R. 25 cz. és 1791: 94 ideiglenes törvénycikk értelmében elannyira, hogy a földesur által megbüntetett urbéreseken még a tiszteknek sem lehet többé semmi keresete az A. C. 3 R. 46 Cz. 7 cz. szerint. Ezen urbéreseknak földesuraik irányábani viszo-

nyai s tartozásai előbb a kormány által önhatármulag 1769-ben szabályoztattak bizonyos regulativum punctumok által, melyek ideiglenes törvény gyanánt az 1791-ben költ 27-ik törvényczikk által helybenhagyatván, divatoztak addig, míg végre 1847-ben létesítették azon urbéri törvények, melyek bár ki is hirdették legyen, az urbéri viszonyoknak 1848-ban közbejött megszüntetése miatt, életbe soha sem léphettek. Az urbéri viszonyok megszüntetése által felszabadítatván földesuraik hatalma alól az urbéresék, a haza szabad polgáraivá s addig birtokolt urbériségeik tulajdonosaivá lettek. Ezeknek felszabadulásuk előtti közjogi állását jellemzik a következők :

1) Mint nemtelenek tartoztak adót s vámot fizetni, s minden közterheket hordozni, ide nem értve azokat, kik nemes házakban laktak; ezek ugyanis, ha a városnak vagy falunak határát, a nemes üléshez tartozókon kívül, nem mivelték vagy marhájokat azon nem legeltették, a város vagy falu közé külön szolgálattal és adóval nem tartoztak (A. C. 5 R. 47 E.)

2) A véteknek csupa gyanujáért is elfogathattak (A. C. 3 R. 47 cz. 3 Cz. C. C. 4 R. 16 Cz.).

3) A törvény áthágása esetében csak testi büntetéssel sujtathattak, pénzzel nem büntetethetvén (1791 : 28 cz.).

4) Még akkor is, midőn örök jobbagyság alatt voltak, mint földesuraik tulajdonai, magokat szabadon mivelhették az A. C. 1 R. 6 Cz. 1 cikke ezen szavai szerint: „a kik valóságos igazsággal prédikátori s mesteri hivatalokban, avagy a deáki tudománynak tanulásában forgolódnak, azoknak megakadályoztatások, háboríttatások, hogy semmi rendtől ne légyen, sub poena floren. 300 ezután is observáltassék.“

5) Az A. C. 5 R. 47 E. szerint a nemteleneknek, béres szolgálknak nem volt szabad posztóruhát, nadrágot, csizmát, dupla és forintos süveget, gyolcsinget viselni.

6) Az egyesült nemzetek tagjaivá válhattak vagy úgy, hogy valamely város kebelében fekvő jószágot vásárolván városi polgárokká lettek; vagy úgy, hogy érdemesítvén magukat, mint az 1791 : 19 cz. szerint „extra statum civicum constituti patriae filii“, nemességet nyertek a fejedelemtől.

96 §.

Az idegenekről.

Az idegenek különböznek a nemegyesült nemzetektől abban, hogy ezek állandólag a hazában lakoznak, azok pedig hazánkban csak mulatnak. Az idegenek a H. K. 2 R. 5 cz. 5 §-ába iglatott ama mondat szerint, „cum fueris Romae romano vivito more,” hazánkban mulatásuk ideje alatt tartoznak magukat a honi törvényekhez alkalmazni. Az idézett törvény 5-dik §-a szerint, ha a törvény kihirdetése alkalmával már ben voltak, az őket azonnal kötelezi; különben a büntetőtörvények, a 3-dik §. szerint, bejövételüktől számítva három hónap eltelése után birnak reájok nézve kötelező erővel; ezen idő alatt azoknak nem ismerésével menthetvén magukat. A polgári törvények pedig egy hónap eltelése után a 4-dik § szerint. Az idegenek országgyűlés általi honosításuk előtt fekvő jószágot nem birhatnak (s ha adomány vagy vásár útján szereztek volna, azokat tőlük akármely hazafi megválthatja az aranybulla 26 sz. szerint) közhivatalokat sem viselhetnek (A. C. 3 R. 41 Cz.); czimeres levelet azonban s az által nemességet is nyerhetnek, az A. C. 3. R. 7 Cz. 1 cz. szerint „armalis nem ez országi embernek” s tehát idegennek is adathatván.

HARMADIK RÉSZ.

A fejedelem és nép közti jogviszonyokról.

97 §.

Az erdélyi fejedelem és nép közti jogviszony alkotmányos.

A fejedelem és nép közti jogviszony alkotmányosnak neveztetik akkor, a midőn a közöttük fenálló egybekötetés nem az erő hatalma alá görbesztett kénytelenség szüleménye, hanem oly szerződés eredménye, melynek alapelve a jogok és köteleességek kölcsönössége, vagy is a melynél fogva a fejedelem jogokat nyer a nép irányában, de kijelölt köteleességek teljesítésének feltétele alatt; és a nép kijelölt köteleességek teljesítésére van kötelezve a fejedelem irányában, de

meghatározott jogok gyakorolhatásának feltétele alatt. Az erdélyi fejedelem és nép között ilyen alkotmányos viszony volt a legrégibb idők óta, a mennyiben Erdély eleitől fogva szabad választás szerinti fejedelmek által s szerződési leveleket fogva is biztosítva kormányoztatott, a régibb és újabb idők közti azon különbséggel, hogy fejedelmek hajdon egyenként választotta, azokkal mindannyiszor s egyenként lépven szerződésre; az újabb időben pedig az 1744:3-ik czikk értelmében vett egész felséges ausztriai házat egyszer örökre választotta meg, a mire az 1744:1 czikk ezen szavai is mutatnak: „sed et liberam principis electionem eo extentum esse“ stb, de a Leopoldinum diplomába foglalt szerződési levél mellett és úgy, hogy ezen felséges uralkodó ház által kormányoztassék mindvégig, azok uralkodásuk elkezdése előtt azon szerződési levelet, „tamquam radicale conventionis inter divum quondam Leopoldum I. et principatum Transsilvaniae sponte initae instrumentum“ mindannyiszor megújítván, vagy is Erdély népével mindannyiszor szerződésre lépven, s míg e meg nem történt, a hódoló eskü letételét sem igényelhetvén az 1791:2. czikk szerint.

98 §.

Ezen alkotmányos viszony természetének megismertetése módjáról.

Hogy a magyar polgárzat alapításakor a főhatalom innepélyes átruházás útján szállott a fejedelemre, bizonyítják a H. K. 1 R. 5 cz. 6 § ezen szavai: „omnis nobilitationis et ex consequenti possessionariae collationis facultas, plenariaque potestas in jurisdictionem sacrae coronae regni hujus et per consequens in principem ac regem nostrum a communitate et communitatis auctoritate simul cum imperio et regimine transiit est,“ melyek a HK. 2 R. 3 cz. 2 §-ban ismételtetnek. Átruházás által szállván első királyunkra s utódaira is a királyi s fejedelmi majestással egybekötött jogok, a fejedelem és nép közti alkotmányos viszony csak úgy ismertethetik meg, ha ezen átruházás minősége, vagy is az felfejtetik, hogy a polgárzati legfelsőbb hatalom körébe tartozó jogok közül melyek és mennyiben ruháztattak legyen át a fejedelemre. Mivel pedig a polgárzati legfelsőbb hatalom úgy nyilváníthatja magát cselekt-

völeg, mint törvényhozó, ítélő és végrehajtó hatalom, az erdélyi fejedelem és nép közti alkotmányos viszony természetének ismeretéhez úgy juthatni el legegyszerűbb úton, ha egyenként elősoroltatnak a legfelsőbb hatalom ezen három nyilvánulatait szabályozó honi törvények, melyekből kitűnend, hogy azokra nézve mi és miként ruháztatott át fejedelmünkre.

ELSŐ SZAKASZ.

A törvényhozó hatalomról.

99 §.

A törvényhozó hatalom munkálkodása kétféle.

A polgárzati viszonyokat szabályozó törvény a HK. E. b. 8 cz. 2 §. szerint vagy közönséges (generalis), melynek kötelező ereje kiterjed általában minden hazafiakra, vagy helyhatósági (specialis, municipalis), melynek kötelező ereje csak egy bizonyos hatóság körébeliekre terjed ki. Ennélfogva a törvényhozó hatalom munkálkodása is kettőfele a szerint, a mint közönséges vagy helyhatósági törvényeket alkot, s éppen azért közönséges és helyhatósági törvényeket alkotó hatalomra méltán osztathatik.

Első czikk.

A közönséges törvényeket alkotó hatalomról.

100 §.

Ezen hatalmat a fejedelem és nép közösen gyakorolja.

Mind a mellett, hogy a HK. E. b. 8 cz. 2 §-ban az íratik, hogy közönséges törvényeket csak a fejedelem alkothat, ezen szókban: „et istud non potest condere nisi imperator vel alius supremus princeps,” és a HK. 2 R. 3 cz. 2 §. a mondatik, hogy a törvényhozó hatalom a fejedelemre ruháztatott legyen

által ezen szókban: „*condendae legis facultas in principem et regem nostrum simul cum imperio et regimine translata est*“ a fejedelem csak magára ezen hatalmat sem hajdon nem gyakorolhatta, sem most nem gyakorolhatja, s az idézett törvények felhozott szavai csak is annyit tesznek, hogy a törvényhozó hatalom gyakorlásában a fejedelem is részes. A HK. idézett 2 R. 3 oz. 3 §-ában ugyanis tisztán ki van fejezve, hogy a fejedelem csak magára törvényt nem alkothat a nélkül, hogy az összehívott néphelybenhagyása hozzá ne járult legyen, ezen szókban: „*attamen princeps proprio motu et absolute constitutiones facere non potest; sed accersito interrogatoque populo, si eis tales leges placeant an ne? qui cum responderint quod sic, tales postea sanctiones pro legibus observantur.*“ Viszont a nép is csak magára törvényeket nem hozhat, az idézett törvény 4 § szerint ugyanis az, a mit a nép közakaratból végez, csak úgy válik törvénynyé, ha a fejedelem elébe terjesztetvén, az azt megerősíti, helybenhagyja, ezen szókban: „*et si princeps ejusmodi sanctiones acceptaverit, et approbaverit, tunc vim legis pari modo sortiuntur, et de facto pro legibus reputantur.*“ Ezek szerint sem a fejedelem a nép helybenhagyása, sem a nép a fejedelem megegyezése nélkül törvényt nem alkothatván: önként következik, hogy a törvényhozó hatalom a fejedelem és a nép által közösen gyakoroltatik. A törvényhozó hatalom gyakorlásának a fejedelem és nép közti ezen közössége tisztán és határozottan ki is mondatott az 1791: 7 czikk ezen szavaiban: „*leges ferendi potestatem in magno principatu Transsilvaniae principi — statibus et ordinibus communem esse sua Majestas sacratissima clementer agnoscit.*“ Tévednek tehát azok, kik azt állítják, hogy Erdélyben a törvényhozó hatalom gyakorlata a fejedelem és nép között meg volna osztva. Minden osztály ugyanis azt teszi fel, hogy a megosztott jognak egyik része csupán az egyik, másik része pedig csupán a másik osztályostárs által, még pedig kirekesztőlegesen gyakoroltathatik. Megosztottnak mondatná t. i. a törvényhozó hatalom a fejedelem és nép között akkor, midőn annak egy részét p. o. a törvényjavaslást és csak azt gyakorolhatná a nép, a más részét pedig u. m. a törvénymegerősítést és csak azt gyakorolhatná a fejedelem, vagy viszont. De hogy hazánkban nem így van, és hogy törvényeink szerint mind a törvényjavaslás, mind a javasolt

törvény elfogadása vagy visszautasítása jogát a fejedelem és nép egyaránt gyakorolhatják: kétséget nem szenvedhet, az idézett törvények felhozott szavai szerint, valamint az sem a mi ebből önként foly, hogy a törvényhozó hatalom, a fejedelem és nép között nem megosztott, hanem közös.

101 §.

Ezen törvényhozó hatalom az országgyűlésen gyakoroltatik.

A törvényhozó hatalom gyakorlásában nem vesz részt az egész erdélyi nép közvetlenül, hanem csak annak képviselői, t. i. az 1791: 7-czikk szerint Erdélynek országgyűlésre törvényesen egybegyűlt rendei. A fejedelem maga sines, nem is lehet jelen személyesen az országgyűlésen (CC. 2 R. 1 Cz. 11 p.), hanem arra ünnepélyesen felhatalmazott személyese által közli az országos rendekkel mind előterjesztéseit, mind végzéseit (1791: 11 cz. 1 p. d.)

102 §.

Az országgyűlés alkatrészeiről.

Az erdélyi nagy fejedelemség három nemzetű rendeit képviselő országgyűlésnek alkatrészei, az 1791: 11 cz. szerint:

1) Az elnökki rendszerint az országgyűlés által választani s a fejedelem által megerősített szokott országos elnök (statuum praesidens), a kinek hiányzása vagy távolléte esetében a főkormányzók küld egyet elsőb tanácsosai közül. Az elnök köteles ülés előtt a főkormányzók ülésében megjelenni, a napi rendet közölni, az erre nézve elébe szabandó utasítást elfogadni, s a főkormányzók izeneteket az országgyűlés elébe terjesztetni. Midőn pedig a főkormányzók is megjelentek a rendek között, a főkormányzó elnököl (1791: 11 cz. e pont).

2) Jegyzők az országgyűlés által választott s a fejedelem által megerősített ítélőmesterek (1791: 11 cz. e. pont) s azok hiányzása esetében, gyakorlat szerint, az országgyűlés által választani szokott tollvivők.

3) A királyi főkormányzók (gubernium regium), ide nem értve a tanácsosokon (consilarii guberniales) kívüli tagjait; mely az ország kormányzása által el levén foglalva, csak a nagyobb fontosságú tárgyak feletti tanácskozásokban

köteles jelen lenni, milyenek a törvényczikkek alkotása, a felség elébe terjesztendő tudomástások s fölterjesztések, a királyi biztos megtalálása s egyéb a közigazgatás körébe tartozók. Midőn pedig nem lehet jelen, küldöttségek által értekezik a főkörmányszék az országgyűléssel, mely küldöttség a rendek részéről áll két főtisztból, két királyi hivatalosból s két-két vármegyei székely- és szászszéki s városi követből. A főkörmányszék részéről pedig két főkörmányszéki titkárból. A főkörmányszéknek a rendek közötti megjelenésekor kötelessége, tanácslásaival a fejedelem és rendek javát előmozdítani, s az ellenvélemények egyeztetését eszközölni. Egyébiránt a főkörmányszék megegyezése vagy ellenkezése a rendek határozatát sem nem változtathatja, sem nem gátolhatja, az idézett törvényczikk ezen szavai szerint: „*cujus tamen assensu vel dissensu conclusum statuum et ordinum nec alterari, nec impediri potest*“ (2-dik pont 3-dik szám). Szózatolás esetében a főkörmányszék tagjai nem birnak döntő szózattal azon okból, mivel az idézett törvény: -dik pontja kk. jegye alatt, hol a döntő szózattal bíró minden országgyűlési tagok szózatolási rende határoztatik meg, a főkörmányszéki tagok azok között nem említtetnek, holott más testületnek, például a királyitáblának tagjairól, a királyi hivatalosoktól megkülönböztetve tétetett említés.

4. (A királyi tábla (*tabula regia judiciaria*), melynek az A. C. 4. R. 16 és 17-dik czimei szerint tagjai: az elnök, ítélőmesterek, és a *fiscalis directoron* kívül, 12 rendszerinti táblabíró (*assessores actuales*). A számfeletti táblabírák ennél fogva, mint olyanok, nem lehetnek országgyűlési tagok, mindaddig, míg az ország törvénye őket a királyi tábla valóságos tagjaivá nem teszi.

5) A vármegyék, magyarvidékek és székelyszékek főtisztei (*supremi officiales*) u. m. a főispánok, főkirálybírák és kapitányok; az administratorok ezek közé azon okból nem számláltathatván, mivel azok törvényhatósági főtiszteknek egy törvényben sem neveztetnek, és mivel a főkörmányszék által kinevezett administratoroknak az 1791: 12 czikk arra is, hogy a közgyűlésen elnökölhessenek, csak „*officio supremi officialis vocante*“ adván jogot, tisztán kijelenti, hogy őket nem tartja főtiszteknek, hanem azok helyetteseinek a kijelölt esetben.

6) A királyi hivatalosok (*regalistae*), kik a fejedelem

által a főkefmanyszek meghallgatása után nevéztetnek ki, s külön királyi levelek (regales) által hivatnak meg. Ezekre nézve megkivántatik, hogy honfiak legyenek, még pedig „e potiori nobilitate“ elégséges birtoknak, a törvényszerű tulajdonokkal bírók, tapasztaltság, fedhetlenség, egyenesség tekintetében kitűnők. fejedelem s ország ügyeinek kezelésére minden tekintetben alkalmasok és teljes koruak. Ezen királyi hivatalosokat simplex regalistáknak szokták nevezni, s úgy különböztetik meg azoktól, kik hivataluknál fogva hivatnak meg királyi meghívó levelek által, és a milyenek csupán a főtiszték és a kir. tábla rendszerinti bírái az 1791: 11 czikk alatti pontjának ezen szavai szerint is: „regalístae inter quos tabula regia et supremi officiales reputantur.“ Az 184^{1/2}-dik országgyűlésen 215 ilyen királyi hivatalos volt.

7.) A vármegyék s magyarvidékek (26) és székelyszékek (10) alkalmasok s a vallások különbségéhez képest választandó két két (összesen 36) követei. Ezen követekre nézve megkivántatik, hogy birtokos nemesek legyenek, s a közigazgatási dolgokban eléggé jártasok (1791: 11 cz.). A vármegyék és székek egyező értelemmel választott követei, ha helyes ok nélkül el menni nem akarnának, 200 frttal büntettetnek, melyet a főispánok s illetőleg királybírák vétetnek fel azoknak jószágain, minden menedékek kirokesztésével; a pénzbeli büntetés harmada a fiscust, harmada a törvényhatóságot, harmada a végrehajtót illetvén, s az ezen összeget felvenni elmulató tiszteken az kétszerezve vétetvén fel (A. C. 3 R. 17 Cz.). A követek napi bérére nézve a csak most idézett törvény azt rendelte, „hogy a gyűlésre választott személyeknek szükségekre mind fiscus, urak és főemberek jószágai, a vármegyékben levő egyéb nemességnek jószágaival együtt egyiránt contribualjanak, hasonlóképpen az egyházhelyi nemesség is. sőt egyebek is, kiknek jobbagyok nem contribuál, segítsenek a gyűléspénz adásában;“ az A. C. 5 R. 55 edictuma pedig ezt: „a gyűlésekre választott embereknek költségekre a löfejek és egyéb rendek is, az eddig observáltatott ususok szerint contribuálni tartózzanak.“ A napi bér mennyiségének meghatározása a vármegyék és székelyszékek tetszésétől függ, a törvényszékek bírái napi bérének az illető törvényhatóságok általi meghatározását rendelő 96 és 97-dik ideiglenes törvény-cikkelyből húzható következtetés szerint. Gyakorlat szerint

azonban az országgyűlési követek a kormány által kiszabott mennyiségű napi béröket a tartományi adótárból kapják.

8.) A szászszékek és vidékek két két (összesen 22) követei, kiknek a tartományi adótárból fizetett napi bérét az illető törvényhatóságok házi pénztárai utólagosan visszafizetni kénytelenek, gyakorlat szerint.

9.) A szabad királyi és más kiváltságolt mezővárosok (összesen 36) követei, kik közé szászföldiek, gyakorlat szerint, azon okból nem tartoznak, mivel a szászföldi városok azon szék- és illetőleg vidékkel, melybe kebelezettek, egy politikai testületté olvadtaknak tartatnak e tekintetben.

Az országgyűlés elősorolt tagjai kötelesek az országgyűlésen megjelenni s azon végig jelen lenni, a C. C. 5 R. 18 edictuma ezen szavai szerint: „decernáltuk, hogy ennekutánna a praesidens urak a catalogust elolvastatván, valakik jelen nem lesznek a hivatalosokban a gyűlés beállásakor elbomlásakor, és a catalogus elolvasásakor absenseknek comperiáltatnak lenni. az olyanokon irremissibiliter exequáltassák, sine personarum respectu, a 200 ft poenát (mely az A. C. 3 R. 17 cz. szerint osztatik fel), ha pedig a praesidens urak az olyan magokat absentálókon a megirt poenát nem exequaltatnák, vagy condonálnák, eo facto a fiscalis directorok, comperla rei veritate, a praesidens urakon exequaltassák azon poenát, a feljebb megirt mód szerint, fenmaradván mindazáltal a praesidens uraknak autoritások annyiban, hogy az ország fejedelme büsítése nélkül, ha kiktől requiráltattak s méltónak itélik elbocsáttatásokat, elbocsátják.“

Az országgyűlési tagok számára készített ülőhelyek reszkeztekein belől másoknak helyet foglalni nem szabad ugyan, azon kívüli helyekre azonban mások is bocsáttathatnak bé, kik a tanácskozásokat csendességben hallgatják (1791: 11 cz.). Az országgyűlés ülései ennél fogva nyilvánosok.

103 §.

Az országgyűlés összehívásának idejéről, helyéről, megnyitása módjáról.

Országgyűlésnek minden esztendőben kell tartatni (Leop. dipl. 10 p. 1791: 10 cz.) ha a körülmények engedik, sz. István király napkor (1791; 11 cz. 1 p. d.); különben az egybegyűlés napjának meghatározása a fejedelmet illeti (1791:

10 cz.), valamint az egybegyűlés helyének kijelölése is a fő-kormányzók részbeni kihallgatása mellett (1791: 11 p.d.). Az országgyűlést kihirdeti a főkormányzó és kormányzók, a fejedelem általi meghatalmaztatás következtében, közöltetvén egyszersmind a körlevelekben a királyi előterjesztések nevezetesebb pontjai (u. ott.), az egybegyűlésre kitűzött nap előtt egy hónappal a II. Ulászló 2 V. 25 cz. 6 §. ezen szavai szerint: „regia autem Majestas dum aliquam diætam instituere voluerit, dignetur ante spatium unius mensis integri, dominis praelatis et baronibus ac ceteris regnicolis terminum ipsius diætæ per literas suas significare.“

Eljövén az országgyűlés megnyílásának kitűzött napja, az elnök a CC. 5 R. 18 E. szerint catalogust olvasat vagyis számbavéttetik, hogy az országgyűlési tagok jelenvannak-e, mely a követekre nézve megbízó leveleik (credentiales) bemutatása s bírálása, a királyi hivatalosokra nézve pedig az azok kineveztetését magábanfoglaló királyi leirat felolvasása, s a mennyiben csak törvényszerű tulajdonuk nevezetethetnek ki, bírálása által történik meg. E meg esvén, a királyi biztos a fejedelem nevében megnyílnak nyilvánítja az országgyűlést; elébe terjesztvén a főkormányzókkal eleve közlendő királyi előterjesztéseket (1791: 11 cz. 1 p.d.), mely királyi előterjesztésekre nézve a CC. 2 R. 2 -ik czimében a határoztatott, hogy azok „fejedelmek tanácsur hiveinek megegyezett akaratjokból legyenek“ (4 cz.) és hogy „küldetvén a fejedelem által, más új propositiok annkkutánna ne accludáltassanak, melyek a gyűlést porlongálnák, hanemha oly elkerülhetetlen casusok interveniálnának, melyek tovább nem haladhatnának.“ (3 cz.)

104 §.

Az országgyűlés tárgyairól.

Az országgyűlés tárgyai általában „minden haza javára czélzó és megmaradandó dolgok“ (CC. 2 R. 1 Cz. 24 p.) és a törvényhozás körébe tartozó, közjót tárgyazó minden előterjesztései a fejedelemnek és kívánatai a rendeknek (1791: 11 cz. 2 p.); különösebben pedig

1) a törvények alkotása, eltörlése és hiteles magyarázata (1791: 7 cz.)

2) A rendeket általában vagy különösebben valamelyik

nemzetet, közönséget és illetőleg egyéneket is tárgyzó s országgyűlési tanácskozás alá tartozó sérelmeknek orvoslása (1791: 11. cz.)

3) Az adó mennyiségének felosztása, s felvétele módjának elhatározása (u. o.)

4) A Leopoldinum diplomában elősorolt főbb hivatalnokok választása, felterjesztése (u. o.) s ezeknek felesketése is „az ország előtt“ (CC. 2 R. 1 Cz. 15 p.) még pedig a rendek által készítendő esküformák szerint; a Leopoldinum diploma 8-ik pontja és az 1791: 20-ik czikk csupán a megerősítés jogát tulajdonítván a fejedelemnek, a mit az 1692-, 1742-, 1751- és 1791-dik évi országgyűlési gyakorlatok is igazolnak. (Lásd az 1834-dik országgyűlési irománykönyv 7-dik számát).

5) Az idegenek honosítása (1791: 11. cz.)

6) Ország s fiscalis jóságok határait tárgyzó ügyek el-
látása, a fiscalis jóságok s jövedelmek feletti tulajdonosi
jogból folyó rendelkezések s intézkedések (u. o.)

7) A fejedelem habár tanácsosai beléegyezésével elkö-
vetett törvénysértő tetteinek megsemmisítése, a CC. 2 R. 1
Cz. 15 pontja ezen szavai szerint: „különben az ország sem-
mivé tegye“.

8) Az ingyen teendő munkálatok elhatározása, melyeket
teljesíteni senki sem tartozik különben, hanemha az AC. 5 R.
62 E. szerint „közönséges ország végzéséből történnék.“

9) A száműzés (proscriptio) büntetésének és az amne-
sttának elhatározása s kimondása (AC. 3 R. 9 Cz.)

10) A törvények által az országgyűlés mint törvény-
szék elébe utasított perek ellátása, milyenek a felségsértés-
s hűtlenlenségérti (AC. 2 R. 1 Cz. 4 cz. 4 R. 1 Cz. 12 cz.),
a fejedelemnek szóló levelek elfogásáérti (AC. 3 R. 23 Cz.),
az országgyűlés tagjain elkövetett megsértésérti (HK. 2 R.
20 cz.), széktörésérti (HK. 2 R. 69 cz. 3 R. 3 cz. 10 §.), a
vallásujtók eleni (AC. 1 R. 1 Cz. 3 cz.), a száraz vámok el-
törítését tárgyzó (AC. 3 R. 39 Cz. 2 cz.), a kiváltság elleni
országgyűlésen történt tiltakozást tárgyzó, a több törvény-
hatóságokban fekvő földek határai kijáratását vagy ujítását
illető, a városi községek vagy főtisztek által elfoglalt fekvők
viszszaadását követelő (T. U. 22 §.) perek.

11) Az országgyűlés jegyzőkönyvei, naplói vez tése, bi-

rállása módjának elhatározása, az ezeket vezetők s bírálók választása, a jegyzőkönyvek s naplók hitelesítése s kinyomatása, a gyakorlat szerint.

105 §.

A tárgyak törvényszabta sorozatáról.

Az országgyűlés közlött tárgyai e következő sorban vétetnek tárgyalás alá, az 1791: 11 cz. 3-ik pontja szerint:

1) A királyi előterjesztések (*propositiones regiae*) a rendeknek azokkal netalán egybeköttetésben levő sérelmeivel s kívánataival (*pöstulata*)

2) Azon sérelmek és kívánatok, melyek a) az egész hazát, b) valamelyik nemzetet, c) egyes vármegyét, vidékeket, székeket és községeket, d) egyéneket tárgyaznak, ha olyanok, hogy a rendek s nem valamely dicasterium vagy törvényhatóság elébe tartoznak.

3) A perek, melyek tüzetesen a végre hirdetendő ülésekben láttatnak el.

Ha az elősoroltak feletti tanácskozásközben királyi leiralt, vagy a királyi biztostól közlemény érkeznék, azok előlegesen vagyis a napirend felfüggesztésével vétetnek tanácskozás alá.

106 §.

Az országgyűlési tanácskozás szabályairól.

Az országgyűlési tárgyak feletti tanácskozás módjára nézve következő szabályok foglaltattak az 1791: 11 cz. 3-ik pontjában:

1) A királyi előterjesztések kihirdetése és felvételése után az elnök joga, kitűzni a tanácskozás tárgyát. Önként következik ebből, hogy csak az elnök engedelméből terjeszthet akárki is valamit tanácskozás alá, az általa kitűzött tárgyak sora megszakasztásával; az elnöknek pedig kötelessége azon esetben, ha az indítvány fontos és felvétele akár a közjó akár a személyes bátorság érdekében sürgetős, az előterjesztést megengedni, a felvett tárgyak félretételével is; a haladékat engedő s írásban közlendő előterjesztésnek pedig a tanácskozás tárgyai közt illő sort adni. Hogyha az elnök az illető előterjesztést vagy elsikkasztaná, vagy felvételét elmulasztaná, jogosítva van az előterjesztő, előbb a főkormányzóhoz s ott orvoslást nem találván, a királyi biztoshoz folyamodni.

Világos a törvény ezen rendeletéből, hogy a megnevezett személyekhezí folyamodásnak csak akkor van helye, midőn az elnök az írásban beadott előterjesztést elsikkasztja vagy illő sorban felvétetni elmulasztja; valamint az is, hogy a szóval tett indítványoknak rögtöni felvételét, ha az elnök ellenzené, mihelyt arról, hogy azoknak felvételét a közjó vagy személyes bátorság érdeke sürgetőssé teszi, ítéletét az országgyűlési tagok többsége kimondotta : azoknak azonnal fel kell vétetni. Mind azért, mivelaz idézett törvény, ezen esetre, az indítványt tevő folyamodásra nem utasította s nem is ntasíthatta, a mennyiben az előterjesztés a többség pártolásánál fogva megszűnvn egyéni indítvány lenni, országgyűlési határozattá vált, melyet változtatni vagy akadályozni a főkormányzónak a főkormány-székkal sincs joga az 1791: 11 cz. 1. p. szerint, és a mennyiben, ugyanazon törvényczikk 3-dik pontja szerint az elnöknek is, szemben a gyűléssel, csak a szózatok többsége szerinti határozat alakítására, nempedig annak megakasztásaa adatott jog.

2.) Mig egy tárgy feletti tanácskozás bé nem végeztetik, addig más tárgy fel nem vétethetik, az első pont alatt közlött eseteken kívül.

3.) Az elnök köteles ülésről ülésre kítűzni a leendő tanácskozás tárgyait, azoknak napjait is meghatározva; közölni azokat a rendekkel, s a nagyfontosságukat leiratás végett is kiadni azon okból, hogy azokkal kiki megismerkedve, az azok feletti tanácskozásra előkészülhessen. Megjegyzendő ezen pont alatti szabályra nézve, miként

a) a törvény ezen pont alatti azon czélja, hogy a tanácskozás megnyitása előtt a tárgy teljes ismeretével felkészülten szólhassanak ahoz a tagok, csak a tagok különböző nézetei kicserélődése utján közelíthetvén meg: a legrégibb idők olta szokásban volt és van az országgyűlési jegyzőkönyvekből láthatólag, hogy előkészületi tanácskozások tartassanak a tárgyak felett, mielőtt azok országgyűlési vitatás alá juthatnának az ugy nevezett nemzeti, követi, közös vagy bármi más névvel nevezhető előkészületi ülésekben. Erre czéloznak a CC. 5 R. 17 edictuma ezen szavai is: „midőn generalis gyűlések celebráltatnak, a statusoknak külön külön az ő rendek szerint, a mint az alkalmatosság és hely is engedi, a régi jó usus szerint egy egy bizonyos uteza rendeltessék a szállásosztótól, hogy ez iránt is jobb alkalmatosságok lehessen egymás között

való dolgoknak consultatiojára és azoknak perágálására.“ El lévén ismerve, az idézett törvény felhozott szavaiban, annak szükségessége, hogy országgyűlési tárgyak felett előkészületi értekezések tartassanak : azok tartása módját, a törvényes korlátokon belől, elhatározni csupán azokat illetheti, kik azon értekezésekben részt venni nem akarnak.

b) Azon esetben pedig, midőn a tanácskozás alá vétetendő tárgy természete olyan, hogy az annak felvilágosítására szükséges adatoknak egybegyűjtése, egybevetése az ügy tárgyában adott követi utasításoknak egyeztetése, idővesztés nélkül az országgyűlésen meg nem történhetik; a rendek azoknak kidolgozását, mielőtt az országgyűlés által tárgyalás alá vétetnének, célirányos utasítással ellátott olyan bizottmányokra bizzák, melyek főtisztékből, regálistákból, a három nemzet, szabad királyi és kiváltságolt mezővárosok követeiből választatnak; szabadságában állván a követeknek az egész nemzetet, vagy valamely sarkalatos jogot érdeklő kérdések iránt, illető nemzetüktől pótló utasítást is kérhetni. A bizottmányok munkálata elkészülvén s a tagok többsége által helybenhagyván, tisztán leírva, az azt netalán ellenzettek külön véleményével együtt, a rendek elnökének általadatik s az azt, a fennebb leirt módon, a rendek tanácskozása alá bocsátja (1791 : 11 cz. 3 p.)

4) Eljövén az eleve kitűzött nap s az arra kijelölt tárgyat (mely napi rendnek szokott neveztetni) az elnök előterjesztvén, mindeneknek előtte a tanácskozás alá vett tárgy mivóltának kell megállíttatni tisztán és határozottan.

5) Megállíttatván a tanácskozás alá vett tárgynak mivolta (status quaestionis), ahoz mindenki szabadon szólhat, ha felállván s kezét felemelvén az elnöktől szót kér, kinek kötelességében áll, kinek kinek azon renddel, a mint magukat jelentették, szót adni, minden egyéb elsőbbségre való tekintet nélkül. A tanácskozási rend fenttarthatása végett, az ország rendei mindenik osztályának s abban minden egyénnek meg kell tartani kimutatott helyét.

6) A beszélők kötelessége a rövidséget mérsékelttséggel párosítani, dologra nem tartozó kicsapongásoktól s az ellenvéleményüek sértegetésétől magokat eltartoztatni, különben az elnöktől rendreutasíttatván, tartoznak engedelmeskedni szék-

törés büntetésének terhe alatt, mely a H. K. 3. R. 3. cz. 10 § szerint 100 forint.

7) Nem szabad más beszédébe szólani, zavart vagy lármát okozni, ugyanazon büntetésnek terhe alatt. Egyébiránt a szólás szabadsága biztosítva van a C. C. 2 R. 1 Cz. 8 czikke ezen szavai által: „hogya a tanács és minden egyéb rendeknek mind az országgyűlésekben, mind azon kívül is libera voxot enged (a fejedelem), sem fenyegetőzésekkel, sem ígéretekkel sem adományokkal, sem valakikkel külön való beszélgetésekkel, vagy mások által való intimatiókkal sem semmi egyéb utakon, módokon azt nem impediálja, és senkire a szabados voxért indignatioját nem veti, mindenféle panaszolkodásoknak és igazságoknak előszámlálására szabadságot enged.“

8) Miután a tárgy fölül kiki mind eleve, mind a tanácskozás folyta alatt eléggé felvilágosodott, az elnök tiszte arra ügyelni, hogy a vitatkozások az ismétlések miatti idővesztéssel igen hosszsan ne tartsanak.

9) Kihaligattatván mindazok beszédei, kik magukat jelentették, s a tanácskozás bévégeztetvén, az elnök a tárgyat újra felfejti, az a mellett és ellen felhozott okokat, erősségeket elősorolja, a szózatok többsége szerinti határozatok alakításához kezd, még pedig ha a többség kitetsző nem lenne, egyéni szózatoltatás után.

10) A szózatoltatás következő renddel történik: előbb a királyi hivatalosok, a kik közé számláltatnak a királyi tábla, a főtisztek, azután a vármegyék, székelyszékek, magyarvidékek, szászszékek s vidékek, szabad királyi s kiváltságolt mezővárosok követői szólíttatnak fel a szózatadásra. Az ítélőmesterek által beszédetni szokott szózat egyenként adatik ki (individualia suffragia) a II. Ulászló 2. V. 25 cz. és a százas szokás szerint. Azonban a többség határozatával ellenkező vélemény is, az illetők kívánságára, a felséghez küldendő felterjesztés mellé csatoltatik (1791 : 11 cz. 2 p.)

11) A határozatok szerint vezetendő jegyzőkönyv az a végre kinevezett bizottmány által, melynek tollvivője egyik ítélőmester, mindenik ülés után megbíráltatván, a következő ülés kezdetén felolvastatik, s helybenhagyatván, a rendek elnöke s a tollvivő ítélőmester által hitelesítettik.

107 §.

A törvények keletkezése módjáról.

Az 1791 : 11 cz. 2 pontja ezen szavai szerint: „*objecta diaete in genere sunt, omnia illa, qua ad publica commoda et legislationem pertinent, penes propositiones regias et postulata statuum assumenda,*“ a törvények kétféleképpen keletkezhetnek:

1) Ugy, hogy a fejedelem maga indítványozza a törvényt királyi előterjesztés alakjában, mely, a fenebb leirt módon tanácskozás alá vétetik, s az országgyűlési tagok többségének szózata által elfogadtatván, törvényté válik, a H. K. 2 R. 3 cz. 3 §. fenebb felhozott szavai szerint.

2) Ugy, hogy akármely országgyűlési tagnak törvényt javasló indítványa az országgyűlési tagok többségének szózata által elfogadtatván, az, a rendek kívánata alakjában megerősítés végett felterjesztetik, s hozzájárulván a fejedelem helybenhagyása is, törvényté válik a H. K. 2 R. 3 cz. 4 §. fenebb közlött szavai szerint.

Ennélfogva törvényt indítványozhat mind a fejedelem, mind a népet képviselő országgyűlés egyaránt. Birnak ugyan a királyi előterjesztések a rendek kívánatai feletti elsőbbséggel, az 1791 : 11 cz. 1 pontja alatti ezen szavainál fogva: „*a quibus diaetales tractatus incipere debent,*“ a mennyiben azoknak előbb kell tanácskozás alá vétetni, mint ezeknek; azonban a rendek azon kívánatainak is, melyek a királyi előterjesztésekkel kapcsolatban állanak, azokkal egyetemben kell tanácskozás alá vétetniök, ugyanazon törvényczikk ezen szavai szerint: „*propositiones regiae cum annexis fors gravaminibus et postulatis statuum asumantur.*“

108 §.

A törvényérvényét feltételesítő kellékekről.

Csak azt lehet Erdélyben érvényességgel bíró törvénynek tartani a közlöttek szerint, a mi

1) akár királyi előterjesztés, akár az országgyűlési rendek kívánata alakjában országgyűlési tanácskozás tárgya volt.

2) A mi ezen országgyűlési tanácskozás következtében megerősítés végett felterjesztetvén, a fejedelem által minden változtatás nélkül helybenhagyatott; a fejedelem által netalán tett változtatással módosított törvényjavaslat, míg újabb ország-

gyűlési tanácskozás s helybenhagyás után újból fel nem terjesztetik s meg nem erősítették, törvénynyé nem válhatván.

3) A mi ezen 'fejedelmi megerősítés' következtében, fejedelmi aláírás és pecsét által hitelesítve kinyomatik (1744 : 9 cz.); az ítélőmesterek kötelessége levén arra vigyázni, hogy a törvényczikkek hiba nélkül nyomattassanak ki, azok ki sem adathatván, míg általuk az eredetivel össze nem olvastatnak, s meg nem igazittatnak (C. C. 3 R. 12 Cz. 1 cz.); kinyomatás után az eredeti törvényczikkek egyik példányának a fejevári káptalanba, a másiknak a kolozsmonostori konventbe kell tétetni (A. C. 3. R. 12 cz. és az azt magyarázó 1744 : 9 cz. szerint). Végre a mi

4) törvény gyanánt nem csak az országgyűlésen, hanem országszerte is kihirdettetett; a ki nem hirdetett törvény kötelező erővel azon okból nem bírhatván, mivel a H. K. 2 R. 5. cz. 3 §. szerint kiki mentheti magát a ki nem hirdetett törvény ellen azzal, hogy arról tudomása nem volt.

Világos ezekből, hogy azon udvari leiratok s kormányshéki rendeletek, melyek országgyűlésen kívül kéltek s hirdettettek ki, valamint azon országgyűlési határozatok s törvényjavaslatok is, melyek a fejedelem által helyben nem hagyattak, s törvény gyanánt ki nem hirdettettek, törvény érvényességével nem bírhatnak, s csakis mint tényleges intézkedéseket tanusító történeti adatok használtathatnak, akár az országgyűléssel, akár a kormánynyal szemben.

109 §.

A törvények eltörléséről s hiteles magyarázásáról.

A közlött kellékekkel ellátott törvények csupán a törvényhozás hatalmát közösen gyakorló fejedelem és ország rendei leírt módon nyilvánítandó megegyezésével, s tehát új törvény által töröltethetnek el s magyaráztathatnak hitelesen, az az ugy, hogy a törvény a magyarázat értelmében szolgálhaszon szabályul. Ezt bizonyítják a C. C. 2 R 1 Cz. 13-ik pontja ezen szavai: „hogy az országnak közönséges és egyenlő akarathól való végzéseit, articulusit, melyek per contrarias constitutiones nem tolláltattak és jövendőben is nem tolláltatnának, maga (a fejedelem) is megtartja, másokkal is megtartatja.“ Ugy szintén az 1791 : 7-ik cz. ezen szavai is: „leges

ferendi, abrogandi et authentice interpretandi potestatem in magno Transsilvaniae principatu, principii statibus et ordinibus ad comitia legitime confluentibus communem esse, sua Majestas sacratissima elementer agnoscit.“

Ennélfogva világos egyfelől az, hogy azon határozatok, itéletek, rendeletek, melyek meglevő törvényeket törölnek el (a mennyiben azzal ellenkezőt teljesíttetnek), azon törvényekhez ragaszkodásnak jogát és kötelességét nem gyengíthetik; másfelől világos az is, hogy akármely törvénynek kérdés alá hozott értelme feletti magyarázatnak teljesezésbe vételét, mielőtt az törvényczikkbe foglaltatnék, rendelni az 1791: 7 cz megsértése nélkül nem lehet.

110 §.

Az országgyűlés bérekesztésének módjáról s idejéről.

Az országgyűlést bérekeszti a királyi biztos, a fejedelem által meghatározandó időben (1791: 11 cz. 1 p. d.). A törvényhozó szükségfeletlinek tartotta meghatározni azt, hogy meddig tartson az országgyűlés; a dolog természete szerint addig kellett az országgyűlésnek tartani esztendőnként, míg annak tanácskozása alá tartozó minden tárgyak felvételén, béis végeztettek. Vannak azonban némely tárgyak, melyeknek országgyűléseni bévégeztetése úgy rendeltetik, hogy azelőtt az országgyűlés bé nem rekeszthetik. Ilyenek:

1) A sérelmek felterjesztése az 1791: 10 cz. szerint és orvoslása is az 1791: 11 cz. 2 pontja szerint, a mit a CC. 2 R. 1 Cz. 9 pontja is ezen szókban térszen fejedelmi kötelességé: „hogy minden rendeknek, és mind a három nationak eleitől fogva bécsuszott és articulusokba iratott vagy szokásba vett szabadságtalanságait és megbántódásait első közönséges országgyűlésében orvosolja.“

2) Az adó mennyiségének s annak felosztása, felvétele módjának elhatározása az 1791: 11 cz. 2 pontja szerint, az adó mennyiségének esztendőnként országgyűlésen kellett meghatározatni AC. 3 R. 7 Cz. 1 cz. szerint.

3) A hűtlenségi perek ellátása; azoknak azon országgyűlésen, melyen kezdődtek, bé is kellett végződnie, az AC. 2 R. 7 Cz. 1 cz. szerint.

4) Az ürességbe jött felsőbb hivataloknak választás ut-

jáni bétöltése, azok országgyűlési választás nélkül a 1791 : 20 cz. szerint bé nem tölthetvén, ürességben is a közjó sérelme nélkül annnyival kevésbbé maradhatván, mivel a CC. 2 R. 1 Cz. 15 pontja is rendel , hogy az ürességbejött hivatalok, az első közelebbi gyűlésen, a választatott személy hivatalába állatásával töltsenek bé,

5) A hozott törvényeknek megerősítése s ki is hirdettése, az AC. 3 R. 12 Cz. és az 1744; 9 cz szerint.

111 §.

Az országgyűlésnek fejedelemhez s biztos áhozi viszonyairól.

Mint fenebb felvilágosittatott, a törvényhozás közösen illtven a fejedelmet és az országgyűlést, s akármely jog közösségéből az abban részeltettek jogainak a közös jog iránybani teljes egyenlősége önként következvén: tagadhatlan, hogy a törvényhozás mezején sem a fejedelem az országgyűlés, sem az országgyűlés a fejedelem felett semmi felsőbbséget nem követelhetnek, és a surlódás netalán megelőzhetetlen eseteiben is csak annyi történhetik, hogy a fejedelem az országrendei kívánatától, vagy az országrendei a fejedelmi előterjesztésektől megtagadják helybenhagyásukat, s az által meggátolják annak törvénytényé válhatását. Ezen jogegyenlőségi viszonynyal össze nem hangzó bárminő bánásmód, akármelyik fél által követessék is az el, a törvényhozó hatalom tekintélyének olyatén csökkentése lenne, melyben nem kevesebb a sértett vesztesége, mint a sértőé. Ennélfogva a törvényhozó hatalom ezen kezelői közti közlekedés szabálya: az illedelmes méltánylás és becsületadás kölcsönössége utjání nyilvánítása az önbecsülésnek.

A mi a királyi biztost illtí, ez az országgyűléssel szemben csak azon jogokat igényelheti, melyeknek gyakorolhatására törvény által van felhatalmazva; mert a fejedelmi jogok elválhatlanok levén a fejedelem személyétől, s a nép hódoló engedelmességgel csak is a fejedelem irányában kötelezvén magát: a fejedelem csak azon jogainak gyakorlására hatalmazhatja meg személyesét, melyeknek átruházhatósága felett a népet képviselő országgyűlési rendek megagyezték; ezen megagyezősöket törvényczikk által nyilvánítván. Ilyen átruházható jogok :

1) a biztosító eskünek a fejedelem lelkére s nevébeni letételese, az 1791: 3 cz. szerint;

2) az országgyűlésnek fejedelem nevébeni kinyithatása s bérekesztése, a királyi előterjesztéseknek s leiratoknak a rendekkel közölhetése, de nem parancsolat (intimatum) hanem csak közlés (insinuatum) alakjában, az 1791: 11 cz. 1 és 3 pontja szerint;

3) az írásban beadott indítványt elrekkentő vagy a maga idejében felvételni elmulasztó elnök elleni panaszos folyamodásnak elfogadhatása, az 1791: 11 cz. 3 pontja aa. szerint.

A királyi biztos, ezen eseteken kívül, cselekvőleg fel nem léphet az országgyűléssel szembe, s ha fellépne, rendeletei nem teljesíthetnek a nélkül, hogy fejedelmi tekintély és hatalom ne tulajdonittassék annak, a ki nem fejedelem; a mi az alkotmányt éppen úgy sértené, mint a fejedelem méltóságát, a mennyiben annak elnézése, hogy a ki nem fejedelem, fejedelmi jogokat és hatalmat gyakoroljon, utat nyitna arra, hogy a fejedelem a személye szentségét védő jogok-s hatalomtól elkülönítve képzeltezhessék, s a csak személyét illelhető tisztelettel s engedelmességgel más illeltessék,

Második czikk.

A helyhatósági törvényeket alkotó hatalomról.

112 §.

A helyhatósági törvényekről.

Helyhatósági törvénynek azon törvény neveztetik, melynek kötelező ereje nem terjed ki a hon minden lakóira, hanem csak bizonyos vidékek s helységek lakóira, vagy testületek tagjaira, a H. K. E. b. 8 cz. 3 § ezen szavai szerint: „Jus autem municipale est jus positivum alicujus loci ita dictum, quod in illo duntaxat municipio idest oppido ac loco servetur.“

113 §.

A helyhatósági törvények alkotására jogosított testületekről általában.

Helyhatósági törvény alkotására jogosítvák mindazon testületek, melyek tagjaikra nézve hatósággal bírnak; annak

megegyezése is hozzájárulván, a kinek felsőbbbsége alatt állanak, a H. K. 3 R. 2 cz. 1 § ezen szavai szerint : „ideo quaeritur utrum quilibet populus vel comitatus aut quaelibet civitas possit per se et seorsim facere statuta ? dicendum, quod nullus populus et nulla universitas potest condere statuta, quae non habet jurisdictionem propriam, sed alterius subest dominio, nisi cum consensu sui superioris.“ Ilyen testületek Erdélyben: az egyesült nemzetek, a vármegyék, székek, városok, czéhok, melyek illetőleg nemzeti, girás, községi és czéhgyűléseikben a legrégibb idők óta alkottak helyhatósági törvényeket.

114 §.

1) A nemzeti gyűlésekről.

Mint már fenebb is közöltetett, az egyesült nemzetek nemzeti külön gyűléseket tarthattak, s azokban helviszonyaikat szabályozó helyhatósági törvényeket is alkothattak. Ezt bizonyítják a székely nemzetnek 1505- 1506- 1555-ben költ saját törvényei. A szász nemzet ma is tart ilyen gyűléseket, s azokon gyakorolja is ezen törvényhozó hatalmát, melytől a magyar és székely nemzetek sincsenek törvény által megfosztva. Ezen nemzeti gyűléseket elmulasztotta a törvényhozás szabályozni, s az által a magyar és székely nemzetekre nézve azoknak elavulását, a szász nemzetre nézve pedig elfajulását lehetségesítette.

115 §.

2) A girás gyűlésekről s azok tartása idejéről, módjáról és tárgyairól.

Girás gyűléseknek (marchales congregationes) nevezetnek a magyarvármegyék s vidékek és székelyszékek közgyűlései. Ezen gyűlésekre nézve a következőket határozta az 1791 : 12 czikk, még pedig

1) tartatásuk idejére nézve. Esztendőnként négyszer t. i. minden három hónapban kell rendszerinti girás gyűlésnek tartatni; az rendkívül is mindannyiszor tartathatván, valahányszor a szükség kívánja.

2) Egybehívatásukra nézve. Girás gyűlést csupán a főtisztek és azoknak nem léte vagy akadályoztatása eseteiben, helyetteseik hívhatnak egybe, az : A. C. 3 R.

43 Cz. 1 cz. szerint „a főispányok vacantiájában megszűnván a viceségnek tiszti, miglen a főispány helybe nem állítatik.“ Kik legyenek a főtisztek helyettesei, tisztán kifejeztetett az 1791 : 12 cz. ezen szavaiban: „qui quidem supremi officialis vicesgerens, juxta usum praevigentem, supremis judicibus nobilium vel vicecomitibus et inter siculos vicejudicibus regiis ille sit, qui in illo officio aetate servitii senior est; si vero in illo officio aequales fuerint, senium servitii generaliter attendatur.“ Helytelen s alaptalan is ennél fogva azon állítás, mint-ha a főtiszti hivatal üreségekor a főkormányshéket illetné a helyettes kinevezése; mert azt a törvény éppen azért nevezte ki, hogy ne nevezhesse más ki. Alaptalan azon állítás, hogy a törvény felhozott szavai szerint helyettesé lett altiszt, főkormányshéki engedelem nélkül, girás gyűlést nem hívhatna össze, s ha azt tenné büntetésre méltóvá lenne azért, hogy a törvénytől nyert jogát gyakorolta, s törvénytörvényt kötelességét teljesítette. Egyébiránt a gyűlést egybehívónak kötelessége annak napja felett eleve egyetérteni a szomszéd törvényhatóságok főtiszteivel, hogy azoknak gyűlései egyidőre ne essenek, s az által az azokban birtokosok mindenik gyűléseni megjelenhetéstől el ne rekesztessenek.

3) alkatrészeikre nézve. A girás gyűléseknek

a) elnöke az illető főtiszt, vagy annak nem léte esetében a főkormányzó által kinevezendő administrator. Ezeknek betegség vagy egyéb törvényszerű okok általi akadályoztatása esetében, az általuk egybehívott gyűlések a fenebb kijelölt helyettesek elnöklete alatt is tartathatnak.

b) Tollvivői a fő és aljegyzők (notarii).

c) Tagjai az illető törvényhatóságban birtokos mindazon nemesek, kik a hódolati s egyesületi eskük letételénél fogva, a közjónak törvény értelmébeni előmozdítására kötelezvék. Önként foly ebből az, hogy a kik valamely törvényhatóságban nem birtokosok, annak közgyűlése tagjai közé nem tartoznak, s annál kevesebbé szólhatnak azon (1791 : 12 cz.). A közgyűlésen helyes ok nélkül meg nem jelenő főrendek 12, táblabírák 6, köznemesek 3 mforinttal büntetethetnének, az 1696: 8 cz. szerint.

4) tárgyait nézve. Az 1791 : 12 cz. 3 pontja szerint tárgyai a girás gyűlésnek ;

a) Tisztek és országgyűlési követek választása, s az ezeknek adandó utasítványok elkészítése.

b) Mindazon közigazgatási s gazdasági tárgyak, melyek törvény által a vármegyék, vidékek és székek hatósága körébe utasítottak. Ilyenek: 1,) helyhatósági törvények alkotása (H. K. 3 R. 2 cz.); 2) az utilevél nyerhetésére szükséges bizonyítványok kiadása (A. C. 3 R. 14 Cz. 1 cz. 3) az egyesületi eskü értelmébeni jogvédelem (A. C. 3 R. 1 Cz.); 4) a tanyázó katonaság kicsapongásainak megzabolázása (A. C. 3 R. 21. Cz.); 5) az özvegyi tartásul kiszakasztott jószág pusztíttatása esetében, az özvegy aszszony évenkénti illetőségének meghatározása (A. C. 3 R. 25 Cz.); 6) a községekre nézve ártalmas malmok megszemléltetése, levágatása (A. C. 3 R. 40 Cz.); 7) a czirkálás elhatározása, czirkálók kinevezése, utasítása (A. C. 3 R. 46 Cz. 1 cz. 5. R. 52 E.); 8) a missile mandatum mellett elfoglalt jószágoknak esztendő alatti visszaadatása (A. C. 4. R. 12. Cz.); 9) az erőszakoskodó tisztek megbüntetése (C. C. 3 R. 11. Cz. 3 cz.); 10) a gyámnoki számadások ellátása, s az ügyeik kezelésére alkalmatossá vált árvák felszabadítása (1791 : 52 cz.); 11) a kebelbeli törvényszékek helyeinek s azok birái napidijainak elhatározása (96 és 97 ideiglenes cz.); 12) a hódolati eskü letétele (A. C. 2 R. 2 Cz.); 13) vármegyében a dézmabér beszédetése helyeinek kijelölése (A. C. 3 R. 4 Cz. 2 cz.); 14) a hatalmasul elfoglalt és fiscus kezénél levő jószágok visszaadatása iránti folyamodás a fejedelemhez (A. C. 3 R. 8 Cz. 2 cz.); 15) a kebelbeli szükségek fedezésére megkívántató költségeknek rovatalkénti kivetése Mátyás 6 V. 64 czikke ezen szavai szerint : „Praelati et barones ac universi nobiles tenentur, in medium comitatus, de eorum bonis contribuere, si quando ad communem necessitatem comitatus expensis opus sit. Negligentes comes cum exactione soliti birsagii ad contribuendum cogat;“ 16) a felséghez küldendő követség tagjainak kinevezése, s a megkívántató költség kivetése (Mátyás 6 V. 64 cz. k. §); 17) a derék- és alszékek fizetéses tagjainak választása (96, 97 ideiglenes cz.); 18) a vármegyék és székek táblabiráinak felvétele s eskettetése (az 1791 : 33 czikkel ezen értelemben magyarázó szokás szerint).

c) A fő- és altisztek hivatalos jegyzőkönyveinek megvizsgálása s birálása, az 1791 : 12. cz. 3 pontja ezen szavai

szerint: „in illis objectis autem, quorum cura et effectuatio vi officii vel ex praescripto legum et concluso determinationeque universitatum officialibus incumbit, extra generales congregationes etiam, concernentes supremi aut viceofficiales procedere et expedienda expedire poterunt; super omnibus tamen ejusmodi expeditionibus, quae vel ad dispositiones gubernii regii, vel comitatum determinationes fierent, exactum protocolum ducere, et in proxima congregatione generali universitatibus, pro necessaria factarum extra illam dispositionum notitia et approbatione, exhibere obligabuntur.“

d) Némely törvényes kérdések elhatározása, melyek per vagy folyamodás útján szoktak a gyűlés elébe terjesztetni. Ilyenek 1) az ősi jószágok vesztegetőt szabályozó per, egy 1772 april. 8-án költ királyi leirat és 1808 mart. 29-én költ kormányzóki szabályozó rendelet (normativum) alapján kezelt szokás szerint; 2) a széklörés esete (HK. 2 R. 69 cz)

Ezen elősorolt tárgyak tanácskozás alá e következő renddel vétetnek fel az 1791 : 12 cz. 4 pontja szerint: 1) királyi és főkormányzóki rendeletek; 2) az egész törvényhatóságot, 3) valamely községet tárgyazók; 4) egyének panaszai, kérései, ha a gyűlés elébe tartozók; 5) törvénykezési dolgok.

5) A tanácskezési rendre nézve. Miután valamely tárgy tanácskozás tárgyául kitűzetett, az a feletti tanácskezésnek azon szabályok szerint kell folyni, melyek az országgyűlési tárgyalásokra nézve az 1791 : 11 cz. 3 pontjában az ee. alatti ponttól a kk. pontig kirekesztőleg foglaltatvák; csak ezek tekinthetvén azon tanácskezési szabályoknak, melyekre az 1791 : 12 cz. 4 pontjában hivatkozás történt ezen szókban: „ordo et methodus consultationum (nem pedig assumendorum negotiorum) instituendarum in generalibus congregationibus idem observabitur, qui quoad generalia regni comitia stabilitus es;“ a többi (aa. ee. alatti pontig) az országgyűlési tárgyak felvétele módját szabályozván, melyekre a felhozott szavakban hivatkozás sincs, reszint pedig csupán országgyűlésen levén használhatók (a kk.—nn. alatti pontig). Ezt azon okból vala szükség megjegyezni, mivel voltak girás gyűlési elnökök, kik a 12 czikk felhozott hivatkozó szavait, az 1791 : 11 cz. 3 p. aa. alatti szabályaira is kiterjesztvén, azt követelék, hogy csak a válhatnék girás gyűlési tanácskozás tárgyává, a mit az elnök tűz ki,

6) a jegyzőkönyvre nézve. Külön jegyzőkönyveket kell vezetni, mind a közigazgatási (politicorum), mind a törvénykezési tárgyakra nézve (judicialium objectorum). Míg ezen jegyzőkönyvek fel nem olvastatnak, helyben nem hagyatnak, az elnök és jegyző aláírásaikkal nem hitelesítetnek, a gyűlés szét nem oszthatik, az 1791: 12 cz. szerint, a miből önként következik, hogy az elnöknek a jegyzőkönyvek hitelesítése előtt a gyűlést önkényileg eloszlatni nem áll hatalmában. A jegyzőkönyvek felküldetnek a főkörmányszékhez, az 1791: 12 cz. szerint; melybe ezen szabály, megerősítés végetti felküldetése után, a rendek hire nélkül igttattatván bé a megerősítés alkalmával, azt leküldetésekor a rendek (az 1792-ik évi országgyűlés jegyzőkönyve 428-ik lapján láthatólag); csak azon értelemben fogadták el, hogy ebből a törvényhatóságok jogainak csönkulása ne következethessék, a minek a felség sem mondott ellenc; azt azon felterjesztésre küldött (az 1794-ik évi országgyűlés jegyzőkönyve 40 s következő lapjain látható) leiratában hallgatással mellőzván el, a miből annak helybenhagyását méltán lehet következtetni, vagyis azt, hogy a jegyzőkönyvek felküldetésének, a fejedelem és az ország rendeinek öszhangzó nézete szerint, nemlehet azon értelme, hogy azokat a főkörmányszék változtathatná, vagy épen meg is semmisithetné. A közgyűlési határozatok értelmében készített irományok a gyűlés neve s pecsétje és jegyzői aláírás alatt adatnak ki (1791: 12 cz.)

7) a költségekre nézve. Girás gyűlések ürügye alatt semmi pénzbeli segedelem sem kérethetik, s a mi termények (naturalia) adatnak, azok árát kikell fizetni, (1791 12 cz.) azon, gyakorlat szerint a tartományi adótárból utalványoztatni szokott 100 p.frtből, melyeket a gyűlés elnöke asztalpénz czime alatt kap minden rendszerinti gyűlésekor.

116 §.

A községek és czéhok gyűléseiről.

A városi községek s azokba kebelezett czéhok gyűlései tartása módját meghatározni a törvény elmulasztván, a szokás szabályozta úgy általában, hogy a városoké a tanácsból s esküdt polgárok testületéből, a czéhoké pedig a céhbeli mester emberek tömegéből van alkotva, a városi főbirák s illetőleg czéh-mesterek elnöklete alatt; azon gyűlés, melyben a HK. 3 R. 2

cz. 7 §. szerint, a szabad városok, kereskedők és kalmárok, szabók, szűcsök, vargák, tímárok és más mesteremberek saját czéhokban és magok között hozhatnak határozatokat a fejedelmi megegyezés hozzájárultával; csak hogy az efféle határozatok igazságosok és tisztességesek legyenek, másoknak és mások szabadságainak és jogainak kárt és sérelmet ne okozzanak.

117 §.

A helyhatósági törvények kellékeiről.

A helyhatósági törvények kellékei:

1) Azoknak az illető testületek gyűléseiben kell alkotni; még pedig a nagyobbrész akaratával megegyezőleg a HK. 3 R. 2 cz. 8 §. szerint. Az a mit Verböczi a szózatok megoszlása esetében, a sanior és potior pars döntő szózatáról mond, használhatatlan; mert hogy ki legyen a tagok közül, „dignitate et scientia praestantior atque nobilior,” más nem határozhatja meg, csak a gyűlés s az is csak tagjai többségének szózatai által.

2) Csak kebelbeli dolgokat tárgyzhatnak az idézett törvény 5 §. ezen szavai szerint: „super agrorum, pratorum, silvarum et fluviorum custodia, vel molendinorum statu atque proventibus, et aliis ejusmodi rebus.” A miből önként következik, hogy a helyhatósági törvények ország közönséges törvénye által elhatározott jogok módosítására s változtatására ki nem terjesztethetnek.

3) A helyhatósági törvények ország törvényeivel, törvényszékek ítéleteivel ellenkezőket nem rendelhetnek (u. o. 2 §.)

4) Ezen törvények csak az azokat alkotó testületekhez tartozó s illetőleg annak kerületében birtokoló személyeket kötelezhetik; másokra ki nem terjesztethetvén (u. o. 6 §.), sőt a testület tagjai is, annak kerületén kívül, az ország közönséges törvényei alatt állanak, a mint ezt a HK. 3 R. 20 cz. 2 §-ából következtethetni.

5) Kötelezőkké válnak ezen törvények csak akkor, a midőn azokat a fejedelem megerősíti (HK. 3 R. 2 cz. 2 §.)

MÁSODIK SZAKASZ.

Az ítélő hatalomról.

118 §.

Ezen hatalom munkássági köréről.

Azért alkottatván a törvények, hogy a polgári társaság kebelébeni cselekedetek sinormértékei s irányadói legyenek, ha valamely cselekedet törvényszerintisége kérdés alá hozatik, annak elhatározása, hogy egyezik vagy ellenkezik e a törvénnyel, az ítélő hatalom körébe tartozik. Ennélfogva az ítélő hatalom munkássága áll, a kérdés alá hozatott egyes cselekedeteknek törvénynyeli összehasonlításában s annak nyilvánításában, hogy azok azzal egyeznek, ellenkeznek, vagy attól különböznek. Mivel pedig a polgári társaság célja csak úgy közelíthet meg, ha mind az egyének mind azok egyetemének működése ezen cél megközelítésének útját kijelelő törvényekkel összhangzó: szembetűnő, hogy a különben csupán holt betűkből alkotott törvények életet s elevenséget az ítélő hatalom munkásságánál fogva nyernek, a mennyiben e mutatja ki mind azt, hogy törvénnyel ellenkező s tehát a társaság célját veszélyeztető tény létezik; mind azt, hogy annak miként kell akár módosítani, akár megszüntetni, hogy a törvény sérelme elenyészvén, helyreálljon a cselekedetek azon összhangzása, mely feltétele a polgári társaság fenállhatásának s célja valóságának.

119 §.

Az ítélő, törvényhozó, s végrehajtó hatalmak közti jogviszonyról.

Az ítélő hatalom munkássága csupán annak nyilvánításában állván, hogy a bírálata alá bocsátott cselekedet mennyiben egyezik s ellenkezik a törvénnyel, vagy különbözik attól: annak a törvényhozó hatalomhozi viszonya abban áll, hogy ítéleteit az az által alkotott törvényekhez alkalmaztatja, magukról a törvényekről, azok célirányos vagy céliránytalan voltáról, mint körébe teljességgel nem tartozó dolgokról ítéletet sem mondhatván a HK. E.b. 6 cz. 13 §. ezen szavai szerint: „cum leges institutae fuerint, non erit postea judican-

dum de ipsis, sed oportebit judicare secundum ipsas," annál kevésbé elegyedhetik ezen hatalom új törvény alkotásába (H. K. E. b. 13 cz. 3 §.), mely különben is valamely cselekedet bírálása alkalmával születhetvén csak, ha törvénynek tartathatnék is, a bírálat alatt levő cselekedetnek, mint azelőtt már megtörténtnek, a HK. 2 R. 2 cz. 7. §. ezen szavai szerint: „leges non ad praeterita sed futura ligant“ törvénynyé nem lehet; az azután bírálat alá kerülendő cselekedetnek sem lehet törvénye, mivel az törvény gyanánt ki nem hirdettetett s nem is hirdettethetett ki, mint csupán a törvényszék előttállott feleket illethető, a ki nem hirdetett törvények ellen pedig, azoknak nem tudásával, magát akárki szabadon mentheti, a HK. 2 R. 5 cz. 3 §. szerint.

Továbbá az ítélő hatalom kimutatván akár azt, hogy a bírálata alá jutott cselekedetnek miként kelljen módosíttatni, hogy a törvénnyel megegyezővé tétessék; akár azt, hogy miként kelljen annak meg szüntettetni, hogy a törvény sérelme meg előztessék: annak, a mit az ítélő hatalom kimondott, meg kell történni, különben ugyanis az ítélő hatalom működése eredménytelen lenne, s a törvény sértve maradna. A végrehajtó hatalom tiszte pedig a lévén, hogy teljesíttesse azt, a mit a törvény rendelt, midőn az ítélő hatalom működése által épen a jelentetik ki, hogy a bírálat alá vett cselekedetre nézve minek kell meg történni, hogy az olyanná legyen, milyenné a törvény rendelte: világos, hogy a végrehajtó hatalomnak arra nézve azt kell teljesíttetni, a mit arra nézve az ítélő hatalom teljesítendőnek jelelt ki. Ennélfogva az ítélő hatalomnak a végrehajtó hatalomhoz viszonya abban áll, hogy az kijelöli a cselekedetekre nézve azt, a mit a végrehajtó hatalomnak teljesedésbe kell vétetni. A végrehajtó hatalomnak tehát az ítélő hatalom munkássági körébe semmi befolyása nem lehet, sem azon a mit az kimondott, változtatást nem tehet, sem azt a mit az már létesítendőnek kimondott, teljesítetlen nem hagyhatja; mert ha a végrehajtó hatalom az ítélő hatalom munkássági körébe határozólag folyhatna be, akkor az ítélő hatalom munkásságának sinormértéke nem a törvény, hanem a végrehajtó hatalom parancsa lenne, vagyis az ítélő hatalom megszűnnék a lenni, a minek lennie kell. Ha pedig a végrehajtó hatalom nem azt teljesítené, a mit az ítélő hatalom teljesítendőnek mutatott ki, akkor egyfelől a törvény sértve maradna, nem a teljesül-

vén, a mit az ítélőhatalom kimutatása szerint rendelt; más felől a törvényen új sérelem ejtetnék, attól különböző teljesítettén, a mit rendelt, s a törvényt végrehajtó hatalom törvényrontó hatalommá fajulna. Ha utoljára a végrehajtó hatalom nem vétetné teljesedésbe azt, a mit a törvény az ítélő hatalom kimutatása szerint rendelt, akkor a törvény teljesítetlen maradna, holt betűk tömegévé válnék s következőleg mind a törvényhozó mind az ítélő hatalom tekintélye s az azok által élesztett s fentartott közbizalom megdöntetvén, maga a végrehajtó hatalom is a polgári minden kötelékek megakadályozhatlan felbomlásának martalékául esnék. Honi törvényeink is így szabályozták a végrehajtó hatalomnak az ítélő hatalomhozi viszonyát az 1791: 10 cz. ezen szavaiban: „*legesque in singula diaeta, juxta articulum 9-um anni 1744, accedente benigna confirmatione regia, condendae exacte effectuentur, quarum effectum sua Majestas ejusque successores procurare dignabuntur*;“ és az 1791: 8-dik czikk ezen szavaiban: „*forma judiciorum lege stabilita aut stabilienda auctoritate regia non immutabitur, nec legitimarum sententiarum executiones mandatis legi non conformibus impediuntur, aut per alios impedi admitterentur, nec sententiae legitime fororum judiciariorum per missilia mandata alterabuntur, aut suspendentur, sed secundum conditas hucusque aut infuturum condendas leges, judicia per competentes judices legaliter constituendos celebrabuntur*.“

Ezek szerint a polgárzati főhatalom munkálódása ezen három nemének egymás iránti viszonya röviden az, hogy a törvényhozó hatalom alkotja a törvényeket; az ítélő hatalom ezen törvények szerint bírálja a cselekedeteket, és a végrehajtó hatalom teljesedésbe véteti az ítélő hatalom által kimondott ítéleteket; következőképpen mindamellelt is, hogy ezen hatalmak közül egyik is a másik körébe nem csaponghat, tagadhatlan, hogy a törvényhozó hatalom munkássága egyedül önállásu s független, az ítélő hatalomé már a meglevő törvényektől, a végrehajtó hatalomé pedig, a kimondott ítélektől függvén s azok által korlátoltatván.

120 §.

Az ítélő hatalom munkálkodásának szabályozása módjáról.

Vannak, kik a H. K. 2 R. 3. cz. 2 § ezen szavaiból: „atque omnis iudiciariae potestatis facultas, in jurisdictionem sacrae regni hujus coronae, qua cuncti reges Hungariae coronari solent, et subsequenter principem ac regem nostrum legitime constitutum simul cum imperio et regimine translata est“ azt következtetik, hogy az ítélő hatalom kezelése által levén a fejedelemnek adva, annak szabályozását a fejedelem tetszése szerint intézhethé el, azon törvényszékek, melyek által azt gyakorolni akarja, a fejedelemtől függvén, és így az ítélő hatalom a végrehajtó hatalom alá levén rendeltetve. Ezen következtetés alaptalan s törvényellenes, mert az ítélő hatalom munkásságának szabályozása a törvényhozás körébe tartozik. Az idézett törvény felhozott szavait megváltoztatta az 1791: 8 cz., mely szerint tagadhatlan, hogy az ítélő hatalom a törvény által meghatározott módon alkotandó bíróság által kezelhetik, ezen szavakban: „secundum conditas hucusque aut in futurum condendas leges, judicia per competentes iudices legaliter constituendos celebrabuntur.“ Tagadhatlan továbbá, hogy a törvény által megállított s ezentul megállítandó formája a törvényszékeknek csupán a királyi hatalomnál fogva meg nem változtathatik, ezen szavakban: „forma judiciorum lege stabilita aut stabilienda auctoritate regia non immutabitur.“ Tagadhatlan végre, hogy a törvényszékek ítéletei, kormányi parancsokkal meg nem változtathatnak s fel sem függesztethetnek, ezen szavakban: „nec sententiae legitimae fororum judiciariorum per missilia mandata alterabuntur aut suspendentur.“ Mindez eléggé bizonyítja a törvényszékeknek s azok szabályozásának a végrehajtó hatalomtól függetlenségét, s illetőleg a törvényhozó hatalom körébe tartozását.

121 §.

Az ítélő hatalom függetlenségének biztosítása módjáról.

Az ítélet csak akkor levén helyes, midőn a törvény ismerete s a bizonyítványok helyes felfogása segédelmével szerzhető bírói tudásból keletkező meggyőződés szüleménye

(H. K. E. b. 15 cz. 1 §.): az ítélőhatalom csak akkor működhetik rendeltetésével öszhangzólag, midőn függetlensége biztosítottatik annak eszközzése által, hogy a bíró törvény s bizonyítványok szerinti ítélete kimondásában csupán bírói öntudatától függjön, a külső hatalom tekintélye s parancsai iránt engedelmeskedni nem levén kénytelen. Ezen nagyfontosságú feladat megoldását törvényhozásunk azáltal igyekezett megközelíteni, hogy a törvényszékek bíráit közbizalom alapján nyugvó választás és nem kormányi kineveztetés után juttatja hivatalukba; a mi felszámíthatatlan befolyással lehetne a törvényszékek erkölcsi ereje emelésére s önállóságuk biztosítására is, a végrehajtó hatalom irányában. A honi pertanfolytában fel fog világosítani, hogy törvényszékeink elannyira választott bírákból alkotvák, hogy egyetlen bíróra sem tállálhatni, a ki csupán s közvetlen kormányi kineveztetésnél fogva viselné hivatalát; valamint az is, hogy ezen hatalom munkásságát miként szabályozták törvényeink.

HARMADIK SZAKASZ.

A végrehajtó hatalomról.

122 §.

A végrehajtó hatalom meghatározása.

A végrehajtó hatalom, a polgárzati legfőbb hatalom azon működésének eszköze, melynek feladata a törvényekben nyilvánult közakaratnak teljesítése, vétethetik szorosabb és szélesebb értelemben. Szorosabb értelemben azon hatalmat érthetni alatta, melynek segedelmével az ítélő hatalom által kimondott ítéletek teljeseedsbe vétetnek. Szélesebb értelemben pedig jelenti azon hatalmat, mely általában minden törvények teljesítésével foglalkozik, vagy is azt eszközzi, hogy megtörténjek az, a mit a törvény a polgári társaság célja valósíthatása végett meg történendőnek rendelt. Ezen hatalomban ennélfogva két külön hatalmat is szoktak megkülönböztetni, u. m. szorosabb értelemben vett végrehajtó hatalmat (potestas executiva 1791: 8 cz.), és a kormányzó hatalmat (imperium, regimen H K. 1 R. 3 cz. 6 §: 2 R. 3 cz. 2 §.). Azonban mivel ezen mindkét hatalmak azon egy főhatalomnak nyilvánulásai; és

mivel mindenik működésének ugyanaz a feladata, annak eszközése t. i., hogy az a mit a törvény rendelt, teljesüljön: míg törvényhozásunk a törvényt teljesítő hatalom ezen két munkásságát határozottabban meg nem különbözteti, tanácsosabb, célirányosabb s törvényeinkkel megegyezőbb is, ezen hatalmat a végrehajtó hatalom általános nevezete alatt tárgyalni úgy, hogy elősoroltassanak mindazon honi törvények, melyek ennek mindkét munkásságát—de minden megkülönböztetés nélkül—szabályozták; elejét véve azáltal azon absolutismusra irányzott követeléseknek, melyek ezen hatalmak csakis doctrinalis megkülönböztetése következtében, tettelesen támasztatni kezdetek.

123 §.

A végrehajtó hatalom kezelése a fejedelemre bízott.

A végrehajtó hatalom tisztelevén, eszközölni a törvény rendeleteinek teljesülését, annak egyfelöl erősnek és hatalmasnak kell lenni annyira, hogy azon akadályokat legyőzhesse, melyek akár emberi, akár természeti erők ellenállásánál fogva a törvény rendeleteinek teljesülését gátolják; másfelől azonban mérsékeltnek is kell lenni annyira, hogy kicsapongásai ellen a polgárok és polgárzat jogai biztosítva legyenek. Az első eszközöltetik az által, hogy az annak kezelésére szükséges erő s hatalom csak egy személyben összpontosittatik; a mit törvényhozásunk az által létesített, hogy a törvények teljesülésének eszközlését egyedül a fejedelemre bízta, az 1791: 10 cz. ezen szavaiban: „*legesque -- exacte effectuentur -- quarum effectum sua Majestas ejusque successores procurare dignabuntur.*“ A második pedig eszközöltetik az által, hogy a végrehajtó hatalom munkásságának köre törvényhozás útján úgy határozatik meg, hogy azon belől mindazt, a mit a törvény teljesedésbevétele igényel, feltartóztathatlanul megtehesse, azon kívüli csapongásaiban pedig, fenntartott (reservált) jogok sérthetlensége által korlátoltassék. Erről is gondoskodott törvényhozásunk, a mennyiben nyilván kikötötte azt, hogy a fejedelem a végrehajtó hatalmat csak törvény értelmében, azaz a törvény által kijelölt korlátok között gyakorolhatja, az 1791: 8 cz. ezen szavaiban: „*executiva potestate per suam Majestatem et successores ejusdem in sensu legum*

exercenda.“ Mely kikötésnek valódi értelme részletesebben akkor fog felfejtetni, midőn a fejedelmet a végrehajtó hatalom kezelésénél fogva illető jogok egyenként tárgyaltnak, s egyszerűs mind a törvény azon intézkedései is közöltetnek, melyek által azon jogok korlátoztattak.

Mivel pedig a végrehajtó hatalom ereje s tekintélye külső segédeszközök által is van feltételesítve, ezen eszközök megismertetése is mellőzhetetlen tárgya a végrehajtó hatalomról tanítmánynak; melynek első czikkében ennél fogva a végrehajtó hatalom munkássági körébe tartozó fejedelmi jogok, a másodikban pedig ezen hatalom segédeszközei fognak előadatni.

Első czikk.

A végrehajtó hatalom munkássága köréről.

124 §.

A végrehajtó hatalom munkássági köre belső és külső.

Minthogy a polgárzat célja, a jogok bátorságosítása alapján nyugvó boldogsága a polgári egyéneknek s a társaság egyetemének; és mivel a végrehajtó hatalom által teljesítendő törvények, az ezen cél valóítására irányzott eszközöket kimutató szabályok : világos, hogy a végrehajtó hatalom munkásságának feladata, a jogok bátorságosítása alapján az egyének s a társaság egyetemének világi boldogságát lehetségesíteni, vagyis megtenni s tétetni mindazt, a mit a törvény célloz ; s elhárítani mindazt, a mi a törvény célja valósíthatását veszélyezteteli. Azonban midőn, a tapasztalás bizonyossága szerint is, kétségfelelteti, hogy a jogok bátorsága s az annak alapján nyugvólag fejleszthető közjóllétből keletkező boldogság nemcsak a polgárok között és által, vagyis a polgárzat kebelében, hanem az egymástól még távol fekvő polgárzatok közt is szembeünő hatás viszonyosságánál fogva, a polgárzat kerületén kívül létező egyének és polgárzatok között és által is eszközöltetik : tagadhatatlan, hogy a végrehajtó hatalomnak két mezeje van, belső t. i. és külső, a mennyiben, hogy feladatát megoldhassa, mind a polgárzat kebelében, mind azon kívül is meg

kell mindazt tennie, a mi által az elébe tűzött cél elérhető, és el kell mindazt háritania, a mi által annak elérhetőse akadályoztatik. Ennélfogva, hogy a végrehajtó hatalom törvényeink szerinti munkálódhatásának köre megismertethessék, [szükséges azon jogokat, melyek a fejedelmet a végrehajtó hatalom mind belső mind külső körére nézve illetik, külön tárgyalni, azon törvényszabta korlátokkal egyetemben, melyek által azon jogok gyakorlása mérsékelve van.

Első fejezet.

A végrehajtó hatalom munkássága belső körében gyakorolható fejedelmi jogokról.

125 §

1) Az országgyűlés egybehívása jogáról.

Mindamellet is, hogy a törvényhozó hatalom közösen gyakoroltatik a fejedelem és az ország rendei által, annak gyakorolhatása végett az ország rendei csak a fejedelem által, egybehívó levelekkel felszólíttatva gyűlhetnek össze, az 1791: 10 cz. ezen szavai szerint: „publica regni comitia quovis anno in termino et loco per suam Majestatem sacratissimam defigendo celebrentur ad quae status et ordines per regales litteras medio gubernii regii more solito convocabuntur.“

Ezen fejedelmi jog azonban nem vétethetik olyan értelemben, mintha a fejedelemtől függne az országgyűlésnek egybehívását kény szerint elmulasztani. A törvény felhozott szavai között látható ezen szavakból: „quovis anno“ és a Leop. dipl. 10 pontja ezen szavaiból: „annua comitia ad negotia publica tractanda nostro gubernatori et intimo consilio promulgan- da committimus“ világos ugyanis, hogy az országgyűlésnek évenként egybe kellett hívni, a fejedelmet illető egybehívási jog azon törvényszabta kötelesség által van korlátolva, hogy ezen jogát évenként gyakorolni is köteles: szabadságában évenként csak az állhatván a fejedelemnek, hogy az egybegyűlés napját kijelelje, s ezt is azonban, ha a körülmények engedik úgy, hogy az az 1791 cz. 11 cz. pontja szerint Sz. Is tván király: napjára essék.

126 §.

2.) A királyi hivatalosok kinevezése jogáról.

A fejedelem azon nagy befolyáson kívül, melyet a törvényhozásra az által gyakorol, hogy az országgyűlés egybehívása, törvényjavaslás és megerősítés jogaival is bír, bír még azon joggal is, hogy királyi hivatalosokat, azaz olyan országgyűlési tagokat is nevezhet ki, kik a törvényhozásban fejedelmi kineveztetésüknél fogva vesznek részt. A fejedelem ezen joga azonban korlátolva van

1.) az által, hogy csak olyakat nevezhet ki, a kiket az országgyűlés által választott főkormányzók a végre felajánl, s a kiknek a fenebb már elősorolt kívánatosságokkal bíróknak kell lenni (1791: 11 cz.);

2.) az által, hogy a törvényhatóságok követői összességénél többet nem nevezhet ki. Mind azért, mivel különben, ha t. i. a fejedelem több szózatokkal venne részt a törvényhozásban, mint a nép- az egyéni szózatok többsége alkotván a törvényt- oda fajulhatna a dolog, hogy a fejedelem egyedül és nem a néppel közösen gyakorolja a törvényhozó hatalmat az 1791: 7 cz. ellenére. Mind azért, mivel a Leop. diploma 4-dik pontjában határozottan ki levén fejezve az, hogy az országgyűlésekre nézve a divatozott szokás (mos usitatus), melyre az 1791: 11 cz. is kezdő szavaiban hivatkozik sértetlenül megtartassék: a Leop. dipl. kelése előtti gyakorlat az 1761-dik évig, azon idő alatt, míg az országgyűlések törvényszerűen tartattak, elannyira szem előtt tartatott e részben, hogy a királyi hivatalosok száma a kötetekét felül nem haladta, az soha 29-nél kevesebb és 87-nél több nem levén (lásd az 1837-ik évi országgyűlés J. K. 49-ik számát).

127 §.

2.) A törvények kihirdetetésének jogáról.

A törvények kihirdetetésének joga a fejedelmet illeti egyfelől azért, mivel az mint kormányzási tény már természeténél fogva inkább tartozik a végrehajtó, mint a törvényhozó hatalom körébe; másfelől azért, mivel a törvények kihirdetése előtt kötelező erővel nem bírhatván, a fejedelmet illető végrehajtó hatalom gyakorolhatása elannyira függ a törvények kihirdetetésétől, hogy ettől azt külön sem lehet választani s az, amaz kezdetének méltán tekintethetik.

Azonban ezen jognak is vannak korlátai, a mennyiben általában csupán a fenebb már közlött kívánatosságokkal bíró törvényczikkek hirdettethetnek ki; és különösen a mennyiben az országgyűlésről megerősítés végett felküldött törvényjavaslatok, ha szinte helybenhagyatnának is, mindaddig törvény gyanánt ki nem hirdettethetnek, míg azok a fejedelmi megerősítés után az ország rendivel nem közöltetnek, azok által megerősítettek gyanánt el nem fogadtatnak, az országgyűlés színe előtt ki nem hirdettethetnek s fejedelmi hitelesítés végett újból fel nem küldetnek, e következők okoknál fogva:

1.) A törvény létesülésének alapja a fejedelem és ország rendinek a feletti megegyezése s annak mindkét törvényhozó fél általi kinyilatkoztatása. Ennélfogva a felterjesztett törvényjavaslatok nem a fejedelmi jóváhagyás, hanem ezen jóváhagyásnak az ország rendivel közöltetése után tekintethetnek elfogadott javaslatoknak.

2.) A felterjesztett törvényjavaslat csak úgy válhatik törvénynyé, ha az minden változtatás nélkül éppen azon értelemben hagyatott helyben, melyben javasoltatott; a legkisebb szó- vagy értelmezésbeli változtatás azt javaslati alakjából kivetkeztethetjén. Erről pedig bizonyosság csak úgy eszközölthetik, ha helybenhagyatásuk után a törvényjavaslatok az ország rendivel közöltetnek, a minek követelhetésére annál kétségtelenebb joga van az ország rendinek, mivel a helybenhagyáskor változtatás történhetik a felterjesztett törvényjavaslatokban a nélkül, hogy a helybenhagyott törvényczikkekben legkisebb változtatást lehetne észrevenni; például midőn több egymással kapcsolatban álló czikkek közül csak némelyek erősítettnek meg. Ezen esethen ugyanis, mindamellett, hogy a helybenhagyottakban semmi szóbeli változtatás sem történt, azok értelmökre nézve, a velök kapcsolatban voltak elmellőztetésénél fogva, annyira megváltozhattak, hogy azok nélkül el nem fogadhatóknak méltán tartathatnak.

3.) A törvényjavaslat az ország rendinek a nép szükségéhez s az idő kívánataihoz mérsékelt ohajtását fejezvé ki, könnyen megeshetik, hogy a felterjesztés és megerősítés közti idő alatt (mely tapasztalás szerint több évre is terjedhet, például az 1811-ben felterjesztett javaslatok 1837-ben erősítették meg) a megváltozott körülmények a felterjesztett javaslatokat nélkülözhetőkké sőt káro-

sokká is tehetik. Ezt a helybenhagyás közlése alkalmával ki-nyilatkoztatni s a feiküldött törvényjavaslatokat félre is tenni, nem csak joga, hanem kötelessége is az országrendeinek, a mennyiben általuk oly törvényeknek kell alkottatni, melyek a H. K. E. b. 6 cz. 12 §. szerint szükségese k és hasznosok; és a mennyiben képtelenség lenne azt állítani, s még fel is tenni (a mi pedig 1837-ben megtörtént), hogy kényszeríteni lehessen az országrendeit arra, hogy meggyőződésük szerint szükségtelemné sőt netalán ártalmassá is vált régiebb törvényjavaslatokat törvénynyé tenni akarjanak.

4.) Mi el ezen állításnak alaposságát a gyakorlat is igazolja, mint ez az 1.91-dik évi törvenyzikkek megerősítő királyi levél ezen szavaiból megtetszik: „dictos articulos — — per nos clementer rati habitos eo fine remissimus, ut illos in generali sua congregatione perlectos et publicatos, tandem in solita forma pro authenticatione et altissima nostra subscriptione submitterent; antelati status et ordines eosdem articulos in generali sua congregatione — — reassumptos, acceptatos et publicatos — demisse nobis exhibuerunt (lásd az 1792-dik évi törvenyzikkek megerősítő levele ugyanilyen értelmű szavait is.)

128 §.

4) A fő felvigyázás jogáról.

A fő felvigyázás joga (jus supremæ inspectionis) az, a melynél fogva a fejedelem ügyel és ügyeltet arra, hogy a törvény mindenki által megtartassék. Ezen jog illeti a fejedelmet azért egyfelől, mivel a végrehajtó hatalmat ezen jog nélkül képzelni sem lehet, az a törvények teljesítésére megtartására ügyeltetést szükségképpen feltevén; másfelől pedig, mivel annak gyakorlására magát a törvények megerősítése alkalmával kötelezni is szokta ezen szavakkal: „tam nos ipsi observabimus, quam per alios quoscunque fideles nostros observari curabimus.“ Ezen jogát gyakorolja a fejedelem az által, hogy a törvénysértés esetei felől értesülvén, törvény szerinti nyomozásokat tetet, és a törvény megsértőit illető bírájuk elébe idéztetvén a közfelperes (actor publicus) által, törvény szerűen keletkezendő ítéletek következtében, azokat a törvény szabta büntetésekkel sújtatja.

Ki vannak azonban ezen jognak is mérve határai, a mennyiben

1) névtelen feladók s alattomos feladások segédelmével ezen jogát nem gyakorolhatja; a névtelen feladók feladásai még elfogadhatók sem lévén, az 1791: 24 cz. ezen szavai szerint: „projecta autem et delationes anonymae nec apud augustam aulam, nec apud alia dicasteria recipientur.“

2) Nyomozások – a nyomozás tárgyául kitétetendő személy polgári becsülete különben kikerülhetlen sérelmével – addig nem rendeltethetnek, míg a feladott személynek alkalom nem nyújtatik mind arra, hogy magát védelmezhesse, a feladás közlése által, mind arra, hogy a feladás aplotalansága esetében a feladó megpereltethessék s büntetethessék, a feladó nevének tudatása által, az idézett 1791: 24 cz. ezen szavai szerint: „sacratissima sua Majestas clandestinas delationes uti et projecta statui publico perniciosa, via gubernii iis, quorum interest communicare accusatosque modalitate a legibus praescripta audire dignabitur, ut indigne gravati se defendere, falsique delatores via juris prosequi et pro demerito puniri queant.“ Némelyek az idézett törvény felhozott szavainak könnyen érthetősége daczára tagadják, hogy a feladó nevének is közöltetni kellene a feladottal, a mit azonban kétségfeleltív, teszen először az, hogy csupán a feladó nevének megnevezése által bizonyosodhatik bé az, hogy a feladás elfogadható volt; minden feladás ugyanis, míg a feladó meg nem nevezetik, nevetlen, a nevetlen feladásokat (anonymas delationes) pedig az idézett törvény szerint elfogadni nem lehet; 2) az, hogy a feladott személy mentségének legnagyobb erőssége sokszor a feladó nevéből s annak a személyéhez s a feladás tárgyához különben bé sem bizonyítható viszonyaiból merithető; 3) az, hogy a feladás aplotalansága esetében, ha a feladó meg nem nevezetik, nem tétethetik elég a törvény azon rendeletének, hogy a hamis feladó megpereltessék s büntetessék; meg nem nevezett személy ellen büntetést követelni képtelenség lévén.

3) A feladás békibizonyosodott alapossága esetében is a nemesek, míg a törvény által meg határozott módon perbe idézés útján bünösöknek nem ítéltettek, el nem fogathatnak, sem nem büntetethetnek a HK. 1 R. 9 cz. 1 és 4 §. és az AC. 3 R. 6 Cz. 3 cz. ezen szavai szerint: „a nemes ember nonnisi legitime citatus et iudicio convictus árestáltathassék, fogatathassék vagy károsíttathassék meg javaiban.“

4) Különösen közhivatalbeli személy addig hivatalától sem fosztathatik meg, míg a feladás pontjai vele közöltetvén, a magamentetés teljes szabadságával nem élt, az 1791: 25 cz. ezen szavai szerint: „ne quisquam erga simplicem denunciationem officio suo privetur, et ideo non prius quispiam de praegesto servitio dimittatur, quam puncta accusationum delato talismodi officiali communicentur, ut illi plena sese purgandi praebeatur occasio.“ Sőt az ilyen hivatalnokok még bűnösöknek sem ítélthetnek, még az őket illető becsületben sem sértethetnek meg, a CC. 2 R. 1 Cz. 14 pontja ezen szavai szerint: „kinek kinek, alsó és felső rendnek az ő állapota szerint való becsületeket (a fejedelem) megadja, és azokat becsstelenséggel illetni senkinek is alattvalói közül meg nem engedti, se maga becsstelenséggel nem illeti.“

129 §.

5) A legfelsőbb bírósági jogról.

Legfelsőbb bírósági joga a fejedelemnek abban áll, hogy az ítélő hatalomnak legfelsőbb organuma, a mennyiben a fejedelem által bírói képpen ellátott ügyek nem felebbeztethetnek. Ezen okból neveztetik a fejedelem a CC. 2 R. 1 Cz. 11 pontjában, „summus iustitariusnak.“

Ezen fejedelmi jognak is vannak törvényszabta korlátai; mert

1) nem terjesztethetik ki annyira, hogy a fejedelem részrehessen a törvényszékek tanácskozásaiban a CC. 2 R. 1 Cz. 11 pontja ezen szavai szerint: „terminusokon és diaetákon is semmi nemű törvényeknek discussiojában ben nem ül (a fejedelem) holott ad suae celsitudinis praesentiam appellálják a törvényt, mint summus iustitarius elébe.“

2) Nem gyakoroltathatik minden perekre nézve, a mennyiben a fejedelem bírósága alá csupán azon perek tartoznak, melyek a rendes törvényszékek által már elláttattak, még pedig az 1755: 2 cz. szerint, vagy felebbezés (appellatio) mellett, a főkormányzék és productionale forum által ellátott 3000 arany tőkénél magasabb értékű polgári, és az országgyűlés által elítélt hűtlenségi büntényi perek; vagy folyamodás mellett (recursus) mindazon perek, melyek a nevezett törvényszékek elől nem felebbezhetők.

3) Mint bíró, a fejedelem is köteles a törvények szerint

ítélni, a CC. 2 R. 1 Cz. 11 pontja ezen szavai szerint: „mely (a fejedelem) elébe appellálandó törvényekben a tanácsi rend nagyobb részinek vox-a álljon meg, kik is a decretum és articulusok szerint tartozzanak törvényt tenni ő nagyságával (a fejedelemmel) együtt.

130 §.

6) A megkegyelmezés jogáról.

A megkegyelmezés jogánál fogva a fejedelem a törvény által szabott s a törvényszékek által kimondott, szabály szerint halálos büntetést szelidítheti s azt merőben el is engedheti. Ezen jog illeti a fejedelmet a HK. 1 R. 16 cz. 1 §. 20 cz. 2 §. és az AC. 3 R. 47 Cz. 14 cz. szerint.

Vannak azonban esetek, melyekre nézve ezen jog gyakorolhatása ki van rekesztve, így p. o. II. Ulászló 7 V. 14 cz. ezen szavaiban: „rusticorum concitatores, violatores virginum et mulierum omni gratia semota occiduntur“ és a CC. 3 R. 7 Cz. 1 cz. ezen szavaiban: „az exequált jókat harmadszor is recuperálóknak semmi némű gratia nem suffragálván, fejek ültessék el.“ Ezen jogát továbbá a fejedelem nem gyakorolhatja mint bíró, az elébe felelbezzett vagy folyamodás útján juttatott büntényi perek ellátása alkalmával t. i.; a fejedelem ugyanis mint bíró, köteles levén a törvények szerint itélni, tartozik a bűnösre a törvényszabta büntetést mondani ki. Ezen jogát ennél fogva a fejedelem csak akkor gyakorolhatja, midőn a kimondatott végső ítélet végrehajtása előtt a bűnös kegyelemért folyamodik a fejedelemhez, a kinek szemé előtt kell tartani az AC. 3 R. 47 Cz. 14 cz. ezen szavait: „a czégeres vétekben élt és az ország törvénye szerint megsejntentiazott gonosztévőknek a fejedelemnek absque informatione officialium gratiát ne adjanak, úgy is oly usitata conditiokkal, hogy a gratia az expositiok szerint suffragáljon a casusoknak mivoltához képest, adversariussával is conveniáljon, és többé hasonló vétekbe magát ne elegyítse a gratiát impetráló.“

131 §.

7) A törvényszéki ítéletek végrehajtása jogáról.

A törvényszékek ítéleteit, ha az elmarasztaltatott fél azok értelmében eleget tenni nem akarja, erőhatalommal is teljesedésbe vétetheti a fejedelem, az AC. 4 R. 1 Cz. 5 cz. ,

és 33 czikke ezen szavai szerint: „Noha a binaria repulsio-nak a decretumban kemény büntetése decernáltatott, de mégis találatnak némelyek, kik ezzel is nem gondolván ausu temerario a judicaria deliberatio ellen két repulsiót tenni merészelnék, kik ellen végeztetett, hogy a bírák törvényt szolgálátván, ad instantiam partis querulantis a fejedelmek brachium regalet adjanak, et juxta tenores litterarum adjudicatoriarum executio szolgáltatassék.“

Gyakorolja a fejedelem ezen jogát felszólíttatás nélkül is, a mennyiben törvénykezési gyakorlat szerint, többnyire minden felsőbb törvényszékek előtt költ végső ítéletek fejedelmi parancs alakjában vétetnek teljesedésbe.

Korlátolva van azonban ezen fejedelmi jog gyakorlása is, a mennyiben

1) nem terjesztethetik ki annyira, hogy a törvényszékek ítéleteinek teljesedésbe vétele gátolthassék fejedelmi parancsokkal (CC. 4 R. 4 Cz. 2 cz.), sem annyira, hogy azok felfüggeszthessenek, változtathassanak (1791: 8 cz.)

2) Csak akkor gyakoroltathatik, midőn a per, melyben az ítélet költ, teljesleg azaz úgy bevégeztetett, hogy az ítélet ellen az elmarasztalt félnek semmi törvényes menedéket sem lehet használni, különben ugyanis a vesztes fél az ítélet végrehajtását tetteges ellenállással is akadályozhatja (T U. 110. és 155 §.)

132 §.

8) A kiváltságadás jogáról.

Jogosítva van a fejedelem, kiváltságadhatási jogánál fogva, a HK. 2 R. 9 cz. 1 §-ában, a birtoki jogok adományozására, a vám s harminczad fizetése alóli fölmentésre, szabad vásár- és sokadalom- rév- vagy vámjog adományozására, és a HK. 1 R. 6 cz. értelmében a czímeres nemesség ajándékozhatására.

Ezen fejedelmi jog is korlátolt, a mennyiben

1) azon kiváltságosítás, mely által mások joga vagy ország törvénye sértetett, érvénytelen a HK. 2 R. 11 cz. 1 §. és a CC. 4 R. 12 Cz. 2 cz. ezen szavai szerint „végeztük azt is, hogy ha mi oly dolgok lettenek, u. m. oly privilegiumok vagy egyéb collatiók, kik a régi nemesi szabadságnak, decretumnak és ab olim bevett s approbáltatott ususoknak ellene

látszanak lenni, invalidáltassanak, mind székelységen mind más helyeken is vigore hujus articuli.“

2) Fekvő jók főként érdemért ajándékozthatnak, az azokért netalán fizetett pénznek csak mellékes oknak kellétévén tartatni, a HK. 1 R. 4 cz. 13. cz. 2 és 3 §. ; CC. 4 R. 12 Cz. 4 cz.: Leop. dipl. 6 p. szerint.

3) A mezővárosi telkek mentesítése s az ott lakók nemesítése tiltatik az AC. 3 R. 60 Cz. 2 cz. ezen szavaiban: „hasolóképpen, hogy azon (Enyeden) és többi mező városokon is fundusokat a fejedelmek ne eximálhassanak, se ott való embereket vagy azoknak maradékjokat a végre, hogy ott lakhassanak nemesi praerogativa alatt; a mint ab anno 1613 caveáltatott, úgy ezután is szabados ne legyen.“

4) Az adó fizetésre nézve senkinek jószágja sem mentesíthetik a fejedelem által örökösön, hanem csak bizonyos ideig az AC. 3 R. 2 Cz 2 cz. szerint.

5) Fekvő jók csak honfiaknak, u. m. magyaroknak székelyeknek és szászoknak adományozthatnak (Leop. dipl. 6 pont) idegenek míg nem honosíttatnak, fekvő jókat sajátuk gyanánt nem birtokolhatván (AC. 3 R. 41. Cz.)

133 §.

9) Az egyházak körüli jogokról.

Egyház körüli jognak (jus circa sacra) nevezetik azon jogok összége, melyeket a fejedelem az Erdélyben egyenlő joggal bíró bévett vallások egyházai irányában törvény szerűen gyakorolhat. Ezen jog körébe tartoznak:

1) Az egyházi hivatalokkal járó egyházi jövedelmek ajándékozhatása a romai catholica egyház kebelében. Ezen régiebb időben csaknem az egész keresztény világban a romai pápa által gyakorlott jogot, a magyar királyok eleitől fogva mostanig, csupán a megerősítés jogát, engedve a pápának, maguknak fentartották, a HK. 1 R. 11 cz. szerint azon okból, a) mivel azon jövedelmeket a királyok alapítván azokat alapítói joguknál fogva maguk is ajándékozhatták az illetőknek; b) mivel a keresztény vallás Magyarhonban nem a pápa, hanem Sz. István első magyar király által terjesztetett el, a miért meg is érdemelte hogy apostoli királynak neveztesse, c) mivel ezen jog birtokában a magyar királyok időmulással is megerősítettek, annak megkezdése oltá az egyházi s még

a szent széki jogok elévülési ideje is többször telvén el; d) mivel a magyar királyok ezen joga a constanciai közönséges és híres egyházi gyűlésen (1414-ben) eskü szentségével is megerősített, a mint az arról szóló bullában nyilván foglaltatik. Ezen jognál fogva a fejedelem örököse a kihalt egyházi személyek birtokában volt egyházi adományos jövedelmeknek, és azokat élvezi is, míg más egyházi személyeknek adományozza, azok az egyháztól nem idegeníthetvén a HK. 1 R. 10 cz. 3 §. szerint.

2) A bévett vallásu egyházak jogai védelmezése, a Leopoldinum diploma és 1744: 7-ik czikk értelmében, melyekben a bévett vallások az iránt voltak biztosítva, hogy az azok kelésekor birt jószágaikban jövedelmeikben, jogaikban háboríttatni nem fognak. Ezen jog gyakorlásának esete különösbbe akkor merül fel, midőn a bévett vallások közül valamelyik oly felsőbbbséget követelne, mely a bévett vallás jogainak közelebből az 1791: 53 cz. által is biztosított egyenlőséget sértene, és midőn a bévett vallásu egyházak közül valamelyik régi idők oltá birtokolt tulajdonában, akár egyházi akár világi személyek által, per vagy erőhatalom útján háborgattatnék. (Leop dipl 2 p.).

3) Azoknak oltalmazása, kik bévett vallásuk gyakorlatában háboríttatnának, a CC. 2 R. 1 Cz. 1 p. ezen szavaiban: „hogy mindeneket személyválogatás nélkül a recepta religiookban és azoknak egyaránt való szabados exercitiumaiban ő nagysága meg tart s másokkal is megtartat.“

4) Azon joga a fejedelemnek, melynél fogva megengedi azt, hogy a reformátusok, lutheránusok és unitáriusok közül azok, kik harmadik íznel közelebbi verségöknél fogva törvény szerint egymással házasságra nem léphetnének, özszeeskettethessenek. Ezt következtethetni az 1791: 59 czikkből, a mennyiben a rendeltetik abban, hogy a vérség harmadik és negyedik ízében álló protestánsokat a felség a felmentés (dispensatio) nyerésének szükségessége alól kiveszi, a miből következtethetni azt, hogy a második ízbelieknek fölmentést a fejedelemtől kell nyerni, az uralkodó szokással is megegyezőleg.

5) A bévett vallások sorsosait illető kegyes alapítványok körüli felvigyázás joga, az 1791: 54 cz. szerint.

134 §.

Ezen jognak törvényszabta korlátairól.

Az egyházak irányában gyakorolható közlött jogokat nem kell s nem is lehet korlátlan értelemben venni; kiszabtlák ugyanis törvényeink azoknak határait, melyeken azok jog- és törvénysértés nélkül tul nem terjesztethetnek, mint ez meg-tetszik a következőkből:

1) Az egyházi jövedelmeket tárgyazó adományozhatási jog nem terjed ki a protestans papok egyházi jövedelmeire, valamint a catholicus papok kepebeli jövedelmeire sem, a mennyiben az azokat élvezhető egyházi személyek nem a fejedelem által neveztetnek ki, hanem hallgatóik többsége által választatnak. Ezt bizonyítják a CC. 1 R. 1 Cz. 3 cz. ezen szavai is: „a praedicatorok a patronusnak és populusnak nagyobb részének akarátja ellen az eklésiában meg ne maradjassanak, lakhassanak, ha szinte a minor parstól marasztatnának is, hanem az esperesek kötelesek legyenek az olyan helyekből kivenni és más helyekre collocálni.“ A szászföldi papokra (Andr. priv.) és a püspökökre nézve (AC. 1 R. 1 Cz. 9 cz.) csakugyan a fejedelmet illeti a megerősítési jog a protestans egyházak irányában is.

2) A bévett vallásokat védhetési jogából a fejedelemnek nem követhet az, hogy egyházi dolgaik elintézésébe is befolyhasson. A bévett vallásu egyházak ugyanis jogosítva vannak az AC. 1 R. 1 Cz. 3 cz. szerint arra, hogy egyházi közönséges gyűléseikben, „mind szentírás szerint való tet-széseket állíthassanak meg, mind in externis ritibus directioneque ecclesiastica javításokat s változtatásokat tehessenek,“ még pedig felsőbb helyben hagyás szükségessége nélkül, a mennyiben az idézett törvény az illetén javítások s változtatások érvényességét csupán a gyűlés helybenhagyása által feltételezti; s ha az megtörtént, azokat életbe léptettetni rendeli ezen szavaiban: „ha mind hasznosnak, mind pedig szükségesnek ítéltetik, közönséges megegyezett végzésből vétessék ususba is, és eképpen in externis ritibus directioneque ecclesiastica lehessen a reformatio vagy variatio.“

3.) Abból, hogy a fejedelemnek van joga mindeneket a recepta religiokban megtartani és megtartatni, nem következik, hogy a fejedelem azokat, kik lelkiismeretök

sugallatából vallásukat változtatni kívánják, gátolhassa. Törvényhozásunk ugyanis, a mint elejét kívánta venni a térítéseknek, azokat a bűntények közé sorolván, éppen úgy gondoskodott arról is, hogy a lelkiismeret szabadsága sérthetetlen legyen; kiki meggyőződését követve szabadon léphetvén akár melyik bévett vallásu egyház kebelébe. A térítést tilalmazzák az A. C. 1. R. 1. Cz. 8. cz. ezen szavai: „Végeztetett, hogy senki alattavaló községet, jobbágyokat, házok népét, se semmi nemű rendeket erőszak vagy akárminemű büntetésnek fenytéke alatt maga religiojára ne kényszeritse, se pedig a földesur más religion lévén, a falunak vagy városnak templomát el ne foglalja, más religion lévő papokat reájok ne vigyen se imponáljon, maga vallásán lévő papokkal semmi nemű alkalmatosságokban való egyházi szolgálatokat ne celebráltasson, sub poena flor 200.” A vallásváltoztathatási jogot biztosítják s szabályozzák is az A. C. 1 R. 5 Cz. 4 cz. ezen szavai: „Egyik religion lévő pap is másik religion lévő személyeket se copulálni, se divortialni, sem ekklesiai reconciliatoria admittálni ne merészelje, ha szintén oly időben vallását változtatni akaróna is, mikor más vétke cselekedetei vagy igyekezetei elválásra, vagy copuláltatásra, vagy ekklesiai reconciliatoria nyilvánvalókká lettenek; hanem elsőben azon religion lévő egyházi rendek előtt, melyen volt akkor, midőn a dolog indittatott, decidáltassék, és ha azután akarja religioját változtatni, szabagságába léssen.” Ezen törvény felhozott szavai szerint ugyanis kétségségteli az, hogy vallásuk változtatásában csak azok gátoltathatnak, kik azt elkövetett vétségeik büntetésének elkerülése végett akarnák tenni, s azok is csak addig, míg ügyök azon egyházi rend előtt elláttatik, melynek kebelében a vétség elkövetésekor voltak, azután vallásukat szabadon változtathatván; és hogy azok, a kik ily vétséget nem követtek el s vallásukat csupán lelkiismeretök sugallatából kívánják változtatni, nem forogván fen ezen szabadságukat korlátozó akadály, azt akadályoztathatás nélkül szabadon tehetik. A lelkiismeret szabadságát biztosító ezen törvénnyel ellenkező rendeletek ennél fogva, s névszerint az, melyben a vallásukat változtatni akaró catholicusokra nézve a rendeltetik, hogy azt csak akkor tehessék, miután papjaik előtt hat héti oktatást állván ki, arról bizonyítványt nyernek s mutatnak elő, más vallásuak ilyetén oktatás nélkül is, azonnal catholi-

ousokká lehetvén, fen nem állhatnak. Mind azért, mivel azokat érvényeseknek s ország köztörvényét változtathatóknak tartani nem lehet, a fejedelem csak magára, az ország rendei beléegyezése nélkül, törvényt se nem alkothatván, se nem változtathatván az 1791: 7 cz. szerint; mind azért, mivel a hat héti oktatást parancsoló rendelet a catholicusok vallásváltoztathatási szabadságát inkább korlátozza, mint a többi bevett vallásuakét, s ennél fogva azon a bevett vallásnak jogegyenlőségét sértő rendeletek közé tartozik, melyek a 1791: 53 cz. által eltöröltettek; mind azért, mivel míg a vallásváltoztatás tárgyában újabb törvény hozatnék, az 1791-dik évi országgyűlés jegyzőkönyve 671-ik lapján láthatólag, az ország rendei minden ilyen rendelet ellen tiltakoztak ezen szavakban: „a magokat előadandó eféle esetekben, mind a királyi főigazgató tanács, mind pedig a vármegyék, székek, vidékek és helységek tisztjei az addig való ország törvényeinek szoros értelméhez tartásuk magukat, és ha azok ellen való rendelkezések kelnének ki, azoknak ereje ne legyen.“

4) A protestansok házasságára nézve gyakorolható felmentési jogból nem következtethetni azt, hogy a protestansok való pereit is a fejedelem, mint legfelső bíró elébe éppen úgy lennének felebbezendők, mint a polgári s büntényi perek. A kérdésben forgó válóperek ugyanis a fejedelem elébe sem felebbezés, sem folyamodás útján nem juthatnak a) mivel az 1755: 2 czikben, mely tüzetesen szól a felség bírósága alá tartozó perekről, és a melyben névszerint elősoroltatnak azon perek, melyek a fejedelem elébe juttathatnak, a protestansok válópereiről említés sem tétetik, kétségtelen bizonyosságul annak, hogy a törvényhozás nem tartotta azokat fejedelmi bíróság alá tartozóknak; b) mivel az 1791: 32 cz. által régiebb törvényszerű és diploma szerinti hatóságába viszszaállított egyházi közönséges zsinat elől, az ottan ellátott ügyek, s azok között a válóperek is feljebb nem vitethetnek, a nemzeti zsinat elébe is csak a vallást és szertartásokat tárgyzók vitethetvén fel, a helvét vallástételt követő reformatusok 93-dik canonjának ezen szavai szerint: „nec etiam illinc ad superiorem sedem, nisi forsitan ad sinodum nationalem, si lis sit de religione aut ritibus publicis, appellare licet;“ c) a protestansok egyházi törvényszékei kirekesztőlegesen gyakorolták a válóperek feletti bíraskodhatás jogát a Leopoldinum diploma kelésekor,

annak1-ső pontjában pedig biztosítottak az iránt, hogy egyházuk jogaira nézve semmi változtatás sem fog történni. Ezen biztosítás következtébend) a catholicusok házassági pereieleitől fogva egyházi törv.székük által láttattak el a nélkül, hogy azokra nézve fejedelem elébe felelbezhetésnek vagy folyamodhatásnak helye lehetne. Azon felsőbb rendeletek ennél fogva, melyek a protestansok válóperei felelbezését parancsolják, ha különben törvény erejével birhatnának is, mint a bévett vallásu egyházak jogegyenlőségét sértők, fen nem állhatnak s el is töröltettek az 1791: 53 cz. által. Hozzájárul ezekhez még e) az is, hogy a törvények által támogatott ezen állítás által miként sértethessék a fejedelmi méltóság, képzelni sem lehet akkor, midőn a fejedelmünk királyi kormánya alatt élő magyarhoni protestansok válóperei, ugyanazon felség méltóságának sérelme nélkül, ugy láttatnak el, hogy azokra nézve a király elébe felelbezhetésnek helye nincs; holott azon perek Magyarhonban nem az egyházi (mint nálunk), hanem a polgári törvényszékek által tárgyaltnak.

5) A kegyes hagyományok körüli felvigyázás jogából nem következtethetni azon hagyományok feletti rendelkezési jogot. Azon 1791: 54 cz. ugyanis, melyen alapul ezen felvigyázási jog, kiszabja egyszersmind annak határait is, a menyiben a) azt rendeli, hogy azoknak az alapítók akaratát s célját szerint kell kezelteni, ezen szavakban: „*piae fundationes ad mentem ac intentionem fundatorum administrabuntur*“ és a mennyiben b) tisztán ki van kötve, hogy más valások alapítványaival össze ne elegyíttessenek, ezen szavakban: „*et cum fundationibus aliarum religionum non commiscebuntur.*“ Ennél fogva az idézett törvénycikk ezen szavain: „*salvo circa illa superinspectionis jure Majestati regiae competente*“ alapult ezen fejedelmi jog értelme csak az, hogy a fejedelem joga, ügyelteni mind arra, hogy ezen alapítványok el ne enyészessenek, mind arra, hogy ugy kezeltesse, mint az alapítók rendelték, mind arra, hogy az alapítók által kijelölt czélok szerint használtassanak.

135 §.

Azon egyházak körüli jogokról, melyek nem tartathatnak fejedelmi jogoknak.

Vannak az egyházak irányában, a világi hatalom által

gyakorolható olyan jogok, melyeket nem tarthatni csupán a fejedelmet végrehajtói hatalmánál fogva illető jogoknak. Ilyenek:

1) Valamely vallás gyakorolhatóságának megengedése, s illetőleg a törvény által megengedett kibéltetése. Ezen jogot ugyanis a fejedelem eleitől fogva, mint a törvényhozás körébe tartozót, az ország rendével közösen gyakorolta. Törvény által határozatalott meg ugyanis a) hogy melyek legyenek az egyenlő polgárzati jogokkal bíró négy bévett vallások u. m. reformata, lutherana, catholica és unitaria recepta religiok (A. C. 11 R. Cz. 2 cz.); b) hogy az egyesült görög szertartásuak papjai s nemesei catholicusoknak tartassanak (1744:6 cz.); c) hogy a nem egyesült görög szertartásuak polgári jogaikra nézve a bévett vallásuakkal egyenlőknek tartassanak (1791:60 cz.); d) hogy az új keresztények vallásukat Alvinczen szabadon gyakorolhassák (A. C. 3 R. 57 Cz.); e) hogy a kalugerek kirekesztessenek (A. C. 3. R. 53 Cz.)

2) Azon vallásnak, melyet a fejedelem vall, uralkodóvá tétele. Azon kívül ugyanis, hogy az uralkodásra törekvés ellenkezik a vallás tiszta fogalmával, és az olyan vallás, mely uralkodásra törekedik, a tapasztalás szerint is csak köpenyege az annak zászlója alatt működő s a vallás szent céljától elhajlott irányú földi érdekeknek, midőn jelesen az 1791:53 cz. szerint a bévett vallások polgári jogaikra nézve egyenlők: Erdélyben vagy egy uralkodó vallás sincs, vagy ha csakugyan lenni kell uralkodó vallásnak, 6 van.

3) Közöséges innepok rendelése s megtartatása. A közöséges azaz hazánk minden lakosai által megtartandó innepok megállítása ugyanis a törv. hozás körébe tartozik, mint azt az A. C. 1 R. 1 Cz. 12 cz. és 5R. 51 E. bizonyítja, melyekben karácson, húsvét, pünkösd és a vasárnapok jelletnek ki olyan innepok gyanánt, melyeket közmunkáktól magga eltartnztatás által megszentelni mindenki köteles. Ezeken kívüli innepokat a fejedelem nem rendelhet; mind azért, mivel olyatén jogot, mely az ország rendeit is illeti, csak magára külön nem gyakorolhat; mind azért, mivel a belső meggyőződéssel s vallásos elvekkel ellenkező innepok megszentelését követelni az allatvalóktól, olyan lelkiismeretükön elkövetendő erőszak lenne, melyet a fejedelmi hivatal majestásával meg egyeztetni sem lehetne; mind azért végre, mi-

vel egy illetén rendelet mindazon törvényeket sértené, melyek a bévett vallások gyakorlása szabadságát biztosítják, a mennyiben a vallás elvei szerinti élnetést, az azokkal ellenkezők vagy azoktól különbözök teljesítésére irányzott kényszerítés által korlátolná.

136 §.

10) A köz hivatalnokok kinevezése jogáról.

Fejedelmi kinevezés s illetőleg megerősítés alá tartoznak e következendő hivatalok:

1) Az egyházi főbb hivatalok, milyenek a catholicusoknál az érsekség, püspökség, apáturság, prépostság (H. K. 1 R 10 cz 3 §); a protestansoknál pedig a püspökség (A. C. 1 R 1 Cz 9 cz) és a szászföldi lutheranus és reformatus papság (Andr. kivál. lev.)

2) A Leopoldinum diploma 7 és 8 pontjaiban elősorolt főkormányzó, ország generalisa, főkancellár, belső tanácsosok, főispányok, székely kapitányok, ítélőmesterek, a szasz- és székelyföldi királybirák, vármegyei főszolgabirák és alispányok, városi főbirák, consulok s más ezekhez hasonló királyi- s mezővárosi tisztek hivatalai.

3) Az udvari kancellár, a számoltató hivatal elnöke és tartományi főbiztos hivatalai (gyakorlat), és az udvari tanácsosság (1791 : 21 cz.)

4) A szászok grófjának hivatala (CC 2 R 1 Cz 18 pont.)

5) A kincstárnoki hivatal (CC 2 R 1 Cz 19 pont.)

6) Az országgyűlési és királyi táblai elnökök (gyakorlat), s a királyi tábla biráinak (A C 4 R 16 Cz) hivatalai.

7) A bányásztörvényszéki bíróság (1747: 1 cz.)

8) A székelyföldi alkirálybiróság, a magyarvidéki alkaptánság, s a magyar- és székelyföldi pénztárnokság (1847: 2 cz.).

Ezen elősorolt s fejedelmi megerősítés alá tartozó hivatalok (melyek közül egyszerre kettőt az ország rendetinek meg egyezésenélkül senki sem viselhet 2 Ulászló 3 V 70 cz szerint). örökösök, kivéve a) a főkormányzói hivatal, mely a Leop. dipl. 11 pontja szerint esztendőnként változtathatik, ha a közjó s a nemzetek érdeke igényli; b) a székelyszéki királybiróságot, melyet változtatni az illető székek szabadságában áll, a C C. 2 R 1 Cz 17 pontja szerint; c) a főbirói és alispányi hivatalokat, melyek az 1847: 2 cz szerint három évenként kerül-

nek válaszfás alá; d) a városi főbiróságokat, melyek két évenként jönnek választás alá; e) a belső tanácsosi hivatalt mely 2 Ulászló szokásból kiment 4 V 10 cz 10 §-a szerint három esztendőnként az ország rendeinek választása alá került, a voltak ismét választhatók lévén, a mit 1 Leopold császár is elismert 1697-ben ápril 27-én kelt leiratában; f) a szászöldi polgármestereket s királybirákat, kik a statuta 1 K. 1 cz. 1 §. szerint évenként, gyakorlat szerint pedig három évenként választatnak.

137 §.

Ezen fejedelmi jog korlátairól.

A közhivatalnokok kinevezését s megerősítését tárgya-
zó fejedelmi jog korlátolva van

1) az azt megelőző választás által, a mennyiben

a) a protestansok püspökei a közönséges zsinaton választatnak s azután terjesztetnek fel megerősítés végett, az A. C. 1 R. 1 Cz. 9 cz. ezen szavai szerint: „a kik a püspökségre választatnak, az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből és végzésekből, azok a fejedelemtől confirmáltassanak.“

b) A főkormányzó, ország generalisa, főkanczellár, a belső tanácsosok, ítélőmesterek (Leop. dipl. 8 p.) a kincstárnok (C. C. 2 R. 1. Cz. 19 p.) az országgyűlési és királyi táblai elnökök, udvari kanczellár, a számoltató hivatal (exactoratus) elnöke, tartományi főbiztos (az 1791: 20 czikkben gyökerező gyakorlat) az országgyűlés által úgy választatnak, hogy mindenik bevett vallásbeliek közül szózatok többségét nyert három egyén terjesztetik fejedelmi kinevezés alá az 1791: 20 szerint, melyben az is rendeltetik, hogy illetőn választás nélkül ezen hivatalokra kinevezések ne történhessenek, és hogy az ezen hivatalok bétöltésekor, régi szokás szerinti alakban kiadatandó diplomákban, valamint az ezen hivatalnokok által letétetendő esküformában is a rendek választásáról mindig kifejezetten tétessék említés. Ugyanezt bizonyítják, jelesen a tanácsosokra nézve, a C. C. 2 R. 1 Cz. 15 pontja ezen szavai: „a tanácsosokat pleno numero, azaz 12 számukat mindenik natióból az ország választván, ő nagyságával együtt, ő nagysága confirmálja, kik közül ha decedálnának, első közelebbi gyűlésen, a megírt mód szerint helybeálltassanak.“

c) A szászok grófjukat és királybiráikat magok választják, valamint minden tiszteiket is a C. C. 2 R. 1 Cz. 18 pont-

ja ezen szavai szerint : „A szász natio is e hazának egyikbecsületes tagja lévén, királybirákat és minden egyéb tiszteket választihassanak magoknak.“

d) A főispánok a királyi főigazgató tanács általi választás következtében neveztetnek ki, a tanácsosok szavatai többségének tekintetbe vétele mellett, az 1791 : 22 cz. ezen szavai szerint : „in constitutionibus supremorum comitum aliorumque eminentiorum et praecipuorum officialium gubernium regium audiat, et vota majoris partis consiliariorum attendantur.“ Így neveztetnek ki a vidékek főkapitányai is.

e) A királyi tábla birái a tábla által választatván, a szavatok többségét nyertek nevei a királyi főkormányshékhöz küldetnek fel, s az vagy megjegyzéseket csatol ezen választottak névsorához, vagy másokat jelel ki szózatolás után, s a választottak mindkét névsorát felterjeszti megerősítés alá, a T. U. 9 §. és az 1791 : 22 cz. szerint.

f) A vármegyei főbirák s alispánok, pénztárnokok és magyar vidéki alkapitányok hivatalaira mindenik bevett vallás sorsosai közül hármat jelel ki választás végett (candidál) a főispán; jogosítottak lévén a rendek, ha a kijelöltek hivatalra méltatlanok volnának, ezen kijelelésnek ellene mondani, s szavataikat meg is tagadni (1791 : 12 cz.). Megesvéu a szózatolás, mindazon magyar megyék és vidékek, melyekben három bevett vallás létez, azok mindenikéből egy legtöbb szózatot nyert egyén, hol két vallás létez, az illető vallásokból legtöbb szózatot nyert egyegy egyénen kívül harmadik helyen, valláskülönbség nélkül a több kijelöltek között a legtöbb szózatot nyert, hol végre csak egy vallás létez, az ebből legtöbb szózatot nyert három egyén, a királyi főkormány után, a bevett vallások illetősége tekintetbe vételével kiadandó legfelsőbb elhatározás és megerősítés végett, ő felségének felterjesztendő; a legfelsőbb megerősítés lejöttéig az előbbi tisztek hivatalaik folytatásában meghagyatván, az 1847: 2 cz. szerint.

g) A székelyföldi fő- és alkirálybirák s pénztárnokok a székek rendei által választatnak, a C. C. 2 R. 1 cz. 17 pontja és a Leop. dipl. 8 pontja szerint, még pedig minden kijelölés nélkül; az alkirálybiróságra és pénztárnokságra szavatok többségét nyertek közül háromnak felküldése úgy történvén meg az 1847: 2 cz. szerint, mint fenebb a vármegyei főbiróságra és alispánságra nézve közöltetett.

h) A városok főbirái s más ezekhez hasonló városi hivatalnokok az illető községek által választatnak a Leop. dipl. 8 p.szerint.

i) A bányatörvényszéki birák közül háromnak helyére kijelölést teszen a főkormányshék, közölvén a kijelöltek névsorát a kincstárnokkal is, s a felterjesztendő három-három egyénen kívül nevez ki egyet a fejedelem (1747 : 1 cz.) Ezen három biró közül egyiknek magyarnak, a másiknak székelynek és a harmadiknak szásznak kell lenni (1755 : 4 cz.).

Ezen elősorolt hivatalokra, megelőző választás s illetőleg kijelölés nélkül, a fejedelem senkit sem nevezhet ki helyettesítés (substitutio) útján: Mindazért, mivel midőn a törvény tisztán meghatározta, hogy azok miként töltsenek be, a törvénytellen ellenkező helyettesítés törvénysértés, s a helyettesített törvénytelen tisztviselő lenne, s következésképpen azon jogokat, melyeket a törvény csak a hivatalukba törvényszerű módon jutott tisztviselőknek tulajdonit, nem igényelhetvén, minden tényei törvénysértő cselekedetek lennének; mind azért, mivel azon okból, hogy a felhozott törvények a helyettesítést névszerint nem rekesztik ki, nem lehet következtetni, hogy azt megengednék, midőn törvényhozásunk a mely hivatalok betöltésében helyet enged a helyettesítésnek, azokat névszerint is kijelölte, jelesen a C. C. 2 R. 1 Cz. 19 pontjában a kincstárnoki hivatalra, a 96- és 97-diki ideiglenes czikkekben a derék- és fűszék biráira; az 1847: 2 cikkben a vármegyei s székelyszéki hivatalokra nézve, a három hónap alatt multhatatlanul tartatandó közelebbi közgyűlésig; elég bizonyosságául annak, hogy tiltja a helyettesítést azon hivatalokra, melyekre nézve azt névszerint meg nem engedte; mind azért végre, mivel az ürességbe jött hivatal betöltésének sürgetősége sem igazolhatja a helyettesítést, azon okból, mivel választást még az országgyűlés választása alá tartozó hivatalokra nézve is lehet esztendőnként tartani, és mivel addig, míg a rendkívüli gyűlések tartása útján könnyen sieltethető választás megeshetnék, az ürességbe jött hivatal kötelességeit teljesítheti valaki helyettesítés nélkül is úgy, a mint az megszokott történni, a hivatalnokok betegsége vagy távolléte ideje alatt. Viszont a választás következtében megerősített hivatalnokokat, a választók közbejötté nélkül, a fejedelem nem teheti ki hivatalukból a C. C. 2 R. 1 Cz. 14 pontjából és a dolog azon

természetéből következtethetőleg, mely szerint a választók és fejedelem által összemunkálólág gyakorolt jog eredményét megsemmisíteni egyik félnek sem állhat külön hatalmában, a másik joga veszélyeztetése s annak bitorlása nélkül.

2) A bévett vallások illetősége által, a mennyiben a fejedelem megerősítése alá tartozó minden közhivataloknak úgy kell bétölteni, hogy azok a közhivatalokra nézve egyenlő jogigénnyel bíró bévett vallásu honfiak között, a bévett vallások illetőségéhez képest, osztassanak fel. A bévett vallások ezen illetőségének tekintetbevétele rendeltetik

a) a fő kormányzéki és k. táblai hivatalokra nézve, a határozatván, hogy ezeknek tizenkét szamu tagjai közül bár (saltem) három legyen catholicus, a többi pedig más bévett vallásu (Leop. dipl. 9 p.). Még tisztábban rendeltetik az 1693-ban költ Alvincziana resolutióban a nevezett hivatalokra nézve, hogy azok mellé mindenik vallásból három-három neveztessek ki, s ha a lutheranusok és unitariuskok között annyi hivatalképes nem találatnék, a hiány ugyanannyi catholicusokkal mint reformatusokkal pótolassék.

b) A Leop. diplomában említett s más főbb hivatalokra nézve is (officia diplomatica et cardinalia) meg kell a vallások illetőségének tartatni az 1791 : 20 cz. ezen szavai szerint: „*clementer habita ratione competentiae religionum receptarum*,” valamint az udvari tanácsosokra nézve is az 1791 : 21 cz. szerint még határozottabban rendeltetik a bévett vallások illetőségének szem előtt tartása.

c) Mindazon hivatalokra nézve, melyek a királyi főkormányzók által teendő választás s illetőleg kijelelés útján töltenek be a fejedelem által, és a melyek közé számithatók a fejedelmi megerősítés alá tartozó minden közhivatalok, az országrendeinek választása útján bétöltendőkön kívül, az 1791 : 22 cz. szerint, a mennyiben ezen törvényczikkben a rendeltetik, hogy a főkormányzók által csak azon vallásbeli három személy terjesztessék fel megerősítés alá, melynek a bétöltendő hivatalhoz jogigénye van, ezen szavakban : „*ex individuís religionum, quas restauranda per electionem statio concernit, et in quibus idonea ad hanc subjecta reperiuntur, suae Majestati sacratissimae e quavis religione tria individua pro regia denominatione proponantur*.”

Egyébiránt nem lévén a bévett vallások közhivatalok

iránti illetősége a törvények által kellő határozottsággal szabályozva, az idézett törvények e tekintetbeni határozatlansága ürügyül használtatott fel, mind a választási jog kijátszására, mind a közszolgálat azon érdeke meghiusítására, mely szerint a hivatali állomásoknak az azokra legméltóbbak által kellene betöltetniök, a minek az illőleg szabályozott választás útján nyert szózatok többségében nyilvánult közbizodalomnál nincs biztosabb tanujele.

3) Az egyesült nemzetek illetősége által, a mennyiben azon kívül, hogy közhivatalokra bármi nemvűek s neműek legyenek is azok, csak a három egyesült nemzet valamelyikéhez tartozó honfi neveztetethetnek az A. C. 3 R. 42 Cz. 1 cz. Leop. dipl. 5 p. és az 1791 : 15 cz. szerint a közhivatalok betöltésének úgy kell történni, hogy azok a magyar- székely- és szásznemzet tagjai között ezen nemzetek illetőségéhez képest legyenek elosztva. Ezt bizonyítják a főbb hivatalok betöltése módját szabályozó 1791 : 20 cz. ezen szavai : „habita ratione competentiae tam religionum receptarum, quam etiam diversarum nationum.“ Azonban mivel a magyar- és székelynemzetek főbb hivatalokat igényelhetők tagjai között, már az őket nemzetiségi tekintetben megkülönböztető határvonalat meghúzni csaknem megoldhatatlan feladattá lett, mivel továbbá a főkormányzó, ország generalisa, főkan- cellár, főispányok s székelyföldi kapitányok és ítélőmesterek hivatalaira csak nemesek neveztetethetnek ; s vögre, mivel az 1791 : 19 cz. a szászok jogigényét általában a főkormányzéki tanácsossáig (*consiliarium guberniale adipiscendi*) terjesztette csak, és a nemzeteknek az alsóbb közhivatalokbeli osztályrészét úgy jelezte ki, hogy azoknak egy harmada a nemes kiváltsággal nem bíró honfiakat, két harmada pedig a magyar- és székelynemeseket illesse : a közhivataloknak tulsulyra törekedő aristocratiai érdekek által zavarba hozott nemzeti illetőség szerintí osztálya úgy eszközöl- tetheték, hogy

a) a főkormányzéki tanácsosságnál magasabb fokozatu közhivataloknak kétharmada a magyar- és székelynemeseket egy harmada pedig a szásznemeseket illesse ;

b) a főkormányzéki tanácsosok állomásainak két harmada magyar- és székelynemesek, egy harmada pedig nemes és nemnemes szászok illetősége legyen ;

c) a titoknoki s annál alsóbb fokozatu hivatalok kétharmada magyar és székely nemesek, egy harmada pedig magyar és szász nem nemesekkel töltsék be.

Hogy egy hivatalszomjas nemzetiségekből alkotott országocsára nézve azon törvények, melyek a közhivataloknak 4 bévett vallás s három egyesült nemzet meg sem határozott illetősége szerinti felosztását a végrehajtó hatalom kezeltőjére bízta, minő hatással lehettek legyen, képzelhetni!

4) A fő kormányzók ajánlása által, a mennyiben az 1791: 22 cz. szerint az ország rendinek választása után bétöltendő hivatalokon kívül, más hivatalok fejedelmi kinevezés általi bétöltése, a főkormányzók meghallgattatása után, és a tanácsosok szavainak többsége szerint történhetik. A főkormányzók az alárendelt hivatalok kijelöléseit vagy azokra tett észrevételeivel, vagy a maga kijelölésével együtt küldi fel; azon vallás sorsosai közül, melyet a bétöltendő állomás illet, hármat terjeszthetvén fel legfelsőbb megerősítés alá az idézett törvény szerint.

138 §.

11) A pénzveretés jogáról.

A pénzveretés joga csak azért számláltatik a fejedelmi jogok közé, mivel jelenleg tettelesen a fejedelem által gyakoroltatik. Törvényeink szerint ugyanis az a törvényhozás körébe tartozik, s jelesen Albert 10 cz. ezen szavai szerint: „quod monetam auri et argenti in valore et cursu, quibus pro tunc existit sine consilio praelatorum, baronum et regni nobilium non immutabimus.“ Ezt bizonyítja az is, hogy a pénznek veretésére szabadságot az ország és fejedelem megegyezéséből nyerhetni, és csak úgy, hogy a veretendő pénzek az ország és fejedelem czimereivel és képével legyenek ellátva, s törvény által szabályozott értékűek legyenek, a mint ezt az A. C. 3. R. 55 Cz. 1 cz. bizonyítja ezen szavaiban: „Senki az országban semmiféle monetát ország és fejedelem consensusa nélkül cudáltatni ne merészeljen, és ha kinek pénzverő házak erigálása eképpen megengedettnek is, semmiképpen nem más idegen, hanem ország és fejedelem czimere, titulusa és képe alatt veretessék, az akkori időben megegyezett quantitasu ligában.“

139 §.

12) Az utlevéladás jogáról.

Az utlevéladás joga abban áll hogy fejedelmi engedelem nélkül senkinek sem szabad külföldre utazni, sem tanulás, sem tapasztalás, sem kereskedés, sem más bárminő czim alatt. Azoknak kik tanulás, tapasztalás, kereskedés vitézi vagy más tisztességes szolgálat végett akarnak a hazával és fejedelemmel nem ellenséges távol fekvő helyekre menni, ha bébizonyítják törvényhatóságuk akár főtisztje akár rendei (vagy tanítói 1752: 1 cz.) bizonyítványával igazságos és méltó szándékukat s a feltett dologra alkalmas voltukat és azt, hogy velök senkinek olyatén ügye nincs, melyet kikerülni szándékoznak: utlevelet kell adni, hogyha a fejedelem előtt nincs valami oly dolog tudva a kérelmes felől, mely akár a fejedelem személyének, akár az országnak ártalmára volna. (AC. 3 R. 14 Cz.). Az illetén bizonyítványoknál fogva a főkörmányszéktől (mely a végre kinevezett személyek által a kérelmek alkalmas voltát vizsgálat alá is vétetheti) vagy annak távollétében (vel in absentia hujus) a főkörmányszótól nyereendő utlevelet bé kell mutatni a fejedelmi udvarnál, s az előtt az utazónak magát kötelezni is arra, hogy csak a barátságos országokat fogja meglátogatni; egyébiránt is fejedelmi utlevél csak azoknak adathatván, a kik maguk költségén vagy pártfogóik segedelmével, nem pedig az adózó néptől koldulás útján szerzett pénzzel utaznak (1752: 1. cz. mely a CC. 3 R. 9. czimét e részben megváltoztatta). A szélben lakók a szomszédország határszéli helységeibe, nyílt utakon, bizonyítvány nélkül is elmehetnek, valamint a kereskedők is a határos és békességes szomszédságu helyekre, illető tisztjeiktől nyereendő s a harminczadnál is bémutatandó, bizonyítvánnyal; a kolozsváriak távol fekvő országokra is a tanács bizonyítványával elutazhatván (AC. 3 R. 14 Cz. 3. p.). A ki utlevelet nem nyerhetvén, a nélkül utaznék ki, minden vagyonai elvesztésével büntettetik; a ki pedig utlevelet nyervén, külföldön haza és fejedelem elleni ártalmas dolgokba elegyíti magát, hűtlenségi bünt követ el; sőt az is elveszti minden jószágát, ki a hazával ellenségeskedésbe jött országban szolgálván, a háboru kiütése előtt haza nem tér (AC. 3. R. 14. Cz.)

140 §.

13) Az ingyen gazdálkodtatás jogáról.

Az ingyen gazdálkodtatás azon joga volt a fejedelemnek, melynél fogva parancsolhatta, hogy az adófizető s teherhordozó lakosok a hon kebelében utazókat ingyen lássák el szállással, tartással, szekérrel s vonó marhákkal (CC. 3 R. 1 Cz. 3 cz.). Azon nyílt parancs, melyben a fejedelem azt rendelte az A. C. 3R 28 és a C.C. 3R. 2 czime 2 cikkében láthatólag: „salvus conductusnak“ neveztetett. Ezen fejedelmi jog azonban eltöröltetett, amennyiben a Leop. dipl. 18 pontjában megszüntetvén az adózó nép azon köteleztetése, hogy bármi neműs állapotú utazóknak ingyen szállást, tartást és fuvaradjon, többé a fejedelmi salvus conductussal utazók sem utazhatnak és szállásolhatnak ingyen. Ennélfogva már az ingyen gazdálkodtatást rendelő minden törvények eltöröltettek méltán vétethetvén, bárki bárminő czim alatt kényszerítsen is valakit ingyen gazdálkodásra s fuvarra, a CC. 3 R. 1 Cz. 1 cz. szerint a sérelmes által felszólítandó fiscalis director által 200 frttal bírságoltathatik (melynek fele a sérelmesé, fele pedig a directoré a végrehajtókkal együtt) és ha a fiscalis director elmulasztaná az irt büntetést felvétetni, az a director jószágán vétetik fel a rendszerinti végrehajtók által. Azonban valamint zabolázni kívánta egyfelől törvényhozásunk az utazók zsarolásait, úgy másfelől arról sem mulasztotta el gondoskodni, hogy az utazók pénzökért magukat a szükségességekkel elláthassák, a lakosságot 200 fr büntetés terhe alatt kötelezvén arra, az AC. 5 R. 27 edictumában, hogy az utazóknak illendő áron pénzért szállást s magok és marhájuk számára eleséget s egyéb szükségességeket tehetségekhez képest szolgáltatassanak; és a vendégfogadók felállítását a Leop. dipl. 18 pontjában a földesuraknak és városoknak köteleességekkel tevéen.

141 §.

14) A rendőri jogról.

Fejedelmet illető rendőri jognak nevezetethetik az, a melynél fogva a fejedelem, mint a végrehajtó hatalom kezelője, a polgárok bátorságát s jóllétét, elősorolt jogai gyakorlásán kívül, a hon kerületén belől eszközli. Minthogy pedig a közbátorság s közjóllét az által eszközöltethetik, ha mind az

megtörténik, a mi azok fejlődését előmozdítja, s mind az eltávolittatik, a mi azokat veszélyezteti: a rendőri jog gyakorlásának két feladata van u. m. a közbátorságot s jóllétet előmozdító eszközök előállításáról gondoskodni s az azokat veszélyeztető roszakat megelőzni. Továbbá az ember lelki s testi alkotásánál fogva, a polgártársasági jóllétnek mind a lelkiekre mind a testiekre kiterjesztetni, s annak egyszersmind az erkölcsi és természeti roszak ellen egyaránt biztosítani kellett, hogy ezen jog gyakorlásának mezeje széles s csaknem felmérhetetlen kiterjedésű, a mennyiben annak körébe tartozik, a honpolgárok lelki művelődése fejtésére s testi szükségéik fedezésére szolgáló eszközök előállítása s egyszersmind a lelki művelődést hátráltató akadályoknak s a testi jóllétet veszélyeztető roszaknak eltávolítása is.

Ezen ily széles kiterjedésű jognak munkássági köre törvényhozásunk által még kellőleg szabályozva nincs ugyan, azt azonban addig is, míg ez az 1791:64 cikk rendelete következtében megtörténhetnék, korlátlanak tartani nem lehet. Ezen jog gyakorlásának ugyanis célja nem lehetvén más, mint az egyéni s közjóllét, midőn ennek a jogok sérthetlensége mellőzhetetlen feltétele, ezen jog természetes korláta az, hogy a törvény által kijelölt jogok és szabadságok sérthetetlenül fentartassanak. Ezt célozzák törvényeink azon rendeletei, melyek hazánknak saját törvényei értelmébeni kormányoztatását biztosítják s jelesen az 1791: 6 cz. ezen szavai: „*Transsilvaniam juxta proprias leges et constitutiones legitime confirmatas, non vero ad normam aliarum provinciarum hereditariorum gubernabunt tam sua Majestas, quam secuturi ejusdem ex augusta domo austriaca successores.*“ Erre céloznak törvényeink azon rendeletei, melyek hazánkat biztosítják aziránt, hogy önkényes, elfsem fogadható rendeletek és parancsolatok által kormányoztatni nem fog s jelesen az 1791: 8 cz. ezen szavai: „*sa ratissima sua Majestas status et ordines securos reddit, nunquam per edicta aut sic dictas patentes, quae alioquin in nullis unquam regni judiciis acceptari possint, principatum hunc Transsilvaniae, partesque eidem incorporatas gubernandas fore.*“ Erre céloznak végre törvényeink azon rendeletei, melyek a felsőbb rendeleteket teljesítő hivatalnokokat arra utasítják, hogy magukat a törvényekhez és olyan rendeletekhez alkalmaztassák, melyek a törvényt megegyezők, s je-

lesen az 1791: 12 cz. ezen szavai: „singuli comitatum et sedium officiales publicam administrationem, juxta leges et his conformes gubernii ordinationes, universitatum item in mar-chalibus congregationibus formanda conclusa, in quantum illa legibus et benignis regiis gubernialibusque ordinationibus con-formia erunt, tractabunt.“

Második fejezet.

A végrehajtó hatalom munkássága külső körében gyakorolható fejedelmi jogokról.

142 §.

Ezen munkássági kör tárgyairól.

A végrehajtó hatalom külföldi munkásságának tárgya, esz-közölni, hogy a külföldiek hajlandók legyenek megtenni vagy elnézni mindazt, a mi által hazánk s annak polgárai bátorsá-ga és jólléte előmozdittatik; s egyszersmind hajlandók legyenek mindazt meg nem tenni, vagy akadályozni, a mi által hazánk s annak polgárai bátorsága s jólléte veszélyeztetnék. Ezen mun-kássági körbe tartozóknak tekintethetnek ennőlfogva, névsze-rint a külhatalmakkali érintkezés és szerződés, hadizenés s békekötés jogai, melyeket az 1791: 6 cz. értelmében, hazán-ka kötelezőleg, a fejedelemnek csak ugy lehet és kell gyako-rolni, mint Erdély nagyfejedelmének.

143 §.

1) A külhatalmakkali érintkezés és szerző-dés jogáról.

A külhatalmakkali érintkezés után eszközöltetik azok hazánk irányabani készségének megnyerése arra, hogy ter-mények s kézművek kicserélése vagy is kölcsönös kereskedés megengedése által, hazánk s polgárai jólléte eszközlésében engedékeny segedelmezéssel legyenek, hogy az azok kormá-nya alatti tartományokban hazánkfiak oltalomra s pártfogolta-tásra találjanak s onnan hazánkat semmi veszély se fenye-gesse, vagy ha fenyegetné, az jó idején felfedeztessék s meg-előztessék. Ezen értelembeni egybeköttetés a külhatalmakkal

eszközöltetik követek küldése, s fentartatik azokkal kötött szerződések által. Ilyen követek küldése s azoknak utasítása csupán a fejedelmet illető jog, az 1791: 9 cz. szerint, melyben azonban ígértetik, hogy illetén követségre erdélyhoniak is fognak alkalmaztatni, és hogy Oláhországban és Moldovában ügyviselőknak (*negotiorum gestor*) főkép erdélyhoniak fognak neveztetni.

144 §.

2) A hadizénés jogáról.

A had kétféle u. m. védő (*defensivum*) és támadó (*offensivum*) a szerint, a mint az védelem eszköze gyanánt használtatik küllelenség megtámadásának megelőzése végett, vagy valamely külhatalom kényszerítése s illetőleg birtoka elfoglalása végett indítatik. Az elsőre nézve törvényhozásunk nem intézkedett, annak jogos és kikerülhetlen volta a polgári társaság fentartása iránti kötelességből természetesen következőn; a másodikra nézve pedig, mely néha hiu dicsvagy alaptalan boszuvágyból is a polgárzat érdekével ellenkezőleg indíthatatik, a határoztatott, hogy azt csak az országrendei tudtával és megegyezéséből indíthat a fejedelem, a C. C. 2 R. 1 Cz. 4 pontja ezen szavaiban: „hogy mindenekkel ajó szomszédságot és szép békességet minden tehetségével oltalmazza és megtartja (a fejedelem) és senki ellen semminemű hadat offensive nem indít, ha méltó okot reá nem adnak, és ha szintén adnának is, az egész ország statusi megegyezett consensusokból cselekszi;“ és az A. C. 2 R. 4 Cz. ezen szavaiban: „az országnak fejedelmei magok indulatjokból, autoritásokból háborúságra és hadakozásra való okot ne adjanak se keressenek.“ A fejedelem ennél fogva megtámadó had esetében, az ország rendjeinek megegyezésök után, oltalmazó védhad esetében pedig a nélkül is felszólíthatja azokat, kik a hadi szolgálatra kötelesek, s a nemesség a H. K. 1 R. 9 cz. 5 §. ezen szavai értelmében, „militari duntaxat pro regni defensione tenentur,“ valamint a székelység is a Leop. dipl. 14 pontja ezen szavai szerint „pro tuenda patria propriis impensis militari obstricti permanant,“ a fejedelmi parancsra felülni kötelesek. Ezen a haza oltalmára szorított felülési kötelesség a nemesség részéről csupán akkor teljesítendő, midőn arra a fejedelem parancsa által szólíttatik fel az A. C. 3 R. 6 Cz. 5 cz. ezen szavainál fog-

va: „hadi expeditiora is felülni nem tartoznak különben, hanem a fejedelemnek parancsolatjából;“ a székelység által pedig, sürgető szükség esetében, még arra sem várva, az AC. 3 R. 76 Cz. 8 cz. ezen szavai szerint: „mind nemes, lőfő, gyalog avagy dara! ant s egyéb vitélő rend az ország végzése szerint való parancsolatokra, fogvatkozás és halgatás nélkül, jó hadi apparatussal felülhessenek, és ha a szükség úgy kívánja mindjárt indulhassanak is, arra magokat mindenkor kész állapottal tartsák, in casu repentinae necessitatis pedig fejedelem parancsától sem várva.“ Azonban még a védhadak költségei is csupán országgyűlési határozat következtében ajánltathatnak s követeltethetnek, a II. Ulászló 5 V. 1 cz. szerint.

145 §.

3) A békekötés jogáról.

Békekötés joga csupán a fejedelmet illeti, az 1791: 9 cz. szerint, melyben ígértetik, hogy a békekötés alkalmával annak Erdélyt érdeklő pontjaira nézve, a felség az erdélyi tanácsosok és gubernator tanácslásait használni s országgyűlés ideje alatt a rendek kívánságait s észrevételeit is meghallgatni fogja, a megkötött béke pontjait a főkormánysház útján ki is fogja hirdettetni.

Ezen jog gyakorlata azonban korlátolva van az által, hogy köteles a fejedelem az ország házai, fiscalis várai és jószágai iránti tulajdonosi jogát az országnak megtartani (AC. 2 R. 5 Cz. 1 cz.); az ország határait és végházait semmi uton és módon el nem idegenitheti s el sem ígérheti (C. C. 2 R. 1 Cz. 6 p.) Ennélfogva a fejedelem békekötést tárgyzó joga az ország tulajdona s alkotmánya sérelme nélkül gyakoroltathatik csak; az azok sérelmével netalán kötött béke érvényesnek csupán az ország rendei megegyezésének hozzájárulata után tekintethetvén.

146 §.

4) A külföldiek kirekeszthetőségéről.

A külföldiek kirekeszthetésére jogosítva van a fejedelem, mihelyt azoknak a honbani mulatását károsnak itéli, az A. C. 3 R. 52 Cz. ezen szavai szerint: „ezután is annakokáért azoknak (a görögöknek, örményeknek, rácoknak, bolgároknak, dalmatáknak és egyéb nemzeteknek is) az országban szabados

járásoknak, kereskedéseknek szabados megengedése vagy némely időkben megtiltása áll a fejedelmeknek dispositiojokban úgy, hogy az időknek és állapotoknak mivoltokhoz képest communicálván a tanács urakkal, ha mikor az országnak kárára s ártalmára fogna esmértenni, ország közönséges gyűlését és végzését arra nem várván, ha úgy itélik lenni alkalmasnak, suspendálhassák akármikor a fejedelmek azoknak szabados járásokat és kereskedéseket..

Második czikk.

A végrehajtó hatalom segédeszközeiről.

147 §.

Ezen segédeszközök nemeiről.

A végrehajtó hatalom eddigelő tárgyalt munkássága feladatait csak úgy képes megoldani, ha a közbátorság s jóllét belső és külső eszközei előállítására s fentartására szükséges költségeket fedezheti, s ha egyszersmind elegendő erővel bír mindazon akadályok legyőzésére, s mindazon megtámadások visszaverésére, melyek a közbátorság s jóllét biztosságát akár belőlről, akár kívülről fenyegetik vagy háborítják. Amannak eszközei a közjövédelmek, ennek pedig a katonaság. E kettő nélkül a végrehajtó hatalom, munkásságának sem belső, sem külső körében, nem birhat a tekintély és hatalom azon méltóságával, melyre feladata megoldhatása végett nélkülözhetlenül szüksége van. Elismerte ezt törvényhozásunk is, a mennyiben országos jövedelmekről s egyszersmind katonai erőről is gondoskodott.

Első fejezet.

Az országos jövedelmekről.

148 §.

Az országos jövedelmek kétfélék.

Országosoknak neveztetnek mindazon közjövédelmek, melyeknek rendeltetése az, hogy az ország törvény által szabályozott közköltségeinek fedezésére fordittassanak. Ezek a

törvény által szabályozott közköltségek kétfélék, u. m. a fejedlem és az ország szükségének fedezésére megkivántatók. Ennélfogva az országos jövedelmek is kétfélék: vagy olyanok t. i. melyek a fejedelmi kincstárba, vagy olyanok, melyek a tartományi pénztárba szolgáltatnak. Amazok neveztetethetnek kincstári (camerales), ezek pedig tartományi (provinciales) jövedelmeknek.

Első pont.

A kincstári jövedelmekről.

149 §.

A kincstári jövedelmek is országosok.

A kincstári jövedelmek mindamellett is, hogy a fejedlem közvetlen kezelése alatt állanak, két okból tartathatnak országos, azaz olyan jövedelmeknek, melyekről az ország rendének bizonyos tekintetben rendelkezni, és a melyeknek az ország szükségéi fedezésére fordítását is megkivánni jö-
guk van. u. m.

1) mivel ezen jövedelmek forrásai az ország tulajdonai, melyek felől rendelkezni az országgyűlésen kívül nem is lehet az 1791 : 11 cz. szerint. Ezt bizonyítják az A. C. 2 R. 5 Cz. 1 cz. ezen szavai is: „az ország házai, fiscalis várai és jószágai, noha a fejedelmeknek kezekbe engedettek, de proprietásokat azoknak az országnak megtartsák.“ Ennélfogva ezen vagyonok csupán haszonvételi jogczim alatt illetik a fejedelmet, de így sem korlátlanul, a mennyiben

2) azon esetben, midőn a Leop. dipl. 12 pontjában állandó adó gyanánt ajánlott készpénz, akár béke akár háboru idején elégséges nem lenne az ország szükségéi fedezésére, a hiánynak ezen kincstári jövedelmekből kell pótoltatni. Ezt bizonyítják az idézett pontnak ezen szavai : „caetera quae ultra praedictas summas, vel belli vel pacis tempore, pro defensione patriae requirerentur, amore fidelium statuum et universae plebis sublevandae causa, e bonis regiis et fiscalibus, nec non salis et reliquorum metallorum fodinis, tricesimis, decimis inter saxones, arenda decimarum in comitatibus, aliisque nostris proven-
tibus allaturi.“

150 §.

A kincstári jövedelmek forrásairóli rendelkezhetés jogáról.

A kincstárba szolgáltatandó jövedelmek forrásai vagy olyanok, melyek fejedelmi adománynál fogva, honpolgárok által is tulajdonosi örökjoggal birtokoltathatnak; vagy olyanok, melyeknek csupán haszonvételét ajándékozhatja el a fejedelem, és a melyekről örök jogczim alatt csak az ország rendei megegyezésével rendelkezhetik, a C. C. 4. R. 12. Cz. 14. és 15. cz. szerint.

D) A fejedelmi adományzás körébe tartozókról.

151 §.

Az adományozható jószágokról.

A fejedelem által örök jogczim alatt adományozhatóknak tartatnak azon fekvő jószágok, melyek a C. C. 2 R. 1 Cz. 12. pontja szavai szerint „a fiscusra és nem a fejedelemre szállottak” az egyének birtokából. Ilyenek:

1) Azon magyar- és székelyföldön fekvő jószágok, melyeknek adományos tulajdonosai kihaltak, illetén vagyonaikra nézve magok után törvényes örököst nem hagyván. Ezen jószágok ugyanis hajdon a H. K. 1 R. 10. cz. k. §. szerint a fejedelemre szállottak, most pedig az A. C. 4 R. 13. Cz. 6. és a C. C. 4 R. 12. Cz. 14. cikkei szerint, a fiscusra szállnak.

2) Azon magyarföldi fekvők, melyeket az A. C. 4. R. 13. Cz. 6. cikke szavai szerint „a fiscus per notam infidelitatis alicujus, legitime tamen et vero juris ordine, juxta species notae in decreto et regni articulis expressas condemnati, sententiával legitima executione mediante apprehendál, úgy tudniillik, hogy azt a condemnatust legitime citálták, és az országnak constitutioja szerint, in generalibus regni comitiis, justo juris ordine, excessussát legitime comprobálván úgy sentenciáztak legyen meg.”

3) Azon fekvők, melyek a C. C. 4 R. 12 Cz. 14 cz. szavai szerint „virtute articulorum qualitercunque fiscusra devolváltatnak.” Ilyenek azon jószágok, me-

lyeket a *fiscus*, a hűtlenség esetein kívül, a törvényrendeléséből bizonyos bűntények büntetéseül foglaltathat el, a törvény-szerűleg követelt bűnösök elmarasztaltatása után.

4) Azon jószágok, melyek a C. C. 4 R. 12 Cz. 15 cz. szavai szerint „*per contractum*” jutottak a *fiscus* birtokába. Ilyenek azok, a melyeket a kiholt tulajdonos vagy elődei úgy vásároltak, cseréltek, vagy szolgálatuk jutalmul úgy nyertek, hogy az adó által a *contractus*ba ezen záradék is beiratott, a H. K. 1 R. 69 cz. szavai szerint, „*nullum jus, nullamque juris et dominii proprietatem pro se reservando.*” Az illetén záradéku *contractus*sallal szerzett fekvők ugyanis, a szerző kihalása esetében, csupán a *contractus* azon záradékánál fogva a *fiscus*ra szállanak az idézett törvény szerint; midőn különben, vagy is azon esetben, ha ezen záradék nincs a *contractus*ba ígátva, azoknak az adóra vagy maradékaira kell visszaszállani, s ennél fogva méltán nevezethetnek olyan jószágoknak, melyek a *fiscus*ra „*per contractum*” deveníáltak“

152 §.

Az elajándékozható fekvőket el is kell ajándékozni.

A fenebb elősorolt fekvőket a fejedelem hajdon a H. K. 1 R. 13 cz. 4 §. szerint tetszése szerint ajándékozhatta, magának is megtarthatta. Az idézett törvényt módosította a C. C. 4 R. 12 Cz. 14 cz. határozottan kimondván azt, hogy a kérdésben forgó jószágoknak el kell adományoztatni, ezen szavakban: „Végeztetett országul, hogy a *fiscalis*okon kívül valamely *bonumok* és jószágok *per notam* avagy *defectum*, aut *virtute articulorum qualitercunque* *fiscus*ra devolvátnak, azokat a fejedelmek magoknál ne tarthassák, se feleségeknek se gyermekeknek ne *conferálhassák*, hanem más *benemerita* personáknak *de facto* eladni (ajándékozni) (A. C. 3 R. 42 Cz. 1 cz.) tartozzanak.” Ezen törvény semmi újabb által nincs sem eltörölve, sem megváltoztatva, sőt megvan inkább erősítve, a Leop. dip. 6 pontja ezen szavaiban: „*bonis ob defectum prolium aut notam infidelitatis ad fiscum regium devolvendis, benemeritis transilvanos, hungaros nempe sículos et saxones indigenas, non attento religionum discri-*

mine, propensi erimus dignari.“ Ezen jószágok egyébiránt míg elajándékoztatnak, a fejedelmi kincstárba jövedelmeznek.

II.) A fejedelmi adományzás körébe nem tartozókról.

153 §.

A pura fiscalításokról általában.

Azon javakat, melyek jövedelmei a fejedelmi kincstárba szolgáltatnak ugyan, de a fejedelem által örökre nem adományoztathatnak, törvényeink *fiscale bonumok* nak, a szokás pedig *pura fiscalítások* nak nevezik. Ezen javak mivel a fejedelem és ország szükségéi fedezésére voltak szentelve, a magyar birodalom kezdete óta elidegeníthetetlenek voltak, a mint bizonyítják sz. István 2 K. 6 f. ezen szavai: „*volumus quidem ut sicut caeteris facultatem dedimus dominandi suarum rerum: ita etiam res, milites, servi et quidquid ad regalem nostram dignitatem pertinet, permanere debeat immobile. Et a nemine quid inde rapiatur aut subtrahatur; nec quisquam in his praedictis sibi favorem acquirere audeat.*“ A II. Ulászló 7 V. 2. cikkében az illetén javaknak még elzálogosíthatása is tiltatik, az érettök adott pénz elvesztése és a jövedelem becsü szerinti ára megtérítésének terhe alatt. Mi lett légyen azonban ezen tiltott törvényeknek következése, eléggé tanúsítja az, hogy Erdélynek Magyarhontói elszakasztatása után is szükségesnek ítéltetett azoknak megújítása, a mint ezt az A. C. 2. R. 8 czimében láthatni, a hol a kérdésben forgó javakra nézve e következők rendeltettek:

1) Mindazon fiscalítások, melyek az 1588-dik esztendőben (december hónap 8—23-dik napjáig) Megyesen tartatott azon országgyűlés ideje előtt, melyben Gétzi János a gubernatorságot letette, örökösön elidegeníttetek, örökre elidegenítteteknek tartassanak, s azoknak birtokosai azokért ne háboríttassanak; és ha illetén 1588 előtt elidegenített jószágok, dézmák s egyéb *fiscalis* jövedelmek foglaltattak volna vissza, azok előbbi birtokosaiknak adassanak vissza (1 cz.)

2) Mindazon fiscalítások, melyek az irt 1588-dik évi megyesi gyűlés ideje óta idegeníttetek el „*praescriptio* az

ilyen jószágban és proventusban nem admittáltván,“ foglaltassanak vissza azoktól, a kik azokat érdemök szerint és pénzükkért nyerték volt, a kiváltás ideje eltétele után s „a derék summát egészen és épen letevéen;“ azoktól pedig, a kik érdem s pénz nélkül bírták azon javakat akárminő szín alatt, tüstént és minden fizetés nélkül. Meghatározottat az is, hogy a fejedelem az érdemesek vagy azok maradékai birtokában levő illetén javakat el ne foglaljon, hanem „bizonyos summában inscribáltassa, a szolgáltatnak és jószágnak mivolta szerint;“ azokat pedig, a kiktől már elfoglaltattak volna a jószágok a fiscus számára, ha viszsza nem is adhatná a fejedelem az elfoglaltattakat, illendőképen elégitse ki (1 cz.). Azok végre, a „kik által a fiscale bonumok elfoglaltattak usque ad annum 1615, assecuráltatnak mind magok és maradékjok, hogy azért meg nem háboríttatnak.“ (6 cz.)

3) Ezen javak „örökben irredemtibiliter“ nem adományoztathatnak (1. cz.) Kivétetik csakugyan azon eset, a midőn az örökös elidegenítést az országgyűlés helybenhagyta; annak tárgyai közé levén sorolva az 1791: 11. czikkben a fiscalis jószágok és jövedelmek tulajdonosi joga s örökös elidegenítése feletti intézkedés. Az országrendei illeténmegegyezése törvénycikkben szokott nyilváníttatni, abban az is kijelentetvén néha hogy az illető jószág vagy jövedelem a fiscalitások lajstromából kitöröltetett legyen. Ennek példáit láthatni az A. C. 1 R. 10 3 Cz. czikkében a nagyenyedi reformata főiskola jószágaira, az 1744: 8 czikkben a jézsuiták kolozsvári collegiumának adott jószágokra és az 1751: 1 czikkben az erdélyi catholicus püspöknek adományozott jószágokra nézve sőt.

4) A fiscalítások elzálogosíthatnak (inscribáltathatnak) illendő és értéküket túl nem haladó pénzüsszegekkért. Értéküket túlhaladó összegekkért pedig csak akkor „ha vagy kész pénzt superaddált az impetrans, vagy más jószágnak summáját transferálja a fiscus, a donatarius is sponte consentiálván;“ mely esetekben „kinek kinek donatiójának tenora szerint magának a possessornak és nem más praetendensnek deponáltassék a summa integre“ az A. C. 1 R. 8 Cz. 1. cz. szavai szerint.

154 §.

Az eladott vagy zálogosított fiscalítások visszaszerzéséről.

Az eladott vagy zálogosított fiscalítások visszaszerzése következőképpen történik:

1) Ha a fiscalítások az 1657-dik év olta fejedelmi adomány, foglalás vagy vásár útján jutottak valakinek örökös birtokába, köteles a birtokos a productionale forum előtt bemutatni adomány- vagy más bármi czimű szerző levelét; ezen törvényszékre (mely a főkormányzék, főbírszék, a k. táblából van alkotva) levéna C. C. 5 R. 27 edictumában bizva annak elhatározása „hogy melyek maradhatnak meg és melyek nem.” Hogy az idézett törvény az A. C. 2 R. 8 Cz. 1 cikkét e részben módosítván; a divatozó gyakorlattal ellenkezőleg nem az 1588, hanem az 1657-dik év tartatott legyen az elidegenített fiscalítások visszaszolgáltatásának nézve törvényszabta határidőnek: bizonyítják az 1678 octoberi 50-dik 1679: 27-dik és 1684: 5-dik törvényczikkek.

2) Ha a fiscalítások zálogczim alatt jutottak valakinek ideiglenes birtokába, azoknak visszaszolgáltatása úgy esik meg, hogy a birtokos megkináltatik, tizenötöd napos intés mellett (penes quindenalem admonitionem) a pénzzel, kinek ha helyes oka van arra, hogy pénzét fel ne vegye s a követelt fiscalitást ki ne bocsássa, terjeszti igazságát a fejedelem vagy annak távollétében a gubernator és tanács (főkormányzék-quindenale forum) elébe; míg ott a dolog el nem döntetik, a jószág el nem foglaltathatván. „Ha kik pedig sola contumacia ducti sem pénzeket fel nem vennék, sem a fejedelmeket vagy a gubernatorokat nem requirálnák igazságokkal, pénzek és jószágok amittaltassék. A kiktől pedig eféle jószágok redimáltatnak, jó usualis monetával contentáltassanak” az A. C. 2 R. 8 Cz. 2 cz. szavai szerint.

3) A fiscalis bányákra és sóaknákra nézve az A. C. 2 R. 8 Cz. 1 cz. ezen szavakban intézkedett: „de ha kiknél fiscusra nézendő bányák és sóaknák volnának, azok az 1514 esztendőbeli generale decretumban leiratott mód szerint recuperáltassanak.” Ezen decretum II. Ulászló 7. V. 1 cz.; melyben a mások birtokában levő királyi jövedelmek között az ércz- és

sóbányákra nézve, elidegeníttetésök idejére való tekintet nélkül a határoztatott, hogy a birtokosok által töstént visszaadassanak; az azokon fekvő pénz azok jövedelmével úgy fizettetvén ki, hogy a jövedelem fele a kincstárba, fele pedig a volt birtokost illető öszszeg törlesztésére szolgáltatassék.

155 §.

A pura fiscalításokról név szerint.

Pura fiscalítások név szerint a következők:

1) Az 1615-dik évben készült öszszeírás szerint, mely az A. C. 2 R. 8 Cz. 1 cikkébe igtaltatott, „Huszt, Kővár, Szamos-Ujvár, Várad, Gyalu, Kolozsmonostor, Fejérvár, Déva, Fogaras, Görgény, Káránsebes, Lugos, liberae civitates et libera oppida, vámok, harminczadok, sóaknák, mindenféle bányáknak legitimus proventus, Töröcsvára, Lippa, Jenő és vashámorok, melyek ab antiquo fiscusé voltak.“ Ezen fiscalítások közül Huszt, Várad, Káránsebes, Lugos, Lippa és Jenő visszszakapcsoltattak a testvér Magyarhonhoz; Töröcsvára az A. C. 3 R. 82 Cz., Kolozsmonostor az 1744: 8 cz., Fejérvár az 1751: 1 cz. által a fiscalítások lajstromából kitöröltettek.

2) A fiscalítások közé számíttatnak a dézmák is az A. C. 2 R. 10 Cz. 5 cz. ezen szavai szerint: „a dézmák a több fiscale bonumoknak és proventusoknak nem utolsó részei lévén, azokban vagy azoknak arendáiban, ha mik abalienáltattak az 1588. esztendő után örökösön, azon mód szerint recuperáltassanak, mint egyéb fiscale bonumok.“

3) Az A. C. 2. R. 8. Cz. 3. cz. szavai szerint „a mely jószágok és várak az 1650. esztendőbeli connumeratiokor sine contraversia fiscalisoknak irattak.“ Azokra, melyekre nézve ezen öszszeírás alkalmával a birtokosok részéről ellenmondás történt, a felhozott törvényozikk szavai szerint „extraordinarius terminus levén rendeltetve, ha kik a contraversum bonumokhoz perennalejussokat comprobálhatták, azoknak jószágok a fiscalítások nevezeti alól absolváltattak, úgy mindazonáltal, hogyha mely contradictorok a fiscus kezénél levő contraversum bonumokhoz perennalejussokat comprobálhatták, azzal a fiscustól nem obtineálták ugyan, hanem a fiscust attól csak amoveálták, hogy az a contraversum bonum nem fiscale, mindazáltal legitima

juris via jussokat kereshetik. A melyekben pedig a fiscus extra dominium vagyon, és a megirt extraordinarius terminuson consequálta a fiscus, annakutánna a periclitans fél novum cum gratia mellett, ha perennale jussát akarja comprobálni, a mikor és melyik terminuson akarja, perennale jussát keresni szabad légyen. A mely jószágok fiscalisoknak adjudicáltattak a megirt extraordinarius terminuson, és az akkori constitutio szerint a fiscustól a possessoroknak inscribáltattak, hogy ha a fiscus maga vagy mások számára akarja redimálni, deposita prius integra summa inscriptionali, foglaltassanak el a possessoroktól; annakutánna ha ki perennale jussát comprobálhatja a novum cum gratia mellett, tartozzék letenni azt a summát, a melyet neki letettek volt és úgy adipiscálhassa a jószágot. A ki pedig fiscalisnak adjudicáltatott jószágot contumaciter nem inscribáltatott, és vagy fiscus számára, vagy fiscus collatiojából valamely bene merita persona számára elfoglaltatván inscribáltatott volna valamely summában, ha szinté novum cum gratia mellett örökös igazságra elnyerné is a jószágot, tartozzék a manutenensnek az inscriptionalis summát letenni, magának tulajdonitván, hogy elmulatta az inscribáltatást. Novumot pedig, toties quoties per exceptionem condescendálna, mind annyiszor újabbat extrahálhasson és élhessen vele.

Ezek! szerint a fiscalitások állanak jószágokból, dézmákból, érczbányákból, sóaknákból és harminczadokból.

1) A fiscalis jószágokról.

156 §.

A fiscalis jószágokat tárgyazó jogokról.

Fiscalis jószágok mindazok, melyek a fiscalitások 1615- és 1650-dik években készült lajstromában, mint olyanok, feljegyeztettek, azokat kivéve, melyek ezen lajstromok kelése után törvényezikk által azokból kitöröltettek. Ezen jószágokra nézve a fejedelem mindazon jogokkal bír, melyekkel a földesurak birnak józágaikra nézve, az örök jogczim alatti elidegenithetésen kívül. Az azok iránt támasztott pereket a fiscalis director folytatja, a bíróilag ítélt esküt is ő teszi le a fejedelem nevében, a ki főválságra jószág elvesztésére nem szokott ítéltetni a H. K. 2 R. 39 cz. szerint. Ezen jószágok is az illető

törvényhatósági tisztek felsőbbsége alá rendeltetvék, és minden közterheket, az ország, fejedelem s megye szükségei fedezésére megkivántató költségeket, a nemesség jószágaival egyaránt hordoznak, az A. C. 2 R. 8. Cz. 8 cz. szerint. Ha a *fiscalis* udvarbírák s tisztek ezen jószágokban a törvényes ítéletek teljesezésbevételét megakadályoztatnák, a kár megtérítésén kívül, saját vagyonaikból kisebb hatalmassági büntetéssel lakolnak, az A. C. 4 R. 1 Cz. 8 szerint; s egyéb hatalmaskodásaikért is a büntetés nem a *fiscus*, hanem a hatalmaskodók jószágaiból vétetik fel az A. C. 4 R. 1 Cz. 42 cz. szerint. A *fiscalis* jószágokban lakó azon nemesek, kiknek elődei Bethlen Gábor s idősb Rákóczi György fejedelmek idejében nemeseknek ítéltek, nemesi szabadságokkal élhetnek, a korcsomárlási jogon kívül, az A. C. 2. R. 8. Cz. 7 cz. szerint; és az ilyenek, ha az udvarbírák engedelméből parlagbólszöllőt fognak fel, azt szabadon birhatják, a *fiscus*nak dézmát adván belőle az A. C. 5. R. 23 E. szerint.

Ezen fekvő jószágok közé számláltatnak az A. C. 2 R. 8 Cz. 1 ozikkében említett azon szabad és mezővárosok is, melyek az 1615 és 1650-dik években készült laistromba ígdatvák; mert hogy más szabad mezővárosok mi okból és minő következással számíttathassanak a *fiscalitások* közé, s mint ilyenektől a *fiscus* törvénytáruken minemű tartozásokat követelhessen: annak törvénytáruken semmi egyéb nyomára nem találhatni, mint hogy a H. K. 3 R. 20 cz. 1 § szerint a fejedelem, mint a szabad városiak földesura, a nemes ember oknélküli megöletésével halálra ítéltetett városi birónak és esküdt polgároknak vagyoni kétharmadát igényelheti.

2) A dézmákról.

157 §.

A dézmákról általában.

Dézmának nevezetik tizedikrésze némely, a törvényeinkben kijelelt terményeknek. A dézma már a magyar birodalom alapításakor az egyház szükségei fedezésére volt adó gyanánt rendelve. Bizonyítják azt szent István 2 K. 52 f. ezen szavai: „*si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det, et si quis decimam suam abscondit, novem solvat.*” Ugy szintén Kálmán

1 K. 25 f. ezen szavai is: „*de tributis autem et vectigalibus, sicut comitibus tertiam partem dari decrevimus: ita decimam quoque episcopis censemus, quibus tam novi quam veteris testamenti pagina decimas dandas esse proclamat.*“ I. Lajos V 6 cikkében a tizeden kívül még kilenczed fizetése is rendeltetett a földesurak számára, s az fizettetett is Magyarországon; de hogy Erdélyben a részeket kivéve, gyakorlatban lett volna, bebizonyítani nem lehet törvényszerűen; annyi kétségfelletti levén, hogy külön országgyűléseinken költ törvényeink keink tárában kilenczednek még csak emlékezete sem fordul elő.

158 §.

Miből fizettetik a dézma.

Azon termények, melyek dézmafizetés terhe alá törvény által vettetvők, e következők:

1) Mátyás 5 V. 1 cz. és II. Ulászló 3 V 51 cz. 9 §. szerint, csupán csak (*nullis aliis rebus praeterquam*) bor, buza, (*fruges gabona*) bárány, méh, köles, tenkel (*siligo*), árpa és zab; II Ulászló 2 V. 39 cz. szerint a kecszegödöllyék is.

2) Az A. C. 3. R. 5 Cz. 2 cz. szerint bor, buza és egyéb leguminák (hüvelyes vetemények), disznók, juhak és méhek; az A. C. 2. R. 10 Cz. 2 cikkébe igtatott méz, méh helyett hibából iratottnak tekintethetvén, mivel a méz is méhek is külön nem tartozhattak dézma alá.

Az elősorolt terményekből fizetett dézmák gyakorlatilag osztatnak kisebbekre (*decimae minores*) és nagyobbakra (*decimae majores*); amazokon értetvén a leguminákból, milyenek a lencse, borsó, paszuly és bab (*faba*), ezeken pedig a többi terményekből vétetni szokott dézmák. A kisebb dézmák közé szokás szerint alaptalanul számláltatik a törökbuza (málé, kukoricza), burgonya (földi mogyoró — krumpli — pityóka) málé, len, kender stb. Mindazért, mivel ezek nem hüvelyes vetemények (*leguminák*); mind azért, mivel törvényeink szerint dézmát, mint nem a földre, hanem a földnek némely megis nevezett terményeire vetett adót, nem minden terményekből, hanem a mint Mátyás 5 V. 1 cikkében látható ezen szavak „*nullis aliis rebus praeterquam*“ bizonyítják, csupán a név szerint megnevezett terményekből kellett fizetni: a törökbuzából, lencséből, borsóból sat., melyek törvényeinkben

nem neveztettek dézmálás alá tartozóknak, méltatlanul követeltetik a dézma; mind végre azért is, mivel csak azon terményekből lehet dézmát követelni, melyekre nézve a dézmálás joga a legrégibb idők óta gyakoroltatott az A. C. 2 R. 10 Cz. 1 cz. ezen szavai szerint: „semmi ujtás a dézmaadás dolgában ne legyen, hanem a régi usus observáltassék,” a régi usus szerint pedig a kérdésben forgó termények nem voltak dézmaadás tárgyai.

159 §.

A dézmafizetőről.

Dézmát fizetnek minden parasztok az A. C. 2 R. 10 Cz. 1 cz. ezen szavai szerint: „a parasztság akár micsoda földeket éljen is, az ha ab antiquo dézmát adó falu határában vagyon, a dézmaadással tartozik.” Dézmát fizetnek a II. Ulászló 2 V. 45 cikkében ezen adótól mentesített oláhpasztok is, az A. C. 3. R. 5 Cz. 2 cz. ezen szavai szerint: „végeztetett, hogy az oláhoktól ezentul indifferenter, Erdélyben mindenütt, borból, buzából és egyéb leguminákból, disznóból, juhakból és méhekből az igaz tizeddézma megvétessék.” Mentessítve vannak a dézma fizetésére nézve névszerint

1) az egyházi személyek az 1458 : 10 cz. által, kik azelőtt a Kálmán 1 K. 66 f. szerint tartoztak dézmát fizetni.

2) A nemesek, kik a dézmafizetés terhe alól Albert 28 cz. által vétettek előbb ki, az A. C. 2 R. 10 Cz. 1 cz. ezen szavaiban: „azt kívánván a nemesi szabadság és a régi végzések, annakokáért nemes ember, semmi nemű gabonájából se egyéb javaiból dézmaadással nem tartozik maga határaiból, ha szinte paraszt földjeit élné is.” Azonban a paraszt földjeit használó nemesek mentessége csak azon esetről értethetik, midőn a parasztja birtokában levő maga saját földét használná; mert ha más földesur dézmafizetés alá tartozó földét használja, hogy dézmát fizetni tartozik, következtethetni mind az A. C. 5 R. 23 edictumából, mely szerint a fiscus földén szöllőt műveltető nemes a fiscusnak dézmát adni tartozik; mind a C. C. 2 R. 4 Cz. 3 cikkéből, mely szerint 200 frittal büntetetik azon nemes, a ki „a más ember földéről jutandó dézmát engedelem nélkül elhordaná vagy hordatná a nemesember (földesur) kárára.”

3) A székelyek, még pedig nemcsak magok sze-

mély szerint, mint nemesek, hanem még földeiket mivelő bárminő állapotú emberek is; az egész székelyföld minden terményei kilevén a dézmafizetés terhe alól vétetve az A. C. 3 R. 76 Cz. 15 cz. ezen szavai szerint: „A székelységnek határiról se barom-, se gabonabeli, se semmi egyéb bonumokról, se magok, se jobbágyok pásztorok és majorok fiscus számára való dézmaadással nem tartoznak.“ A székelységnek dézmaadástól mentessége elismertetik a Leop. dipl. 14. pontjában is. Székelyföldön a földesurak sem vehetnek dézmát zselléireiktől azon okból, mivel a földesurak mint alább fog felfejtetni, csak ott követelhetnek dézmát, a hol azt a törvény név szerint megengedi nekik, vagy a hol a secularisatio után a fiscus dézmát szedetett; már pedig a csak most idézett törvény szerint, a fiscus a székelyföldön még a jobbágyoktól sem követelhetett dézmát.

3) Azon szabadosok, darabantok s egyéb udvarbeli szolgák, kik eleitől fogva dézmával nem tartoztak a fiscusnak, az A. C. 3 R. 4 Cz. 7 cz. szerint.

160 §.

A dézmálásbani visszaéléseket korlátozó szabályok.

A dézmafizetésnek csupán a positiv törvény tekintetével támogatható s a közigazgatás felvirágoztatását akadályozó terhét eleitől fogva még súlyosabbá tették azon visszaélések, melyekre a dézmálás nyújtott alkalmat. Ezen visszaéléseket törvényhozásunk megkísérettette korlátozni e következő szabályok által:

1) Az A. C. 2 R. 11 Cz. szavai szerint, „a dézmások residentiás és állapotjokhoz képest elégséges zálogú emberek legyenek, szokott salariumok megadassék, azzal megelégedjenek hivataljokban eljárásokra, és hogy instructiojokon kívül való dolgokba magokat nemelegyítik kötelesek legyenek, az exemta vagy dézmát nem adó helyekről ne kényszerítsék az embereket.“ Azonban az A. C. 2 R. 10 Cz. 4 cz. szavai szerint hogy tudni lehessen „honnan, mikor és mennyi dézma szokott fizettetni, és hogy a dézmásoknak insolentiai és exorbitantiai megzaboláztathassanak, mind a szászszágon, mind a vármegyéken levő dézmaadó helyeknek igen igazságos regestruma készítettessék az invales cált usus szerint, s a déz-

mások számára jó instructio irassék, mindkétféle irományok a káptalanokba adatván, hogy mindenek tudhassanak mind vigyázni a dézmásoknak excessusokra, mind egyébiránt magokat alkalmaztatni.“

2) Nem lévén szabad dézmálás alá tartozó földekről dézmálás előtt behordatni a terményeket, a nemeseknek 200, a parasztoknak pedig 12 ft. büntetés terhe alatt: a C. C. 2 R. 4 Cz. 3 cz. szerint: hogy a dézmálás halogatása által okozható kár kikerültessék, a dézmások idejében bocsáttassanak dézmálásra, idő előtt pedig ne szálljanak ki (A. C. 2 R. 10 Cz. 4 cz.). Mikor legyen a dézmálásnak ideje, nincs meghatározva azon okból, mivel az a termények megérése s letakarítása s a juhak és kecskék ellése idejétől függvén, azoknak dézmálása előre meghatározott időben nem történhetik meg. Azonban II. Ulászló 2 V. 39 cikke ezen szavaiból „conclusum est, quod apes, agni, capreoli tempore suo secundum consuetum modum dicentur et signentur,“ és a CC. 2 R. 4 Cz. 4 cikke azon rendelkezésből, hogy ha a szegénység jó idején elvégzi az aratást, a dézmálás ne halasztassék: a dézmálás idejére nézve, a dolog természetével is megegyezőleg, azt lehet állítani, hogy mihelyt az illető termények azon állapotban vannak, hogy azokra nézve végrehajthatik a dézmálás, az afelől értesítendő dézmásoknak ki kell szállani II. Ulászló 3 V. 51 cz. k. §. ezen szavai szerint is: „adveniente tempore decimationis, iudex cujuslibet villae, de qua decimae recolligi debebunt, teneatur illi, ad quem spectat, significare tempus decimationis;“ ezen értelemben vitethetvén a C. C. 2 R. 4 cz 1 cz. ezen szavai is: „a vice dézmások ennekutánna akkor menjenek ki processusokba, mikor a dézmára való vigyázásnak ideje eljő, idő előtt pedig a szegénységen ne elődjenek.“ Egyébiránt eljövén a dézmálás ideje a C. C. 2 R. 4 Cz. 4 cz. szavai szerint a dézmások „a dézmálást a szegénységnek s mind pedig a fiscusnak nyilvánvaló károkra ne halasztassák, hivatalok elvesztése s a felett érdek szerinti büntetés terhe alatt;“ az A. C. 5 R. 15. E szerint „a dézmáláshoz kezdésért, a határ felszabadításért a szegénységet nem sattzolhatván.“ Ha a dézmás értesítettése után 12 nap alatt sem érkeznek meg, a falusi bíró végrehajthatja a dézmálást, a dézmát külön rakatván, melyben ha a dézmás kételkednék, megesketvén a bi-

rót, köteles megnyugodni, a II. Ulászló 3 V. 51 cz. 3 és 6 §. szerint.

3) A dézma pénzzel meg nem váltathatik II. András 20 cz ezen szavaiszerint: „decimae argento non redimantur, sed sicut terra protulerit, vinum vel segetes persolvantur“ (II. Ulászló 3 V. 40 cz.). Azonban az A. C. 2 R. 10 Cz. 1 cz. szavai szerint „a dézma ne válogatva a gabonának, szőlőnek s egyéb marhának is javából, hanem promiscue et mixtim vétessék, mint Isten azoknak lételét adta.“

4) Az A. C. 2 R. 10 Cz. 2 cz. szavai szerint „a szegénységen bárány, méz, bor és egyéb dézmákba jutott marhák s leguminák sokáig ne hagyassanak s tartassanak, hanem azoknak bészállítatások történjék meg szt. Mártonnap után két hétig: Egyébiránt ha addig a dézmások el nem vitetnék, azon-tul arra gondviseléssel nem tartozik a közönség. Excipialván mindazáltal azt, ha a szegénység valami alkalmatlansága miatt akkor el nem szállíthatná és valami kevés dilatioját maga kívánná, annak felette valamely rendkívüli casust mind fiscus, mind pedig a szegénység részéről. Azontul ha mi kár leszen, a dézmás fizesse meg.“ Különösön a szászföldi bor, gabona s minden leguminákból dézmára nézve a határoztatott a C. C. 2 R. 4 Cz. 4 cikkében, hogy miután a dézmás a helynek praedicatorával és esküdeivel a dézmálást elvégezte, a dézmás kára, ha kevesebb a dézma mint lennie kellene; ha mi kár a dézma elszállításáig történik, azt azok hordozzák, kiknek gondviselése alá bízott volt a dézma; ha mi kár a dézmában szállítás közben történne azután, azért felelősök azon dézmás és esküdek, kiknek a szállitmány mellett kellett lenniök.

5) A szállítás terhét a dézmat adók hordozzák, jutalomul kapván azért a dézma tizedét, II. Ulászló 3 V. 51 cz. 2 §. ezen szavai szerint: „et unusquisque colonorum teneatur decimas ex se provenientes ad illum locum, quem decimator in facie ejusdem possessionis disposuerit, importare. Et pro labore decimam partem accipiat.“ Csakugyan a dézmás olcsóbban is behordathatja mással, az idézett törvény 5-dik §. szerint, az A. C. 2 R. 10 Cz. 2 cz. szerint kötelesek levén a fiscalis gondviselők, a mennyiben lehet, úgy intézkedni, hogy a dézmák felettébb messzeszállításával a szegénység ne terheltezzék, s a C. C. 2 R. 4 Cz. 2 és 4 cikkek szavai szerint „midőn a szegénység annak idejében a regius fundusról a fiscalis jószágok-

ban levő tiszteknek kezéhez dézmát szállít, semminemű szolgálatra, a mely per abusum jött bé, a fiscalis tisztektől ne kényszeríttessenek; hanem mihelyt lerakják terheket, magok, marhájok, egyéb minden nállok levő substantiájokkal együtt, kár nélkül absque mora békével bocsássák, a hordókat s egyéb edényeket is annak idejében tartozzanak visszaadni fogyatkozás nélkül a dézmások.

6) A. C. C. 2. R. 4 Cz. 4 cz. szavai szerint: „a dézmások fiscus szolgálatjában fáradozván, a faluban rendeltessék bizonyos praebenda magoknak és lovaknak”; de az A. C. 5. R. 14 E. szavai szerint „limitálva legyen, mikor, mennyi lóval és személylyel menjen ki a dézmás, és meddig is continuálja künlakását a szegénységen, gazdálkodás is mi módon legyen rajtok.”

7) A dézmagabonától a szegénységnek a cséplőrész igazán adassék ki, u. m. rendszerint a tizedik mérés. Szűk terméskor alkalmaztassék a cséplőrész az akkori időhöz; az a mi e bédvékának hivatik, a dézmát cséplőknek nem adathatván ki, az A. C. 2 R. 10 Cz. 3 cz. szerint.

8) Eltöröltettek s bétiltattak a dézmásoknak következő kihágásai:

a) A hivataluk körén kívüli dolgokba elegyedhetés (A. C. 2 R. 10 Cz. 4 cz.).

b) Keresztény pénznek, ászokpénznek, pennakévének, pennabornak, a szokott gazdálkodáson kívüli tyuk, kenyér, fűszernek, vagy mindezek helyett pénznek követelése (A. C. 5 R. 12 E.)

c) A szabados, fegyverrel vagy lóval szolgáló, udvari szolgálatban levő, pásztorságot s bíróságot viselő emberektől húzni szokott egyegy forint felvehetése (A. C. 5 12 E.)

d) A dézmások által kezeltetni szokott határpásztorság, az inkább a falusi birákat illetvén; az arra rendeltetett emberek egyébiránt kötelesek levén a dézmással egyetérteni, és ha valamely gabonában vagy szállóban kártétel történék, a kártévőt egyetértőleg büntessék s a szegénységgel s fiscussal közös kárt téríttessék meg (az A. C. 5 R. 13 E.)

e) A szegénységen időelőtti élődés, annak huzása, vonása, lovainak vadászatra és madarászatra használása, a fiscalis director által felvételendő 200 frt büntetés terhe alatt, mely összszegnek fele a megbántott félé, fele pedig a directoré a vég-

rehajtókkal együtt, tiltatik (C. C. 2 R. 4 cz. 1 Cz.) ; valamint

f) a szegénységnek kölcsönpénzt adó hitelezőktől követtetni szokott ajándék (honorarium) is, hivatalvesztés terhe alatt (C. C. 2 R. 4 Cz. 5 cz.) ; végre

g) azon szokás, mely szerint a dézmás, vagy fő- és alarendator (kik a dézmaért fiscusnak fizelendő bért szokták felszedni), magok számára gabonát szoktak a szászföldön vettetni, hivataluk elvesztése s a felett még egyéb büntetésnek terhe alatt (CC. 4 R. 4 Cz.).

Mindezen kihágások megelőzhetése végett az A. C. 5 R. 16 edictum szavai szerint határoztatott, „hogya ha mi illetlen excessusokat a dézmások cselekesznek, a féléről a tiszteknek utánnok czirkálni, felőlök inquiráltatni szabados légyen ; az inquisitiót fő- vagy vice-arendátoroknak vagy fejedelmeknek küldeni, sőt ha a dolog haladékat nem szenvedhetne, személyekben is őket árestáltatni, és hirrő tevén, a mit a fejedelmek avagy vice- és főarendátorok fognak parancsolni, a szerint procedáljanak velek és érdemek szerint megbüntetteszenek.“

161 §.

Kiknek fizettetik a dézma.

Annak megérthetése könnyebbitésére, hogy kiknek és miért fizetessék, a dézma: szükséges megkülönböztetni a magyar- és szászföldi dézmát, s egyszersmind ezen tárgynak fejlődése történetét is röviden közölni; különben azon törvényeket, melyek a dézma követelése iránti jogot szabályozzák, bajos levén megérteni.

A.) A magyarföldi dézmáról.

162 §.

magyarföldi dézma kezdetben püspöki jövedelem volt.

A magyarföldi dézma azon idő alatt, míg Erdély Magyarországon része volt, püspöki jövedelem volt. Bizonyítják ezt, Kálmán 1 K. 25. fejezetének már közlött szavain kívül, sz. László 1 K. 33. fejezete és 40-ik fejezetének ezen szavai is: „episcopus accipiat decimationem de omnibus.“ Fizettetett a dézma II. Ulászló 3 V. 50 cz. szerint az érsekeknek, főpapoknak, káp-

talánoknak, konventeknek és apáturoknak is, kik abból egy negyed részt tartoznak adni némely, de csak azon helységekbeli papoknak, kiknek régi szokás szerint dézmanegyedök járt.

163 §.

A magyarföldi dézmák későbbben secularisáltak s a földesurak birtokába jutottak

Elszakasztatván Erdély Magyarhontól, miután a reformatio terjedése az embereknek egyházi tulajdon iránti nézeteit módosította, egyéb püspöki jövedelmeken kívül, a magyarföldi dézma is megszűnt püspöki jövedelem lenni; az a fiscus szükségsei fedezésére fordíttatni rendeltetvén. Az egyházi jövedelmek ezen világi célokra fordíttatása, a mit secularisationnak neveznek, történt az 1556-ik évben, az ezen évbeli Szászsebesen költ 3 cikk szavai szerint rendeltetvén az: „hogy a minemű dézmabuzák, borok és egyebek vannak az országban romai király és püspök uram számára, ezeket is elfoglaltassa locumtenens uram“ (Petrovics Péter) és a 15-dik cikkben ez: „azonképpen a püspök dézmáját is ő kegyelme árendáltassa.“ Ezen secularisatio után a catholicus püspök minden jövedelmei s azok között a magyarföldi dézmák is fiscalis jövedelmekké váltak, fiscalis tisztek által kezeltettek, a mit eléggé bizonyítanak az Approbata és Compilata constitutiókban látható több törvényczikkek, s jelesen az A. C. 2 R. 10 Cz. 5 cz. ezen szavai: „a dézmák a több fiscale bonumoknak és proventsoknak nem utolsó részei.“ Azonban ezen secularisatio által a dézmáknak csak azon része lett fiscalis jövedelemmé, mely azelőtt a püspök számára adatott; az a része pedig, mely a helybeli papok illetősége volt, azok birtokában hagyatott; mint nem püspöki jövedelem, tárgya sem lehetvén a secularisationak.

A fiscus ezen dézmabeli jövedelmét részint terményileg szédette fel a fiscalis dézmások által, mint láthatni az A. C. 2 R. 10-dik és a C. C. 2 R. 4-dik czimeiből; részint pedig bérbeadta a földesuraknak, mint megtetszik az A. C. 3 R. 4-dik cziméből, még pedig úgy, hogy a földesurak tetszésétől függött, ha akarták é megváltani a fiscust illető dézmát (1 cz.), és azon megszorítással, hogy nem volt szabad addig a dézmához nyulni, 200 ft büntetés terhe alatt, míg a bér ki nem fizetett (4 cz.). E volt a fiscalis magyarföldi dézmák kezelésének

módja, míg az lassanként a földesurak birtokába került, általában bizonyos évenkénti bérnek (mely a dézma piaczi árának tizenegyedéből állott) fizetése mellett.

Végkére Erdélynek a felségesausztriai ház oltalma alá jutása alkalmával, biztosítottak a magyarföldi földesurak a felől, hogy azelőtt fizetett bér mellett, a dézmák birtokában fognak hagyatni; a bér fiscus számára fentartatván. Ezt bizonyítják a Leop. dipl. 16 pontja ezen szavai: „Decimas etiam consveta apud ipsos arenda redimi solitas dominis terrestribus relinquemus, arenda tamen fisco reservata.“ Ezen törvény kelése olta már a magyarföldi dézma törvényszerű állása ez: fizetetik a dézma

1) a földesuraknak terményileg a dézmálás fenebb közlött szabályai szerint (a báránydézmát kivéve, mely az A. C. 2 R. 10 Cz. 6 cz. szerinthaajdonsemlevén bérbe kiadva, most is terményileg fizetetik a fiscusnak) kik is azért fiscus számára fizetik azon bért, mely a nemzeti fejedelmek idejében is fizettetett volt; elidegeníthetetlen fiscalis jövedelmek ennél fogva nem a magyarföldi dézma, hanem csak az azért eleitől fogva fizettetni szokott bér tartathatván, a Leop. diploma 12 pontja szerint is.

2) Azon helységek papjainak, melyekben a secularisatio előtt akár egész dézma, akár dézmabeli negyed fizettetett a papoknak. A helybeli papokat illető dézmára nézve a C. C. 1 R. 1 Cz. 5 cikkében a határoztatott, hogyha „más falu határára vetne valaki, az ott való papnak tartozzék a dézmakidással a régi usus szerint, annak praetensiojával, hogy más falu határára vetett, s nem hallgatja praedicatióját, el ne tartassza;“ a C. C. 1 R. 1 Cz. 6 cikkében pedig az, hogy „a mely helyekben boldog emlékezetű idősb Rákóczy fejedelem idejétől fogva a papoknak és scholamestereknek dézmájok vagy quártájok járt, az alatt más privata personáktól elfoglaltattak, a modo deinceps azon eklésiához való papoknak, scholamestereknek avagy azon diaecesisben levő szegényebb ecclesiastica personáknak visszaadattassanak, melyről viseljen gondot és tegyen dispositiot azon diaecesisben levő esprest.“ Azok, kik a papok illetén jövedelmeit eltartoztatnák s a tisztek intésére sem adnák ki, idéztetvén, a nemesek 100, a faluk 12, a parasztok pedig 3 forinttal büntettetnek az A. C. 1 R. 5 Cz. 1 cz. szerint.

164 §.

A magyarföldi dézma haszonbéréről.

A magyarföldi dézmákért fizettetni szokott bérrel, mint *fiscalis jövedelemről*, meg kell e következőket jegyezni:

1) A dézmáért fizetni kellető bér mennyiségét helységenként kimutatják azon laistromok, melyekről az A. C. 3 R. 4 Cz. 1 cikkében a határoztatott: hogy „az arendákról való regestrumok is, a vármegyében és székeshelyeken az árendaszedők által bevitessenek és elolvastassanak, és minden hiba s akadályoskodással való alkalmatlanságnak felhagyása nélkül közönséges pecsét alatt a káptalanokba beadassanak. A káptalanok pedig, *absque ullis litteris requisitoriis, toties quoties* kívánják, *indifferenter* minden nemes embereknek magok jószágoknak taxáiról párt adni tartozzanak.“

2) A ráczok, oláhok, ruthenusok és más ó hitűek, a II. Ulászló 2 V. 45 cikkében mentesítve lévén a püspöki dézma fizetésére nézve, az ezek által fizetett dézma, a püspöki jövedelmek *secularisatioja* alkalmával, *fiscalis jövedelemmé* nem válhatott, s azért ennél fogva a földesurak nem tartoznak bért fizetni. Ezt azonban csak azon óhitű urbéresekre nézve kell érteni, kik a magyarföld olyan helységeiben laknak, melyekben dézma vagy arenda hajdon sem fizettetett az A. C. 3 R. 5 Cz. 2 cz. és 4 Cz. 1 cz. ezen szavai szerint: „A mely helyek pedig eleitől fogva dézma- avagy a helyeit arendafizető helyek nem voltak, ezután is arendát adni róla nem tartoznak. Dézmájok dolgából is a földesur szabad jószágával.“

3) A puszta faluhelyeket (*praedium*) ha élők, szántják vetik a földesurak, és ha azok eleitől fogva arendás helyek voltak, az arendát *fiscus* számára megfizetni kötelesek az A. C. 3 R. 4 Cz. 6 cz. szerint.

4) A mely arendás helyeken a helybeli papoknak vagy oskolamestereknek fizettetett a dézma negyede, a földesurak a dézmának csak három negyedeért fizetnek bért, az A. C. 3 R. 4 Cz. 6 cz. szerint.

5) Az arenda fizetésének ideje első részére nézve szent Györgynap előtt két héttől, azután két hétig; második részére nézve pedig szent Márton nap előtt és után két hétig, mely idő alatt minden arendás helyekről a bért bészolgáltatni és a

perceptorok is bévenni tartoznak az A. C. 3 R. 4. Cz. 3 cz. szerint.

6) „Az arendaszedők zálogos emberek legyenek, hittel kötelesek annak igaz felszedésére és bészolgáltatására, és az arenda bevivőknek nem saltzoltatására,“ kik tartoznak a vármegye által kijelölendő bizonyos helyen megjelenni az arenda bévetele végett, a mit ha elmulasztanak, a rendszertint időben megjelentektől az idő eltelése után is tartoznak elfogadni a bért, s a felett a főispánok által 100 frttal büntetnek, melynek fele a főispánoké a végrehajtókkal együtt, fele pedig a fő- és alarendátoroké, az A. C. 3. R. 4 Cz. 2 cz. szerint.

7) Az árendák szedőire vigyázni s azokat fenyték alatt tartani, a főtisztek kötelessége; kihágásaikért őket illető törvényszékük elébe idéztetvén, s törvényszerűen meg is büntetvén, A. C. 3 R. 4 Cz. 5 cz. szerint.

8) A tanácsurak (consilarii guberniales) özvegyeinek a dézmájuk bére örökre elengedtetett, az 1689 nov. 11 cikkben.

B) A szászföldi dézmáról.

165 §.

A szászföldi dézmák nem secularisáltattak.

A szászföldi dézma természete s rendeltetése merőben különböző volt a magyarföldi dézma természetétől s rendeltetésétől. A magyarföldi dézma ugyanis, mint már fenebb közöltetett, egy olyan egyházi adónem volt, melyet írott törvény a catholica egyház főpapjai számára rendelt; a szászföldi dézma ellenben egy oly fizetés, melyet fejedelmi adománylevélnél fogva a szászföldi eklésiák papjai vettek s vesznek hallgatóiktól, a mint azt az andreanum privilegium ezen szavai bizonyítják: „sacerdotes suos libere eligant et electos repraesentent, et ipsis decimas persolvant.“ A helységekbeli papok fizetése, és nem püspöki jövedelem gyanánt fizettetvén a szászföldi dézma, az a secularisatio által, mely csak a püspöki jövedelmekre volt kiterjesztve, nem válhatott fiscális jövedelemmé. Hogy a szászföldi dézma nem is secularisáltatott, kétséghozhatóanul bizonyítja az, hogy nem sok idővel

a secularisatio után, u. m. az 1580-dik évben Báthori Kristóf fejedelem a szász papok dézmájának egy negyedét (kivéve a barczasági vagyis brassóvidéki, szászvárosi papok minden és a beszterczevidékiek kisebb dézmáját) haszonbérbe vette ki; a három negyedét birtokukban hagyván, s azok feletti szabad rendelkezhetési jogát a szász papságnak ünnepélyesen elismervén. Világos ez az ezen haszonbérlelésről költ fejedelmi oklevélnek ezen szavaiból : „ex sententia et consilio dominorum consiliarium nostrorum, a singulis pastoribus ecclesiarum saxonicalium, unam quartam decimarum quotannis in rationem nostram pro justa arenda et pretio redimentes, duximus in eodem pastores et eorum successores universos gratiose asscurandos et affidendos, quod ipsis pretium, sive arendam ejus quartae plene et integre atque sine omni defectu persolveri curabimus; de reliquis vero tribus quartis plenam atque omnimodam iis damus facultatem, plenumque et omne jus attribuimus easdem, vel pro semet ipsis retinendi, vel aliis quibuscunque voluerint conferendi.“

Ha az ellenvéleményük értelme szerint a szászföldi dézma secularisáltatott volna, úgy mint a magyarföldi, s a secularisatio által fiscalis jövedelemmé vált volna: Báthori Kristóf fejedelem ezen dézma egy negyedét kibérelte volna é? Az arenda pontos fizetésére magát kötelezte volna é? és a mi több, elismerte volna é innepélyesen a szász papok azon jogát, hogy a bérbe nem adott háromnegyed dézma felett szabadon rendelkezhessenek? Támogatja ezen kétségbehozhatatlan tényalapra épített állítást még azon körülmény is, hogy a fiscalis dézmák 1582-ben készült laistromában nyomát sem találhatni a szászföldi dézmának; a minek csak a lehet igen természetes oka, hogy azon időben még a szászföldön nem volt fiscalis dézma; vagyis, hogy a szászföldi dézma 1556-ban nem secularisáltatott.

166 §.

A szászföldi dézma egy negyede fiscalis jövedelemmé lett.

A szászföldi dézmának egy negyede a fiscusnál bérben volt, három negyede pedig a szász papok tulajdona gyanánt kezeltetett az 1611-dik évig. Ezen évben Báthori Gábor fejedelem aköhalomszéki- s beszterczevidékieket kivéve, az egész szász

papságot, hűtlenség színe alatt, minden dézsmáitól megfosztván, a szászföldi dézma azon három negyede is, mely addig a helybeli papoknak szolgáltatott, a fiscus birtokába jutott. Miután ezen büntetés terhe alól az 1612-dik évben, az ország rendei közbenjárására, a szász papság felszabadított, dézmája elfoglalt három negyedét visszaszanyerte ugyan, de egyebek között azon feltétel alatt, hogy azon negyed, mely notáztatása előtt bérbe volt adva a fiscusnak, örökre s bérmentesen maradjon a fiscus birtokában. Azon fejedelmi oklevélnek, mely a dézma három negyede visszaadása alkalmával költ, és a mely a szászföldi dézma jogi állásának alapja volt, ezen tárgyat felvilágosító szavai ezek:

„Nos Gabriel stb... ordo etiam ecclesiasticus saxonicae nationis in istis disturbiis ... parum abfuit, quin nonnullis hostibus nostris conniventia fuerit insimulatus, adeo quidem, ut in tam turbulento rerum statu tres illas decimarum quartas, quas ex integris decimis (una quarta jam dudum, annovidelicet 1580, redemptibili pretio, fisco regni publico applicata) pro liberalitate divorum quondam Hungariae et Transilvaniae regum ac principum, pro se suisque succesoribus, per singula ipsorum capitula et parochias colligi, iis libere uti frui solitas in comitiis generalibus, Claudiopoli 1611 die 10-o maji celebratis (exceptis parochiis in sede saxonicali Köhalmensi et districtu Bistriciensi) fisco nostro attribui feceramus; interveniente jam intercessionē, totales integras tres partes decimarum illarum, quas annuatim per singula capitula ecclesiasque parochiales, in omnibus civitatibus, villis, pagis saxonum, fundo regio terminatis ac locatis, a cujus vis status et conditionis hominibus satis et serenidis, decimas utpote frumenti, vini et aliarum rerum e terra nascentium decimari solitarum, ipsi reverendae universitati saxonicarum ecclesiarum, singulisque in eadem comprehensis et habitis, juxta morem antiquitus observatum, et quae ex piis collationibus divorum quondam regni Hungariae et Transsilvaniae regum et principum aliquoties confirmatum litterisque privilegialibus roboratum, vicissim restituendas, dandas, donandas et conferendas duximus; his tamen interjectis conditionibus.. ut.. quartam illam ex decimis unam, jam dudum, uti praemisum est, fisco regni publico applicatam, unanimi consensu ac suffragio reverendorum dominorum pastorum, abrogato penitus et sublato illo arendae pretio, quo ab initio, sicuti praefatum est, redimere in

more positum fuit: conventum et pactum est inter nos et primores totius nationis saxonicae utriusque status, ut a modo in posterum nos et successores nostri, legitimi videlicet Transsilvaniae principes, praescriptam unam quartam absque ulla arendae sive taxae solutione in omnibus civitatibus, exceptis territoriis quibus antea integre remanserunt, pro se colligere ac cumulare valeamus, successoresque nostri valeant.“

Ezen fejedelmi kötlevelet az ország rendei is helybenhagyták, a mint azt az 1612-dik évi november 20-án Szebenben tartatott országgyűlésen költ 6-dik czikk ezen szavai bizonyítják: „Mostan a felséged fejedelmi kegyelmessége ismét accedálván, a szász pap uraimnak és az ő kegyelmők egész communitiesában levő minden rendeknek régi privilegiumát restituálván: mi is egész országul nem csak consentiálunk, hanem a felséged akaratiából akkori Kolozsvárott tett végzést per contrariam constitutionem teljességgel abrogálván, a három quartának eleitől való szokások szerint percipiálásában, vigore praesentis constitutionis confirmáljuk azon mód szerint, hogy az egy quarta, mely fiscus számára járt sok időtől fogva absque ulla solutione arendae seu taxae ezután felséged és fiscus számára ugy colligáltassék.“

167 §.

A szászföldi dézma törvényszerű állásáról.

A szászföldi dézma törvényszerű állásának alapja van le téve az A. C. 2 R. 10 Cz. 4 cz. ezen szavaiban: „bizonyos okból a szász papok ámtálván a dézmából való quartájokat, viszont némely része restituáltatott. A mint annakokáért a restitutionnak idejétől fogva a dézmák exigáltattak a szászságon és a hol hányad rész a szász praedikátoroknak, hányad rész viszont a fiscusnak adadni és percipiáltatni szokott, azután is az on usus observáltassék igazán mind borból, mind mindenféle leguminákból, bárányból és méhből.“ A törvény ezen felhozott szavaiból következik :

1-ör, hogy a szászföldi dézmának a Báthori Gábor fejedelem fenebb közlött s restitutorium privilegiumnak nevezettni szokott oklevelében kifejezett szabály s arány szerint kell a fiscus és a szász papok között osztatni; és 2-or, hogy ezen szabály és arány szerint, a szászföldi dézmának egy negyede a fiscus, há-

rom negyede pedig a szász papokat illeti. Ezen általános szabály alóli kivételek e következők:

a.) Csak negyedét kapják a dézmának azon szász helységek papjai, melyek az András király kiváltságlevelében meghatározott szászföld (fundus regius) határain kívül fekszenek; azon okból, mivel ezen helységek dézmái, mint nem szászföldi dézmák, a magyarföldi több dézmákkal együtt fiscoalis jövedelmekké válhattak a secularisatiókor. Ilyen helységek Megyes- és Segesvárszékekben azok, a melyek a Küküllő vizén innen (észak nyugot felé) fekszenek.

b.) Három dézmabeli negyedet kap a fiscus, s csak egy negyed adatik a brassóvidéki szászpapoknak, a productionale forumnak 1770-dik évben költ s a felség által helybenhagyott ítéleténél fogva.

c.) Két negyed a fiscusnak s két negyed a szász papoknak fizettetik a nagyselyki capitulumban (egyházi kerület), ugy szintén Szász-Pián, Richo és Lámkerék nevű helységekben azon okból, mivel ezen dézmabeli két negyed erőszakos foglalás útján a catholicus püspökök birtokába jutván még a secularisatio előtt: secularisatiókor egyéb püspöki jövedelmek között fiscoalis jövedelemmé vált s az is maradott; a restitutio alkalmával nem bocsáttatván vissza a szász papságnak.

d.) Egész dézmát vesznek a szászvárosszéki papok, valamint a besztérczevidékiek is egészen kapják a kisebb dézmát; nagyobb dézmájuk egy negyede fiscust illetvén azon okból, mivel a Báthorianum privilegium szerint a fiscust csak azon dézmabeli negyed illeti, melyet azelőtt a fejedelmek haszonbérben birtokoltak volt, már pedig a szászvárosszéki papoktól haszonbérben semmi dézmát sem birtak, a besztérczevidékiektől is csak a nagyobb dézma egy negyedét. Ugyanezen oknál fogva a brassóvidéki papoktól sem lehetett volna 1770-ben elítélni dézmájuk három negyedét.

168 §.

A szászföldi dézma laistromáról s ujabb időbeli biztosításáról.

Az A. C. 2 R. 10 Cz. 4 cz. fenebb közlött szavai szerint a szászföldi dézmának mind fiscus, mind a szász papok részére azon gyakorlat szerint kelletvén és lehetővén szedetni, mely a restitutionnak idejétől fogva divatozott, hogy ezen

gyakorlat emlékezetben tartassék, ugyanazon törvényben meghatározott annak lajstromba íratása, „hogy honnan, mikből, mennyi rész szokott *fiscus* számára cedálni az *invalescált* usus szerint“ és hogy ezen laistrom a fejeárvári káptalanba tétessék is bé köztudás és használhatás végett. És már ezen laistrom az, melyen lehet és kell a *fiscus*nak alapítani, a szász papok irányában, a dézma tárgyában támasztandó minden követeléseit; csupán azt tartozván a szász papok helységek dézmájából *fiscus*nak engedni, a mi ezen laistrom szerint *fiscus*t illetőnek bizonyul be. Minthogy pedig ezen laistrom eltűnt, míg az elő nem kerítettik, a *fiscus* szász papok elleni követeléseinek a dézma tárgyában alapja nem leend. Egyébiránt is a *fiscus* illető követeléseit csupán azon dézmákat tárgyzhatnak, melyek a Leopoldinum diploma kelése után törvényellenesen jutottak mások birtokába a *fiscalis* jövedelmek közül; ezen diploma 2-dik pontjában a dézmák birtokosai is biztosítva levén a felől, hogy azokra nézve, melyeket annak kelésekor birtokoltak, háboríttatni nem fognak, a mit ezen szavai igazolnak: „*ut nemo omnino hac occasione in suis bonis, nec per nos, nec per quemcunque sacri et profani ordinis virum impetendo aut actionando turbetur, sed unu squisque ea quae nunchabet et possidet, in posterum etiam teneat et possideat.*“

C.) Zárjegyzés a dézmákról általában.

169 §.

Mind a magyar- mind a szászföldi dézmák az 1848-dik évben megszüntettek.

Az 1848-dik évben eltöröltetvén minden dézmák, a következők határozattak:

1) A magyarföldi dézmákra nézve az 1848: 4 cikkben:

a) „A dézmát vesztett földesurak az urbériségekről járt dézmákra nézve kármentesítettetni fognak az álladalom által“ (1 §.).

b) „A földesurak által addig vett dézma szedése megszűnván, önként következően elenyésszik a földesurak kötelezettsége is ugyanazon dézma után járt királyi haszonbér azutáni fizetésére nézve“ (2 §.).

c) „A szőlők, a mennyiben nem urbéri állományok közé

tartozott helyekből felfogvák, a dézmaadás alól kivett helyek közé nem értetnek.“ (8 §.)

2.) A szászföldi dézmára nézve az 1848: 6. cikkben:

a) „Megszüntettetik azon confirmationis taxa és census cathedraticus, mely azon lelkészek által, kik eddig a szász törvényhatóságokban a dézmában részesültek fizettetett; megszüntettetik a principis legatum név alatt ismeretes hagyományzási kötelezettség; és megszüntettetik általán minden olyan teherviselés, mely akár testület akár egyén részéről, a dézmaszedés fejében teljesítettett eddig.“ (3. §.)

b) „A dézma eltöröltetése miatt fizetésöktől megfosztatott papok s minden más egyházi személyek és a szebeni árva- és lelenczház is károk pótoltatása felől biztosítottak“ (4 és 5 §.).

c) „A mennyiben fiscusi dézma magáncsaládok birtokába, akár örökös szerződés, akár királyi adomány által jutott, a tulajdonos magáncsaládoknak a közálladalom által leendő kármentesítése felől biztosítás nyújtatott“ (6 §.).

Mivel az ezen törvényekben ígért kárpótlás még nem történt meg, és mivel az bármikor is a dézmák eltöröltetésök előtti törvényszerű állásának szemelöttartandása mellett történhetik meg helyesen: az annak emlékeztetben tartatásáról gondoskodást nemcsak történeti, hanem jogbiztosítási érdek is tévé mellőzhetetlen kötelességgé.

3) A sóaknákról.

170 §.

Az aknák jövedelméről.

A sóaknák jövedelme a fejedelmet illeti, az A. C. 8 R. 15 Cz. 1 cz. szerint. Ezen jövedelemnek biztosítására ugyan ezen törvénycikkben meghatározottat, hogy „nem szabados senkinek a fejedelem engedelmé és ahoz járult ország consensusa kívül sóaknát nyitni, azt colálni, melyet havalki cselekednék, evocáltassék a fiscalis director által, és a dolgot megbizonyosodván, minden tovább való halogatás nélkül, 200 frttal büntetessék meg az aknát nyitott személy, és minden törvénybeli remediumok kívül exequáltassék is; melyet ha azon személy másodszor is cselekednék, a poena is duplicál-

tassék, harmadszori cselekedetben triplicáltassék, és ha ugyan vakmerősködnék az az ember, ezen rend szerint mindenkor a büntetés is többitessék.“ Ha pedig valaki idegen, azaz más helység határáról titkon vagy nyilván sőt vinne el „rajtaéretvén, minden nála levő marháit amittálja, és insuper maga diján változzék meg.“

171 §.

A sóaknak körüli fejedelmi jog korlátairól.

Mindamellett is, hogy a sóaknak jövedelme csak fejedelmet illetőnek iratik az A. C. 3. R. 15 Cz. 1 cikkében, és hogy az A. C. 3. R. 76 Cz. 6 cikkében láthatólag a székelyséken levő sóaknak fiscus számára foglaltattak el: a fejedelemnek ezen jövedelmet tárgyazó joga korlátoltabb, mint más fiscalis jövedelmek iránti jogai. Ugyanis

1) az ország rendei a sóaknaknak használatáról is rendelkezhettek, amit bizonyít a C. C. 5. R. 43 E., mely szerint a thordai, kolozsi, széki és vizaknai sóaknakat az ország rendei 20000 tallérért adták a fejedelemnek haszonbérbe; valamint az 1671 : 30 cz. is, mely szerint az ország rendei ezen aknakat a fejedelem kezéből kivették s azokat másoknak adták bérbe.

2) A fejedelem csak magára, országrendei megegyezése nélkül, senkinek sem engedheti meg, hogy sóaknát nyisson és azt mívelje, az A. C. 3. R. 15 Cz. 1 cz. szerint.

3) A só árának meghatározása nemcsak a fejedelemtől, hanem az ország rendeitől is függ, a mit bizonyít az A. C. 3 R. 15 Cz. 2 cz., melyben egy táskadarab sónak ára 12 pénzre határoztatik; és az 1745 : 3 cz., melyben a királyi tábla fizetése pótlására a só ára három krral neveltetett mászánként.

4) A nemes birtokosok szabadon használhatják a határukon találtató sőt, az A. C. 3 R. 15 Cz. 1 cz. ezen szavai szerint: „Mind den ur és nemesember a maga háza szükségére és csak azon helybeli jobbágyainak szükségekre, a maga határán levő sőt szabadon élheti, úgy mindazáltal, hogy sem pénzen, sem ajándékon, semmi praetextus és collusio alatt senkinek abban eladni nem szabados“ az aknát engedelem nélkül nyitókra szabott büntetés terhe alatt.

5) A vármegyei és székelyföldi nemesség számára törvényszabta áron sőt kell adni a fiscus aknáiról az A. C. 3 R.

15¹ Cz. 2 cz. ezen szavai szerint : „az eleitől fogva observált szabadság és usus szerint, a fiscus aknáiról mind vármegyei, székelységi nemes rendeknek, lófő embereknek, a szerint házak szükségére elegendő só adassék, várakozás, becstelenséggel illetés és sattszoltatás nélkül, az ordinariumon kívül, mely az, hogy egy táskadarabtól, (a mint mondatni szokott,) dénar. 12 exigáltassék a vármegyéken levő sóaknákon. A székelységeken levő sóaknákon pedig egyegy köböl zabbal tartoznak, az eddig való usus szerint, és darabjától az olyan sónak egyegy pénzzel. Mely ellen hogyha a kamaraispányok szabad akaratokon kívül erőltetnék az embereket, vagy megadni nem akarnák, akár az exponensek, akár pedig azoknak instantiájára a directorok evocáltatván, diaetalis vagy octavalis táblára, in poepa flor 200 convincáltassanak.“ Kiterjesztetett ezen törvény rendelete a székely darabanti rendre is, az A. C. 5 R. 1 E. ezen szavai szerint : „A székelységeken levő darabantságnak is az aknákról házak szükségére való sóadás, usque ad bene placitum principum rendeltetett, praestálván ők is az aknákhöz való taxát a szerint, a mint a több székelyek.“ Az 1698-dik évben Fejérváron költ 4-dik czikk a nemesség ezen sóbeli illetőségét n e m e s d a r a b o k n a k nevezi; rendelvén, hogy a főtisztek laistromba vegyék vármegyéken és székeken azon uri, fő- és nemesrendeket, a kik régi idő óta neme darabokat szoktak kapni.

6) A szászok is régi szabadságuk szerint az aknáknál pórsót szedhetnének, szent György, szent István és sz. Márton napjai körül nyolcozn-yolcz nap alatt az András királytól nyert kiváltságlevelökben láthatólag. A pórsó vízbe vetése bétiltatott az 1848: 11 czikk 3 §-ban.

7) Az A. C. 3 R. 15 Cz. 3 czikkében végeztetett : „hogy se vármegyék, se székelység és szászság a fiscus számára való só szállításra szabad akaratokon kívül és kedvök ellen ne kényszeríttessenek.“

8) Törvényeink csak az aknákat jelelvén ki fejedelmi jövedelem forrása gyanánt, a sóskútak s források és tavak szabad használata, míg a törvény hallgat, nem korlátoztathatnék törvényszerűen, kivált miután az 1848: 11 cz. azokat szabadon használhatóknak nyilvánította.

172 §.

A sóvali kereskedhetégről.

Sóval nem csak a fiscusnak, hanem a haza fiainak is, fiscus kára nélkül (az az ugy, hogy a sós fiscus aknáiból és aknai szabott áron vásárolják, e tekintetben az idegenek felett elsőbbséggel bírván) kereskedni szabad, a C. C. 3 R. 16 Cz. 3 cz. szerint, szabályul szolgálván a következők:

1) A sós vizen szállítani kívánók kötelesek azt portuson rakni hajókra, különben savuk fiscus számára elfoglaltatik, avagy ha azután tudatik meg, 200 frt és a sónak portusi árán marasztatnak (C. C. 3 R. 16 Cz. 2 cz.).

2) A Körözshen lakók, ide nem értve a Szilágyságot, a kolozsi aknánál beljebb nem jöhetnek sóért. (C. C. 3 R. 16 Cz. 1 cz.)

3) A sónak az országboli kihordása szabados egyéb helyeken is, s név szerint a Körözs utján is (A. C. 5 R. 5 E.).

4) A sós hordó szekeres emberektől, szabad akaratjukon kívül, a kamaraispánok ajándékot nem fogadhatnak el 200 frt büntetés terhe alatt (A. C. 5 R. 2 E.)

5) A sós hordó szekeresektől, ha a harminczadosok czédulapénzért sós vesznek, vagy azokat egyéb illetlen fizetéssel terhelik, 200 forinttal büntettetnek (A. C. 5 R. 3 E.).

4) Az érczbányákról.

173 §.

A bányászatról közjogi értelemben.

Az A. C. 2 R. 8 Cz. 1 cikkében nem a bányászat általában, hanem mindenféle bányáknak legitimus proventus a számláltatván csak a fiscalis javak és jövedelmek közé: a bányászat szabadon üzethetik az A. C. 2 R. 9 Cz. 1 cz. ezen szavai szerint: „arany- ezüst- réz- kén-, kőbányákat hogy akárki a kinek módja lehet és helye, nyithasson és colálhasson, felszabadítottatik.” Bányászatot üzhetnek analfogva, alkalmaztatván magukat annak megkezdésében az 1747-dik évi cikkeket megerősítő oklevél végaszavai szerint, a Maximilián császár és király bányászati szabályaihoz, a mennyiben azok a honi törvényekkel nem ellenkeznek:

1) Minden földesurak a maguk határain belül, de csak olyan bányásztisztek segítségével, kik arra a bányászszéktől (judicium montanum) ingyen nyerhető felhatalmazó levéllel (litterae facultatoriae) ellátvák. A földesurak kamarai ajánlás által támogatott kérésökre megnyerhetik azt is, hogy a fiscus számára fizetendők terhe alól bizonyos ideig mentesíttessenek (1747: 1 cz.).

2) A keresztény vallásu idegenek, kik biztossítottak az A. C. 2 R. 9 Cz. 1 cz. ezen szavai által: „nem csak országban lakos rendek, de akármely idegen országból bėjővő akármely keresztyén nemzetből álló rendek praesentium vigore assecuráltatnak, mind bátorságos bejövetelek, mind pedig akár hol az országban új bányáknak nyitására és colálására való szabadságok felől, és hogy se személyekben se javakban arestatiokkal, sem semmi törvénytelen dolgokkal meg nem bántatnak, csak hogy a dominus terrestrissel megalakudjanak és illendő igazságokat megadják; excipiáltatván mindazonáltal azok (a földesurak), ha kiknek a fiscussal contractusok interveniált eddig az aranybányák taxája felől.“ Ezen idegenekre nézve a következők rendeltetnek:

a) mielőtt bányászathoz kezdenének, kötelesek felhatalmazó levelet nyerni a bányászszéktől (1747: 1 cz.).

b) lak- és legelő helyeikért (ha nem a zsellérek házaiban szállnak, mit a földesurak tudtával csupán a zsellérrel kötendő egyezmény mellett is megtehetnek, hanem külön házat tartanak) a földesurnak tartoznak 2 ftot fizetni, s ha a telek után földeket is nyernek, a rend szerinti dézmán kívül még 2 frtot; minden rendszerinti és rendkívüli közterhek hordozásától, fejők- s nyerges lovaikérti adófizetéstől mentesítvők, közlegelőn tartandó lovaik száma ugy mérsékeltetvén, hogy a falusi adózók marhái ki ne szoríttassanak, melyekben ha lopás által károsíttatnának, a falu kárukat csak azonesetben tartozik megtéríteni; ha a falusiak hasonló kárai megtérítésében ők is résztvesznek. Azonban házaikhoz kóborlókat bé nem fogadhatnak, rokonaikat sem, ha nem bányászok s egyszersmind a földesurral is meg nem egyeztek (1747: 4 cz.). Lakhelyeikről szabadon költözködhetnek s ezen esetben építményeiket eladhatják, s ha elnem edhatnák, a falu vagy földesur azok miatt semmi alkalmatlanságot nem szenvedhet (1747 3 cz.);

c) kötelesek a földesurak, számokra illő fizetésért, fát

legelőt s a stomp építésére alkalmas helyet engedni, melyeknek ára felett, ha a felek meg nem egyezhetnének, a bányász által fizetendő öszszeg mennyiségét a bányásszék határozza meg; melyen ha a földesur meg nem nyugodnék, az ügyet a kincstári hivatal (thesaurarius) s a főkormánysszék egyetértőleg döntenek el. Azon helyeken, hol a fa szűk levén, a földesur nyilvános kára nélkül nem szolgáltatathatna a bányászatra szükséges fát, arról a bányász tartozik gondoskodni, az adózó nép (vivum aerarium) és a földesurak károsítása nélkül (1747: 2 cz.);

d) a bányászattal kapcsolatban álló minden dolgokra s ügyekre nézve a bányásszék bírósága alatt állanak (1747: 1 cz.), s vétségeikért a földesurak s megyei tisztek is csupán a bányásszék előtt követelhetnek elégtételt annak kezébe adandók levén még azon esetben is, ha büntetlen találatva elfogadnának, mely ha az elégtételt akár megtagadná, akár nem illően szolgáltatná ki, ellene a kincstári hivatalhoz folyamodhatni. Csakugyan hatalmaskodás, közkövetelésű bűn és a bányásztól idegen tények sügy eseteiben, ezenbányászok is a közhatóság felsőbbbsége s büntető hatalma alá tartoznak (1747: 5 cz.) Azonban a bányászat helyén, vagy a bányákhoz vezető utakon, a bányásszék tudtanélkül, sem megyei, sem bányász tisztek által le nem tartoztathatnak (1747: 13 cz.);

e) földesuri jog a bányászok számára korcsomát s mézsárszéket tartani, s a mely földesur ezen jogával élni nem akar, azt a bányászoknak haszonbérbe adni köteles. (1747: 6 cz.).

3) A földesurak urbérései vagy zsellérei, kik azonban a bányászok laistromába csak akkor igtattathatnak, midőn abban földesuraik megegyeztek; mely esetben a rendkívüli közterhek alól mentesítvők, fejük után csak egy forintot fizetnek, s birtokaik- és marháikért, csakugyan nyerges lovaik kivételével, a rendszerinti közadót fizetni tartoznak (1747: 7. cz.).

174 §.

Az aranymosásról különösön.

Valamint a bányászatot általában, úgy különösön az aranymosást is szabad üzni akárkinek, mások határain is, a birtokosok kára nélkül, kik ezt nyilvános kár esetén kívül meg nem

tilthatják (1747: 8 cz.). Azon aranymosók, a kik a bányászszék felhatalmazó levelével ellátvák, mindazon kiváltságokkal és mentességekkel élhetnek, melyek a bányászatra nézve fenebb közöltettek. Ugyanezen szabadalmakkal élhetnek azon aranymosó cigányok is, kik a végre kiváltságolt társaságot alkottak, az ebbe fel nem vétetett cigányok az aranyot teljességgel nem moshatván. Az aranymosó cigányok, ha mások határain tovább mulatnak, mint munkájuk kívánná, feljelentetvén, a bányászszék által megbüntettetnek (1747: 8 cz.). Akárminemü rendü s állapotu aranymosók neveinek, lakhelyének laistromba kell igttatni s azonkívül ha parasztok, az aranyváltó előtt, ha pedig más rendbeliek, vármegyei tisztek vagy székes és városi rendek birái előtt kell köteleztetniök esküvel, az aranyváltónak is jelenlétében arra, hogy a fiscus illetőségét beszolgáltatják (A. C. 2 R. 16 Cz. 4 cz.).

175 §.

A bányászat- s aranymosásbólí fiscalis jövedelmekről.

Hogy a fiscust illető jövedelme a bányáknak határozottan közölthessék, fel kell osztani, az 1747: 1 cz. nyomán, a bányászat által termelt érczeket nemesekre és nemtelenekre. Ami illeti

I) a nemes érczeket: minden bányász köteles

1) a termelt aranyból (akár bányászat, akár mosás útján termeltetett legyen az A. C. 2 R. 16 Cz. 4 cz., 1747: 9 cz. szerint) ezüstből, rézből és kénköből, leteendő esküje értelmében, fiscus tárházába az igazán való tizedet beszolgáltatni; ki ha csalárdul cselekednék, az A.C. 2 R. 16 Cz. 1 cz. szavai szerint „a fiscalis directortól evocáltatván az octavalis avagy diaeta alatt levő táblára, ha comperiáltatik, elsőbben 500 frittal büntetessék, másodszor a poena duplicáltassék, és így renddel feljebb nevedekjék a büntetésbeli summa.“ Kivétetnek a dézma fizetésének terhe alól azok, kik más földén a földesurral kötött egyezmény mellett bányászkoznak, a csak most idézett törvényczikk ezen szavai szerint: „ha kik pedig nem magok határan, hanem más possesorokén nyitnak és colálnak bányákat, azokkal alkudjanak és végezzenek, és mivel a helynek urának kell fizetnie, fiscusnak a féle helyekből a coláltató

emberek semmivel se tartozzanak.“ Ugyanez ismételtetik a mások határán egyezés mellett mosott aranyra nézve is az A. C. 2 R. 16 Cz. 4 cikkében.

2) A termesztett aranyot, ezüstöt, rezet, kénkövet és ónot meghatározott áron a királyi váltóházba szolgáltatni (1747: 3 és 9 cz.), a poraranyra nézve az A. C. 2 R. 16 Cz. 4 cikkében határozott 200 frt s az eltartoztatott ércz becsű szerinti ára megtérítésének terhe alatt. Csupán a földesuraknak szabad bányáikban termelt vagy határaikon mosatott aranyból s ezüsből szükségökhöz mérsékelt mennyiségűt a váltóház tudtával megtartani; abból is a tizedet fiscus számára beszolgáltatván az A. C. 2 R. 16 Cz. 4 cz., 1747: 9 cz. szerint. Hogy a nemesebb érczek a honból ki ne vitessenek, s hogy ennél fogva kellő mennyiségű pengőpénzzel láttathassék el az ország, az ezen pontbelin kívül még e következő intézkedések tétettek az A. C. 2 R. 16 czimében láthatólag:

a) Termés-, a z a z m ű b e n m é g n e m forgott aranyot s ezüstöt az országból kivinni nem szabad. A ki tetten találtatnék, elveszti érczét fiscus számára, s azon felül 200 frttal büntetetik; ha pedig későbbre tudatnék ki tette, a 200 fton kívül fizeti még az eladott ércz becsűszerinti árát is (1 cz.).

b) M ű b e n l e v ő aranyot s ezüstöt idegennek nem szabad kivinni az országból különben, hanemha aranynyal, ezüsttel, vagy arany- és ezüstpénzzel fizeti az árát, az érczművek elvesztése büntetésének terhe alatt. Hazafiak kivihetik az eféléket, ha azokért a harminczadot megfizetik; mire a nemesember csak akkor köteles, midőn áruit nyereségre vásárolta volna (2 cz.). Ugyanazon büntetés terhe alatt

c) tilalmas a jó pénznek kereskedés esetén kívüli kihordása, úgy t. i., hogy az idegen rosszabb pénzzel váltsa bé, vagy hogy a hazafiak azt külföldre vigyék ki, „nem hozván azokon semmi haszonra való marhákat viszont ismét bé a hazába“ (3 cz.).

d) „Az aranyot s ezüstöt sem választásra, sem veretésre az országból kivinni nem szabad, sőt semmiféle kincset is az országból kitakarítani, más idegen helyeken való letételre és tartásra, személyválogatás nélkül senkinek sem szabados; kivén hazánknak közönséges veszedelemben forgó, háborúságos állapotjának szükségeit, a feljebb megírt büntetések és módok szerint“ (5 cz.).

e) A rézre nézve a határoztatott, hogy csak akkor vitethessék ki az országból, ha az országban vásárolsánem találtnék. A honfiak az idegenek kezén talált réznek árát akár helyben, akár ut közt kifizetvén, letartoztathatják; a rézbányák gondviselői pedig, ha az idegeneknek jutányosabban adnának rézet, mint a honfiaknak, 200 ftal büntettetnek az A. C. 5 R. 50 E. szerint. A mi illeti

II.) a nemtelen érczeket, a milyenek a vas és annál nemtelenebb érczek: ezekből a fiscus dézma nem illeti az A. C. 2 R. 9 Cz. 1 cz. és az 1747: 1 cz. szerint. A vasra nézve A. C. 5 R. 100 edictumában határoztatott, „hogy a vasnak ususa az országban bővebb lehessen, senki különben kivinni ne merészelje, hanem ha semminémű helyen, se városokon el nem kelne igaz árán, és arról elégséges testimonialisa lenne, sub poena amissionis mercium.“

5) A kénésőbányákról.

176 §.

A kénésőbányák fiscalitások.

Az A. C. 2 R. 9 Cz. 2 cz. szavai szerint: „a kénéső bányák eleitől fogva fiscale bonumok, és akármely helyeken az országban található kénéső s azzal való kereskedés a fiscus kiváltképpen való proventusának rendeltetett.“ Ugyanazon törvény szerint azonban kénésőt termelni minden embernek szabad ezen feltételek alatt :

1) hogyha más határán termeszt, a föld urával előbb egyezzek meg;

2) hogy másnak el ne adhassa, hanem fiscus tárházába szolgáltatassa, mázsáját 75 ft. készpénzért; kötelesek levén a fiscalis tiszték, a hazafiak számára illő áron kénésőt adni az idegenek felett.

3) A ki a kénésőt fiscus tárházán kívül másoknak adná el, mind maga, mind a vásárló 500 ftal büntettetik, azonkívül elveszti fiscus számára a megtalált kénésőt; ki ha nemes és birtokos ember, a királyi tábla előtt pereltetik s csak azon esetben tartoztathatik le, ha a büntetés kifizetésére elegendő vagyoni nem volnának, vagy kezest nem állíthatna; köteleztetvén, ha a kénésőt már eladta volna, árát megfizetni. Ha városi ember, illő széke előtt követeltetik; ha nemtelen vagy ha

jóságtalan nemes, tisztek által elfogattathatik, kik rendes törvényszékre nem várva, midőn a fiscalis tisztek érkeznek, táblabírákat gyűjtven egybe, az ügyet elláttatják s ha a vád bebizonysodik, a bűnöst, míg eleget tenne, a fiscalis tisztek kezébe adják; ha pedig zsellér vagy urbéres, földesura szolgálat törvényt tizenötöd napra, vagy azon helybeli tisztek elébe állítja, kik előtt ugyanazon módon láttatik el az ügy. Az idegenek végre mind tetten, mind csak gyanura is letartoztathatnak, s a fiscalis tisztek által érdemök szerint meg is büntettethetnek.

6) A harminczadokról.

177 §.

A harminczadról s fizetése helyeiről.

Harminczadnak neveztetik az, a mit az országba béhozott vagy abból kivitt árukért fizetni kell a fejedelmi kincstárba. A harminczad mennyisége az árukülönbségéhez képest meg van határozva azon jegyzékben, melyről az A. C. 2 R. 12 Cz. 2 cikkében e határoztatott: „a régi igaz vectigal authenticae a káptalanokba beadattassék, hogy mind a kereskedő rendek tudhassák magokat ahoz alkalmaztatni, mind pedig a harminczadosok azon kívül ne léphessenek.“ Fizetni kell a harminczadot a törvényben kijelölt helyeken, melyek „Töröcsvára, Verestorony, Volkány, Szászváros, Déva, Déés, Kolozsmonostor, Besztercze, Csík, Zsibó, Zsombor, Tasnád s ezeknek eleitől fogva szokott filiálisok“, melyeken kívül sem újabb harminczadlásra szolgáló helyek, sem filiálisok nem rendeltethetnek; az idézett törvény első cikke szerint, az abban, a felhozottakon kívül említett helyek vissza lévén Magyarhonhoz csatolva.

178 §.

A harminczad fizetésének szabályairól.

A harminczad fizetésének törvényszabta szabályai az A. C. 2 R. 12 Cz. 4 cikke szerint e következők:

1) Ország határain belől egy helyről másba járó s kereskedő semminemű rendektől harminczad nem vétethetik 200 forint büntetés terhe alatt.

2) A már megharminczadolt s el nem adhatott marhák visszahajtásuk alkalmával harminczaddal ismét nem terhelhetetnek,

3) Nemes ember maga majorságában termelt semmiféle vagyoniért és marháért, valamelyeket pénzen vagy másként nyereségre nem szedett, ha szintén az országból kiviszi vagy küldi is, harminczaddal nem tartozik; valamint azon erdélyhoni nemes ember sem, kinek Magyarhonban is háza vagy jószágá van „a maga szükségére és kereskedésre kiviendő vagy béhozandó maga majorságában termelt marhától, buzától, bortól s egyebektől.”

4) A parasztok midőn urok egyetmását (azok bizonyítványával az 5-dik czikk szerint ellátva) fuvarozták, úgy szintén uri szolgálatra menő s jövő útjokban harminczadadásra nem kényszeríthetnek. Az a ki ezen 4 pontban kijelölteket megharminczadolná, 200 frttal büntetetik, a költség és kár megtérítésén kívül (3 cz.). Ezekhez járult még az,

5) hogy azon nemesek, kik a két oláh országból magok szükségére hoznak gabonát, ha megesküsznek arra, hogy nem nyereségre szedték, harminczadot nem fizetnek a C. C. 3 R. 3 Cz. 8 cz. szerint.

6) A magok szükségére vett sóért a nemesek és széke-lyek meg nem harminczadoltathatnak, az A. C. 3 R. 15 Cz. 2 cz. szerint.

7) Csak az országos utakon szabad az országból kimenni s abba bejöni, a ki pedig árutakat nyitna s azokon járna, ha jószágos ember, 500 frttal, s minden vele levő vagyoni elvesztésével lakol, az idegen vagy jószágatlan pedig elfogattatván s a közelebb fekvő várakba vitetvén, érdeme szerint büntetetik meg a C. C. 3 R. 3 Cz. 1 cz. szerint.

179 §.

A harminczad biztosításáról.

A harminczadból befolyó jövedelem biztosítása végett büntetések rendeltettek azok ellen, kik azt csökkentenék. Ugyanis

1) azon nemes ember, ki harminczadlás alá nem tartozó vagyoni színe alatt az alá tartozókat küldene ki az országból, hamis bizonyítvány mellett: tetten találtatván, azon helybeli tisztek és törvényhez értő arra köteles bírák általi elmarasztaltatása után, elveszti minden javait s a felett csalárdságaért a harminczados költségeit is megtéríteni tartozik. Ha pedig a nemes vagy városi polgár ilyenén kihágása későbbben jőne vt-

lágosságra, idéztetvén a harminczados által illető törvényszéke elébe s ügye elláttatván, ha bűnösnek ítéltetik, rajta a csalárdul elhajtott marháknak ára háromszoroson vétetik fel a helybeli tisztek által, a végrehajtók 12 frt illetőségével együtt, az A. C. 2 R. 12 Cz. 5 czikke szerint. Ugyanezen büntetés alá esnek azok is, kik a havasalföldi és moldovai határookra hajtják marháikat, ha akár foltonként akár egyébiránt eladván azokat, a harminczadot fiscusnak meg nem adnák (u. o. 9 cz.).

2) Azon paraszt ember, a ki hamis bizonyítvány segedelmével kerülné ki a harminczad fizetését, tetten találtatván, elveszti marháit s fizeti a harminczados költségeit. Ha pedig későbbben tudatik meg kihágása, a harminczados tizenötöd napra törvényt kérvén földesurától, az vagy nem felel, vagy felel róla. Az első esetben a paraszt elfogattathatik, a második esetben pedig, ha a földesur akár törvényt nem szolgáltatna, akár kézbe nem adná helyes ok nélkül: a helybeli tisztek felvétetik jószágából a paraszt díját, a harminczados számára; és ha másodszor sem szolgáltatna törvényt, illető törvényszéke előtt elmarasztaltatván, a törvényszolgáltatás elmulasztásáért, a paraszt kétszeres díján kívül, fizeti azt, a mit a parasztnak kellett volna fizetni, t. i. a marhák háromszoros árát (u. o. 5 cz.).

3) A harminczadot megszökött emberek a hol béérethetnek a harminczadosok s embereik által (a kiket a végre felhívott vagy tolvajkiáltás által figyelmeztetett falvak 200 forint büntetés terhe alatt tartoznak segedelmezni, az A. C. 2 R. 12 Cz. 7 cz. szerint), letartoztathatnak s elmarasztaltatván 200 frttal büntetethetnek, melynek harmada a bíraskodott földesuraké, két harmada pedig a fiscusé. Az ilyen szökevényeket bármely földesur is letartoztathatja maga határán s a harminczadost is felszólítván, a fenebb irt módon meg is büntetetheti (u. o. 6 cz.).

4) A harminczadosokat megtámadók illető törvényszékük előtt megpereltetvén, érdemük szerint büntetethetnek, s a fiscusnak okozott kárt is megtéríteni tartoznak (u. o. 8 cz.).

180 §.

A harminczadosokról.

A harminczadosoknak ország végzéseikhez alkalmazott utasítást kell adni, „hogy ők magok fejétől se tilalmasokat szabado-

sokká, se pedig szabados dolgokat tilalmasokká ne tehessenek“ az A. C. 2 R. 12 Cz. 2 cz. szavai szerint. Ezek hibázhatnak vagy ország törvénye s a haza szabadságai, vagy utasítottasuk szerinti köteleességük ellen. Az első esetben megpereltethetnek azon törvényhatóság előtt, hol a harminczad fekszik, a sérelmes által is; sőt ha ez azt tehetetlensége miatt nem tehetné, helyette a fiscalis director vagy a tisztek felpereskedhetnek, s a harminczados vétke bém bizonyosodván, 200 frttal és a kárnak és költségnek megtérítésével büntettetik; melyek ha azon törvényhatóságbeli vagyonaiból ki nem telnének, az idézett törvény 3-dik czikke szerint: „sententia mellett mandatummal az országnak akármely részében találtatandó javaiból felvétethetnek, s ha javai nem találtathatnának, a tisztek, személyéhez is hozzá nyulhatnak mind az elégtételig.“ A második esetben pedig a fiscalis director által követeltetnek a főkomornyikszéken (a thesaurarius előtt), megjegyezve a C. C. 2 R. 3 Cz. 2 cz. szerint, hogy ha abban állana kihágásuk „hogy a régi vectigálon kívül a szegénységen s egyéb kereskedő rendeken is törvénytelen exactiokat cselekednének“: rajtok azon helybeli tisztek mindannyiszor 200 frtot vehetnek fel.

181 §.

Zárjegyzés a harminczadokról.

Mindamellett, hogy a harminczad tárgyában idézett törvények eltörölve nincsenek, az mostanában csupán udvari s kamarai rendeletek által szabályoztatik, nem annyira hazánk mint inkább az örökös tartományok érdekében; az Erdély s Magyarhon között volt harminczadolások meg levén csakugyan szüntetve. Azonban hazánk országos rendei ezen nagy fontosságú törvényhozási tárgy kezeik közüli kisikamlásának temérdek következményeit a rendszerezett nemzeti elszegényülésben tapasztalván: annyit legalább tenni kívántak, hogy a harminczadok szabályozásának a törvényhozás körébe tartozása elismertessék, a mennyiben az 1791: 64 cz. 4 pontjában egy bizottmányt neveztek ki, mely véleményezze egyebek közt a harminczadra nézve megállítandó elveket is.

7) Egyéb fiscalis jövedelmekről.

182 §.

A salétromot, talált kincset és postát tárgyazó jogairól a fiscusnak.

Az elősorolt fiscalis jövedelmeken kívül még e következők is említést érdemelnek, mint a melyekre nézve a fiscus jövedelmet hajtó jogigénnyel bír, bár nincsenek is névszerint a fiscalis jövedelmek közé iktatva, u. m.

1) a salétrom, melyet városok, urak, fő- és nemesrendek, maguk szükségére maguk, vagy a tulajdonosok engedelmével más határain is szabadon főzethetnek, az A. C. 3 R. 50 Cz. szavai szerint: „a fiscus salétromfőzése helyének elfoglalása és előzése s annak impedimentuma nélkül, és úgy hogy a szegénységet ne terheljék, házaknak telekit, udvarokat ahoz való pertinentiákat meg ne hányjanak vagy ássanak, sem pedig egyéb kárttevő helyekről annak matériáját ne hordják;“ különben nemes és városi ember tetten találtatván, salétromát minden eszközeivel együtt elveszti, vagy ha tette az után tudatnék meg, a sértett fél ellen kisebb hatalmaskodás büntetésén marasztalják. A ki salétromot eladás végett készít, tartozik megkínálni minden vevők felett a fiscalis tiszteket, s csak akkor adhatja el akárkinek, ha igaz árán fiscus számára megvenni nem kívánnák; az a ki salétromát az országból kivinné és küldené, fiscalis director által a táblán vagy székes helyéni megpereltetése után 200 frttal és salétroma elvesztésével vagy ára fizetésével büntetettvén, az idézett törvény szerint.

2) A talált kincs, melyre nézve az A. C. 3 R. 54 czimében rendeltetett, hogy ha valaki elásott régi kincset találna, annak harmadát fiscus tárházába szolgáltatni köteles, akár maga akár más határán találta legyen; és ha eltitkolná, az egész elvesztésével lakol.

3) A posta, melynek jövedelme a fejedelmi kincstárba szolgáltatattik, egyébiránt a főkormánysház felsőbbsege alá levén rendeltetve, az 1791: 23 cz. ezen szavai szerint: „in complementum p. 18-i sacri diplomatis Leopoldini et subsequentium resolutionum, sacratissima sua Majestas benignè accedere dignata est, ut officia postalia intra ambitum

principatus Transsilvaniae, partiumque eidem adnexarum existentia, tam quoad constitutionem postarum e patriae filiis, quam quoad directionem in officiosis a gubernio regio dependeat, proventus vero thesaurariatui regio administrent.“

183 §.

Azon fiscalis jövedelmekről, melyeket a szász-földi papok fizettek.

4) Báthori Gábor fejedelemnek azon 1612. november 28-án költ oklevele szerint, mely mint fenebb már közöltetett, restitutorium privilegiumnak neveztetik, a szász-földi papok elvesztett dézmájuk három negyedét, a maga helyén már közlötten kívül, még e következő feltételek alatt nyerték volt vissza, hogy

1) a szokás szerinti cathedra^ticus censust mind a fejedelemnek, mind következőinek is pontosan fizessék az oklevél ezen szavai szerint: „ut ipsi reverendi pastores consvetum ipsorum censum, quem vulgo vocant cathedralem, pro redemptione praescriptarum trium quartarum, in moneta pecuniaria, vel quorum intererit aurea, annuatim usitatis suis diebus et terminis, nobis et successoribus nostris, per manus sup^remi arendatoris regni, absque ullo defectu administrare et solvere teneantur.“

Ezen census, mely a II. Ulászló 3 V. 53 cikkében mennyiségére nézve eként határoztatott meg: „de singulis ecclesiis, quae integrae vocantur, florenus unus, quae vero mediae, medius florenus et sic consequenter pecuniae cathedrales ab ipsis plebanis exigantur,“ állott a szász-földön összesen az ország rendének 1692-ben, a fiscalis jövedelmek tárgyában, I. Leopold császárhoz tett felterjesztése szerint 930 darab vert aranyból, 250 birodalmi tallérből és 25 márka ezüsből; azon 1693-ban költ haszonbéri egyezmény szerint pedig, mely mellett a nevezett császár kész lett volna az erdélyhoni fiscalis jövedelmeket az ország rendének bérbe adni, mintegy ezer darab aranyból (constituens aureos circiter mille).

2) Szükség esetében táborozáskor szekereket és lovakat szolgáltatassanak a régi szokás szerint, az oklevél ezen szavai szerint: „si quando necessitas postulaverit, tempore bellicarum expeditionum, pro vectura bombardarum, aliorumque impedi-

mentororum bellicorum equos atque currus, velut antiqua consuetudo fert, dare et expedire debeant.“

3) Megerősítési és végrendeleti díjt (confirmationis et testamentaria taxa, mely utolsó principis legatumnak is nevezetett) fizessenek, az oklevél ezen szavai szerint: „confirmationes, quas vocant parochiales, legataque testamentaria, pro vetere ipsorum consuetudine diligenter observantes, certos ex iis item ac solitos fisci proventus per generalem ipsorum decanum administrare debeant sintque adstricti.“

Ezen két pont alatti tartozásai a szász papoknak a fe-
nebb idézett 1692-ik évi felterjesztésben és 1693-ik évi ha-
szonbéri egyezményben nincsenek a fiscalis jövedelmek kö-
zé sorozva s váltásági díjuk mennyisége nincs meghatározva.

184 §.

Census sancti Martini.

5) 2. András király 1224-dik évben kelt privilegiuma ezen szavainál fogva „ad lucrum vero nostrae camerae quingentas marcas argenti dare teneantur annuatim,“ fizetett a szászföldi lakosság a fejedelmi kincstárba 500 márka ezüstöt évenként, mely adó, felszedetése idejéről, „census Martini“ nevet kapott, egy 1426-ik évben kelt oklevél ezen szavaiból is láthatólag: „census circa festum s Martini nobis et fisco nostro regio, in signum dominii nostri naturalis, annis singulis ex parte eorum provenire debens.“ Ennyiből állott három századon keresztül a szászföld adója, mely a 16-ik század folytában subsidium neve alatti fizetésekkel tetemesen öregbítettetni kezdvén, előbb azokkal közadóvá alakult, később pedig a közadón kívül s attól megkülönböztetve kezdett a fisco által igénybe vétetni s felszedetni is fiscalis olyan jövedelem gyanánt, mely a fejedelmet a szászföld iránti tulajdonosi jogánál fogva, mint földbér (census) illeti. A fiscalis jövedelmek között említetik ezen census járulékával együtt, a fiscalis jövedelmeket tárgyazó 1692-dik évi felterjesztés ezen szavaiban: „proventibus fiscalibus annumerare visum est inclitis statibus hungaricales sex mille florenos, a natione saxonica in aerarium principum, singulos insuper scyphos aureos sive phialas pro consiliariis, annuatim administrari solitos;“ és ezen census, mint a szászföld lakóinak közadón kívüli tar-

tozása, azok által a legközelebbi időben is évenként fizettetett 5000 rforintban, mely éppen 6000 mforintot tesz.

Második pont.

A tartományi jövedelemről.

185 §.

A tartományi jövedelem miségéről.

Tartományi jövedelemnek nevezetlik az, a mely mint közvetlen az ország szükségei fedezésére fordítandó, nem a fejedelmi kincstárba, hanem az országos avagy a tartományi pénztárba (Cassa provincialis) foly bé, s áll abból, a mit hazánk lakói a nevezett célra esztendőnként a törvény által kiszabott mennyiségben és móddal fizetni kötelesek. Ezen jövedelem nevezetlik a d ó n a k is (contributio).

186 §.

Az adófizetőkrol.

Az adó ország szükségei fedezésére rendeltetett költség levén, annak fizetésében hazánk minden lakosainak részt kellett volna venni, még pedig birtokosságuk s vagyonosságuk arányában. Az örök igazság büntetlenül meg nem sérthető ezen szabálya azonban, hazánkban minden polgárisodott népek közül legkésőbbben találhatott kellő méltányoltatásra, a mennyiben az 1848-dik év előtt törvény szerűen minden nemesek, tettelegesen pedig a nemességnek épen a tehetősebbjei adó- és köztehermentesek levén, legelőbb az 1848:7. cikkben mondotta ki törvényhozásunk a közös teherviselés általános elvét az által, hogy a testvér Magyarhon 1848-dik évben költ 8-dik törvényczikkét egész kiterjedésében elfogadta s annak kötelező erejét Erdélyre is kifejezetten kiterjesztette.

187 §.

Az adó meghatározásá az országgyűlést illeti.

Hogy az adónak csak az országgyűlésen lehet meghatároztatni, bizonyítják a következő törvények:

1) II. Ulászló 5. V. 1. cz., mely szerint még vészteljes körülmények között sem szabad országgyűlésen kívül adót

igérni, becsületvesztés büntetésének terhe alatt, mint ezt a 4 és 5 §§. ezen szavai tanusítják: „quodsi temporum in processu adeo gravis necessitas et periculum huic regno immineret, ut secus fieri non posset, nisi diaeta generalis per regiam majestatem ad campum Rákos locum scilicet consuetum indiciretur; extunc siquod subsidii seu contributionis ad evitandum et propellendum hujusmodi regni periculum regiae Majestati illic offerretur aut praestaretur, communi omnium dominorum praelatorum, baronum ac caeterorum regni nobilium consensu offeratur et praestetur, nemoque se a solutione hujusmodi subsidii aut contributionis retrahere et praecavere possit.“

„Si quispiam vero comitatum motu proprio et non de consensu et voluntate totius regni, extra scilicet conventiones regnicolarum generales, contributionem aliquam, seu quodcunque subsidium, contra videlicet antiquam regni libertatem, regiae Majestati quovis modo et quovis colore exquisito offerrent aut praestarent, extunc universitas nobilium hujusmodi comitatus in poena fidefragii, seu perjurii, amissioneque honoris et humanitatis convicta et condemnata et a consortio caeterorum nobilium regni relegata et segregata habeatur eo facto.“ Ezen büntetés alól csakugyan kivételnek azon egyének, kik a végzés keletkezésekor akár jelen nem lévén, akár azt ellenezvén, bém bizonyíthatják büntelenségüket (7 §).

2) Az A. C. 3 R. 2 Cz. 1 cz. ezen szavaiban: „ennek-utánna is azért a kapuszám után való adózásnak számát, módját és rendit az ország közönséges gyűléseiben szokta elrendelni, az állapotoknak mivoltához képest.“

3) Az 1791:11 cz. 2-dik pontja, melyben előszámlálattván az országgyűlés tárgyai, azok közé soroztatott az adó mennyiségének meghatározása, elosztásának s felvételének módja ezen szavakban: „determinatio quanti contributionalis, ejusque repartitionis et exactionis modalitas.“

188 §.

Az adó mennyiségéről s annak meghatározása módjáról általában.

Az adó ország szükségéi fedezésére rendeltetett fizetés lévén, annak mennyisége függ az ország szükségéi mennyiségétől, az A. C. 3 R. 2 Cz. 1 czikke szerint is, melyben az iratott, hogy hazánk állapota az adó dolgában „az időknek s

azokban levő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatott az ország lakosainak is számokhoz képest és úgy, hogy noha az adófizető nép kevesedett, mindazonáltal a szükség nevededvén, a költségnek is nevededni kellett, a szerint az adófizetésbeli summának is.“ Már ha az adó meghatározása általában országgyűlési tárgy, és ha annak mennyisége az ország szükségei mennyiségétől függ: kétségfeletti az, hogy az ország szükségei mennyisége meghatározásának is országgyűlési tárgynak kell lenni, és annak mindig meg kell előzni az adó mennyisége meghatározását. Minthogy pedig az ország szükségei mind a dolog természete, mind az idézett törvény felhozott szavai szerint is az idők és állapotok mivoltához képest különbözők: tagadhatatlan az is, hogy az adó mennyisége húzamos időkre általánosan meg nem határozathatják a nélkül, hogy vagy az adófizetők szükség felett ne terheltessenek, vagy az ország szükségei fedezetlen ne maradjanak a szerint, a mint időnként vagy az eleve meghatározott adó mennyisége az ország szükségei mennyiségét, vagy ezek mennyisége az adóét felülmulja. Ezen oknál fogva határozta az A. C. 3 R. 17 czime azt, hogy „noha ennekelőtte esztendőnként kétszer, u. m. Sz.-György napban és Sz.-Mihály napban celebráltattak a gyűlések, de bizonyos respectusokra nézve a sz.-mihálynap i gyűlés extra casum inevitabilis necessitatis abrogáltatott, úgy mindazonáltal, hogy minden szükségének complementumára való contributiok azon egy Sz.-György napban celebrálandó gyűlésben az előbbi szokott terminusokra felvettethessenek.“ Ezen törvény közlött szavaiból ugyanis világos mind az, hogy ezen törvény kelése előtt esztendőnként kétszer határoztatott meg a fizetendő közadó mennyisége u. m. a szentgyörgynapi gyűlésen a Sz.-Mihálynapkor tartandó gyűlésig s ezen a sz.-györgy napi gyűlésig; mind az, hogy az ezen törvény kelése utáni időkben esztendőnként egy gyűlésben kell meghatároztatni az adó mennyiségének az egész esztendőre; mind végre az, hogy az adót esztendőnként csak országgyűlésen költ határozat következtében lehetett kivetni, s ennél fogva egyik gyűlés illetén határozata csak a következő esztendőbeli gyűlésig birt erővel, azaz, hogy az adó mennyisége esztendőről esztendőre, egyik országgyűléstől a másikig határoztatott meg.

Az adó mennyiségéről s annak meghatározása módjáról különösebben.

Az adó mennyiségére s annak meghatározása módjára nézve midőn meg van névszerint határozva

1) a Leop. dipl. 12 pontjában, hogy béke idejében 50000 tallér, Magyar és Erdélyhon ellen folytatandó háboru idejében pedig 400000 frt (ezen összegekbe számíttatván a szolgáltatandó termények ára is) fizetessék, az ezek feletti szükség a fejedelem kincstárából levén fedeztetendő; s midőn mind e mellett is

2) az 1791 : 11 cz. szerint az adó mennyiségének meghatározása az évenként tartatni kellető országgyűlés tárgyai közé számláltatik a nélkül, hogy a Leop. dipl. idézett pontjában határozat módosításáról vagy megváltoztatásáról említés tételnék: ezen két egyaránt érvényes törvényeknek az újabb törvény által el nem töröltetett s nem is módosított A. C. 3 R. 17 czimével összekapcsolandó értelme szerint az adó mennyiségére s annak meghatározására nézve csupán azon véleménynek van törvényszerű alapja, mely szerint

a) az adónak (míg újabb törvény meg nem változtatja) állandólag meghatározott mennyisége Erdélyben béke idején 50000 tallér, háboru idején pedig 400000 frt. (Leop. dipl. 12 p.). Ha az országgyűlés előtt megállítandó országos szükségek fedezésére elegendő nem volna ezen diplomaticum quantumnak nevezetni szokott adó,

b) a hiánynak pótoltni kell a fiscalis jószágok, só- és érczbányák jövedelmeiből, szászöldi dézmából, magyarföldi dézmák béréből s más fiscalis jövedelmekből (Leop. dipl. 12 p.). Azon esetben pedig, ha ezen cameralis concursusnak nevezetni szokott pótlékkal sem telnék ki az országos költségekre megkívántató mennyiség, ennek országgyűlésen történt bebizonyítása után,

c) a kormány és ország rendei közötti alkudozások után, a diplomaticum quantum és cameralis concursus által nem fedezhető szükségre megkívántató adónak mennyisége az országgyűlés által meghatároztatik (1791 : 11 cz. 2 p.) esztendőnként, és csupán a következő évben tartatni kellető országgyűlésig (A. C. 3 R. 17 Cz.).

Hogy az adó mennyiségéts annak meghatározása módját tárgyzó ezen vélemény nem pusztá okoskodás szüleménye, bizonyítja egyfelől az alapul idézett törvényczikkeknek egymást kiegészítő értelme, másfelől pedig azon kétségbehozhatatlan történeti adat, miszerint a Leop. dipl. kelése oltá az 1761-dik évig, vagy is azon idő alatt, melyben országgyűléseink évenként törvényszerűen tartattak, még az adózás tettelesen fenállott rendszerének behozatala után is, Erdélyben az adó mennyisége évenként, ezen véleménynyel megegyezőleg, állíttatott meg az országgyűlésen.

190 §.

Az adó elosztásának s felszedése módjának elhatározásáról.

Az adó elosztásának s felszedése módjának elhatározása is, hogy az országgyűlést illeti, bizonyítják az állandó mennyiségű adóra nézve, a Leop. dipl. ezen szavai: „repartitionis et exactionis forma penes fideles status et provinciae officiales relicta;“ az évenként megállapítandó mennyiségű adóra nézve pedig az, hogy az 1791: 11 cz. az országgyűlési tárgyak közé sorolja, az adó mennyisége meghatározásán kívül, annak elosztását s felvétele módja elhatározását is, ezen szavakban: „determinatio quanti contributivialis, ejusque reparationis et exactionis modalitas.“

191 §.

Az adófizetésnek törvényes módjáról.

Miután országgyűlésen, a fenebb közlöttek szerint, a felezendő költségek mennyiségéhez képest megállított, a diplomaticum quantumon s cameralis concursuson kívül szükséges pótlékadónak mennyisége, az I. Leopold császár által 1693-dik évben megerősített „nationalis accorda“ szerint, melyhezi ragaszkodásukat az ország rendei az 1698-ban Fejérváron költ 1 cikkben ezen szavakban fejezték ki: „az eddig való adózásunk rendi mellől, és a becsületes universitással (a szász nemzettel) a kapuszámok felett költ és ő felségétől diplomatie confirmált contractusunk mellől recedálni semmiképen ne láttassunk“ (lásd még az 1699: 1. Segesváron költ cikket is), ennek fizetése s kivetése következő szabályok szerint történt:

1) előbb azok adója mennyiségének kell megállíttatni, kik kapuszámon (porta) kívül szoktak adózni (7 p.). Ilyenek :

a) a régi gyakorlat szerint adózó azon vármegyei lakosok, kik nincsenek földesuri hatalom alatt, pl. az oláhpapok, fiscalis és bányásztisztek, dézmások, harminczadosok, sóvágók akárhol lakó görögök, örmények, zsidók, molnárok (C. C. 5. R. 45 E.; 1699. segesvári 2-dik és fejérvári 5-dik czikkek);

b) a szabad és kiváltságolt mezővárosok, melyek Marosvásárhelyt kivéve, egy bizonyos összeget avagy taxát fizettek s azért taxás helyeknek (loca taxalia) neveztek (C. C. 5 R. 45 E.);

2) az adó többi részének fel kellett osztatni 2425 kapu között (7 p.), melyek közül a vármegyék 1000, Marosvásárhely 25, a szászföld 1400 kapu után adózott (1 és 2 p.); megjegyeztetvén a szászföld illetőségére nézve,

a) hogy abban résztvettek a fundus regiulon lakókon kívül a Törösvárához és Verestoronyhoz tartozó jószágok, Szelistye- és Tolmátsszékek, a hét birák, Szeben és Brassó városainak Fejér- s Küküllőmegyékben fekvő jószágai; ide nem értve a Bethlencsalád bolkácsi és zsidvei jószágait, melyek Küküllőmegye kapuszámjába tartoztak (2 p.);

b) a szász- és magyarföldi szász papok, valamint a szászföldi oláh papok és kereskedők, a görögökön, örményeken és zsidókon kívül, külön adóval, mint azelőtt, nem terheltettek; a szász nemzetre bizatván annak elhatározása, hogy mennyire kívánja ezeket a maga illetőségében részeltetni (3. 4. 5. p.).

3) A nationalis accordában csak általánosan levén kimondva az, hogy a magyar- és szászföld hány kapu után köteles adózni, az azokra kivetett adóbeli összeget a vármegyék és szászszékek között felosztani az országgyűlés teendője, mint a melyet az adó felosztása illet. Az A. C. 3 R. 2 Cz. 2 czikke azon rendelkezése ugyanis, hogy „minden tíz ember egy kaput tegyen,” az accorda által használhatatlanná tétetett, a mennyiben a kaput másként értelmezte akkor, a midőn a magyar- és szászföldi adózók számának tekintetbe vétele nélkül határozta meg jövődre nézve a kapuk nevezete alatt azon arányt, mely

szerint kell a magyar és szász földnek a közadó terhe hordozásában részt venni.

4) Az adó kivételése s felszedése tárgyában e következők rendeltettek az A. C. 3 R. 2 címében:

a) Sénkí jószága se legyen ment az adófizetéstől, azokat kivéve, melyeket a fejedelem nem örökösön, hanem bizonyos ideig mentesítne (2 cz.).

b) Kik az elbujdosott adózók jóságát birtokolják, az az után járó adót fizetni kötelesek (4 cz.); az elbujdosott emberek „az adó mindenütt utánok menvén“ ott a hol megtaláltnak, rovásbeli részüket fizetni tartozván (5 és 6 cz.).

c) Az elpusztult faluk helyeire adó nem vettethetik, míg meg nem telepítettnek; kivétetvén azon eset, midőn a lakosokat földesuraik költöztették volna el kész akarva (5 cz.).

d) A döghalál- vagy egyéb oknál fogva elpusztult helyekre telepedők a rendszerinti adófizetéstől 6 évig mentek ugyan, de az azon helyben maradottakat segedelmezni tartoznak (4 cz.). Az égés által megkárosítottak adója is három évig elengedtetik, az illető tisztek bizonyítványa az adó szedőknek bemutatattván (8 cz.).

e) Az adószedők által hiba nélkül készítendő laistromok a vármegyéken és székes helyeken felolvastatni, kihirdettetni s közpecsét alatt káptalanokba letéetni rendeltetnek; mind azért, hogy azok a tisztek változásával el ne tévedjenek; mind azért, hogy a földesurak azok szerint jobban vigyázhassanak jószágaik után járó adójuknak beszolgáltatására (9 cz.).

f) A kik az országtól rendeltetett időkre adójukat bé nem adnák, az adószedők által megtaláltatandó alispán rendelkezéséből a szolgabíró által tizenötöd napra megintetnek, és ha úgy sem fizetnék bé, az alispán tartozik főbírájával kiszállani az adószedő felhívására, s azon, a ki helyes ok nélkül volt késedelmes, adóját s azon kívül még 12 frtot felvéteni (7 cz.).

g) Az adószedők, kiknek bátorságos helyen lakó zalógos embereknek kell lenni, kötelesek az adót haladék nélkül bevenni, a szokott czédulapénzzel — mely két pénz — megelégedvén (10 cz.).

192 §.

Az adó fizetésének tetteges módjáról.

Az adó fizetése tettegesen fenállott azon rendszerének, mely létesítőjéről (Bethlen Gáborról) „bethlenianum systhema-“nak neveztetik, jellemét megismerhetni a következőkből:

1) Adófizetőknek nyilvánítatnak abban:

a) az egyházhelyi nemesek és a nemes városok lakosai;

b) a czimeres nemesek vagy ármálisták azon megkülönböztetéssel, hogy ezek közül azok, kik az 1753-dik év előtt nyerték nemességüket, ha két adófizető urbéresük vagy zsellérük van, az adózás terhe alól mentesíthetnek, a mit azok, kik az irt év után nemesíttetek, csak úgy érhetnek el, ha tiz adófizető urbéresük vagy zsellérük van; a czimeres levelet nyert külföldiek, bármennyi adófizető emberük legyen is, adózni tartozván, míg az országgyűlés által honosíttatnak;

c) a székely lófő- és darabantrendbeliek;

d) minden szaszföldi birtokosok és lakosok;

e) minden városi birtokosok s nem nemes lakosok;

f) a szabadosok, urbéresek, zsellérek és a cigányok is új parasztiok neve alatt.

2) Mindezen adófizetők évenként kétféle adót fizetnek, u. m. főpénzt (capitis taxa), mely a városiakra nézve civica taxának neveztetik, és ha a birtok után járó adó mennyisége 6 frtnál nagyobb, minden három forint után a főpénz egy nyolczadával öregbítették; és birtok utáni adót, (facultatum taxa) a fekvők minőségéhez s mennyiségéhez és némely házi állatok minőségéhez és számához képest állandólag meghatározott mennyiségű pénzben. Csakugyan

a) minden adófizetéstől mentek, az adományos nemesi és székely primori rendbelieken kívül, a bővett vallásuk s unitusok papjai, a Zarándmegye halmágyi kerületbeli görög szerzetásuk papjai, ha ismételt házasságba nem lépnek, a jövevények megtelepedésük után öt évig, az új házások (neogami) házasságuk első évében, és a dologtehetetlen nyomorék személyek. Továbbá semmi adó sem fizettetik a középületek, kórházak, templomok, iskolák s jószágaik, városi házak és erdők után és az irtványok után 3 évig.

b) Főpénzt nem fizetnek a franciscanus szerzetesek syndicusai, ha nem jószágos polgárok, papok özvegyei, rok-kant katonák, s a szolgálatban levő katonák feleségei, a tanulók, színészek, a szolgáló és nyugalmazott dicasterialisták, a kámarai irnokok, kikért a fejedelmi kincstárból a tartományi pénztárba évenként 518 frt fizetendő, az atyai hatalom alatt levő fiak 18 és leányok 12 éves korukig.

c) 18 krajczár főpénzt fizetnek (protectionaliter taxantur) az énekvezetők, oskolamesterek, harangozók, egyházfiak, elbocsátott katonák, az olyan udvari cselédek, kik gazdáiktól kapják élelmüket s ruházatukat, az ifju nőtlen leányok 24 éves korukig; mindezek feleségei és a hajadon leányok pedig 15 kr. főpénzt fizetnek.

d) A víz, tűz s egyéb balesetek általi károsíttatás eseteiben, a szenvedett kár mennyiségéhez képest, szállíttatni szokott a károsultak adója.

3) Fizetetik az adó részint készpénzzel, részint a katona-ság számára szolgáltatott terményekkel, melyeknek ára egy 1759-dik évben költ szabályozás szerint számíttatik.

4) Az adó alá tartozó dolgok és személyek évenként összeíratnak a törvényhatóságok adóíró biztosai (rectificatores commissarii) által, s a falusi bírák s városi adószedők által felhajtott pénzbeli adó a királyi pénztárnokok kezelése alatti adótárakba szolgáltatattik.

193 §.

Ezen adóztatási rendszer bírálata.

Ezen adóztatási rendszer árnyékoldalait kitüntetik e következők:

1) Ezen a kormány által országgyűlésen kívül létesített rendszer kihirdetett ugyan az 1754:4 czikkben láthatólag az országgyűlésen s el is fogadtatott, de az 1755:1. cz. szerint csak úgy, hogy a kormány és országrendei között egyezkedés útján megállított adó kivetése s felszedése a szerint történjék. Azonban

2) a szerint felszedethetvén s fel is szedethetvén az adó évenként a nélkül, hogy ennek mennyisége országgyűlésen határozassék meg: az országgyűlés évenkénti tartásának, az adó törvényes rendszere által biztosított szükségessége ezen rendszer által szüntettetett meg elannyira, hogy az 1761-dik

év oltá az 1790-dik évig egyetlen országgyűlés sem tartott; az 1781-ki annak nem is nevezetethetvén, s azután is az 1848-dik évig csupán 9.

3) Ezen rendszer szerint minden adófizetőnek feje és birtokai után évenként állandólag meghatározott mennyiségű adót kellett fizetni: a felszedett adó összege és az ország szükségai között nincs meg azon arány, mely a törvényes adórendszer szerint kirótt adónak igazságossága felől kezeskedett; a mennyiben ezen tettelesen fenálló rendszer szerint, az ország szükségainei kevesedése esetében is éppen akkora adóval terheltetik az adózó, a mennyit akkor fizetett, midőn az ország szükségai több költséget igényeltek, s ennél fogva szükségfeletti adóval is jogtalanul terheltethetnek olykor az adózók.

4) Az adónak ezen rendszer szerint felszedett mennyisége elegendő levén a közköltségek fedezésére, a mennyiben ezeknek részint a fiscalis jövedelmekből kellene fedeztetniök a Leopold dipl. 12. pontja szerint: az adó azon részével, melyet a fejedelmi kincstárnak kellett hordozni, törvényt sértőleg terheltetik az adózó nép.

5) Ezen rendszer szerint az adózók kénytelenek fizetni a reájok rótt adót a nélkül, hogy annak szükségessége felől megvolnának győződve, s annak fizetése ennél fogva csupán kénytelenségből történhetik akkor, a midőn a törvényes rendszer szerint, az ország szükségaihoz országgyűlésen mérsékelt adónak fizetéséből, aszükségesség felvilágosíttatásánál fogva önként folyó hazafiúi köteleesség érzetével önkéntesen vehet részt, a minek hatalmas befolyása van az alattvalók azon bizodalma szilárdítására, mely az uralkodói székek rendithetlen alapja.

6) Az országgyűlés ezen rendszer szerint tettelesen kilevén rekesztve az adó mennyisége meghatározásából s annak kivetéséből, az csupán kamarailag kezeltetik. Ennél fogva a kirótt adó felszedése, melyet a törvényes rendszer szerint az országgyűlés határozatának tekintélye elannyira könnyített, nehezebbé tétetett, a mennyiben az azt szabályozó kamarai szellemű rendeletek, az adó kezelésébe tetemes befolyást gyakorló törvényhatóságok előtt azon tekintéllyel, melyet e tárgy fontossága megkívánna, nem bírhatnak. Az ebből észrevehetően fejlődött surlódások s a visszaélések azokat kísérő elnézései, mind a kormányra mind az adózó népre elannyira ká-

rosok, hogy ezeknek mindkettő érdekében orvosoltatása szükségességével csak azon igazság kétségbehozhatlansága mérkőzhetik, hogy az alkotmányos ut elhagyásával eszközölt nyereség mindig csak drága áron vásároltathatik meg.

Második fejezet.

Az ország katonai erejéről.

194 §.

Az erdélyhoni katonai erő kétféle.

Az erdélyhoni katonai erő nem tetteleges (statisticai), hanem törvényszerű (közjogtani) nézpontról tekintve, a Leop. dipl. 17. pontja szerint kétféle u. m. állandó vagy is olyan, mely az A. C. 3 R. 21- és 22-dik czimei értelmében békeesség idején is fegyver alatt tartott katonaságban áll, s a határszélek és várak oltalmára használtatik; és nemzeti vagy is olyan, mely csak háboru idején használtatik és az A. C. 3 R. 20 czime értelmében hadra felültni tartozó rendekből van alkotva.

Első pont.

Az állandó katonaságról.

195 §.

Az állandó katonaság kiállítása módjáról.

Az állandó katonaságnak a levén rendeltetése, hogy a fejedelem és haza külső véletlen megtámadtatások ellen bátoraságosittassék, és hogy ben a hazában a törvény tekintélye ellenállhatlanná tétessék: annak kiállítása módját elhatározni, mint „haza javára czélozó dolog“ a C. C. 2 R. 1 Cz. 24 p. szerint is az országgyűlést illeti. Önként foly ebből az, hogy az országgyűlés megegyezése nélkül állandó katonaság se fel nem állíthatatik, se nem szaporíthatatik, sem idegen katonák az országba nem hozathatnak, a mit a C. C. 2 R. 1 Cz. 16 pontja is bizonyít ezen szavaiban: „mind lovas, gyalog s fizetett hadak és azoknak gondviselőik, számok

felől a fejedelem az országgal együtt végezvén, idegen nemzetből álló hadakat is az ország akarata nélkül ne tartson.“

Az országgyűlésen meghatározott számú katonaság kiállításában elv az önkéntesség; senkit akarata ellen katonai szolgálatra kényszeríteni nem lehetvén, az 1751. 5 cz. ezen szavai szerint „siquidem . . . prohibitum sit ut quispiam coacte ad suscipiendam militiam adigatur.“ Sőt bár önként ajánlkozzanak, nem szabad, ugyanezen törvény szerint, a katonák közé befogadni a családapákat s azok egyetlen fiait, olyan szolgákat s kézműveseket, kik gazdáik által tápláltatnak s ruháztatnak, számadásra kötelezetteket, míg számot nem adnak, büntető kereset alatt levőket; annál inkább tilalmaztatik a köz- és földesuri fogházakból kivenni s béorozni a rabokat. Az ezen törvényen ejtett sérelem esetében, ha a toborzó tiszt elmulasztaná orvosolni a panaszt, folyamodhatni a főhadvezérhez, s az elől magához a fejedelemhez is.

196 §.

A katonaduggatás és szöktetés büntetéséről.

Az önkéntesen béállott s fel is esketett katonát duggatni s elszökésére alkalmat nyújtani nem szabad. A ki ezeket tudva cselekedné, az 1751: 2 cz. szerint, a nála talált szökevényt köntösével s fegyverével viszszaadni, vagy ha elébbállott volna, akár köntössel s fegyverrel ellátott más katonát állítani, akár 61 frtot fizetni köteles, s ezenkívül a nemes ember, városi polgár és szabados 61 forinttal, az adózó urbéres vagy zsellér 40 pálczaütéssel büntetetik. Az irt pénzbeli büntetéssel lakolnak azon tisztok s földesurak is, kik elmulasztának a hatóságuk körében lappangó szökevényt elfogatni s visszaadni a közelebb állomásozó katonatisztnek, a ki megkínáltatva azt általvenni köteles. Azok, kik nem tudva fogadtak bé ilyen szökevényt, semmi büntetést sem szenvednek az 1751: 3 cz. szerint, ha értesíttetésök után azt kiadják mindazokkal egyetemben, melyeket magával hozzájuk vitt.

A fenebb közlött büntetés felvétele módjára nézve az 1751: 4. cikkben a határoztatott, hogy a katonatisztok szökevényeik után csak polgári tisztektől kérendő személyek segédelmével kérdezősködhetnek, polgári kihágások után nyomozást teljességgel nem tehetvén. A megtalált szökevényt is polgári tiszt által kell felkéretni a lappangtatótól, s ha kiadja, a

katonatisztnek meg kell elégedni a fenirt büntetés felével ; a ki nem adás esetében pedig bizonyosittatik a lappangtató nyolczadnapra az egész büntetés felvételendése felől, s ha ellenállás (repulsio) jőne közbe, idéztetik annak okadatolására, mit ha nem tehetne, az egész büntetésen kívül rajta az ellenállás dija is (onus repulsionis) felvételik. A szülei, gyermekei s rokonai által feladatott szökevény halállal nem büntettethetik.

197 §.

Az állandó katonaság tartása módjáról.

Hogy az állandó katonaság tartására megkívántató költségnek a fejedelmi kincstárból kell fizettetni, világos a Leop. dipl. 17 pontja ezen szavaiból: „*magni set non necessariis praesidiis partim ex militia indigena instituendis et ex nostro aerario alendis provinciam non onerabimus.*“

Meg van határozva az is, hogy a katonák hol tartassanak, jelesen az A. C. 3 R. 22 Cz. ezen szavaiban: „a katonaságot és egyéb vitézlő rendet a fejedelmek vagy magok mellett tartásák, vagy *fiscalis* városokban és nem egyéb helyeken quartélyoztassák békességnak idején;“ az A. C. 3 R. 21 Cz. a szerint pedig „vagy udvarnál vagy a *fiscalis* helyeken, városokon és oppidumokon az állapotoknak és dolgoknak mi-volta szerint;“ arra utasittatván a fejedelmek az A. C. 2 R. 13 czimében a *fiscalis* várak- és erősségekbeli őrseregre nézve, hogy „a tanácscsal egyenlő értelemből deliberaljanak a praesidiumoknak szükséges collocálása, annak ideje, száma, helye s módja felől.“ Meg van az is határozva, hogy a katonaság hol nem tartathatik, az A. C. 3 R. 21 Cz. ezen szavaiban: „pénzekén élve is a vitézlő rend urak, nemesség, szászság jószágira quartir ne rendeltessék, nemességnek, papoknak és városi főtiszteknek házaira, majorokra, malmokra, scholákra, ispotályokra szállani ne merészellenek; egyébiránt is a tisztek oly fenytékben tartásák őket, hogy a kik afélüket attentálnak, megtaláltatván mindjárt kiszállítsák, az engedetlenségért érdemek szerint megbüntessék, és ha mi kárt tettek megfizessék, sub amissione honoris;“ ugy szintén az A. C. 5 R. 24 E. ezen szavaiban is: „hadakozásnak idején nemes embereknek házaira, majorjaira, pap és schola házakra a hadak ne szállitassanak sub poena flor. 200;“ valamint a Leop. dipl. 12 pontja

ezen szavaiban is: „siculi genus hominum bellicosissimum . . ab omni hibernorum aut aestivorum molestia . . velut haecentus ita in posterum sint penitus exempti.“

A törvény által kijelölt helyeken szállásolható katonaságot a lakosok nem tartoznak ingyen tartani az A. C. 3 R. 21 Cz. ezen szavai szerint: „békességes időben a pénzen élés nélkül való quártir teljességgel tolláztatott.“ Önként foly ebből, hogy a lakosság által szolgáltatandókat a katonák igaz áron megfizetni köteleztetnek. Ezt a törvény kifejezetten is rendeli az A. C. 3 R. 22 Cz. ezen szavaiban: „rendelt fizetések megjárván, pénzeken éljenek, csakhogy a tiszteknek jó provisiója legyen arról, hogy mind a fejedelmek személye mellett levő udvar népe és vitézlő rendek szükségére nézve igazságos árért elegendő élés szolgáltatassék.“ Valamint világos a törvény felhozott szavaiból az, hogy a quartélytartással köteles helységek tisztei tartoznak előre gondoskodni arról, hogy a katonaság számára megkívántató eleség kiszolgáltathassék: éppen úgy tagadhatlan az is, hogy a lakosok azon eleséget pénzért, még pedig igazságos azaz piaczi áron tartoznak szolgáltatni, vagy legalább a szolgáltatott eleségnek a Leop. dipl. 12 p. ezen szavainál fogva „computatis etiam naturalibus“ az azt szolgáltatónak adójába piaczi ár szerint kell bétudatni; ezen különben is kétségtelvi igazság semmi nemű regulamentumok által sem döntethetvén meg, míg az azt támogató törvény, más éppen olyan érvényességű törvény által el nem töröltetik.

198 §.

Az állandó katonaság kormányzásáról.

Az állandó katonaság kormányzása a fejedelmet illeti, mind a végrehajtó hatalomnál fogva, melynek az eszköze, mind abból is következtethetőleg, hogy törvényeink szerint a generalisok és más alsóbb katonatisztek kinevezése fejedelmi jog, a C. C. 2 R. 1 Cz. 16 p. és a Leop. dipl. 17 p. szerint. Ezen jogra nézve megjegyzendő, hogy a fejedelem ezen állandó katonaság vezérletére nevezhet német nemzetbeli generalist, a ki minden hadi dolgok iránt a nemzeti katonaság vezérével, a főkormányzóval és főkormányzókkal értekezhetik ugyan, de az országot s főkormányzókat illetőkbe nem elegendhetik, a Leop. dipl. idézett pontja ezen szavai szerint:

„generalem tamen et caput germanum illis praeficiemus, qui reciprocam cum gubernatore, consilio status et generali militiae transilvanicae in omnibus negotiis bellicis correspondentiam habiturus, aliis ad praedictum statum aut gubernium pertinentibus se non ingeret.“ A mi az állandó katonaság alsóbb tiszteit illeti, azok csak honfiak, tehelős és érdemes férfiak közül neveztethek ki, a C. C. 2 R. 1 Cz. 16 p. ezen szavai szerint: „fiscalis és egyéb várbeli főkapitányokat s azokban levő főderekas tiszteket, kiváltképpen a kikre országházai, fortalitimai, fegyvere sőt minden lovas és gyalog vitézlő rendei szoktak biztatni, nem másokat, hanem nativus igaz hazafait, avagy per solennem incorporationem recipiáltatott és az ország közé kötelezett zálogos és érdemes embereket állat (a fejedelem), úgy is a tanács nagyobb részének egyező tetszéséből.“

Ezen tiszteknek kötelességek a katonaságot oly fenytékben tartani, hogy miattuk a békés polgároknak háborittatása ne legyen, az A. C. 3 R. 21 Cz. ezen szavai szerint: „jó disciplina alatt tartassanak, alioquin a vármegyék és székek s azoknak tisztjei nem tartoznak patialni, sőt inkább őket kiigazítani.“

199 §.

Az állandó katonaság használásáról.

Az állandó katonaság használása módjának szabálya az, hogy használtassék rendeltetése szerint, t. i. béke idején a határszélek s várak őrzésére és a törvény tekintélyének fentartására, háboru idején pedig a bel- és küllellenség ellen, de mint fenebb is közöltetett, támadó háboru esetében csupán az országgyűlés megegyezésével a C. C. 2 R. 1 Cz. 4 p. szerint, és a védő háboru esetében még akkor is, midőn az nem a hazát, hanem az ausztriai birodalomba foglalt bármely tartományt megtámadó ellenség ellen folytattnék, az 1744: 3 cikkben foglalt *pragmatica sanctio* és az 1791: 6 cz. szerint az ausztriai birodalom minden részeinek kölcsönös védelmére kötelezett levén Erdély.

Azonban minthogy az erőre támaszkodni szerető hatalom önhittségmentől magasabb fokra hág, annál inkább ki szokott tétetni az azzali viszszaélés könnyen szédítő kísérteteinek: törvényhozásunk szükségesnek látta arról gondoskodni, hogy az ál-

landó katonaság, rendeltetésével ellenkezőleg, az országos s egyéni szabadság elnyomására ne használtathassék. Ezen okból sorolta a fejedelmek kötelességei közé a C. C. 2 R. 1 Cz. 16 pontjában azt, „hogy a vitézlő népnek senki személyén és jószágán semmi injuriákat oselekedni ne engedje;“ ezen okból igénnyel a fejedelmektől e részbeli biztosítást a C. C. 3 R. 5 Cz. ezen szavaiban: „a hol pedig a szükségnek kívánsága szerint, hadait a fejedelmek szaporítják, valamint a mostaniakról úgy ezután conscribálandókról is assecurálni méltóztassanak, hogy sem magok azokkal hazánk szabadsága ellen nem élnek, sem azokat élni nem engedik.“ Sőt ezzel meg nem elégedve törvényhozásunk még azt is rendelte, hogy magok a katonák s azoknak tisztei is esküvel kötelezettek legyenek arra, hogy magukat szabadság és jog elnyomására használtatni nem fogják, a C. C. 2 R. 1 Cz. 16 p. ezen szavai szerint: „kik is az ország törvényőre, szabadságára és hűségére, fejedelmünknek tartozó kötelességek mellett, hittel legyenek kötelesek, mind lovas, gyalog s fizetett hadak és azoknak gondviselői hasonlóképpen hittel legyenek kötelesek.“ Még ennél is határozottabb biztosítást találhatni az A. C. 2 R. 13 Cz. ezen szavaiban: „a fiscalis váraknak possessori és azokban lévő fő és vice tisztek s praesidiumok hittel legyenek kötelesek a fejedelmek hűségére és az ország szabadságának s végzéseinek megtartására s oltalmazására, a helynek el nem idegenítésére és az oda confugiálandóknak securitására, melyet ha nem praestálnának contumaciter, comperta rei veritate a possessorok in amissione arcium et omnium bonorum ad eadem pertinentium ipsos praecise concernentium, az officialisok pedig omnium bonorum suorum tam immobilium quam mobilium, a praesidiariusok pedig capitum convincáltassanak.“ Világos önnélfogva ezekből az is, hogy a katonaság a haza s békés hazafiak ellen nem használtathatik törvényszerűen, kivéve a törvény tekintélye fentartása szükségességének azon esetét, midőn valaki bírói ítélet végrehajtásának magát vakmerően ellene szegezné, mint ezt bizonyítják az A. C. 4 R. 1 Cz. 5 cikkének ezen szavai: „kinek a convicta pars ha ausu temerario resistálni akarna, a fejedelmek az actornak instantiájára, az executionak véghezvitelében de brachio regali prospiciáljanak;“ és az A. C. 4 R. 1 Cz. 33 cikke ezen szavai is: „találtatnak némelyek kik. . ausu temerario a judi

ciaria deliberatio ellen két repulsiot tenni merészelnék, kik ellen végeztetett, hogy a bírák törvényt szolgáltatván ad instantiam partis querulantis, a fejedelmek brachium regalét adjanak, et juxta tenores literarum adjudicatoriarum executio szolgáltatassék.

Második pont.

Az erdélyi nemzeti katonaságról.

200 §.

A nemzeti katonaság alkottatása módjáról.

Erdélyhon nemzeti katonaságának nevezetik azon katonai erő, mely a hazát s fejedelmet fenyegető háboru esetében oltalmukra használtatik s abban különbözik az állandó katonaságtól, hogy ez béke idejében is, az pedig csak háboru idején teszen katonai szolgálatot. Az A. C. 3 R. 19 Cz. 14 cz. szerint „ez haza három natioból állván.“ u. m. magyar-, székely- és szásznemzetekből, minthogy mind a háromnak érdeke a közös hazát és fejedelmet, az azok bátorságát fenyegető minden veszélyek ellen védeni: az erdélyhoni nemzeti katonaság magyar-, székely- és szász nemzeti katonákból van alkotva azon mértékben s szabályok szerint, mint azt törvényhozásunk mindenik nemzetre nézve külön meghatározta.

201 §.

1) A magyarnemzet katonáskodási kötelezettségéről.

A magyar nemzet katonáskodási köteleztetése kimondott II. András király arany bullája 7 cz. 1. §. ezen szavaiban: „si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes (servientes) universaliter ire tenentur;“ a H. K. 1 R. 9 cz. 5 §. ezen szavaiban: „militare duntaxat pro regni defensione tenentur“ (nobiles); és az A. C. 3 R. 19. Cz. ezen szavaiban: „ha mikor hadi expeditioknak szükségesképpen meg kelletik lenni, akár generalis akár pedig partialis expeditio lévén, a dolgoknak mivolta és szükségnek kívánsága szerint, a fejedelmeknek parancsolatjára nemesi praerogativával élő minden rendek tartozzanak felülni.“

Világos az idézett törvények szavaiból, hogy a magyar nemzet katonáskodási kötelességével, annak nemesi kiváltsággal élő tagjai tartoztak; az országgyűlésnek a körülményekhez képesti határozatától függvén, hogy ezen kötelesség személyesen vagy bérlett zsoldosok által teljesíttessék. Ezen nemesi felülést (insurrectio) következőleg szabályozta az A. C. 3 R. 19. czime:

1) Kik a felülésre rendelt időben és helyen meg nem jelenének helyes ok nélkül, ha egy házhelyiek 12, ha fél kapunál kevesebb birtokuak 25, fél kapunál többet s egy kapunál kevesebbet birtokolók 50, ha pedig egy kapunál többet bírók, 100 frttal büntettetnek (2 cz.); egy kapun az A. C. 3 R. 2 Cz. 3 cz. szerint 10 urbéres vagy zsellér értetvén. Azok pedig, a kik magukat teljességgel elvonnák, vagy a hadleszállása előtt engedelem nélkül eltávoznának „mindennemű ingó javokat örökösön, ingatlan javokat pedig redemtibiliter perennali aestimatione, de tulajdon csak magok személyökre nézendőket, amittálják“ az A. C. 3 R. 19 Cz. 3 cz. szerint.

2) Személyes felülés alkalmával minden urak, főrendek és nemesek „értékek szerint való feles számu magokkal, és jó hadi készülettel tartoznak felülni, fogvatkozások mi-voltához képest azon vármegye tisztei s zászló alatt lévő fő nemes rendek által kimondandó büntetés terhe alatt“ (4 cz.).

3) A fejedelem és főnemes rendek szolgálatában levők, habár uraikkal jelen volnának is a táborban, jószáguk mennyiségéhez képest illendő számu lovast tartoznak a vármegye zászlója alá állítani; ha pedig kevesebb birtokuak és nemcsak névvel hanem valósággal is szolgák, s szolgálatba a had kihirdettetése előtt állottak: zsoldosállítással nem terhelhetetnek (6 és 8 cz.). Azok is, kik más birodalomban laknak, de a hazában jószágot birtokolnak, zsoldost állítani jószágaikhoz képest tartoznak (10 cz.).

4) A betegek s hadi szolgálatra alkalmatlanok, maguk helyett s jószágaik mennyiségéhez képest, jó hadi készülettel ellátott zsoldosokat tartoznak állítani (9 cz.). Az olyan szegények pedig, kik lovat nem állithatnak, gyalog szerben jó ahhozvaló készülettel kötelesek megjelenni (7 cz.).

5) A mely nemesnek több megyékben van lakása, szabadságában áll, melyik megye zászlója alatt üljön fel lovas és gyalog zsoldosaival együtt; a kinek pedig csak egy

megyében van lakása, de jószágai több megyékben fekszenek, lakhelyén ülvén fel, zsoldosait is maga mellé veheti (15 cz.). Azonban gyalog zsoldosát senkinek sem szabad maga vagy társzekerei mellett használni a hadakozás ideje alatt, hanem tartozik a megye zászlója alatt jártatni (16 cz.).

6) A városokon lakó nemesség „ha a város közé magát beadta s kötelezte, és a városnak terhét egyaránt viseli vele, személyében menni hadba nem tartozik; de ha külső jószágot és örökséget birna, arról zsoldost állítani köteles, és mivel a hon maradás s városban való bátorságos lakás nagy könnyebbség, az olyanok felényi értékről s jószágról tartoznak zsoldot adni, mint a künlakó nemesség“ (11 cz.).

7) „Midőn pedig nem személy szerint való insurrectiojának kell lenni a nemességnek, hanem csak zsoldosokat állítani, személye helyett a jószágos nemesember egy jó zsoldost tartozik állítani, jószágáról pedig három kaputól egy lovast, s ha kinek magának annyi jószága nem volna, többekkel együvé rendeltessék. Egy házhelyi nemesemberek tizen állítsanak egy lovast; fél kapun alól lévő jószáguak nyolczan, fél kaput bíró nemesség 6 állasson egy lovast, és eképpen a jószágnak quantitása szerint limitálván rendeltessenek egybe a vármegye tiszteitől. Gyalogot pedig minden két-két kaputól jó készülettel tartozzanak egyet-egyet állatni“ (12 cz.).

8) „Ha kiknek zsoldosa, fia, vagy maga hadban elvész, azon hadnak leszállásáig újabbat állatni ne tartozzanak“ (17 cz.); valamint az egyházhelyi és félkapunál kevesebb birtoku nemesek özvegyei sem, „ha magokat becsületes özvegyységben viselik“ (5. cz.). Ezek közé sorolható még hogy

9) „hadakozásnak idején a perceptorok, notariusok hadi expeditioba menni ne tartozzanak. A szolgabírákban pedig, a szükségnek kívánsága szerint a főtiszték, a vármegye, ország és fejedelem szolgálatjára hon hagyhatnak. De a viceispán mellett, mind Erdélyben a vicék s mind a partiumban a szolgabírák közül is jelen legyenek a hadban illendőképen, pro arbitrio comitum“ (A. C. 3 R. 43 Cz. 4 cz.).

202 §.

2) A székely nemzet katonáskodási kötelességéről.

A székely nemzet katonáskodási kötelességét szabályozzák a következő törvények:

1) Az A. C. 2 R. 20 Cz. ezen szavaiban: „mint egyebek, úgy a székely vitézlő rendek is, a végzések szerint hadi expeditiókra felülni tartozzanak;“ ugyanezen törvény szerint, kik közülök helyes ok nélkül kimaradnának, jószágaikat el nem vesztik ugyan, de a fejedelem rendelkezésből halállal büntetethetnek.

2) Az A. C. 3 R. 76 Cz. 8 cz. ezen szavaiban: „mind nemes, lófő, gyalog vagy darabant és egyéb vitézlő rend, az ország végzése szerint való parancsolatokra, fogytkozás és halogatás nélkül, jó hadi apparatussal hogy felülheszenek és ha a szükség úgy kívánja, mindjárt indulhassanak is, arra magokat mindég kész állapotban tartsák.“

3) A Leop. dipl. 14. pontja ezen szavaiban: „siculi genus hominum bellicosissimum ab omni tributo, ab omni hibernorum aut aestivorum molestia, decimis, praestationibus ratione bonorum, quae cum onere insurgendi possident, velut hactenus, ita in posterum sint penitus exempti. E contra pro tuenda patria propriis impensis militare obstricti permaneant, non tamen subintellectis rusticis vel jobbacionibus siculis.“

4) Mások szolgálatában levők, ha jószágosok, éppen úgy tartoznak zsoldost állítani, mint a vármegyei nemes rendbeli szolgák; ha pedig jószágatlanok, zsoldost semmi esetben sem tartoznak állítani, de csak azon feltétel alatt, hogyha nem csak névvel, hanem valósággal is szolgák, és nem a had hírére állottak szolgálatba (A. C. 3 R. 76 Cz. 8 cz.).

5) Az a mi fenebb a vármegyei beteges és nyomorult nemesekre nézve közöltetett, a székelyekre is alkalmazható az A. C. 3 R. 76 Cz. 20 cz. ezen szavainál fogva: „suffragálván pedig a székelysége is a betegekről és nyomorultakról való közönséges articulus.“

6) A vice-királybírák a székelysége hadi expeditiókból hon maradhatnak (A. C. 5 R. 58 E.)

7) „A székelysége midőn fel kelletik ülni, ne a vármegyén se a szászszágon, hanem a magok földén gyülekezzenek,

excipiálván a szükségnek mi voltához képest a fejedelmeknek affélékről való parancsolatjokat, alioquin a tisztek observáltasák sub poena flor. 200 (A. C. 5 R. 57 E.)

8) A hadban szolgáló szabad embereknek meg engedtetik, hogy a lóköti helyeken (melyek a lófő székelyek lovai számára voltak falunként legelőül fenhagyva s nevöket a közhatárban máig fentartották) tartsák lovaikat, úgy mindazáltal, hogy a szegénységet is ne rekeszszék ki a falu közönséges határának élhetéséből (A. C. 5 R. 70 E.).

9) A hadban szolgáló székelység békességes időben postálkodásra nem erőltethetik (A. C. 5 R. 59 E.).

203 §.

3) A szász nemzet katonáskodási kötelességéről.

A szász nemzet katonáskodásbeli tartozását tanusítják s szabályozzák a következő törvények:

1) A szász nemzetnek 1224-dik évben II. András királytól nyert kiváltságlevele, mely szerint belháboru esetében 500, külháboru esetében pedig 100 vagy 50 katonát tartozott állítani a szerint, a mint a hadserget a király vagy más vezérelte, az oklevél ezen szavai szerint: „milites vero quingenti intra regnum et regni expeditionem deputentur, extra vero regnum centum, si rex in propria persona iverit; si vero ex regno jobbagionem miserit, sive in adjutorium amici sui, sive in propriis negotiis, quinquaginta tantum milites mittere tenentur.“

2) Az A. C. 3 R. 19 Cz. 14 cz. ezen szavai: „a szebeni királybíró, tamquam comes universitatis saxonicae, sőt a több királybírák is a szász gyalogokkal együtt, a hadba tartozzanak elmenni két-két polgáremberekkel együtt, kik a fejedelem mellett legyenek, kik közül ha kiket a fejedelmek hon akarnának hagyni vagy haza bocsátani is, áll autoritásokban; mind azonáltal ez haza három natioból állván, és akármely tracták s egyéb szükséges dolgok is úgy kívánván, legalább két nevezetes ember közülök continue jelen legyen, kik repraesentálják azt a becsületes natioját is hazánknak.“

A szász nemzet ezen két pontok alatt közlött katonáskodási régibb kötelessége módosított

3) a nemzeti accorda 1 p. ezen szavaiban: „Judices regii in persona castra sequi non cogentur; sed tres prima-

rios cives et de bonis septem judicum (ut vulgo vocant) et bonis cibiniensibus, equites bene armatos 36 cum apparatu habitus solito, coronenses autem equites 12 ad castra mittant, pedites vero secundum eorum privilegium in defensionem patriae 500, nec plures sistere teneantur.“

4) Az A. C. 3 R. 19 Cz. 18 cikke végén van szó „a szász papoknak szokott hadi taxájokról is“ azon hozzáadással, hogy arról „annak seriesében“ bővebb említés fog tétetni. Ezen taxáról azonban az egész Approbata constitutióban semmi több említés nem tétetett. Ennélfogva mindazért, mivel feltehetőleg az ezen taxát bővebben szabályozó azon series, melyre az idézett törvény utal, szándékosan hagyatott ki a törvénytárból mindazért, mivel a szász nemzet minden hadi tartozásai csak az accorda szerint követeltethetnek, és ezen taxáról abban szó sincs: a szász papok ezen hadi taxája megszüntetettnek méltán tekintethetik.

204 §.

A nemzeti katonaság tartásáról.

Hogy mind a magyaroknak, mind a székelyeknek és szászoknak hadi készületekkel ellátva kell felülni, az az idézett törvények felhozott szavai szerint kétséget nem szenved. Hogy ezek maguk költségén tartoztak katonáskodni ben a hazában s ennél fogva maguk tartották katonáikat, következtethetni abból:

1) hogy a magyar nemeseknek II. András arany bullája 7 cikke szerint a király csak akkor tartozott fizetni, midőn az országon kívül katonáskodtak, az oklevél ezen szavai szerint: „Si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit, servientes cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius; si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur,“ még pedig mint az ellentétből következtethetni, királyi fizetés nélkül;

2) hogy a székelyek a Leop. dipl. 14 pontja ezen szavai szerint „pro tuenda patria propriis impensis militare obstricti permaneat“ ingyen tartoztak katonáskodni világos. Ezt bizonyítja az is, hogy a székelyeknek a hazán kívüli szolgálatukért fizetés rendeltetik az A. C. 5 R. 63 E. ezen szavaiban: „Mint egyebek, úgy a székelyek is, ha mikor extra regnum fejedelmek vagy a haza szolgálatában küldetnek, ele-

gendő költség adassék nekik, a szolgálathoz és uthoz képest.“ Ez ugyanis arra mutat, hogy belföldi szolgálatot ingyen tartoztak tenni.

3) A szászokra nézve nem találhatni ugyan hasonló intézkedést törvénytárunkban; nem tehetni fel azonban, hogy irányukban kivételt szenvedett volna a más két nemzetre nézve e részben fenállott törvényszerű szabály.

Egyébiránt a törvényhozás rendelkezhetik a nemzeti katonaság tartatása módja felett is, mely jog gyakorlatát tanúsítják az Approbata és Compilata constitutiókba nem igatott több régi törvényczikkek; annyi kétségfeletti levén, hogy a fejedelem a nemzeti katonaságot kincstárából tartani nem köteles.

205 §.

A nemzeti katonaság kormányzásáról.

Valamint az állandó ugy a nemzeti katonaságnak is kormányzása a fejedelmet illeti, ki azt a nemzeti hadak fővezére (*generalis militiae transilvanicae* Leop. dip. 17 p.) által kezelteti. Ezen fővezér a Leop. dip. 7- és 8-dik pontjai szerint az országgyűlés által választatik az erdélyhoni nemesek és főnemesek közül s hivatalában a fejedelem által erősítettik meg; köteles levén a hadi dolgokban az állandó katonaság fővezérével, a főkormányzóval és a kormányzékkel egyetértésben lenni, a Leop. dipl. 17 p. szerint. A székelységnek generalisokat, kapitányokat csak magok nemzetéből valókat és köztök lakókat adhat a fejedelem a C. C. 2 R. 1 Cz. 17 p. szerint. Mivel az idézett törvény szerint a nemzeti hadaknak csupán főbb tisztjei neveztettek a fejedelem által, következethetni a mind a három nemzetet illető választott tisztek általi kormányoztatás és jogából azt, hogy az alsóbb tisztek a vitézlő nép által választattak.

206 §.

A nemzeti katonaság kiállítása és használása módjáról.

A nemzeti katonaság kiállítása országgyűlési határozat következtében történhetik meg; mind azért, mivel az A. C. 3 R. 19 Cz. 1 cz. szerint „a dolognak mivolta és szükségnek kívánsága szerint“ kellettven elhatároztatni a felülés módjának, az mint az egész országot illető dolog csak or-

szágygyülésen végeztethetik el a C. C. 2 R. 1 Cz. 24 p. szerint; mind azért, mivel az A. C. 3 R. 76 Cz. 8 cz. „az ország végzése szerint való parancsolatokra“ 20-dik czikke pedig „végzések szerinti expeditioakra“ kötelezik a székelységet felülni. Kivétetik a halogatást nem szenvedhető veszély esete, melynek eltávoztatására megeshetik a felülés országos végzés nélkül is, még pedig azon módon, mely az A. C. 2 R. 1 Cz. 11 cikkében ezen szavakban jelettetett ki: „mivel a mi szegény hazánk minden felől külömb külömb nemzetekkel vétetett környül, és történhetnék oly repentinum imminens periculum, melyben csak egy óráig való késedelem is a hazára következő veszedelmet öregbítendő, annál inkább hosszszas tanácsra való idő ártalmas lenne; az ilyen defensionak casusában, hogy aféle következő veszedelem ne szálljon hazánkra, végeztük, hogy a gubernator és cancellarius subscriptioja alatt emanált parancsolatokra és a haza oltalmára tartozzék közülünk kiki felülni; vagy ha cancellarius nem lenne, az akkori fejedelem mellett találkozzandó tanácsrend a gubernatorral együtt subscribálja az erről való leveleket.“ Erre mutat az A. C. 3 R. 76 Cz. 8 cz. azon rendeése is, hogy a székelység a felülésre készen álljon, „in casu repentinae necessitatis pedig fejedelem parancsolatjától se várjon.“ Ilyetén rendkívüli eseteken kívül azonban, bárha az országgyűlés határozta legyen is el a felülést, az csak a fejedelem felhivására történhetik meg, mint bizonyítják ezt az A. C. 3 R. 6 Cz. 5 cz. ezen szavai: „hadi expeditiora is nem tartoznak felülni (a nemesek) különben, hanem a fejedelem parancsolatjából,“ és az A. C. 3 R. 19 Cz. 1 cz. ezen szavai is: „a fejedelmek parancsolatjára nemesi praerogativával élő minden rendek tartoznak felülni.“

A mi a nemzeti katonaság használása módját illeti, az csupán a haza oltalmára használtathatik. Ezt bizonyítják a H. K. 1 R. 9 cz. 5 §. fenebb is felhozott azon szavai, melyek szerint a nemesek „militare duntaxat pro regni defensione“ tartoznak; a Leop. dipl. 14-dik pontja azon rendeése, mely szerint a székelyek „pro tuenda patria“ kötelesek katonáskodni; és az 1693-dik évi accorda 1 pontja, mely szerint a szász nemzet „in defensionem patriae“ tartozik katonát állítani. Erre mutat az is, hogy a fejedelem kötelességei

közé ígtattatott, mint láthatni a C. C. 2 R. 1 Cz. 23 pontjában az, „hogy a haza fiait extra limites regni ki nem viszi, hanem a haza oltalmára veszi csak fel intra limites regni;“ meghatározatván az 1671: 19 cikkben az is, hogy támadó háborúra felülés ne parancsoltassék, s ha parancsoltatnék, a nemesek felülni ne tartozzanak. Biztosítottak e felől a székelyek az Alvincziana resolutio 15-dik pontjában ezen szavakkal: „consentit vicissim sua Majestas clementissime, ut siculi Transilvaniae finibus non educantur, nisi patriae ipsius tutandae ratio et necessitas id postularent“; valamint a szászok is az accorda 1 pontja ezen szavaiban: „et si militia transilvanica ex aliis nationibus, nempe hungaris et siculis constans, fines patriae non excedit, neque ipsorum pediteos excedere obligentur.“ Minthogy pedig az erdélyhoni magyarokra, székelyekre és szászokra nézve csupán Erdély érthetik a haza nevezete alatt, s azt a birodalom több tartományaira is kiterjeszteni nem lehet különben, hanemha az 1791: 6 cz. megsértésével Erdély azokkal egybeolvadottnak, nem pedig külön fenálló és saját törvényei szerint kormányoztatandó fejedelemségnek véteik: az 1744: 3-dik cikkbe foglalt pragmatica sanctioból folyólag, a nemzeti katonaság a birodalom többi részeinek védelmére nem használtathatik; a kölcsönös védelem kötelessége csupán az állandó katonaság által lehetvén teljesítendő.

207 §.

A nemzeti katonaság gyakorlásáról.

Törvényhozásunk arról is kívánt gondoskodni, hogy a nemzeti katonaság béke idején gyakoroltatván, rendeltetésének a háboru idejében megfelelhessen. Ezt bizonyítják jelesen az A. C. 3 R. 20 Cz. ezen szavai: „Igen szükséges dolog a békességnak idején provideálni a hadi állapotokról; végeztett annakokáért, hogy minden hadra felülni tartozó rendek, mindenkor kész apparatussal legyenek, a hazának állapota úgy kívánván, kiki az ő ekkédiglen observáltatott rendi szerint, többek között a nemesség is úgy, hogy valamikor a fejedelmek akaratiából a főtisztek mustrát hirdetnek, minden nemes ember jó lóval, fegyverrel s egyéb hadi készüléttel tartozzék compareálni a meghirdetett napra és helyre. Melyre ha ki nem compareálna, méltó mentsége nem lehetvén, a tisztek köz nemes emberen, kinek egy portára telhető, ugymint tíz ház jobbágya

nincsen flor. 12, egy házhelyi nemes emberen fl. 8, tíz ház job-
bágyon felül bíró nemes emberen flor. 20, ha három kapura
telhető jószágú ember flor. 40 exequaltassanak rajta; de ha
méltó mentsége találtatik, s annál inkább szolgálai is jelenlesz-
nek, semmit ne vegyenek rajta. Ha pedig a jelenlévők is ér-
tékek és állapotjukhoz illendő készülettel jelen nem lennének,
előszöri mustrán megintessenek, és szorgalmasan observál-
tassanak; ha másodszöri mustrán is fogyatkozással fognak.
mustrálni, eo facto a köznemes ember 12 frttal, főrendü nemes
ember 24 frttal büntetődjék. E mustrálásnak ily módon való
neme mindazáltal értetik csak a békességés időbeli mustrákra,
és nem az olyanokra, melyek hadi expeditiok alatt, vagy hadi
indulásra hirdettetett időben szoktak lenni.“ Kötelesek a szé-
kelyek is mustrát tartani, a határoztatván az A. 3 R. C. 76 Cz.
20 cikkében, hogyha a fejedelmek vagy arra bizatott ge-
neralisok vagy főtisztek előtt a mustrára rendelt időben és he-
lyen jelen nem lennének, az eddig való usus szerint a tisztek
büntessék.“

Gondoskodott e részben törvényhozásunk közelebbről is
1809-ben s az e tárgyban megerősítés alá felterjesztett tör-
vényczikket a felség meg is erősítette; de az ország rendei
azt a törvénytárba nem igtatták bé azon (az 1811-dik évi or-
szággyűlés jegyzőkönyve 849-dik lapján látható) okból, mi-
vel csak a minden nemesi kiváltságok használatában levő ne-
mesek köteleztethetvén az esztendőnkénti mustrára, arra az
egy házhelyi és armalista nemesek, úgy szintén a lófő és da-
rabant székelvények is mindaddig nem köteleztethetnek, míg az
őket illető kiváltságossághoz képest a reájok teltlegesen nehe-
zített közterhek alól a felség által fel nem szabadittatnak. —

Sajtóhibák

a közjogtanban.

lap	sor	hiba	igazítás
10	1	1 R(észek) cz(imei) 1 §-ai	-- és R(észek) cz(imei) s §-ai
11	21	az 1645-dik	-- az 1654-dik
13	24	5-ik pontjában	-- 3-ik pontjában
—	31	60. cz.	-- 64. cz.
15	25	1848-ban	-- 1847-ben
19	16	leszállítását	-- leszállását
—	21	Dipl. 5	-- Dipl. 3
20	13	házánkfia	-- hazánkfiai
27	21	tömogatni	-- támogatni
32	13	A szokás s törvényt rontó	-- A szokás törvénytrontó
33	7	b.)	-- 6.)
—	32	törvényeiből	-- történetéből
34	37	kelésekor más	-- kelésekor már
36	8	11 szerint	-- 11 § szerint
38	3	A tábla utasítvány	-- A k. táblai utasítvány
—	20	1.) Stylianorium	-- 2) Stylianarium
—	32	helyesnek	-- teljesnek
50	29	igazságszolgáltatást	-- igazságszolgáltatás
75	7	A. C. 2 R. 1 Cz.	-- A. C. 3 R. 1 Cz.
80	1	k. szerint	-- k. § szerint
90	28	lelkiismeretök bizonyosságára vagy tisztaságára	-- lelkiismeretök tisztaságára
106	14—15	intéseket	-- tetszéseket
122	38	vocante	-- vacante
129	6	nem akarnak	-- akarnak
133	37	A. C. 3 R. 7 Cz.	-- A. C. 3 R. 17 Cz.
137	5	supremis	-- e supremis
139	13	szabályozó	-- zabolázó
143	7	törvénynyé	-- törvénye
154	8—9	még bűnösöknek sem ítélte- hetnek	-- mig bűnösöknek nem íteltettek
158	16	bévelt vallás	-- bévelt vallások
163	10—11	A. C. 1. 1 R. 2 cz.	-- A. C. 1 R. 1 Cz. 1 cz.
167	6	egyénen kívül	-- egyének közül
171	32 és 34	militari	-- militare
182	26	A. C. 1 R. 103 Cz. czikkében	-- A. C. 1 R. 10 Cz. 3 czikkében
192	30	(A. C. 512 E.)	-- (A. C. 5 R. 12 E.)
193	9	(C. C. 4 R. 4 Cz.)	-- (C. C. 2 R. 4 Cz. 4 cz.)
198	13	affidendus	-- affidandos
204	27	1745 : 3 cz.	-- 1748 : 3 cz.
205	23	neme	-- nemes
220	11	retrahere	-- retrahere
—	12	Si quispiam	-- Si quipiam
231	19	21 Cz. a	-- 21 Cz.
238	5	A. C. 2 R. 20 Cz.	-- A. C. 3 R. 76 Cz. 20 cz.
243	9	patrie	-- patriae

